

**Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

**National Legislation Center under the
President of the Republic of Tajikistan**

Қонунгузорӣ Законодательство Legislation

№ 3 (31), 2018

июл – сентябр

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ»-и Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 31 майи соли 2018 ба Номгуи маҷалла ва насприҳои тақризшавандаи Комиссияи Олии Аттестатсионии (КОА) назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуд. Дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Базаи маълумотҳои таҳлили – Шохиси илмӣ тақризшавандаи Россия ворид карда шудааст.

Насприя мазкур дар ҳамкориҳои муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) наспр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар насприя мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменаоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан 31 мая 2018 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) при Президенте Республики Таджикистан. Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан.

Журнал включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

**Сармухаррир
Главный редактор**

Бахриддинзода Субҳиддин Эсо – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент

Ҳайати таҳририя

Редакционная коллегия

Раҳимзода М.З.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
узви вобастаи АИ ҚТ
доктор юридических наук, профессор,
член корреспондент АН РТ
Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Саидзода И.Х.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Бобочонзода И.Х.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Букалерова Л.А.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Мачидзода Қ.З.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазокулов Қ.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Попондопуло В.Ф.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
профессор, Арбоби илми ФР
доктор юридических наук, профессор
Заслуженный деятель науки РФ
Ғафуров А.Д.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Шонасридинов Н.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук

Мухаррирон: Шодиев Х.,
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ

Редакционный совет

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ,
кандидат юридических наук
Ватанзода Маҳмадалӣ Маҳмадулло,
Ёрдамчии Президенти ҚТ оид ба масъалаҳои
ҳуқуқӣ-намояндаи комилҳуқуқи Президенти ҚТ дар
Маҷлиси Олии ҚТ
Помощник Президента РТ по правовой политике-
полномочный представитель Президента РТ в
Маджлиси Оли РТ
Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституцсионии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермуҳаммад Шоҳиён,
Раиси Суди Олии ҚТ
Председатель Верховного суда РТ
Қаландарзода М.С.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Худоёрзода Б.Т.,
Раиси комиссияи марказии интиҳобот ва
райъпурсии ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Председатель Центральной комиссии по выборам и
референдумам РТ
кандидат юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад ва баргардонида намешаванд. Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются. При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)

<i>Раҳимзода Маҳмад Забир</i> Доир ба баъзе масъалаҳои таърихи инкишофи соҳибкорӣ ва тичорат дар Тоҷикистон	6
<i>Бобокалонов Ғоиб Мерганович</i> Инкишофи қонунгузории пасошӯравӣ оид ба соҳаи иҷтимоӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1990-2018)	17
<i>Нуров Хофиз, Анушервони Исрофил</i> Историкиро – правове основы развития правоотношений в сфере научно-технической деятельности в современном Таджикистане.....	26

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ; МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ; ҲУҚУҚИ МУНИЦИПАЛӢ (ИХТИСОС: 12.00.02)
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС; МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)

<i>Шеров Шералӣ Зафарович</i> Мавқеъ ва нақши ҷавобгарии конститусионӣ – ҳуқуқӣ дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқӣ.....	31
--	----

ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)

<i>Меликов Умрилло Асадуллоевич</i> Баъзе масъалаҳои ҳуқуқии марбут ба иқтисоди рақамӣ.....	36
<i>Додоматов Сугди Исроилович</i> К вопросу о несоответствии некоторых положений Гражданского кодекса Республики Таджикистан Закону «Об обороне».....	43
<i>Мансурӣ Шодмон Ҷамолиддинзода</i> Дар бораи баъзе масъалаҳои иҷроии уҳдадорихои ғоизҳо.....	47
<i>Каримова Нигора</i> К вопросу о видах и содержании сервитута по законодательству Республики Таджикистан.....	59

ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ (ИХТИСОС: 12.00.05)
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)

<i>Анушервони Исрофил</i> Низомии нави нафақа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (рушд ва проблемаҳо).....	64
---	----

ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗОИ ҶИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.08)
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО–ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)

<i>Шаринов Тақдиришо, Зокиров Зафар Хайруллоевич</i> Ташаккул ва инкишофи институти мусодираи молу мулк дар қонунгузории ҷиноятӣ Тоҷикистони Шӯравӣ.....	70
--	----

<i>Бобочонзода Исрофил Хусейн</i> , Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои хусусияти ифротгарой (экстремизм) ва террористидошта: дар назария ва амалия.....	80
<i>Баҳриддинзода Субҳиддин Эсо</i> Ҳолати ҷинояткорӣ ва таъсири он ба татбиқи Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	87
<i>Семыкина Ольга Ивановна</i> «Ретроспективный круг» в дилемме легализации института уголовной ответственности юридических лиц в Российском законодательстве.....	93

МУРОФИАИ ҶИНОӢ (ИХТИСОС: 12.00.09) УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)

<i>Манучеҳр Ҳамидзод</i> Баъзе аз проблемаҳои татбиқи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар муурофияи судии ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	101
--	-----

ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПОӢ (ИХТИСОС: 12.00.10) МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.10)

<i>Бобочонзода Исрофил Хусейн, Бадалов Аҳмад Муҳаммадалиевич</i> Заминаҳои ҳуқуқи Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон.....	110
--	-----

ҶАӢОЛИЯТИ СУДӢ; ҶАӢОЛИЯТИ ПРОКУРОРӢ; ҶАӢОЛИЯТИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚ ВА ҶАӢОЛИЯТИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚ (ИХТИСОС: 12.00.11) СУДЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРОКУРОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.11)

<i>Молдабаев Саркытбек Сарсембаевич</i> Есть ли достойная альтернатива существующему правосудию Казахстана.....	114
---	-----

ҲУҚУҚИ МАӢМУРӢ; МУРОФИАИ МАӢМУРӢ (ИХТИСОС: 12.00.14) АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)

<i>Табаров Неъмон Амонович</i> Суд субъекти асосии ҳуқуқи муурофиявии маӢмурӣ	121
---	-----

ТАҶРИБАИ ХОРИҶӢ

ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА

<i>Баймолдина Зауреш Хамитовна</i> Перспективы развития законодательства Республики Казахстан об административных процедурах.....	127
---	-----

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

Трибуна молодых учёных

<i>Давлатов Насимҷон</i> Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар ҳалли мушкилоти об.....	130
---	-----

ГУНОГУН

РАЗНОЕ

<i>Назаров Дустмурод Давлатович</i> Таҳлили қонунгузорӣ дар соҳаи иҷозатдиҳӣ	134
--	-----

ТАҶРИБАИ СУДӢ

СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА

Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «28» марти соли 2018, № 2 “Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 октябри соли 2013 таҳти №3 “Дар бораи татбиқи меъёрҳои Кодекси муҳофизатии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми баррасии парвандаҳо дар марҳилаи кассатсионии суди иқтисодӣ”139

ИТТИЛОӢ

ИНФОРМАЦИЯ

Мизи мудаввар дар мавзӯи «Пешгирии зӯрварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».....140
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Нақши Истиқлолият дар низомии қонунгузории миллий».....141

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА
ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ
И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)**

Раҳимзода Маҳмад Забир,
узви вобастаи АИ ҶТ,
доктори илми ҳуқуқ, профессор,
Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон

**ДОИР БА БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ТАЪРИХИ ИНКИШОФИ
СОҲИБКОРӢ ВА ТИҶОРАТ ДАР ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, тиҷорат, таърихи инкишоф, танзими ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: предпринимательство, коммерция, история развития, правовое регулирование.

Keywords: business, commerce, development history, legal regulation..

Тақсимои ҷамъиятии меҳнат (заминдорӣ, чорводорӣ ва пайдоиши ҳунармандӣ), бавучудоии моликияти хусусӣ, тараққиёти иқтисодиёт сабаби ба вуҷуд омадани истеҳсолоти молӣ гардида ва охири бошад, зарурати мубодилаи молро ба вуҷуд оварда, боиси пайдоиши табакаи тоҷирон ва муносибатҳои тиҷоратӣ (соҳибкорӣ) дар кишварҳои Шарқ гардид. Ҳамзамон, рушди ҳунармандию муносибатҳои тиҷоратӣ ва дар ҳамин замина бавучудоии табакаи тоҷирон (савдогарон) ва ҳунармандон (қосибон) ҳамчун аввалин соҳибкорон барои пеш рафтани иқтисодиёти ҷомеаи Шарқ мусоидат намуд. Бо бавучудоии роҳи бузурги абрешим (аз асри 2 то қарни мо) савдои қорвонӣ рушд ёфта, фаъолияти тиҷоратӣ дар як қатор кишварҳои Осиё ва Аврупо инкишоф ёфт. Он дар ҳамаи роҳи ҳаракати қорвонҳо аз шаҳри Сианан Хитой сар карда ба воситаи Осиёи Марказӣ то ба ҳудудҳои Афғонистон, Эрон, Ироқ, Сурия, Туркия, Юнон, Рим ва Африкаи Шимолӣ самаранокона анҷом дода мешуд.

Бояд қайд намоем, ки истеҳсолоти молӣ ва муносибатҳои тиҷоратӣ ҳанӯз дар давраи

ҷамъияти ибтидоӣ агарчанде дар шакли оддӣ бошад ҳам дар байни одамон тадриҷан инкишоф меёфт. Онҳо дар ибтидо бо анъана, меъёрҳои ахлоқӣ ва урфу одатҳои дар давоми асрҳои зиёд пайдошуда танзим мешуданд. Ҳамзамон дар ҳамаи давраи анъанаву одатҳои сарчашмаи ягонаи ҳуқуқ, қоидаҳои ба ҳама маълум ва дар шуури ҷомеа аҳамияти ба ҳама ҳатмидошта буданд. Шартҳои ҳақиқӣ будани одатҳо ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ба ҳама маълум будан, зарурати бисёртатбиқшавии онҳо, муҳолифат надоштани онҳо ба меъёрҳои одоби маънавият эътироф карда мешуд. Ҳамаи тавр мубодилаи мол дар бозорҳо тавассути меъёрҳои анъана ва урфу одат амалӣ карда мешуд.

Дар тиҷорат ва рушди муносибатҳои тиҷоратӣ бо дигар давлатҳо, давлати Бобулистон (Байнаннахрайн), ки дар аввалҳои ҳазорсолаи дуюми то милод, яъне замони давлатдорӣ шоҳ Ҳамураппӣ бавучуд омада, тараққӣ кардааст, таъсири қалон гузоштааст. Худи мавҷудияти Қонуни Ҳамураппӣ (асри 18 то милод) дар Бобулистон, ки аз 282 модда иборат буда, то замони мо 247 моддаи он боқӣ

мондааст, далели он аст, ки давлат ба инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва танзими ҳуқуқи онҳо диққати ҷиддӣ медидааст. Дар Қонуни мазкур дар қатори дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ ба мисли муносибатҳои молумулкӣ, оилавӣ, ҷиноятӣ, инчунин ба танзими муносибатҳои тижоратӣ низ диққат дода шудааст. Масалан, аз мазмуни моддаи 7 Қонун чунин бармеояд, ки хариду фурӯш бояд дар асоси шартнома анҷом дода шавад[1]. Барои анҷом додани шартномаи хариду фурӯш Қонуни номбаргардида се шартро муқаррар кардааст: аввалан, бояд молумулк дар муомилоти тижоратӣ вучуд дошта бошад; дуюм, бояд молумулк моликияти фурӯшанда бошад; сеюм, бояд шартнома дар ҳузури шохидон баста ва ба расмӣ дароварда шавад. Дар давраи салтанати ҳахомонишинҳо на танҳо барои тижоратӣ дохилӣ, балки барои тижорати беруна диққати ҷиддӣ дода мешуд. Бо мақсади инкишофи тижорати дохилӣ ва берунӣ роҳҳои зиёди корвонгузар ба вучуд омода буданд, ки минтақаҳои дохили давлатро ба якдигар пайванд мекарданд ва барои рушди тижорат истифода мешуданд. Ба ғайр аз роҳҳои корвонгузар, роҳҳои баҳрӣ низ ба мақсади амалӣ кардани тижорат истифода мегардиданд. Барои таъмини бозорҳои корвонҳои бузурги давлатӣ бо асп, уштур, ароба мунтазам ҳаракат мекарданд ва молҳои ниёзи мардумро ба бозорҳои дохилии давлати ҳахомонишинҳо ва дигар кишварҳои дурдаст мебарданд. Дар қатори маҳсулоти кишоварзӣ дар шаҳрҳои ҳунармандӣ ривож ёфта буд. Ҳунармандон зарфҳои сафолӣ, дегу табакҳои гуногун, оина, сипар, шамшер ва дигар лавозимоти ҷангиро истеҳсол менамуданд. Маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳунармандии истеҳсолкардашуда дар бозорҳои фурӯхта мешуд. Нархи маҳсулоти бозор, муомилоти он ва баъдани шартномаҳо аз тарафи мансабдорон зерин назорат қарор мегирифт. Қайд кардан зарур аст, ки тижорати дохилии шаҳрҳои байнишаҳрӣ ва байнидавлатӣ дар асоси қоидаҳои муайян ба тартиб дароварда мешуд. Мувофиқи низоми ҷоринамудаи шохҳои ҳахомонишинӣ ҳудуди давлат ба сатрапҳои (вилоятҳои) тақсим гардида буд ва онро сатрапҳои (волиҳои) идора намуда, ҳамзамон барои беҳатарии роҳҳои корвонгузар ва тижирон чораҳои зарурӣ меандешиданд[2].

Бояд зикр кард, ки дар танзими муносибатҳои тижоратӣ меъёрҳои китоби муқаддаси Авесто, ки ҳамчун аввалин ва ягона сарчашмаи ҳуқуқи гузаштагонӣ тоҷикон дар асрҳои 2 то 8 то милод эҷод гардида буд, аҳамияти калон дошт. Дар Авесто ба танзими муносибатҳои тижоратӣ, хусусан муносибатҳои шартномавӣ диққати махсус дода шудааст. Тибқи он шартномаҳо ба шаш, аз ҷумла шифохӣ, дастфишорӣ, шартномаҳои ғусфанд, ҷорҳои калон, инсон ва заминҳои серҳосил ҷудо мешуданд[3]. Ба ақидаи мо агар дар ду ҳолати аввала суҳан дар бораи шакли баъдани шартномаҳо равад, пас дар ҷаҳор ҳолати охир суҳан дар бораи намудҳои шартномаи хариду фурӯш меравад. Дар китоби Авесто диққати махсус ба иҷрои шартномаҳо ва ҷавобгарӣ барои иҷро накардани онҳо дода шудааст. Барои иҷро накардани шартномаҳо на танҳо қарздор, балки ҳешони наздики он ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд, ки ин одати ҳуқуқӣ баҳри мустаҳкам кардани интизоми шартномавӣ равона карда шуда буд. Ҳамин тавр ҷавобгарии муштараки коллективӣ яке аз хусусияти муҳими ҳуқуқи зардуштӣ ба ҳисоб рафта, барои таъмини инкишофи тижорат, устувории иқтисодиёт (соҳибқорӣ) ва ҳимояи манфиатҳои иқтисодии одамони қадим равона карда шуда буд[4].

Дар асри IV-V (ибтидои асрҳои миёна) дар баробари нисбатан суҳт гардидани муносибатҳои ғуломдорӣ, муносибатҳои феодалӣ рушд меёбанд. Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳунармандӣ нисбат ба асрҳои пешина ба дараҷаи инкишоф ёфта, боиси пешравии муносибатҳои тижоратӣ мегардад. Барои рушди муомилоти мол ва ба роҳ мондани муносибатҳои тижоратӣ пулҳои маҳаллии баровардашуда нақши калон мебозиданд. Бо ин мақсад дар шаҳрҳои калонтарини Осиёи Марказӣ сиккаҳои ташиқ карда мешавад. Ҳокимони Тахористон, Термиз, Самарқанд, Бухоро, Хоразм ва дигар мавзӯҳои пулҳои майдаи нуқрагӣ мисинро ба муомилот мебароварданд[5].

Дар давраи ҳукмронии Сосониён тижорати байни давлатҳои то андозаи суҳт гардида бошанд ҳам, вале савдои дохилӣ дар шаҳрҳои бузургтарини Осиёи Марказӣ ба тариқи ташиқи бозорҳои калон нисбатан

бехтар ба роҳ монда шуда буд. Муносибатҳои хариду фурӯш ва нархи маҳсулот дар зери назорати шахсони махсус, ки “бозорбад” номида мешуданд, қарор доштанд[6].

Дар замони Сосониён “Қонунномаи Сосониён” ё “Қонуни маданияи зардуштиён”[7], ки аз чилу чор фасл иборат буд ва гирдоварандаи он Фаррухмард писари Баҳром дар замони Хусрави 2 Парвизи Сосонӣ (591 - 628) зиндагӣ кардааст, амал мекард, ки муносибатҳои ҷамъиятии ҳамон замон, аз ҷумла маданияро ба танзим медаровард[8]. Қонуни мазкур дар қатори дигар муносибатҳо, муносибатҳои тичоратиро низ ба танзим медаровард. Дар он масъалаҳои тартиби хариду фурӯши ғулом (Фасли ҷаҳорум), муомилоти (фурӯши) мол (Фасли шонздаҳ), ичора (Фасли сиву ҷаҳорум), мамнӯъ будани муомилаи ғайр ва қасе, ки моли ғайрро ба дигар қас фурӯхта бошад, ҳар гоҳ натавонад асл (айн) ё мисли онро харидорӣ ва ба муштарӣ бидиҳад, бояд қимати онро ба муштарӣ бидиҳад (Фасли сиву ҳафтум), тартиби бастанӣ шартнома (Фасли чилу якум) ва баъзе масъалаҳои дигари муомилоти тичоратӣ муайян гардида буд[9]. Дар танзими муносибатҳои тичоратӣ, албатта, дар қатори қоидаҳои муқарраргардидаи тартиби бастанӣ шартнома, анҷом додани шартномаи хариду фурӯш, талаботи расму одат ва меъёрҳои муомилоти тичоратӣ ба эътибор гирифта мешуданд.

Баъди забт кардани Осиёи Марказӣ аз тарафи арабҳо муомилоти тичоратӣ дар бозорҳо мутобиқи тартиби муайянкардаи арабҳо сураат гирифта, ба қоидаҳои муқарраркардаи ҳуқуқи мусулмонӣ, одатҳо ва шартнома (созиш) танзим карда мешуданд. Рафтори қосибон бошад тавассути рисолия ба танзим дароварда мешуд. Қосибон ба иҷрои уҳдадорӣҳои худ шурӯъ намуда, бояд талаботи навиштаҷоти рисолияро иҷро намоянд. Дар ҳолати риоя накардани ин ё он қоидаи ин “дастурамал” ҷазои саҳт онҳоро интизор буд[10].

Бастанӣ шартномаҳои гуногуни молумулкӣ, аз ҷумла хариду фурӯш, қарз, тухфа, ичора, нигоҳдошт, супориш, шарикӣ (фаъолияти якҷоя) аз диди ҳуқуқӣ хеле мукамал буда, иҷрои шартномаҳо бо қасам (савганд), замонат, қафолат, гарав,

пушаймона(ноустуворона) таъмин карда мешуданд[11]. Дар ҳуқуқи мусулмонӣ шартномаи хариду фурӯш мавқеи махсусе дошта, ҳангоми нодуруст бастанӣ он, зарур набудани моли харидашуда, харид намудани ашёи нуқсондор, фурӯхтани моли аз муомилот гирифташуда ва дар дигар мавридҳо бо ташаббуси харидор ба осонӣ бекор карда мешуд[12]. Шартнома бояд тибқи талаботи шариат, ихтиёрӣ ва бо розигии тарафайни иштирокчиёни он баста шавад. Агар ризоият дар асоси зурӣ, таҳдид ва фиреб, инчунин бе дарназардошти вазъи саломатии тарафҳои созишнома ба миён омада бошад, он гоҳ шартнома беъэтибор доништа мешуд.

Муносибатҳои хариду фурӯш ва дигар муомилот дар Осиёи Марказӣ бо чор намуди тангаҳо, яъне тангаҳои бухорхудотӣ, маҳаллӣ, аббосӣ ва тангаҳои ҳархелаи умумидавлатӣ ба роҳ монда шуда буданд[13].

Мутобиқи талаботи шартномаи хариду фурӯш бояд фурӯшанда молро дуруст ва бехато чен намояд ё баркашад, мол бояд қам дода нашавад, тарозуе, ки дар он маҳсулот баркашида мешавад, ё ин ки дигар ченакҳо қамбудӣ надошта бошанд. Тоҷир бояд ба фиреб додани харидорон роҳ надиҳад, зеро ин амал ғуноҳи азим буда, ҳамаҷун ҷиноят ба ҳисоб гирифта мешавад[14]. Тибқи Ҳидоя шартномаи хариду фурӯш (байъ) чунин шартномае ҳисоб карда мешуд, ки аз рӯи он молиқият ба молиқият иваз карда мешуд[15], яъне молумулк ба маблағи пулии баробар ё молумулки ба он баробар иваз карда мешуд. Қайд қардан бамаврид аст, ки дар Ислом шартнома бо мақсади гирифтани ғоида низ раво доништа мешуд. Чунин шартномаро шартномаи “мурабағат” меномиданд. Дар асоси он молумулкero, ки бо ягон нархи муайян аз тарафи фурӯшанда харида шуда буд, бо илова қардани маблағи муайян дар намуди ғоида, инчунин ҳамаи хароҷотҳои вобаста ба хариду фурӯш фурӯхтан мумкин буд[16]. Қайд қардан бамаврид аст, ки дар ислом на ин ки шартнома барои гирифтани ғоида иҷозат дода мешуд, балки таваққал ҳамаҷун аломати муҳими фаъолияти иқтисодӣ (соҳибқорӣ) ва омили муҳими барори қори соҳибқор (тоҷир) аз тарафи мутаффақирони ҷомеаи исломӣ эътироф карда шудааст. Ба ақидаи Мавлоно

Чалолитдин Мухаммади Балхӣ:

Гар таваккул мекунӣ, дар кор кун,
Кишт кун, пас така бар чаббор кун[17].

Ҳамзамон бояд қайд намоем, ки фарқияти ҳуқуқӣ дар байни шартномаи “хариду фурӯш” ва “иваз” тибқи нишондоди ҳидоя набуд[18].

Аз рӯи муҳлат шартномаҳо ба муҳлатнок ва бемуҳлат ҷудо карда мешуданд. Ба шартномаҳои муҳлатнок пеш аз ҳама шартномаи иҷора ва хариду фурӯш дохил мешуданд.

Дар китоби муқаддаси “Қуръон” ва дигар сарчашмаҳои ҳуқуқӣ мусулмонӣ ба бастанӣ шартномаи хариду фурӯш ва иҷрои уҳдадорӣҳои аз ин шартнома ба вучудодамадиққати махсус дода мешавад. Дар баъзе сураҳои Қуръон, аз ҷумла, сураҳои Аъроф, Исро, Шуаро, Мутаффифин ва Бақара дар бораи тиҷорат, хусусан шартномаи хариду фурӯш ва одоби муомилот сухан меравад. Каломӣ муқаддас тоҷиронро огоҳ менамояд, ки паймонаву тарозуро тамоми адо намоянд ва ба мардум кам мафурӯшанд (оятӣ 85, сураи Аъроф); чун чизро паймона кунанд, паймонаро комил гардонанд ва бо тарозуи дуруст вазн кунанд, ки ин беҳтар аз саранҷомаш неқӯтар аст” (оятӣ 35, сураи Исро); паймонаро тамоми бипардозанд ва камфурӯшӣ накунанд. Ва ба тарозуи дуруст вазн кунанд. Ба мардум кам надиханд ва бебокна дар замин фасод накунанд (оятҳои 181- 183, сураи Шуаро). Гуфта мешавад, ки вой бар камфурӯшон, онон ки чун аз мардум кайл (паймона) меситонанд, онро пур мекунанд ва чун барои мардум мепаймонанд ё мекашанд, аз он мекоҳанд. Оё онҳо намедонанд, ки барангехта (сазовори ҷазо) хоҳанд шуд (сураи 83-Мутаффифин (камфурӯшон)). Дар оятӣ 282 сураи Бақара омадааст, ки агар муомилаи савдогарӣ ба даст бошад, ки онро миёни худ дастгардон мекунед, пас бар шумо гуноҳе дар он нест, ки онро нанависед. Ва ҳар гоҳ, ки хариду фурӯш кунед, гувоҳ гиред! Ва нависанда ва гувоҳ бояд, ки ранҷ дода нашиванд; ва агар чунин бикунед, пас, ҳамоно ин барои шумо гуноҳ аст[19]. Чунин гуфтаҳо барои фаъолияти дурусти тоҷирон, албатта аҳамияти калон дорад.

Ислом тиҷоратро ҳамчун касби боифтихор, таъминкундаи беҳбудии аҳоли

ҳавасманд менамуд. Мақоми баланди шахсоне, ки ба тиҷорат машғул мешуданд дар ҳадиси муайян карда шудааст. Дар яке аз ҳадисҳои пайёмбар омадааст, ки “Қои тоҷири боимон (ҳақпараст), ҳақиқатгӯ дар қатори Пайғамбар ва азобдидаҳо (азияткашидаҳо) мебошад”. Худи пайёмбари ислом Мухаммад тиҷоратро кори муқаддас ва ғойдаовар ҳисоб менамуд. Аз ин ҷо тиҷорат дар ислом қобили қабул дониста шуда ва мавриди ситоиши пайғамбар низ гаштааст. Аз ҷумла дар яке аз ҳадисҳои пайёмбари ислом мефармояд:

“Тиҷорат кунед, ки рӯзии халқ аз даҳ нӯҳ дар тиҷорат аст”.

Аз рӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ мусулмонӣ ба ҳокимон на танҳо функцияи қонунгузорӣ, балки муқаррар намудани нархи мол ва маҳсулот дода намешуд. Ҳуқуқӣ муқаррар намудани нарх танҳо ба тоҷир тааллуқ дошт. Ҳоким гуфта мешавад дар Ҳидоя набояд нархро муқаррар намояд, нарх ҳуқуқӣ тоҷир буда ва ҷени он ба ӯ тааллуқ дорад[20]. Ҳамин тавр дар ислом озодии фаъолияти тиҷоратӣ дастгирӣ карда шуда, даҳлат ба фаъолияти тоҷир аз тарафи ҳоким (шахсони мансабдор) раво дониста намешавад. Аз тарафи дигар монополия дар тиҷорат ва муқаррар намудани нархи баланд аз тарафи тоҷирро ҳуқуқӣ мусулмонӣ манъ менамуд. Монополизатсияи (инҳисоригардонӣ) захираҳои зарурии ҳаётӣ ва ҳӯроки ҷорво аз рӯи таълимоти мактаби ҳанифатӣ зиёда аз 40 рӯз кирдори сазовори ҷазо дониста мешуд[21]. Бояд қайд намоем, ки дар таълимоти ҳанифатӣ гуфта шудааст, ки инсонӣ озодро, чи тавре, ки тоҷир мебошад ҷазо додан мумкин нест, вале аз рӯи адолат мебуд, агар нисбат ба ӯ барои пешгирии қашоқии (муҳтоҷии) ҷамъиятӣ маҳдудият гузорем. Қозӣ дар ҳолати баланд бардоштани нарх метавонист нархи танзимшавандаро оиди мол ҷорӣ намояд. Ҷазо бо дарназардошти салоҳиди қозӣ, баъди огоҳӣ дар бораи манъ будани чунин кирдор дар оянда пешбинӣ карда мешуд. Вале на ҳамаи ҳуқуқшиносон, аз ҷумла пайравони ҳанифатӣҳо барои додани ҷазо ризо буданд. Ҳамин тавр ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки ҳуқуқшиносони мусулмонӣ бартариро ба фишангҳои идоракунии бозорӣ, на ба фишангҳои сиёсӣ ва маҷбурии ҳокимиятӣ медоданд[22]. Бояд қайд намоем, ки меъёрҳои ҳуқуқӣ мусулмонӣ рибо

гирифтано манъ менамоянд. Рибо на танҳо ҳамчун шакли қарзи бо фоиз фаҳмида мешуд, балки дар шакли шартномаҳое баҳо дода мешуд, ки имконияти рибо гирифтано муҳайё менамуданд. Манъ намудани рибо ба меъёрҳои динии дар Қуръон ифодаёфта асос меёбад, ки тибқи он “Худованд тичоратро иҷозат дода, вале афзоишро манъ менамояд...”

Ҳамзамон бояд қайд намоем, ки масъалаи иқтисод, аз ҷумла тичорат аз ҷониби мутафаккирони Шарқ масоили ҳаётан муҳими ҷомеа ҳисобида шуда ва паҳлуҳои гуногуни он мавриди тадқиқи онҳо низ қарор дода шудааст. Оид ба ҷабҳаҳои гуногуни иқтисод ва тичорат Закариёи Розӣ, Муҳаммад Ғазолӣ, Ҳоҷа Насируддини Тусӣ, Ибни Ҳалдун, Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва дигарон ибронӣ ақида намудаанд. Муҳаммад Ғазолӣ дар асари худ “Кимйеи саодат” қайд менамояд, ки барои онҳо, ки хариду фурӯш (байъ) анҷом медиҳад, се шарт, аз ҷумла мавҷудияти харидору фурӯшанда, мол ва лафзи байъ (аҳд) зарур аст. Ҳамзамон ба ақидаи ӯ мол бояд аз онҳо фурӯшанда бошад, тоҷир бояд азиши молро одилона муайян намояд, ашёе, ки фурӯхта мешавад қобили доду гирифт бошад, тоҷир чизи дар ғарав гузашташударо нафурӯшад, нахро то ҳади имкон кам намояд, барои ғайридаи зиёд гирифтани кӯшиш накунад ва ғайра[23]. Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар китоби худ “Футувватномаи Султонӣ” ба ҷабҳаи ахлоқии муомилоти хариду фурӯш диққат дода менависад, ки фурӯшанда ба харидор бояд сухани нармавӣ гуяд, моли фурӯхташударо бисёр таъриф накунад, чизи қалбақӣ ва пастсифатро нафурӯшад, дар вазн ва чен кардани матоъ фиреб надиҳад ва ғайра[24].

Қайд намудан бамаврид аст, ки дар Осиёи Марказӣ баъзе омилҳои фаъолияти бонкӣ оғози худро хело барвақт, аз давраи ғуломдорӣ сар менамояд. Он вақт функцияи асосии онҳо дар нигоҳ доштани пул ё металлҳои қиматбаҳо ифода меёфт. Саррофии оид ба ғардиши тангаҳои тиллоӣ, нуқрагӣ ва мисини гуногун хело рушд ёфта буд[25]. Дар он давра мубодилакунандагони (ивазкунандагони) пулро “саррофҳо” меномиданд. Сарроф калимаи арабӣ буда, маънояш ивазкунандаи пул, баҳогузори сангҳои қимматнок, заршинос ва эксперти пули қоғазӣ, фарқкунандаи пули

асосӣ аз қалбақӣ[26] ва ғайра мебошад. Минбаъд дар Бухоро иншооти махсус сохта шуд, ки номи тоқи (гумбаз, қубба) Саррофноро дошт. Дар он ивазкунандагони пул ҷамъ меомаданд. Ҳамзамон, дар асрҳои миёна дар бисёр кишварҳои мусулмонии Шарқ, аз ҷумла давлати Сомониён низомии чекӣ низ рушд ёфта буд. Дар амалиётҳои тичоратӣ дар баробари тангаҳо чекҳои махсус истифода мешуд. Амалиётҳои мазкур бо тарзи зерин ташкил карда мешуд: пулро дар ҷойҳои (шаҳрҳои) махсус дар асоси боварӣ ба сарроф супорида, аз он чеки дахлдори гирифта, минбаъд пули супоридашударо дар ҷои зикршуда мегирифтанд, ҳатто дар ҳудуди кишвари дигар.[27]. Агарчанде, ки чунин рафтори сарроф барои бехатарии интиқоли маблағҳои пулӣ равона карда шуда буд, вале амалан он барои рушди савдои дохилӣ ва берунӣ мусоидат менамуд.

Ба ғайр аз фаъолияти пуливазнамӣ ва низомии чекӣ дар таърихи тоисломии халқи мо низомии “пешдод”, яъне “пешпардохт” низ вучуд дошт. Низомии мазкур дар “Шохномаи Абдулқосими Фирдавӣ ҳамчун “пешдод”[28] ёдоварӣ карда мешавад. Дар бораи “пешдод” дар асарҳои дигар гузаштагони мо низ сухан меравад. Аз ҷумла дар эҷодиёти мутафаккири асримиёнагӣ Муҳаммад Ғазолӣ (1058 -1111) низомии пешпардохт “салам” номида мешавад, ки тарҷумани арабии он мебошад. Ҳатто М. Ғазолӣ даҳ шартҳои ташкили амалиёти пешпардохтро, ки ҳоло анҷом дода нашудааст, қайд менамояд[29].

Бояд қайд намоем, ки давлати Сомониён барои инкишофи муносибатҳои тичоратии дохилӣ ва берунӣ тадбирҳои зиёде меандешад. Девони вазир ба 10 девонҳо (вазират) тақсим карда шуда, ҳар як девон дар соҳаи муайяни хоҷагии халқ фаъолият менамуд. Бо кори бозор, тарозу, нахро наво дар бозор, маҳсулоти фурӯхташаванда, ташкили қорвонсаройҳо, музофоти амволи тоҷирон ва ғайраҳо девони муҳтасиб назорат мекард[30]. Дар ин давра ҳунармандӣ, аз ҷумла оҳангарӣ, бофандагӣ, заргарӣ, қуллолгарӣ, ҷармгарӣ, шишагарӣ ва ғайра, рушд ёфта буд. Бозорҳои Осиёи Марказӣ ва Ҳуросон ҷои тичорат ба ҳисоб мерафт. Бозорҳои шаҳрҳо ба қудрати растану майдонҳои тичоратӣ ва ҳунармандӣ (рустаи

маснуоти бофандагӣ, чармгарӣ, саррофҳо ва ғайра чудо мешуд). Дар бозорҳо корвонсаройҳо буданд, ки дар онҳо тоҷирон бо молҳои худ маскан мегирифтанд. Савдои ярмаркавӣ хуб ба роҳ монда шуда буд. Дар он тоҷирони дохилию хориҷӣ ширкат варзида, молҳои баландсифатро ба фурӯш мебароварданд. Дар ярмаркаҳо асосан аҳдҳои тичоратӣ оиди молҳои мавҷуда ва баъзан аз рӯи намуна баста мешуданд. Вақт ва ҷои баргузории ярмаркаҳо пешакӣ ба тамоми аҳолии қаламрави давлати Сомониён ва берун аз он маълум карда мешуд[31]. Ярмаркаҳо дар рӯзҳои муайяни ҳафта, моҳ ва сол ташкил карда мешуданд. Нақшаи гузаронидани ярмаркаҳоро мақомоти давлатӣ таҳия намуда, мансабдорон барои гузаронидани онҳо вазифадор карда мешуданд[32]. Ба ақидаи Н. Неъматов дар ҳамин давра ҷараёни ташаккули иттиҳодияҳои ҳунармандон тимсоли оянда корхонаҳои пешаварон арзи ҳастӣ менамуданд[33]. Тичорат бо роҳи мубодилаи мол ба мол ва мол бо пул анҷом дода мешуд. Аз тилло, нуқра, мис ва ҳаргуна хулаҳои дигар тангаҳо сикка зада шуда барои муомилот истифода бурда мешуданд[34].

Тичорат ва муносибатҳои тичоратӣ, асосан дар бозорҳои аз тарафи давлат ташкил кардашуда ва дар асоси шартнома сурат мегирифт. Дар танзими муносибатҳои тичоратӣ ба ғайр аз шартнома, меъёрҳои урфу одат ва муомилоти қонин тоҷирон, қоидаҳои муайяншудаи (фикҳ), ки ба шариат асос меёфт, инчунин меъёрҳои махсуси ҳуқуқӣ низ нақши калон доштанд. Меъёрҳои ҳуқуқӣ дар шакли амру фармонҳои давлатдорон ифода мешуданд. Тоҷироне, ки дар бозор қоидаҳои муайяншударо вайрон мекарданд, аз тарафи нозирони бозор ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд. Меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ дар як китоби алоҳида Китоб-ул-байъ (китоби хариду фурӯш) танзим карда мешуданд. Китоби мазкур аз 20 боб иборат буда, 13 - тои он то дараҷаи муайян меъёрҳои ҳуқуқи маданиро дарбар мегирифтанд. Аз ҷумла бобҳои алоҳида ба масъалаи муомилот, ирода, рибо, манъи хариду фурӯши ашёҳои муайян, гарав, ширкат ва замонат, қарз, иҷора, тухфа ва ғайра бахшида шуда буданд. Асноди ҳуқуқии мазкур тартиби муомилоти мол, бастани шартномаи хариду фурӯши мол, манъи хариду фурӯши молҳои

алоҳида, тартиби баргардонидан ва ивази моли нуқсондор, ҳелҳои шартномаи хариду фурӯш ва дигар масъалаҳоро аз нигоҳи ҳуқуқӣ муайян карда аст. Барои бастани шартномаи хариду фурӯш шартҳои зерин зарур буд:

- мавҷудияти розигии тарафҳо;
- мавҷудияти объекти шартнома;
- воқеан супоридан ва гирифтани объекти аҳд;
- дар муомилот қарор доштани объект[35].

Шартномаҳои маданӣ (гражданӣ) дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ баста мешуданд. Шартномаҳои фурӯши амволи ғайриманқул, иҷора, ғаёлияти якҷоя, гарав, замонат, қафолат ва ғайраҳо ҳатман дар шакли хаттӣ баста мешуданд. Бастани шартномаҳои молумулкӣ дар асоси риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ амалӣ мегардид. Ҳангоми хариду фурӯш дар баробари тартиб додани шартнома дигар санадҳо ба монанди, санад оид ба гирифтани ашёи фурӯхташуда, забонхати санади пешпардохти мол ва ғайраҳо низ дода мешуданд. Шартномаи хариду фурӯши ашёи пурқимат, масалан, ҳавлии истиқоматӣ ҳатман дар ҳузурӣ шохидон баста мешуд[36].

Танзими иқтисодияту тичорат баъди истилои Осиёи Марказӣ аз тарафи муғулҳо на танҳо ба воситаи меъёрҳои ҳуқуқӣ мусулмонӣ, одатҳо, шартномаҳо, балки тавассути фармону дастурҳои қабулкардаи онҳо анҷом дода мешуд. Онҳо барои ривочи тичорати дохилию берунӣ дар нимаи дуюми асри XIII ислохоти пулӣ гузарониданд. Танзими муносибатҳои тичоратӣ дар давраи давлатдорӣ муғулҳо тавассути китоби Ёсо (муғул.: турк.: - қонун, амр, фармоиш) ва Билик (турк.: -“дониш”), ки ҳамчун сарчашмаҳои ҳуқуқӣ хизмат менамуд, амалӣ карда мешуд. Санади мазкур тибқи маълумотҳои дастрасшуда, аз се қисм иборат буда, қисми 4 ва 5 он ба меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ, аз ҷумла тичорат бахшида шуда буд[37]. Бо сабаби дастрас набудани матни пурраи Ёсо, дар бораи меъёрҳои танзимкнандаи муносибатҳои тичоратии он чизе гуфтан душвор аст. Минбаъд дар асоси фармони хони муғул Ғозонхон шартномаи хариду фурӯш бояд ҳатман хаттӣ ва дар ҳузурӣ 2 шохид баста мешуд. Мақсад аз бо ҷунин тартиб бастани шартномаи хариду фурӯш ҳуқуқи харидорро ҳангоми ба вучуд омадани баҳс ғимоя кардан буд. Дар фармон ҳангоми вайрон кардани

қоидаҳои хариду фурӯш ҷазои ҷиноятӣ пешбинӣ шуда буд. Масалан, ҳангоми барои ду бор фурӯштани мулк шахс ба ҳукми қатл маҳкум карда мешуд[38]. Дар давраи ҳукмронии Темуриён танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ тибқи қоидаҳои шаръӣ, одату созишномаҳо, инчунин амру фармонҳое, ки дар асари тарҷумаҳои Амир Темур-“Тузикӣ” ифода ёфта буданд, ба тартиб дароварда мешуд. Амир Темур аҳолиро ба 12 табақа (синф) ҷудо намудааст. Тоҷирон (савдогарон) мутобиқи таснифоти “Тузикӣ” ба табақаи охирин, яъне дувоздахум дохил карда шудаанд. Вале дар ин сарчашмаи ҳуқуқӣ оид ба танзими муносибатҳои тижоратӣ маълумоте вучуд надорад.

Муносибатҳои истехсолию тижоратӣ дар Бухорои Шарқӣ баъди солҳои 70-уми асри XIX бо таъсири Россия ривочу раванқ ёфт. Муносибатҳои молию пулӣ на танҳо рӯ ба инкишоф ниҳод, балки иқтисодиёти ин кишвар ба муомилоти молӣ ва пулии ҷаҳонӣ кашида шуд[39]. Ҳамзамон муносибати шартномавӣ то дараҷае дар байни Россия ва Бухоро густариш ёфтанд, ки боиси инкишофи муносибатҳои истехсолӣ ва тижоратӣ гардиданд.

Мутобиқи Шартномаи 23 июни соли 1868 имзошудаи байни давлати Бухоро ва Россияи подшоҳӣ дар қатори дигар муносибатҳои тижоратӣ низ танзим карда мешуданд. Мутобиқи ин созишнома савдогарони Россия дар қаламрави Бухоро ҳуқуқ доштанд озодона савдо кунанд. Бочи гумрукӣ низ 2, 5% фароварда шуд. Инчунин, ба савдогарони Осиёи Марказӣ низ барои тижорати озод дар Россия имкониятҳо фароҳам оварда шуд. Дар инкишофи тижорати дохилӣ ва берунӣ Осиёи Марказӣ Шартномае, ки дар байни Россия ва Бухоро 28 сентябри 1873 имзо шуда буд, аҳамияти калон дошт. Мутобиқи моддаи 2 Шартномаи мазкур амнияти ҳамаи қорвонҳои ба шимол раванда, ки аз қаламрави Бухорову Россия мегузаштанд, бояд аз тарафи ин давлатҳо таъмин карда мешуд. Дар асоси моддаи 5 шартнома савдогарони рус ҳуқуқ доштанд, дар тамоми қаламрави Бухоро озодона раво кунанд. Инчунин дар онҳо қорвонсарой, амборҳо ва намояндагии тижоратӣ дошта бошанд[40]. Дар ин давра ҳунармандӣ, аз ҷумла бофандагӣ, кулолгарӣ, оҳангарӣ,

ҷармгарӣ, дуредгарӣ, заргарӣ ва ғайра то дараҷае пеш рафта, қоркарди меваю сабзавот, пахтаву тилло ба роҳ монда шуд, ки ин боиси истехсол гардидани молҳои гуногуни ниёзи мардум ва ба бозор баровардани онҳо гардид. Дар Бухоро, Хучанд, Уротеппа, Панҷакент ва дигар шаҳрҳо ҳунармандӣ(қосибӣ) ривочу раванқ ёфт. Дар ин шаҳрҳо аввалин қорхонаҳои саноатӣ ба вучуд омада, молҳои истехсолшуда на танҳо дар бозорҳои маҳаллӣ, балки ба бозорҳои Россия фиристода мешуданд. Дар барбари зиёдшавии номгӯи молҳои воридшаванда аз Россия ва қушодашавии бонкҳо муомилоти мол байни Россия ва Бухоро афзоиш меёбад. Тоҷирони Бухоро ҳар сол ба Россия пахта, пилла, пашм ва меваи хушк мебурданд. Муносибатҳои шартномавӣ чи дар дохили кишвар ва чи дар байни соҳибқорону тоҷирони Осиёи Марказӣ ва Россияи подшоҳӣ инкишоф ёфт. Шартнома дар сурате қонунӣ ҳисоб карда мешуд, ки агар шартҳои зерин риоя карда шуда бошанд: мавҷудияти тарафҳои созишкунанда(ал-мутаақидан), иродаи ҳудро ҳангоми бастанӣ шартнома ихтиёран ифода кардан (ихтиёрӣ) ва предмети шартномаро шарият иҷозат (раво) дода бошад (маъқуд алайҳи). Предмети шартнома ҳамагуна молумулк, амал, қадр, шараф ва шахсият шуда метавонист, агар онро шарият ношоиста ё ҳаром эътироф накарда бошад[41].

Дар натиҷаи инкишоф ёфтани муносибатҳои молию пулӣ соҳибқорӣ дар шахсияти тоҷирон, фирма ва ширкатҳо рушд ёфт. Дар ин давра иқтисодиёт дар асоси ҷунин шаклҳои ташкили ҳуқуқӣ ба мисли тоҷирони инфиродӣ, фирмаҳо, ширкатҳо (ширкати қомил, ширкати ба боварӣ асосёфта) ва ҷамъиятҳои саҳомӣ фаъолият менамуданд. Ҳамқорӣ байни соҳибқорон ва ташкилотҳои қарзӣ инкишоф ёфтанд. Воридшавии сармояи бонкии Россияи подшоҳӣ ба иқтисодиёти Осиёи Марказӣ ба воситаи кредиткунонии фирма ва ширкатҳои гуногун, инчунин амалиётҳои савдоию қомиссионӣ сурат мегирифт. Бонкҳои Россия дар Осиёи Марказӣ ҳамчун институтҳои махсуси иқтисодии ҷамъоварии маблағҳои пулӣ, додани қарз (кредит), анҷом додани ҳисоббаробаркунии пулӣ, ба муомилот баровардани намудҳои алоҳидаи пул, қоғазҳои қиматнок ва амалиёт бо

онҳо ва дигар функцияҳо иҷро мекарданд[42]. Дар натиҷа дар Осиёи Марказӣ ташкили корхонаҳои истеҳсолӣ ва тичоратии хусусӣ аз тарафи шахсони алоҳида бо мақсади гирифтани фоида бо суръати баланд рушд ёфт. Ба таври мустақилона ва бо мақсади гирифтани фоида таъсис додани корхонаҳои алоҳида аз тарафи сармоядорони дохилӣ ва хориҷӣ гувоҳи инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ дар давраи то Инқилоби Октябр мебошад. Бояд қайд намоем, ки истилоҳи Осиёи Марказӣ ва ташкили генерал-губернатори Туркистон аз ҷониби Россия ҳамзамон боиси фишори ҳуқуқи он ба одатҳои маҳаллӣ ва меъёрҳои шариат ва маҳдуд гардидани доираи амали онҳо мегардид. Дар натиҷа дар қатори урфу одат ва меъёрҳои шариат, инчунин санадҳои ҳуқуқии Империяи Россия муносибатҳои соҳибкорию тичоратиро ба танзим медароварданд. Барои ҳамин ҳам Ф. Тоҳиров оид ба низоми ҳуқуқии ҳамон давра ибрози ақида намуда навиштааст, ки дар Тоҷикистони тоинқилобӣ, низоми ягонаи ҳуқуқ мавҷуд набуд, се ҳуқуқ амал мекард. Дар Тоҷикистони Шимолӣ “чузъи ҷудонопазири Россияи подшоҳӣ” ҳуқуқи имперӣ ҳамчун низоми ҳуқуқи ҳукмрон ва ҳуқуқҳои ба вай тобеи мусулмонӣ ва муқаррарӣ, дар Тоҷикистони Ҷанубӣ бошад, ҳуқуқи мусулмонӣ (ҳамчун ҳукмрон) ва урфӣ, инчунин ба андозаи муайян ҳуқуқи имперӣ амал мекарданд[43].

Баъди ғалабаи Инқилоби Октябр ва барпошавии ИЧШС ва ҶШС Тоҷикистон ҳамчун қисми таркибии он тамоми истеҳсолот, аз ҷумла корхонаҳои савдо ва хӯроки умумӣ давлатӣ гардид. Соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори (Автономии) Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ташкил карда шуд. Дар ин давра савдо тавассути корхонаҳои давлатӣ, кооперативӣ ва бозор амалӣ карда мешуд. Қонуни асосие, ки муносибатҳои тичоратиро ба танзим медаровард, Кодекси граждании РСФСР соли 1922 буд, ки меъёрҳои он аввало дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ ва минбаъд баъди ташкили Ҷумҳурии Мухтори (Автономии) Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1924 дар тамоми қаламрави Тоҷикистони ҳозира амал менамуд. Бояд қайд намоем, ки дар ҳамин давра муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ (гражданӣ), аз ҷумла тичоратӣ дар Тоҷикистон бо санадҳои гуногуни

қонунгузории ИЧШС, РСФСР, ҶШС Туркистон, ҶШС Ўзбекистон, Ҷумҳурии халқии Шӯравии Бухоро ва ҶШС Тоҷикистон, баъзе меъёрҳои шариат ва одатҳо, агар онҳо ба сохти нав, муқаррароти асосии ҳуқуқи шуравӣ муҳолифат намекарданд, ба танзим дароварда мешуданд[44]. Расман Кодекси граждании РСФСР ва ҶШС Ўзбекистон дар ҳудуди ҶШС Тоҷикистон баъди қабули Қарори Раёсати КИМ Шӯроҳои ҶШС Тоҷикистон аз 15 сентябри соли 1928 дар бораи бе ягон тағйирот ва илова дар қаламравӣ ҶШСАТ ҷорӣ намудани Кодекси граждании ҶШС Ўзбекистон аз 28 январӣ соли 1928 амал мекард[45].

Бояд қайд намоем, ки ҳангоми ҶШС Тоҷикистон дар ҳайати Шӯравӣ будан иқтисодиёт ва тичорат нисбат ба давраҳои тоинқилобӣ хело хуб пеш рафта, танзими ҳуқуқии он бо як низоми муайян ба роҳ монда шуда буд. Дар ин давра савдои хусусӣ пурра барҳам дода шуда, ҳамчун амалиёти ҳанноӣ эътироф ва барои содир кардани он қонунгузорӣ мучозоти муайянеро пешбинӣ мекард. Танзиму назорати муносибатҳои истеҳсолӣ ва тичоратӣ қомилан аз тарафи давлат сурат мегирад. Дар муносибатҳои тичоратии дохили давлат дигаргуниҳои назаррасе ташаккул ёфт. Аввало, мардум бо молҳои зарурӣ ба қадри имкон таъмин карда шуда, сониян дар низоми хеле устувори ҳуқуқӣ нисбати муносибатҳои истеҳсолӣ ва тичоратӣ муқаррар карда мешавад. Асосҳои қонунгузории граждании ИЧШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, ки 8 декабри соли 1961[46] аз тарафи Шӯрои Олии ИЧШС қабул карда шуда буд, барои танзими муносибатҳои хариду фурӯш, маҳсулотсупорӣ, ҳамаи нақл ва як қатор дигар муносибатҳои хоҷагӣ нақши муҳим бозид. Дар асоси он 28 декабри соли 1963 Кодекси граждании ҶШС Тоҷикистон қабул карда шуда, аз 1 январӣ соли 1965 мавриди амал қарор дода шуд[47]. Дар Кодекси мазкур масъалаҳои шартномаи хариду фурӯш (м. 232 - 247), ивазкунии (м. 248- 250), маҳсулотсупорӣ (м.251- 261), харидкунии давлатии маҳсулоти хоҷагии қишлоқ аз колхозҳо ва совхозҳо (м.262 -263), пудрат дар сохтмони асосӣ (м.365- 369), боркашонӣ (м.370 -377) ва дигар масъалаҳои дигари хоҷагиро иқтисодӣ мавриди танзими ҳуқуқӣ

қарор дода шуда буданд. Санади ҳуқуқии мазкур барои танзими муносибатҳои молику муносибатҳои намуда, муносибатҳои тижоратиро то ба андозае ба тартиб даровард. Танзими муносибатҳои хоҷагӣ ҳамзамон бо Қарорҳои Шӯрои Вазирони ИҶШС аз 4 октябри соли 1965 Дар бораи “Низомномаи корхонаҳои давлатии истеҳсолии сотсиалистӣ”[48], Низомнома дар бораи маҳсулотфиристонии маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва Низомнома дар бораи маҳсулотфиристонии молҳои истеъмолӣ аҳоли аз 9 апрели соли 1969[49], Қоидаҳо дар бораи шартномаҳои пудрат дар сохтмони асосӣ, аз 24 декабри соли 1969[50], Устави роҳи оҳани ИҶШС, аз 6 апрели соли 1964[51] ва як қатор санадҳои ҳуқуқии зерқонунии дигар ба танзим дароварда мешуданд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар охири солҳои ҳаштодуми асри XX дар танзими муносибатҳои соҳибкорӣ ва тижоратӣ дигаргунӣ ба миён омад. Қонунҳои нави Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС), аз ҷумла “Дар бораи фаъолияти меҳнатии инфиродӣ” (19.11.1986)[52], “Дар бораи кооператсия дар ИҶШС” (26.05.1988)[53], “Дар бораи асосҳои умумии соҳибкории шаҳрвандон дар ИҶШС” (02.04.1991)[54], Асосҳои қонунгузории граждании ИҶШС” (31.05.1991)[55], Қонуни ИҶШС “Дар бораи моликият дар ИҶШС” (6.03.1990)[56], Қонуни ҶШСТ “Дар бораи иҷора дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (6.12.1990)[57], “Дар бораи ғайридавлатигардонӣ ва хусусигардонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (21.02.1991)[58] ва ғайра қабул карда шуданд. Қонунҳои қабулкарда аввалин маротиба муносибатҳоро дар соҳаи фаъолияти инфиродии меҳнатӣ, кооператсия, иҷора, соҳибкорӣ ва ғайра ба танзим дароварданд.

Дар қатори қонунҳои қабулкардашуда, як қатор санадҳои меъёрии дигаре қабул карда шуд, ки муносибатҳои давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ, аз ҷумла фаъолияти меҳнатии инфиродиро ба танзим медароварданд. Аз ҷумла, Қарори Шӯрои Вазирони ИҶШС аз 23 марти соли 1987 “Дар бораи додани кредит ба шаҳрвандоне, ки ба фаъолияти меҳнатии инфиродӣ машғуланд”[59], Қарори Шӯрои Вазирони ИҶШС аз 24 сентябри соли 1987 “Дар

бораи беҳтар кардани ташкили ғуруҳи молҳои истеҳсолкардаи кооперативҳо ва шаҳрвандоне, ки ба фаъолияти инфиродии меҳнатӣ машғуланд”[60] ва ғайра. Бо сабаби инкишофи соҳаи хоҷагии ғайридавлатӣ давлат маҷбур шуд, ки дар соҳаи имконияти хариду ғуруҳи воситаҳои асосӣ, ашё ва маводҳо ба инфиродчӣ як қатор гузаштҳо намояд.[61] Ба ҳамин хотир тартиби таъмин намудани шаҳрвандоне, ки ба фаъолияти инфиродии меҳнатӣ машғуланд ба маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва ба даст даровардани арзишҳои моддии зиёдатӣ ва истифоданашаванда, инчунин боқимондаҳои истеҳсолӣ ва истеъмолӣ аз корхона ва ташкилотҳо бо қарори Госнаби ИҶШС аз 10 марти соли 1987[62] қабул карда шуд.

Иҷозати расмӣ фаъолияти инфиродии меҳнатӣ барои инкишофи муносибатҳои бозорӣ мусоидат намуда, то ба дараҷае барои рушди соҳибкории хусусӣ замина муҳайё кард. Умуман ба ақидаи мо иҷозати фаъолияти инфиродии меҳнатӣ новобаста аз бисёр маҳдудиятҳо, аввалин шакли расмӣ соҳибкории хусусӣ буд. Ҳамзамон, фаъолияти соҳибкории хусусӣ минбаъд танҳо дар ҳолате рушд карда метавонист, ки муносибат ба моликият ва низоми афзалиятноки хоҷагидорӣ тағйир дода шавад.

Дар кишвари мо соҳибкории хусусӣ дар баробари дар сатҳи иттифоқӣ ва ҷумҳуриявӣ қабул гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ ва моликият ҳуқуқи баробари инкишофро доро гардид. Қонунҳои зикршуда агарчанде, ки дар бораи моликияти хусусӣ ёдовар намешуданд, вале дар бораи ҳамаи хусусиятҳои он, аз ҷумла моликияти шаҳрвандон, коллективӣ ва давлатӣ, инчунин имконияти истифодаи меҳнати кироӣ дар ҳамагуна шаклҳои моликиятҳои зикршуда, додани воситаҳои истеҳсолот ба моликияти шаҳрвандон ва ғайра имконият медоданд. Дар онҳо аввалин маротиба ба ҳамаи соҳибмулк, аз ҷумла шаҳрвандон иҷозат дода шуда буд, ки молумулке, ки ба онҳо тааллуқ дорад дар ҳамагуна фаъолият, аз ҷумла фаъолияти хоҷагӣ (соҳибкорӣ), агар қонун манъ накарда бошад, истифода баранд. Қабули чунин қонунҳои танзимкунандаи муносибатҳои соҳибкорӣ дар солҳои охири мавҷудияти давлати Шӯравӣ

гувоҳи дарки тарафҳои манфии низоми маъмурию фармоишии идоракунии иқтисодиёт ва роҳ пеш гирифтани ба сӯи муносибатҳои молию пулии нав ва иқтисоди бозорӣ буд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Крушкол Ю.С. Хрестоматия по истории древнего мира. М.: “Просвещение”, 1975. С.13.
2. Всемирная история: Эллинистический и Римский периоды, Москва, 1999, сах. 22.
3. The Persian Rivayets of Hormazdyars. Framars, Bombay, 1932, -Т.1.-р.193.
4. Халиков А. Г. Правовая система зороастризма. Душанбе, 2005, сах. 109 - 120.
5. Исоматов Б., Фақеров Х. Таърихи тичорат. Маводи таълимӣ. Душанбе: “Паёми ошно”, 2004. С.123.
6. Каримов У. Афкори иқтисодӣ аз давраи Зардушт то охири замони Сомониён. Дастури таълим. Душанбе: “Маориф”, 1999. сах.98.
7. T. Darmeeteter, “Revue Critique d'Histoire et de Literature”. Nouv. Serie, t. XXIV. 1887, стр. 425- 427; E. West, “Grundriss der Iranischen Philologie”. 11, Strassburg, 1896, стр. 116-117.
8. Мухтасари Қонуномаи Сосониён (Зери назари профессор Холиқзода А. Ғ), Душанбе, “Эр граф”, 2015, сах.5. Бояд қайд намоем, ки Қонунии маданияи зардуштиён номгузори қардани Қонуномаи Сосониён бебабаб намебошад. Зеро дар чилу чор фасл асосан сухан дар бораи муносибатҳои маданӣ (башарӣ), аз ҷумла оилавӣ, мерос, муҳофизати маданӣ, муомилот, қаролат, замонат ва ғайра меравад. Аз ин ҷо истифодаи ибораи “Қонуни маданияи зардуштиён” аз тарафи муаллифи он набояд боиси шубҳа бошад.
9. Асари зикршуда.
10. Калимаи “рисола” арабӣ буда, маънои паём, мактуб, тавзеҳ, мулоҳиза, китобча, дастуралмалро ифода менамояд. (Рисола сартовских ремесленников. Ташкент, 1912. Ҷамъоваранда ва тарҷумон М. Гаврилов.
11. Усманов О.У. Гражданская право дореволюционного Таджикистана. \Труды юридического факультета, Выпуск 1. Душанбе: 1973, сах.108.
12. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права. Учеб. Пособ. М.: “Высшая ин”, 1973. С.217.
13. Исоматов Б., Фақеров Х. Таърихи тичорат. Маводи таълимӣ. Душанбе: “Паёми ошно”, 2004. С.147.
14. Маҳмадхонов Т. Лексияҳо аз ҳукуки тичорат. Маводи талимӣ. Душанбе: 2011, сах.43.
15. Ҳидоя, т.11, с. 168.
16. Ҳидоя, т. 11, сс. 258- 259.
17. Мавлоно Ҷалолиддин Мухаммади Балхӣ, “Маснавии маънавӣ.” Техрон, 2001, сах.39.
18. Ҳидоя, т. 11, с. 168.
19. Куръони маҷид. Техрон-Эрон, 1380 шамсӣ -2001 мелодӣ
20. Ҳидоя, т. 1У. с. 93.
21. Guillaume A, Op. cit-P. 100.
22. Буриев И. Б. Источники права исламского периода Таджикской государственности: теория и практика. Душанбе, “Ирфон”, 2017, сах. 149.
23. Мухаммад Ғазолӣ, Кимӣи саодат, Техрон, 371, сах.261.
24. Ҳусейн Воизи Кошифӣ, Футувватномаи султонӣ. Ахлоқи мӯҳсинӣ. Рисолаи хотамия. Душанбе, 1991 (Фасли IV).
25. Хотамов Н. Б. История банков и предпринимательства в Средней Азии (60-е годы - 1917г.), Душанбе: “Эр-Граф”, 2014, сах. 26.
26. Хотамов Н. Б. История банков и предпринимательства в Средней Азии (60-е годы - 1917г.), Душанбе: “Эр-Граф”, 2014, сах. 26.
27. Неъматов Н. Давлати сомониён. Душанбе, 1989. Сах 97.
28. Фирдавсӣ А. Шохнома, Техрон, 1359 (ҳиҷрӣ)
29. Каримов У. Андешаҳои иқтисодию бозоргонии Мухаммад Ғазолӣ (Дастури таълимӣ), Душанбе: 2001. С. 23-24.
30. Неъматов Н. Асари зикршуда, С.31.
31. Нуриддинов Ҳ., Ҳамитов М. Тавлидот, молия ва тичорат дар замони Сомониён. Душанбе: 1999. С. 119 -120.
32. Маҳмадхонов Т. Лексияҳо аз ҳукуки тичорат. Душанбе: 2011, сах.48.
33. Неъматов Н. Асари зикршуда, сах.90- 97.
34. Давидович Е.А. История денежного обращения средневековой Средней Азии. М., 1983.
35. Сафаров И. Правовая система государства Саманидов (IX- Хвв.), Душанбе: 1999, с. 104.

- 36.Маҳмадхонов Т. Асари зикршуда, саҳ.51.
37.Вернадский Г. В. О составе Великой Ясы. Брюссель, 1939, саҳ.17.
38.Холиков А.Ф. Таърихи давлат ва ҳукуки Тоҷикистон. Қ. 1. Китоби дарсӣ. Душанбе: “Матбуот”, 2002. саҳ.245.
39.Розиқзода А. Ш., Азим Иброҳим. Саноати косибии хунарамандӣ ва кӯҳӣ дар Бухорои Шарқӣ (охири асри XIX – а ввали асри XX). Душанбе, 2006, саҳ. 49.
40.Исоматов Б., Фақеров Ҳ. Асари зикршуда. саҳ.271.
41.Усманов О. У. Гражданская право дореволюционного Таджикистана.\ Труды юридического факультета, Выпуск 1, Душанбе: 1973. С.106 -107.
42.Хотамов Н. Б. Асари зикршуда, 2014, саҳ. 8-9.
43.Тоҳиров Ф. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон. Душанбе: “Ирфон”, 1994. С.46
44.Усманов О. К проблеме развития кодификации гражданского законодательства Республики Таджикистан.\ Государство и право, 1999, №4, саҳ. 42- 44.
45.Усманов О. Асари зикршуда, саҳ.46.
46.Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, №50, ст. 525.
47.Кодекси граждани РСС Тоҷикистон. - Душанбе: “Ирфон”, 1988.
48.СП СССР 1965г. №19 -20, ст.155.
49.СП СССР 1969г. №11, ст.64.
50.СП СССР 1970г. № 2, ст. 11.
51.СП СССР 1964г. №5, ст. 36.
52.Ведомости Верховного Совета СССР. 1986. №47. Ст.964.
53.Ведомости Верховного Совета СССР. 1988. №22. Ст.355.
54.Ведомости Верховного Совета СССР. 1991. №16. Ст.442.
55.Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1991. №26. Ст.733.
56.Ведомости Верховного Совета Таджикской ССР. 1990. №24. Ст.408.
57. Ведомостҳои СО РССТ. 1990. №24. мод. 415
58.Коммунист Таджикистана.1991, 6 марта.
59.СП СССР. 1986, №28.
60.СП СССР. 1987, №45.
61.СП СССР. 1987, №35.
62.Индивидуально- трудовая деятельность: сборник нормативных актов.- М.,1987, с.30.

Аннотатсия

Доир ба баъзе масъалаҳои таърихи инкишофи соҳибкорӣ ва тичорат дар Тоҷикистон
Мақолаи мазкур ба масъалаҳои таърихи инкишофи соҳибкорӣ ва тичорат дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он рушди соҳибкорӣ ва тичорат, аз ҷумла танзими ҳуқуқи он дар давраҳои гуногуни таърихӣ то ба даст овардани соҳибистиклолӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Аннотация

К вопросу об истории развития предпринимательства и коммерции в Таджикистане
В статье речь идёт об истории развития предпринимательства и коммерции в Таджикистане. В ней анализируется развитие предпринимательства и коммерции, в том числе их правовое регулирование на разных исторических этапах до приобретения независимости.

Annotation

On the history of development of entrepreneurship and commerce in Tajikistan
The article deals with the history of entrepreneurship development and commerce in Tajikistan. It analyzes the development of entrepreneurship and commerce, including their legal regulation in different historical stages before the acquisition of independence.

Бобокалонов Гомб Мерганович,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.ғ., дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ИНКИШОФИ ҚОНУНГУЗОРИИ ПАСОШҶУРАВӢ ОИД БА СОҶАИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (солҳои 1990-2018)

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ оид ба соҳаи иҷтимоӣ, низоми қонунгузорию соҳаи иҷтимоӣ, санадҳои зерқонунӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ключевые слова: законодательство в отраслях социальной сферы, система законодательства в отраслях социальной сферы, подзаконные нормативные акты, Правительство Республики Таджикистан.

Keywords: legislation in the social sphere, the system of legislation in the social sphere, subordinate regulatory acts, the Government of the Republic of Tajikistan.

ҲИФЗИ ИҶТИМОИИ АҲОЛӢ - ЯКЕ АЗ АФЗАЛИЯТҲОИ СИЁСАТИ ИҶТИМОИИ ДАВЛАТ БА ҲИСОБ РАФТА, МАҚСАДИ АСОСИИ ОН МУСОИДАТ БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ МЕБОШАД.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Дар аксарияти давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ва дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ, доир ба рушди инкишофи қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ, олимони таҳқиқоту омӯзишҳо гузаронида, назарияҳои маъмулу мухталиф пешбарӣ намудаанд. Равандҳои таҳқиқотӣ-илмӣ инкишоф ва ташаккули қонунгузорию иҷтимоӣ дар замони муосир низ аҳамияти хешро ба ҳайси объекти таҳлили илмӣ аз даст надода, баракс, бар замми он, таваччуҳи олимону муҳаққиқони ватанию хориҷиро ба ин падидаи ҳаётан муҳим, афзун намудааст. Сабаби асосии таваччуҳи бештар ба қонунгузорию иҷтимоӣ дар ҳама марҳилаҳои инкишофи таърихӣ он аст, ки иҷтимоӣёт чузъи ҳаёти инсонӣ буда, ҳаёти ҷомеаи муосирро бе он тасаввур намудан номумкин аст ва дар пешрафти ҷомеа нақши ҳалқунанда дорад. Дар баробари инкишофи ҷомеаи инсонӣ ва мураккаб гардидани муносибатҳои ҷамъиятии ҷомеа, нуфӯз ва саҳми қонунгузорию соҳаи иҷтимоӣ бештар мегардад. Дар ҳаёти имрӯза

қабл аз ҳама нақши давлат дар идора намудани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ алалхусус ҳаёти иҷтимоӣ, ки яке аз умдатарини проблемаи ҳаёти инсонӣ махсуб меёбад, инчунин, таъмини қонуният дар муносибатҳои иҷтимоӣ, муҳим мебошад.

Чӣ тавре зикр гардид, дар баробари дигаргун ва мураккаб гаштани муносибатҳои ҷамъиятии ҷомеа, нуфӯз ва нақши қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ меафзояд ва барои ба танзим даровардани онҳо зарурати қабул, тағйир ва таҷдиди назар намудани қонунгузорӣ низ ба миён меояд. Дар давраи пасошӯравӣ (пас аз солҳои 1990) дар робита бо дигаргунҳои куллии ҳаёти ҷомеа, гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ, ислоҳоти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, дар ташаккули инкишофи қонунгузорӣ оид ба соҳаи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи нав оғоз гардид. Зеро, баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ Тоҷикистон ба мушкilotи амиқи иқтисодӣ дучор омад ва давраи гузариш ба муносибатҳои

нави ҷамъиятӣ-ҳуқуқӣ ногузир буд. Сабаби дучор омадани мушкилот, қабл аз ҳама дар қатъ гардидани дотатсия аз буҷети Иттиҳод, тезутунд гардидани вазъи ҷамъиятию сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон буд, ки ба иқтисодиёти кишвар беш аз 10 млрд. доллари ИМА хисорот овард[1]. Аз ин рӯ, ба зуд таназзул ёфтани иқтисодиёт, коҳиши истеҳсолот, ноустувории макроиқтисодӣ ва тез камбизоат гардидани аҳоли дар ҷумҳури сабаб гардид.

Санаи 16-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри бостонии Хучанди вилояти Суғд Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати 12-ум баргузор шуд, ки он барои наҷоти халқу давлати тоҷикон аз хатари парокандашавӣ заминаҳои асосиву саривақтӣ гузошт. Он замон вакилони Шӯрои Олӣ тамоми масъулиятро дар назди таърих, халқу Ватан ва ҷомеаи ҷаҳонӣ бар дӯш гирифта, роҳҳои барқарор кардани ҳукумати қонунӣ ва таъмини сулҳу субот дар кишварро дастаҷамъона мавриди баррасӣ қарор доданд. Месазад ёдовар шуд, ки дар ин Иҷлосияи тақдирсоз, Шӯрои Олӣ роҳбарияти нави Ҷумҳурии Тоҷикистонро зери сарвари вакили мардумӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон интихоб намуд, ки ӯ барномаи мукаммали аз бӯҳрони сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва алаҳхусус бӯҳрони иҷтимоӣ раҳо намудани ҷумҳуриро ба миён гузошт.

Вазъи иҷтимоию иқтисодии соли 1992-1994 як навъи вазъияти баъдазҷангии Тоҷикистон маҳсуб меёфт. Чунки солҳои 1991-1992 ҷангҳои шадид рӯх дода буданд. Муноқишаҳои дохилии давлат, гуруснагӣ, ба ғурезагон таъдил ёфтани мардуми тоҷик, беамалии ҳокимияту беконунӣ, таҳдиди нестшавии миллат ва давлатро ба миён оварда буд. Дар назди роҳбарияти тозаинтиҳоби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳама проблемаи муҳим пешгирӣ ва аз байн бурдани таҳдиди нобудшавӣ меистод, ки онро дар таърихи Тоҷикистон давраи “БАРҚАРОР-СОЗӢ” ном бурдан, ҷоиш медонем. Хусусан, соли 1993-ро соли барқарорсозии ҳамаи сохторҳои давлатӣ, ки яке аз маҳакҳои асосии ба танзим даровардани муносибатҳои ҷамъиятӣ маҳсуб меёбад, ҳисобидан мумкин аст. Ҳарчанд мардум дудила буданд, вале хушбахтона оҳиста-оҳиста як тартиботи нисбӣ барқарор мешуд ва мардум ба ҷойҳои қорӣ худ бармегаштанд. Дигар мушкилоти мубрами онрӯза, масъалаи

дарёфт намудани маводи хӯроқа, аз ҳама муҳим барои зистан, нон буд. Хусусан, дар давоми соли 1993 маҳсулоти ғалладона, гандум дарёфтани мушкил буд, гуруснагӣ дасти таҷовуз ба мардум дароз карда, ба ҷавру азият оғоз карда буд, ки он то соли 1994 давом кард.

Дар солҳои 1991-1992 маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)-и Тоҷикистон зиёда аз се маротиба ва нишондиҳандаҳои соҳаҳои иқтисоди воқеӣ аз 2 то 10 маротиба кам ва боиси ҷандин ҳазор ғоиз афзудани таваррум гардид буд. Аҳоли наметавонист ҳатто маводи ниёзи аввалиндараҷаи ҳудро дастрас намояд. Камбизоатӣ таҳдид мекард. Танҳо соли 1992 маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар нисбат ба соли 1991 зиёда аз 35% коҳиш ёфта буд [2]. Ҳамон тавр, ки дар яке аз суҳанронҳои худ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуда буд, ҳангоми ба вазифа шурӯъ намуданам дар ҳисоби буҷети давлат ягон миқдор маблағ вуҷуд надошт. Аз сабаби он, ки захира умуман набуд, буҷети давлатӣ барои соли 1993 ҳамчун буҷети ғавқулода тасдиқ гардид.

Дар давраи аввали рушди пасошӯравӣ (солҳои 1992-1997) тамоми нерӯи кишвар барои ноил шудан ба суботи сиёсӣ ва таъсиси механизмҳои заминавии бозаргонӣ нигаронида шуда буд. Бо вуҷуди ин ҳама мушкилиҳо, давлат сиёсати мақсадноки иқтисодиро пеш гирифт, ки муҳтавои асосии он аз ташаққули муносибатҳои нави иқтисодию иҷтимоӣ иборат буд. Аз ин хотир баҳри амалӣ намудани ин мақсад зарурати ислоҳоти доманадору гуногунҷанбаи қонунгузорӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва иҷтимоиёт ҳамзамон аз нав таҷдиди назар намудани онҳо ба миён омад.

Таъмини минбаъдаи ислоҳот дар соҳаи иқтисодиёт ва иҷтимоиёт, фарогирии соҳаҳои нав дар он, инчунин татбиқи вазифаҳои стратегӣ ва барномавӣ, андешидани тадбирҳои оид ба таъмини суботи макроиқтисодӣ имконият дод, ки танҳо аз соли 2000 сар карда дар Тоҷикистон суръати баланди рушди иқтисодӣ таъмин гардад.

Лозим ба ёдоварист, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳволӣ, таъмини ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва фароҳам овардани замина ҷиҳати рушди минбаъдаи мамлакат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои

миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Пайёми худ аз мардуми шарифи Тоҷикистон изҳори қаноатмандӣ намуда, чунин баён намуданд, «Ман ба қудрати созандаи халқи азизам итминони комил дорам ва дилпуруна изҳор менамоем, ки мо бо заҳмату ғаёлияти ахлокаи худ дар ояндаи наздик мушкилотеро, ки дар ҳаёти ҷомеа ва давлатамон вучуд доранд, бартараф мекунем ва барои мардумамон шароити зиндагии боз ҳам бехтару сазовор муҳайё месозем»[3].

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз соҳибшудан ба истиқлолияти давлатӣ дар соҳаи иҷтимоӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии гуногунро қабул намудааст, ки онҳо метавонистанд ва имрӯз метавонанд дар танзими муносибатҳои соҳаи мазкур нақши назаррасро бозанд.

Қобили қайд аст, ки сиёсати давлатӣ дар ин самт равона гардида, бо қабул намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаҳои давлатӣ, нақшаи чорабиниҳои он, созишномаҳои байнидавлатӣ, таъсиси мақомотҳои ваколатдор ва дигар чорабиниҳо дастгири ин соҳа мебошад.

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иҷтимоӣ, қабл аз ҳама аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон иборат аст.

Бояд таъкид кард, ки Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст, ки он дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои муқарраршудаи он мустақиман амал мекунанд ва тамоми дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асос ва дар мутобиқат бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд ва дар сурати хилофи он буданашон, эътибори ҳуқуқӣ надошта, меъёру муқаррароти онҳо татбиқ намешаванд.

Лозим ба ёдоварист, баъд аз он, ки дар таърихи 9 сентябри соли 1991 мустақилияти давлатии Тоҷикистон эълон гардид, ду маротиба (моҳи феввали соли 1992 ва моҳи июни соли 1993) комиссияҳои таҳияи конститутсия ташкил карда шуд. Вале бо сабаби тезу тунд шудани вазъи ҷамъиятию сиёсӣ раванди конститутсионӣ дар кишвари мо ба таъхир афтод ва танҳо бо ташаббуси Пешвои миллат хушбахтона, 6 ноябри соли 1994 бо роҳи раъйпурсии

умумихалқӣ (референдум) Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид [4].

Барои боз ҳам ба таври возеҳ исбот намудани ин гуфтаҳо чунин равшанӣ андохтанро зарур мешуморем. Шӯрои Олии ҶТ дар иҷлосияи 17-уми даъвати дувоздаҳум, ки 25 июни соли 1993 доир гардида буд, комиссияи Конститутсионӣ таҳти роҳбарии Раиси Шӯрои Олии ҶТ мухтарам Раҳмонов Э.Ш. дар ҳайати 62 нафар аъзоён таъсис дод. Комиссия дар муддати 9,5 моҳ ин ҳуҷҷати муҳимро таййёр намуда, ба раёсати Шӯрои Олии ҶТ, 13 апрели соли 1994 ба муҳокимаи умумихалқӣ тавсия шуд ва дар муҳокимаи он 1млн. 200 ҳазор нафар шаҳрвандон иштирок намуда, 8,5 ҳазор таклифу эродҳо, пешниҳод гардид. 21 июли соли 1994 ба овоздиҳии умумихалқӣ пешниҳод гардид ва 6 ноябри 1994 қабул шуд[5].

Бо мурури замон ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон се маротиба тағйироту иловаҳо 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 23 майи соли 2016 ворид карда шуда, шакли ҷумҳурии давлатро муайян, ягонагӣ, тарзи президентии идораи онро муқаррар намуда ва ҳамзамон моҳияти давлатро демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ эълон намуд.

Дар қисми дуюми моддаи якуми Конститутсия эълон карда шудааст, ки Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, давлат барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад.

Меъёрҳои муқаррарнамудаи Конститутсия ҳуқуқи шаҳрвандонро ба меҳнат (моддаи 35), истироҳат (моддаи 37), ҳифзи саломатӣ (моддаи 38), таъминоти иҷтимоӣ дар пиронсолӣ, хангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти кор, маҳрум шудан аз сарпараст (моддаи 39) мустаҳкам менамоянд. Ин меъёрҳо барои соҳаи ҳуқуқи меҳнат ва таъминоти иҷтимоӣ бархе аз заминаҳои асосӣ махсуб меёбанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар шахс ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ дорад. Ин ҳуқуқ аз моҳияти давлат ҳамчун давлати иҷтимоӣ бармеояд, ки он ҳамчун яке аз асосҳои сохтори конститутсионӣ муайян карда шудааст. Давлат ба худ уҳдадорӣ гирифтааст, ки барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва рушди озодонаро фароҳам меорад. Ин меъёр барои ҳамаи мақомоти давлатӣ ва сохторҳои ҷамъиятӣ дахл дорад. Онҳо барои фароҳам

овардани шароити мувофиқи таъминоти иҷтимоӣ масъул мебошанд[6].

Дар моддаи 39 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи таъминоти иҷтимоии шаҳрвандон дар пиронсолӣ, хангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти корӣ ва дигар мавридҳое, ки қонун муайян намудааст, меравад, ки яке аз маҳакҳои асосии танзими муносибатҳои соҳаи иҷтимоӣ маҳсуб меёбанд.

Бояд зикр намуд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон манбаи ягонаи танзими муносибатҳои соҳаи иҷтимоӣ набуда, чунин муносибатҳо тавассути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ ба танзим дароварда мешаванд. Ин ва дигар меъёрҳои дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷгардида, дар қонунҳои алоҳида ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкам гардидаанд. Чунончӣ: — қонунҳои конституционӣ; кодексҳо; қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; қарорҳои яққояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон; қарорҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон; санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; санадҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон; фармониҳои вазоратҳо ва дигар мақомоти давлатӣ, инчунин қарорҳои кумитаҳои давлатӣ; қарорҳои Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе; қарорҳои раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе; қарорҳои Маҷлиси вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо; қарорҳои мақомотҳои иҷроияи маҳаллии давлатӣ, ки онҳоро раисони вилоят, шаҳрҳо ва ноҳияҳо роҳбарӣ менамоянд; қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудаанд.

Чӣ тавре дар боло зикр шуд, марҳилаи ташаккул ва инкишофи қонунгузорӣ дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ ҳанӯз аз рӯзҳои аввали истиқлолияти кишвар рушд меёфт. Аввалин қонун Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи иҷтимоии маъҷубон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 24.12.1991 қабул карда шуд ва аз январи соли 1992 мавриди амал қарор дода шуда буд, чун воситаи танзимномаи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар марҳилаи муайяни инкишофи ҷамъият, аз он

ҷумла иҷтимоӣ хусусияти танзимномаи худро аз даст дод ва боиси он гардид, ки аз эътибор соқит доништа шуда, ба ҷои он қонуни нав Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» 29 декабри соли 2010, № 675 қабул карда шуд.

Қонуни мазкур пеш аз ҳама сиёсати пешгирифти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати маъҷубон бо мақсади ҳифзи иҷтимоии онҳо, муҳайё намудани шароитҳо баробари дигар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, нобуд сохтан ва маҳдуд сохтани он омилҳои манфӣ, ки дар ҳаёти онҳо пайдо шудааст, муҳайё намудани шароити хуб барои иштироки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии ҷамъият, инчунин иҷрои вазифаҳои шаҳрвандро муайян намуда, ва дигар маҷмӯи чорабиниҳои барои тавонбахшии маъҷуб самарабахш, ки аз шакли намудҳои алоҳида, ҳаҷм, муҳлат ва тартиби амалишавии тадбирҳои тиббӣ, касбӣ ва дигар чораҳои тавонбахшӣ иборатанд ва ба барқарорсозӣ, ҷуброни қобилияти маъҷуб барои иҷрои намудҳои муайяни ғайриҷамъиятӣ равона карда шудааст, муқаррар намудааст.

Дигар санади танзими муносибатҳо вобаста ба қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифокҳои касаба, ҳуқуқ ва кафолатҳои ғайриҷамъиятӣ онҳо» 12 марти соли 1992, №576 қабул шуда, қариб бист сол бо тағйироту иловаҳои даровардашуда амал кард ва бо мурури замон хусусияти танзимномаи худро аз даст дод ва боиси он гардид, ки 2.08.2011 аз эътибор соқит доништа шуд ва бо меъёрҳои замони ҳозира, ки дар мадди аввал актуалӣ будани танзимномаи муносибатҳои навини соҳаи мазкурро дар бар мегиранд, қонуни нав, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифокҳои касаба» аз 2 августи соли 2011, №757 қабул карда шуд.

Дар ин давра зарурияти қабули қонунҳое ба миён омада буд, ки муносибатҳои иҷтимоиро ба танзим даровардан муҳим буд. Дар байни онҳо мавқеи асосиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ишғол менамуд, ки 25 июни соли 1993, №797 қабул шуда буд, амал мекард. Бо сабабе, ки давлат марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи ба худ хосро аз сар мегузаронад, зарурияти

гузаронидани ислоҳоти гуногуни муносибатҳои ҷамъиятӣ ба миён меояд. Дар чунин ҳолат давлат механизми навини танзими ҳукукиро ҷорӣ мекунад. Вобаста ба ин, дар ин самт Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ», ки аз 12-уми январи соли 2010, № 595 бо дарназардошти талаботи нави муносибатҳои нафақавӣ қабул шуд, ки гуфтаҳои дар боло зикргардидаро исбот менамояд. Қонуни мазкур асосҳои ташкилию ҳукукии танзими давлатии суғуртаи ҳатмии нафақавии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқ ва уҳдадорихои мақомоти давлатӣ, шахсони воқеию ҳуқуқӣ, тартиби таъин ва пардохти нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ, инчунин манбаъҳои маблағгузорию онҳоро муайян мекунад ва дар баробари ин ҳама, намудҳои нафақа ва таркиби онҳоро, инчунин шартҳои таъини нафақаи суғуртавӣ аз рӯи синну сол, маъҷубӣ, аз рӯи маҳрум шудан аз саробон ва шартҳои таъини нафақа барои нафақаҳои давлатӣ, ки намудҳои зерини пардохтҳоро дар бар мегиранд ба монанди, нафақаи иҷтимоӣ; нафақа барои хизмати шоён дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон; нафақа барои собиқаи дарозмуддат дар хизмати давлатӣ ва ғайраро, муқаррар намудааст.

Ба ҳамин монанд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1991 “Дар бораи шуғли аҳоли” бо тағйири иловаҳо аз эътибор соқит дониста шуд ва қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» 16 июли соли 2003 қабул карда шуд. Қонуни мазкур қафолатҳои давлатии мусоидат ба шуғли аҳоли, ҳуқуқи шаҳрвандон оид ба таъмини шуғл, ҳамкорию сетаарафа дар соҳаи мусоидат ба шуғли аҳоли, муносибатҳои байни давлат, иттиҳодияҳои корфармоён, иттифокҳои касаба ва дигар намоёндагони кормандонро, ки ба таҳия ва амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи мусоидат ба шуғли аҳоли тааллуқ дорад, танзим менамояд. Инчунин меъёрҳои оид ба тайёрии касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзонию шаҳрвандони бекор, қафолатҳои дастгирии иҷтимоии шахсони бекор, тартиби муайян намудани андоза, шартҳо ва муҳлати пардохти кӯмакпулӣ барои бекорӣ, боздоштан ва қатъ намудани пардохти кӯмакпулӣ барои бекорӣ муқаррар кардааст.

Ба зумраи санадҳои меъёрии ҳукукии танзимкунандаи соҳаи иҷтимоӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ», ки 1 декабри соли 1994, № 1106 қабул шудааст, дохил мешаванд, ки нисбати гурӯҳи алоҳидаи муайяни одамон амалӣ гардонида мешавад. Дар асоси ин қонун дар нафақаи барои хизмати дарозмуддат, барои маъҷубӣ, дар ҳолати гум кардани сарпараст хизматчиёни ҳарбии қувваҳои Мусаллаҳи ҚТ, корҳои дохилӣ, қисмҳои роҳи оҳан ва қисмҳои қатории корҳои дохилӣ ва оилаи онҳо таъмин карда мешаванд. Қонун шарту меъёрҳои таъминот, дурустҷудокунии ва пардохти нафақаро муайян мекунад. Инчунин дар асоси Қонуни мазкур шарту меъёрҳо ва тартиби таъмини нафақаро пешбинӣ намуда, нисбати категорияҳои алоҳидаи шахсоне, ки ҳамчун афсар ва прапоршик ё аз рӯи қарордод ба сифати сарбоз, сержант ва старшина дар Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қушӯнҳои сарҳаддӣ ва дохилӣ, муҳофизаи граждани, мақомоти амният ва дигар воҳидҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил шудаанд, хизмати ҳарбиро адо кардаанд ва оилаҳои онҳо; шахсони ҳаياتи афсарӣ, прапоршикҳо, мичманҳо ва хизматчиёни ҳарбии зиёдамӯҳлат, ки дар Қувваҳои Мусаллаҳ, қушӯнҳо ва мақомоти вазоратҳои амният ва корҳои дохилӣ, роҳи оҳан, дигар воҳидҳои ҳарбии собиқ Иттиҳоди ҶШС хизмати ҳарбиро ба ҷо овардаанд ва аҳли оилаи ин ашхос; шахсони ҳаياتи қаторӣ ва фармондеҳӣ, ки дар мақомоти корҳои дохилӣ, муассиса ва мақомоти системаи иҷроии ҷазои ҷиноятӣ хизмат кардаанд, шахсони дорои рутбаи махсуси мақомоти гумрук, ҷузъу томҳои Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Гвардияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва муҳофизаи граждани назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, судяҳои Коллегияи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, кормандони прокуратурия тафтишотии мақомоти прокуратураи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, собиқ Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои

Шӯравии Сотсиалистӣ ва аҳли оилаи онҳо татбиқ мегардад, танзим менамояд. Баъзе меъёрҳои муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ» аини замон маънои мустақилонаро доранд, зеро ба онҳо ҳуқуқҳои навро барқарор кардаанд (масалан, имтиёзҳои иловагӣ ба волидайн ва заводи хизматчиёни ҳарбии ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизмати ҳарбиро иҷро кардан ғавтидаанд).

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ветеранҳо» 07.04.1995 қабул карда шуд. Қонуни мазкур пеш аз ҳама мақоми ветеранҳоро муайян мекунад, низом ва механизми сиёсати давлат нисбати ветеранҳоро муқаррар намуда, кафолатҳои ҳимояи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии ветеранҳо, категорияи ветеранҳо муайян ва ҳуқуқ ва кафолату ҷубронҳои давлатии аъзои оилаи онҳоро муқаррар менамояд. Умуман мақсади асосии қонунро таҳлил карда бароем, баҳри фароҳам овардани шароити муфиди иҷтимоӣ барои ветеранҳо ва аъзои оилаи онҳо мебошад.

Санади асосие, ки сиёсати давлатро дар соҳаи суғуртаи иҷтимоӣ танзим мекунад, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» 13 декабри соли 1997 қабул ва мавриди амал қарор дода шудааст[7], махсуб меёбад. Қонуни мазкур аз лиҳози сохт, ҳаҷм ва мазмун аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тафовутӣ назаррас дошта, аз 4 фасл ва 30 модда иборат аст ва моддаҳои 10¹-хориҷ карда шуд, 10², 14¹, 16¹, 23¹ бо прим муқаррар карда шудааст, ки агар дар маҷмӯъ ба ҳисоб гирем 34 моддаро пешбинӣ менамояд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» чунин моддаҳо ҷой дода шудаанд: суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; мафҳумҳое, ки дар ҳуди Қонун истифода мешаванд; принципҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; шахсоне, ки бо суғуртаи давлатии иҷтимоӣ фаро гирифта мешаванд; ҳуқуқ ва уҳдадорихои суғуртакунанда; ҳуқуқ ва уҳдадорихои муассисаи суғурта; ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахсони суғурташуда; навъҳои таъминот оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; тартиби пардохтҳо аз маблағи ҳисобномаҳои андӯшти инфиродии шаҳрвандон; рақами

инфиродии суғуртаи иҷтимоӣ; таъминоти нафақа; қўмакпулӣ ҳангоми корношоямии муваққатӣ; қўмакпулии ҳомиладорӣ ва таваллуд; қўмакпулии оилавӣ; тартиб ва шартҳои пардохти қўмакпулиҳо ҳангоми корношоямии муваққатӣ, ҳомиладорию таваллуд ва қўмакпулиҳои оилавӣ; қўмакпулӣ ба сабаби бекорӣ; қўмакпулӣ барои дафн ба аъзои оилаи камбизоат; таъин ва пардохти қўмакпулиҳои иҷтимоӣ ба гурӯҳҳои алоҳидаи шахсони суғурташуда; маблағгузори пардохтҳои дорои хусусиятҳои мақсаднок оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; шартҳои умумии таъин ва пардохти маблағҳои суғурта ва пардохтҳои мақсаднок; таъини маблағҳои суғурта, ҳаҷм ва муҳлати пардохти он; нигоҳ доштани маблағи қўмакпулиҳои изофатан пардохташуда; ҳалли баҳсҳо оид ба масъалаҳои таъминот бо қўмакпулӣ; мақомоти идораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; маблағҳо барои таъмини пардохтҳо оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; сохтор ва ҳаҷми тарифҳои саҳмияҳои суғурта; тартиби нигоҳдорӣ, баҳисобгирӣ ва истифодаи воситаҳои пулӣ, ки ба ҳисобномаи захиравии инфиродӣ ворид шудаанд; уҳдадорихои пардохткунандагони саҳмияҳои суғурта; ҳисоби саҳмҳои суғурта; тартиб ва муҳлати пардохти саҳмияҳои суғурта; муносибатҳои байниҳамдигарии мақомоти суғуртаи иҷтимоӣ ва пардохткунандагони саҳмияҳои суғурта бо бонкҳо ва дигар ташкилотҳои кредитӣ; назорати пардохти саҳмияҳои суғурта ва хароҷоти маблағҳои суғуртаи иҷтимоӣ; масъулият барои ҳисоби нодуруст, сари вақт напардохтан ва нагузаронидани саҳмияҳои суғурта инчунин муҳлатҳои дида баромадани мурочиатҳо дар бораи вайрон шудани қонунгузорӣ дар хусуси суғуртаи давлатии иҷтимоӣ.

Бояд зикр намуд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» манбаи ягонаи танзими муносибатҳои суғуртавӣ набуда, тавассути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ ба танзим дароварда мешаванд. Аз ин рӯ, муаллифон бо тавзеҳи танҳо меъёру муқаррароти дар Қонун сабтшуда маҳдуд нагашта, ҳамчунин аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба моддаҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» дахл доранд, иқтибос овардаанд.

Зикр намудан зарур аст, ки Қонун нисбати суғуртаҳои ихтиёрии иҷтимоӣ, татбиқ намегардад.

Дигар санади танзими муносибатҳо вобаста ба қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фармоиши иҷтимоии давлатӣ» махсуб меёбад.

Қонуни мазкур 31 декабри соли 2008, №482 қабул шуда, асосҳои ҳуқуқӣ, принсипҳо, тартиби ташкил, ҷойгиркунӣ, маблағгузорӣ ва иҷрои фармоиши иҷтимоии давлатиро, ки аз тарафи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, новобаста аз шакли моликият ва ташкилию ҳуқуқиашон амалӣ мегарданд, муқаррар мекунад.

Ба сифати танзимкунандаи муносибатҳо оид ба қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ», баромад менамояд.

Қонуни мазкур 19 майи соли 2009, № 528 қабул шуда, асосҳои ҳуқуқии муқаррар кардан ва истифодаи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ ва инчунин сохторҳои онҳо муайян карда шудаанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ», аз меъёрҳои иборатанд, ки онҳо амалисозии ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандонро, таъмин менамоянд.

Инчунин дигар қонунҳо дар танзими муносибатҳо вобаста ба соҳаи иҷтимоӣ, мавриди амал қарор доранд. Аз ҷумла, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандоне, ки бар асари фалокати нерӯгоҳи барқии атомии Чернобил зарар дидаанд» аз 5 март соли 2007, № 242, «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» аз 5 январи соли 2008, №359, «Дар бораи хизмати давлатӣ» 05.03.2007, № 233 «Дар бораи ҳадди аққали зиндагӣ» аз 19 майи соли 2009, № 521, «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақавии касбӣ» аз 26 декабри соли 2011, № 790, «Дар бораи мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24 феввали соли 2017, № 1378 ва ғайра.

Инчунин дар низоми қонунгузориҳои соҳаи иҷтимоӣ низ санадҳои зерқонунӣ қисми ҷудонашавадаи онро ташкил медиҳанд.

Санадҳои ҳуқуқии Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунӣ аз зумраи санадҳои зерқонунӣ мебошанд.

Ба сифати намунаи санади зерқонунӣ, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 августи соли 2018, № 1084 «Дар бораи тадбирҳои тақвият бахшидани сатҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва зиёд намудани маоши амалкунандаи вазифавии кормандони муассисаю ташкилотҳои соҳаҳои иҷтимоӣ, андозаи нафақа ва стипендия» ва Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Тартиб ва андозаи хароҷоти маблағҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ барои табобати санаторию курортӣ, ташкили истироҳати кормандон ва аъзои оилаи онҳо ва ҷорабиниҳои солимгардонӣ пешгирикунанда дар корхонаҳо» аз 25.01.2017, №34; “Дар бораи Тартиби пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии нафақагирон» аз 21.11.2016, №480; “Дар бораи Тартиби пардохти нафақа ба нафақагироне, ки дар муассисаҳои давлатии статсионари хизматрасонии иҷтимоӣ дар таъминоти пурраи давлат мебошанд» аз 23.08.2016, №371; “Дар бораи Тартиби индексатсияи нафақаҳо ва сармояи шартии нафақавӣ» аз 25.09.2015, №588; “Дар бораи Қоидаҳои конвертатсияи (бадалкунии) ҳуқуқҳои нафақавии шахсони суғурташуда ба сармояи шартии нафақавӣ» аз 29.08.2015, №551; «Дар бораи Тартиб ва шартҳои пардохти кӯмакпулиҳо ҳангоми корношоямии муваққатӣ, ҳомиладорӣю таваллуд ва кӯмакпулиҳои оилавӣ» аз 14.10.2014, №630 аз 14.10.2014, №630; «Дар бораи Қоидаҳои пардохти маблағҳои андӯшти нафақавӣ аз ҳисобномаи инфиродии шахсони суғурташуда» аз 31 декабри соли 2008, №665; «Дар бораи масъалаҳои таъиноти нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа» аз 1 март соли 2012, №62, Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи қабули “Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ” аз 19 июни соли 2002, № 666, дар бораи қабули “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” аз 1 октябри 2016, №392; «Дар бораи Тартиб ва андозаи хароҷоти маблағҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ барои

табобати санаторию курортӣ, ташкили истироҳати кормандон ва аъзои оилаи онҳо ва чорабиниҳои солимгардонию пешгирикунанда дар корхонаҳо» аз 25 январи соли 2017, № 34 ва ғайра, овардан мумкин аст.

Бояд зикр намуд, ки дар доираи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ҷиҳати ноил гардидан ба ҳадафҳои мазкур се вазифаи асосӣ гузошта шудааст, ки ҳалли онҳо дар шароити кунунӣ хеле зарур мебошад: - *якум*, расидан ба сатҳи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии баробар ба сатҳи кишварҳои тараққиётшон миёна бо дараҷаи миёнаи даромад муқоисашаванда; - *дуюм*, таъмин намудани рушди устувор тариқи диверсификатсия ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти милли; - *сеюм*, тавсеа ва таҳкими мавқеи табақаи миёна.

Ҳамин тавр инкишофи қонунгузорию пасошӯравии соҳаи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ маҳсуб меёбад, ки барои танзими ҳуқуқии муносибатҳои навини ҷамъиятӣ равона шуда ва хусусан дар танзими муносибатҳои соҳаи иҷтимоӣ, ки қонунгузорию иҷтимоӣ ҳамчун василаи танзимкунандаи ҳамаи паҳлӯҳои муносибатҳои иҷтимоӣ нақш ва мавқеи бебаҳс дорад, босуръат меёфт. Ҳаминро қайд намудан зарур мешуморем, ки ташақкул ва инкишофу пешрафти ҷомеа танҳо бо роҳи танзими қонунӣ ва одилонаи муносибатҳои ғойдаовари ҷамъиятӣ имконпазир мебошад. Дақиқ муайян намудани зарурати тағйири иловаҳо ва қабули қонунҳо, муқоисаи онҳо бо дигар қонунҳои амалкунанда, омӯзиш ва муайян намудани мувофиқати қонунҳои қабулшаванда ба талаботи замон ва ҷомеа, инчунин аз нигоҳи илмӣ асоснок намудани онҳо имкониятҳои зиёд доранд ва бояд аз он ҳар чӣ бештар ва самаранок истифода намуда ва амалӣ гардонидани шаванд.

Бо мақсади пурра таъмин намудан ва иҷрои ҳамагуна тадбирҳо барои рушди иҷтимоӣ, ташақкул ва инкишофи он ва инчунин таҷдиди назар намудани қонунгузорию соҳаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур мебошад.

Бо мақсади тақмил додани қонунгузорӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ва ҷиҳати таҳким баҳшидан ба он, баланд бардоштани сатҳи неқӯаҳволӣ, таъмини ҳифзи иҷтимоии аҳоли, инчунин барои фароҳам овардани шароит зимни гузариш ба

муносибатҳои бозаргонӣ ва устуворию иқтисодиёт бағоят муҳим аст. Ва дар баробари дигаргун ва мураккаб гаштани муносибатҳои ҷамъиятии ҷомеа, нуфӯз ва нақши қонунгузорӣ оид ба соҳаи иҷтимоӣ меафзояд ва барои ба танзим даровардани онҳо зарурати таҷдиди назар намудани қонунгузорӣ ба миён меояд.

Аз ин рӯ, бо мақсади рушду тақомули санадҳои қонунгузорию соҳаи мазкур, ки муносибатҳои ҳуқуқии онро танзим менамоянд, зарурияти аз нав таҷдиди назар намудани Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» аз 1 августи соли 2003; «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 июни соли 1993; «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» аз 12 январи соли 2010, № 595; «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» аз 29 декабри соли 2010; «Дар бораи иттифокҳои қасаба» аз 2 августи соли 2011 ва ғайра ба миён омадааст.

Дар иртибот ба ин, зарурати равшан намудани якҷанд нуктаи назарро зарур медонем:

Якум, ислоҳоти қонунгузорӣ дар низомии соҳаи иҷтимоӣ бо дарназардошти вазъи мавҷудаи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Дуюм, мутобикгардонию низомии қонунгузорию соҳаи иҷтимоӣ бо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

Сеюм, таъмини ҳуқуқии нақши аввалиндараҷаи муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ, фароҳам овардани заминаи хизматрасонии шаффоф ва самарабахши иҷтимоӣ.

Чорум, гузаронидани ислоҳот дар соҳаи иҷтимоӣ ва амалӣ намудани стандартҳои минималии иҷтимоии давлатӣ.

Дар иртибот ба ҳамаи гуфтаҳо, ба рушди соҳаи иҷтимоӣ наметавон бе таъмини волоияти қонун, ҳуқуқҳои муқарраргардида ва озодиҳои инсон, мутобиксозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин бе ҷомеаи шахрвандии пешрафта ноил гардид.

Бояд мутазаққир шуд, ки дар мақолаи мазкур таҳқиқотҳои баррасигардида, ки қонунгузорию давраи пасошӯравии соҳаи иҷтимоиро дарбар мегиранд, танҳо як зумра санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Манбаъҳои танзимнамоии муносибатҳои иҷтимоӣ хеле васеъ буда, тавассути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ

ба танзим дароварда мешуданд ва шуда истодаанд, ки инкишофу ташаккули онҳо дар мақолаҳои оянда рӯйи чоп мебарояд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати 25 – умин солгарди баргузории Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ. ш. Хучанд: 19.11.2017., <http://www.president.tj/node/16605>; Т. Назаров. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. Душанбе: 2004.

2. Манбаи электронӣ: <http://www.president.tj-node/16605>.

3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.12.2017. <http://www.president.tj/node/16771>.

4. Тахиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: «Дониш», 2009. С.70-

71; Бобокалонов Ф.М. Мавқеъ ва нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қонунгузорӣ оид ба меҳнат. Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон асосгузори қонунгузории соҳибқарӣ ва сайёҳӣ» бахшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: 16 ноябри соли 2017. С.16-24.

5. С. Раҷабов. Маҷлиси Олӣ-мақоми Олии Намояндагии Ҳокимияти Давлатӣ. Давлат ва ҳуқуқ. Маҷлаи илмӣ амалӣ, ДДМТ. Факултети ҳуқуқ.-Душанбе: «Сино». №4, 1997. –С. 45-48.

6. А. Имомов. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо. –Душанбе: «Офсет Империя». 2017. –С. 338-342.

7. Қонуни ҚТ аз 1.08.2003, № 35, аз 29.04.2006, № 187, аз 5.03.2007, № 244, аз 30.07.2007, № 332, аз 6.10.2008, № 440, аз 16.04.2012, № 824, аз 01.08.2012, № 893, аз 28.12.2013, № 1059.

Аннотатсия

Инкишофи қонунгузории пасошӯравӣ оид ба соҳаи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1990-2018)

Дар мақолаи таҳқиқотии баррасигардида, ки қонунгузории давраи пасошӯравии соҳаи иҷтимоиро дарбар мегирад, як зумра санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст. Таҳқиқоти мазкур марҳилаҳои асосии рушди қонунгузорӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ буда, таҳлили муқоисавии қонунгузории қаблӣ ва ҳорӣ дар соҳаи мазкур муайян карда шудаанд.

Аннотация

Развитие постсоветского законодательства по социальной сфере в Республике Таджикистан (1990-2018 гг)

В настоящей статье анализируется развитие законодательства в сфере социального обеспечения в постсоветский период. В исследовании выделены основные этапы развития законодательства в сфере социального обеспечения, а также проведен сравнительный анализ ранее действовавшего и современного законодательства в рассматриваемой сфере.

Annotation

Development of post-Soviet legislature on social sphere in the Republic of Tajikistan (1990-2018 ys.)

This article analyzes the development of legislation in the sphere of social security in the post-Soviet period. The study identifies the main stages in the development of legislation in the field of social security, and a comparative analysis of the previous and current legislation carried out in the considered sphere.

Нуров Хофиз,

главный специалист отдела законодательства по труду, миграции и социальной защите Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, соискатель Института философии, политики и права им. А. Баховаддинова АН РТ

Анушервони Исрофил,

главный специалист отдела гражданского, предпринимательского и семейного законодательства Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан

ИСТОРИКО – ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

Калидвожаҳо: сиёсати ҳуқуқӣ; фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника».

Ключевые слова: правовая политика, научно техническая деятельность; нормативно-правовые акты; Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике».

Keywords: legal policies; scientific technical activity; legal documents; Law of the Republic of Tajikistan "On science and state scientific and technical policy».

В Республике Таджикистан в период предшествовавший распаду СССР, общественно-политическому и социально-экономическому кризису, вызванному событиями начала 90-х годов, развитие науки находилось на сравнительно высоком уровне. В институтах Академии наук Республики Таджикистан, других научно-исследовательских учреждениях и высших учебных заведениях была создана материально-техническая база для проведения научных исследований. По многим направлениям науки были подготовлены научные кадры, сформировались оригинальные научные школы. Исследования проводились в координации с институтами Академии наук СССР и другими научными центрами бывшего СССР.

После провозглашения государственной независимости Республики Таджикистан, большие усилия были направлены на сохранение и поддержание научного потенциала, реформирование науки и переориентацию ее на решение актуальных проблем, стоящих перед страной. В настоящее время продолжается процесс реформирования науки. Деятельность научно-исследовательских учреждений постепенно адаптируются к новым условиям. В стране взят стратегический курс на поддержание и укрепление научного потенциала, как основы для успешного её продвижения по пути устойчивого развития.

Определяющим документом в этой сфере является Конституция Республики Таджикистан (1994 г.). В статье 40 Конституции Республики Таджикистан утверждается:

«Каждый имеет право на свободное участие в культурной жизни общества, художественном, научном и техническом творчестве, и пользоваться их достижениями. Культурные и духовные ценности охраняются государством»[1].

Конечно, сфера научной деятельности, как и другие сферы, нуждается в правовом регулировании, и такая необходимость в настоящее время признана во всем мире. В связи с этим необходимо каждому государству, в том числе Таджикистану, иметь эффективные правовые механизмы научной и научно-технической политики.

Как известно, правотворчество является завершающим этапом правообразования, состоящим в деятельности управомоченных субъектов по созданию, изменению и отмене правовых норм, в целях урегулирования общественных отношений и совершенствования системы права.

Государство обеспечивает принятие законодательных и правовых норм, определяющих в соответствии с международными нормами основные правовые, экономические и социальные условия и гарантии, обеспечивающие государственную поддержку развитию научно – технической сферы, свободное развитие научных исследований и защиту прав ученых и научно – исследовательских организаций. Действия в этой области направлены на правовое регулирование в научно – технической сфере, на создание правового пространства, максимально содействующего раскрытию творческого потенциала научно – технических работников.

Эти задачи решаются на основе действующего законодательства Республики Таджикистан и разрабатываемых проектах нормативных правовых актов о науке.

С этой целью был принят ряд законов и постановлений Правительства, определяющих национальную политику в сфере науки, направленной на поддержание научного потенциала и развитие научных исследований, среди которых необходимо отметить:

-Закон Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике»[2];

-Закон Республики Таджикистан «Об Академии наук Республики Таджикистан»[3];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О Концепции государственной научно-технической политики Республики Таджикистан»[4];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О порядке государственной аккредитации научных организаций»[5];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О Совете по координации научно-исследовательских работ в области естественных, технических, медицинских, гуманитарных и общественных наук в Республике Таджикистан»[6];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О создании Аттестационной комиссии Республики Таджикистан по аттестации научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации»[7];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «Об Академии педагогических наук при Министерстве образования Республики Таджикистан»[8];

-постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении программы развития точных наук в Республике Таджикистан на 2005-2008 годы»;

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О деятельности Академии наук Республики Таджикистан»[9].

-постановление Правительства Республики Таджикистан «О Стратегии Республики Таджикистан в области науки и технологий на 2007-2015» [10].

В 2015 году взамен Закона Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике» от 1998 года был принят Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике».

Таким образом, основными важными документами, определяющими политику и стратегию научно-технической деятельности в Республике Таджикистан в настоящее время являются Закон Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике» и утвержденная постановлением Правительства РТ «Стратегия Республики Таджикистан в области науки и технологий».

Закон «О научной деятельности и государственной научно-технической политике» определяет организационные, правовые, экономические и социальные основы научной и научно-технической деятельности в Республике Таджикистан и направлен на создание благоприятных условий для государственной поддержки науки и повышение интеллектуального и культурного уровня граждан. Правительство РТ обеспечивает проведение в Республике Таджикистан единой государственной политики в области науки, в частности, разрабатывает и осуществляет меры государственной поддержки развития науки, обеспечивает государственную поддержку фундаментальной науки, имеющей общегосударственное значение приоритетных направлений прикладной науки.

Согласно ст.6 Закона Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике», к компетенции Правительства Республики Таджикистан в области научной и (или) научно-технической деятельности относится: разработка основных направлений государственной политики в области научной и (или) научно-технической деятельности и организация ее осуществления; утверждение Перечня приоритетных направлений фундаментальных и прикладных научных исследований; утверждение правил аккредитации субъектов научной и (или) научно-технической деятельности; учреждение премий в области науки, государственных научных стипендий и утверждение порядка их присуждения; утверждение правил государственного учета научных, научно-технических проектов и программ, финансируемых за счет государственного бюджета, и отчетов по их выполнению; утверждение порядка организации и проведения научных исследований и опытно-конструкторских работ на основе партнёрства государства и частного сектора и др.

Следует отметить, что Стратегии Республики Таджикистан в области науки и технологий на 2011-2015 гг., утвержденная постановлением Правительства Республики Таджикистан 3 марта 2011 года, за №114, стала основополагающим документом реформирования и развития сферы науки в Республике Таджикистан. В

течение нескольких лет, прошедших со времени её утверждения Правительством страны, научно-исследовательские учреждения и высшие учебные заведения неукоснительно придерживались Плана мероприятий по реализации указанной Стратегии. В соответствии с этим Планом были подготовлены и представлены в Правительство Республики Таджикистан проекты программ по реализации Стратегии, разработаны и нашли применение в производстве ряд технологий, включённых в Перечень важнейших технологий, которые планировались разработать и внедрить в производство в 2011-2015 годы.

В последние годы Правительство Республики Таджикистан утвердило следующие программы и меры по реализации Стратегии, направленные на развитие науки и практическое использование результатов научных исследований:

- Программа подготовки научных кадров в Республике Таджикистан на 2009-2015 годы[11];
- меры по поддержке развития общественных и гуманитарных наук в Республике Таджикистан на 2010-2015 годы[12];
- Программа интеграции науки и высшего образования Республики Таджикистан на 2010-2015 годы[13];
- Программа внедрения научно-технических достижений в промышленное производство Республики Таджикистан на период 2010-2015 годы[14];
- Программа развития естественных, математико-технических наук на 2010-2020 годы[15];
- перечень приоритетных направлений научных исследований в Республике Таджикистан на 2010-2012 годы[16];
- Программа инновационного развития Республики Таджикистан на 2011-2020 годы[17];
- Программа развития потенциала и интеллектуальной собственности человека на период до 2020 года[18];

Стало очевидно, что Стратегию Республики Таджикистан в области науки и технологий на 2011-2015 годы необходимо привести в соответствие с перечисленными выше программами и рядом других мер Правительства

страны, направленных на развитие науки, с учётом современных требований к науке и возрастания её роли в социально-экономическом развитии страны.

К этому призвал Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своём выступлении на встрече с представителями науки и образования, посвящённой Году образования и технической культуры, состоявшейся 23 декабря 2009 года.

Важнейшими элементами реформирования системы управления сферой науки является совершенствование законодательной, нормативно-правовой базы науки и социальной поддержки работников сферы науки.

Интересы социально-экономического развития Республики Таджикистан выдвигают новые требования к науке. В связи с этим актуальным является вопрос о необходимости более четкого определения правового статуса и задач научно-исследовательских учреждений страны всех категорий, а также статуса и обязанностей субъектов научно-технической деятельности.

Законодательство о науке, которое в советский период в значительной мере тяготело к сфере административного права, в настоящий период представляет собой межотраслевой законодательный комплекс, развивающийся на стыке административного, гражданского, налогового, бюджетного, трудового и других отраслей законодательства. К сожалению, из предметной сферы закона о науке практически выпал такой важный блок, как права и обязанности субъектов научной деятельности. Глава 3 Закона Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике» лишь определяет основные понятия, относящиеся к правовому регулированию научной деятельности субъектов научной и (или) научно-технической деятельности, правовые формы организации и принципы регулирования научной и (или) научно-технической деятельности, способы формирования и реализации государственной научно-технической политики. Правда, в статье 10 Закона Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике» посвященной субъектам научной деятельности, законодатель перечислил их права и обязанности, однако их перечень в современных условиях, не является

достаточным. Поэтому, на наш взгляд, необходимо внести ряд изменений и дополнений в рассматриваемую главу Закона Республики Таджикистан «О научной деятельности и государственной научно-технической политике» с целью ее совершенствования.

С целью социальной поддержки работников сферы науки необходимо разработать и принять ряд законодательных и нормативных правовых актов, направленных на усовершенствование системы оплаты труда в сфере науки, государственной поддержке работников сферы науки, особенно аспирантов и молодых ученых, создания благоприятных условий для прогрессирования их деятельности и пр.

В целях обеспечения исполнения действующего законодательства Республики Таджикистан и его совершенствования и гармонизации, необходимо разработать нормативные правовые акты, регламентирующие и конкретизирующие практическое их применение в научно – технической сфере.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан (1994 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mmk.tj
2. Закон Республики Таджикистан «О науке и государственной научно-технической политике» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1998 г., № 10, ст. 94; 2004 г., № 5, ст. 336; 2007 г., № 7, ст. 697; 2008 г., № 12, ч.2, ст. 1011; 2013 г., №7, ст. 535, №12, ст. 904).[Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mmk.tj
3. Закон Республики Таджикистан «Об Академии наук» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2002 год, №4, ч-1, ст. 311; 2007год, №5, ст. 371)
4. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 15 марта 1999 г., №87, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj
5. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 февраля 2000 г., №54, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj
6. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 сентября 1997 г., №395,

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

7. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2004 г., №385,

8. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2002 г., №482, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

9. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 29 декабря 2003 г., №571, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

10. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 сентября 1997 г., №395, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

11. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 2 июля 2009г.,

12. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 декабря 2008г., №661, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

13. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 2 июля 2008г., № 296,

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

14. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 5 октября 2009г., №574, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

15. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 27 февраля 2010г., №89, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

16. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 марта 2010г., №167, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj

17. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 апреля 2011г., №227, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj.

18. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2012 г., №687, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.adlia.tj.

Аннотатсия

Асосҳои таърихӣ ҳуқуқии рушди муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи фаъолияти илмӣ - техникӣ дар Тоҷикистони муосир

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи асосҳои таърихӣ ҳуқуқии рушди муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи фаъолияти илмӣ - техникӣ дар Тоҷикистони муосир меравад. Муаллифон махсусан масъалаи назарияи амалишавии муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи фаъолияти илмӣ - техникӣ дар Тоҷикистони муосирро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд.

Аннотация

Историко – правовые основы развития правоотношений в сфере научно-технической деятельности в современном Таджикистане

В данной статье речь идет об историко – правовых основах развития правоотношений в сфере научно-технической деятельности в современном Таджикистане. Авторы проанализировали теорию реализации правовых отношений в области научно-технической деятельности в современном Таджикистане.

Annotation

Historical and legal bases of development of legal relations in the sphere of scientific and technical activity in modern Tajikistan

In this article the speech goes about the historical and legal foundations for the development of legal relations in the sphere of scientific and technical activities in modern Tajikistan. The authors especially analyzed the theory of the implementation of legal relations in the field of scientific and technical activities in modern Tajikistan.

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ; МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (ИХТИСОС: 12.00.02)
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)**

Шеров Шералӣ Зафарович,

*сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу
ғумрук вафаъолияти бонкии Маркази миллии
қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон*

**ҶАВОБГАРИИ КОНСТИТУТСИОНӢ – ҲУҚУҚӢ
ДАР НИЗОМИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚӢ**

Калидвожаҳо: Конституция, ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ, ҷавобгариҳои конститусионӣ, ҷавобгариҳои конститусионӣ – ҳуқуқӣ, ҳуқуқвайронкунии конститусионӣ, санксияҳои конститусионӣ.

Ключевые слова: Конституция, юридическая ответственность, конституционная ответственность, конституционно-правовая ответственность, конституционное правонарушение, конституционные санкции.

Keywords: Constitution, legal responsibility, constitutional responsibility, constitutional and legal responsibility, constitutional offense, constitutional sanctions.

Одатан дар адабиёти ҳуқуқӣ ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ, маъмурӣ, интизомӣ ва граждонӣ ҷудо карда мешавад. Аммо дар солҳои охир намуди махсуси ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ - ҷавобгариҳои конститусионӣ – ҳуқуқӣ ё ҷавобгариҳо, ки бо меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ муқаррар карда мешавад, пайдо шудааст.

Қобили зикр аст, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ин институти муҳими ҳама гуна низомии ҳуқуқӣ, яъне аз аломатҳои мавҷудияти ҳуқуқ ва унсурҳои зарурии механизми амали он мебошад. Вобаста ба ин масъалаҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ яъне аз ҷойҳои марказиро дар назарияи ҳуқуқ ва илмҳои соҳавӣ - ҳуқуқӣ ишғол мекунад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми ягонаи умумиэтирофшудаи ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ вучуд надорад. Вобаста ба ин дар илми ҳуқуқ мафҳуми гуногуни ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дода шудааст. Аз ҷумла:

а) ҳамчун баамалбарории санксияҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ [1, с.432];

б) ҳамчун ҷораи маҷбуркунии давлатӣ [2, с.6];

в) ҳамчун қобилияти додани ҳисобот барои рафтори худ [3, с.85];

г) ҳамчун ба ҷораҳои таъсиррасонии маҷбуркунӣ тоб овардан [4, с.70] ва ғайра фаҳмида мешавад.

Ба ақидаи профессор Р.Ш. Сотиволдиев «ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ – намуди ҷавобгариҳои иҷтимоӣ мебошад, ки барои ҳуқуқвайронкунӣ ва бо истифодаи ҷораҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ аз ҷониби субъектони босалоҳият татбиқ мешавад» [5, с.617].

Сарфи назар дар илм маъвҷуд будани нуқтаҳои назари гуногун оид ба мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ мавқеи асосӣ ва умумиэтирофшудаи мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ба ақидаи мо ин аст, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ин тахти маҷбурияти давлатӣ аз тарафи ҳуқуқвайронкунандагон иҷро намудани уҳдадориҳо мебошад.

Қайд кардан лозим аст, ки ҷавобгариҳои конститусионӣ – ҳуқуқӣ ҳамчун навъи

муस्ताкили ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар тафовут аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар даҳсолаи охир пайдо шудааст. Вай ҳамчун навъи муस्ताкили ҷавобгарии ҳуқуқӣ аломатҳои умумие дорад, ки ба ҷавобгарии ҳуқуқӣ хос аст. Дар маҷмӯъ ин аломатҳо аз инҳо иборатанд:

1. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ бо давлат зич алоқаманд аст. Давлат меъёрҳои ҳуқуқӣ эҷод намуда, онро дар санксияи меъёрҳои ҳуқуқ пешбинӣ мекунад. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ – аксуламали (таъсири) махсуси давлат мебошад, ки ба рафтори зиддиҳуқуқии шахс равона шудааст.

Хусусияти ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқӣ дар он мебошад, ки он аз ҷониби субъектҳои махсуси ҳуқуқ татбиқ карда мешавад. Масалан, тибқи Конститутсия субъектҳои баамалбарории ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқӣ Президент, Ҳукумат, Маҷлиси Олӣ ва дигарон мебошанд. Субъектҳои мазкур ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқиро новобаста аз хоҳиш ва иродаи хеш дар доираи қонун ба амал мебароранд. Фаъолияти ин субъектҳои ҳуқуқ дар доираи нишондоди қонун сохта шуда, саҳт ба танзим дароварда шудааст.

2. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ танҳо барои ҳуқуқвайронкунии содиршуда ба вучуд меояд. Ҳуқуқвайронкунӣ ба сифати асоси воқеии ҷавобгарии ҳуқуқӣ баромад мекунад, ки таркиби он аҳамияти муҳим дорад.

Асоси ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқӣ бошад, ҳуқуқвайронкунии конституционӣ мебошад, ки ба асосҳои сохтори конституционӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд сӯиқасд мекунад. Дар ин ҷо ҳуқуқвайронкунӣ метавонад на танҳо дар кирдори алоҳида (ҳаракат ё беҳаракатӣ), балки дар баҳои манфии фаъолияти мақомоти давлатӣ (шахси мансабдор), инчунин дар шаъну шарафи ҳокимияти давлатӣ ифода ёбад.

Ҳуқуқвайронкунии конституционӣ дар соҳаи фаъолияти ҳокимияти давлатӣ танҳо кирдори гунаҳкоронае эътироф карда мешавад, ки қасдан ё аз беэҳтиётӣ содир карда шудааст, яъне чунин кирдоре, ки дар лаҳзаи содир кардани он зери назорат ва иродаи шахс қарор дошт. Ишғол намудани мансабҳои муайяни давлатӣ шахси мансабдорро уҳдадор мекунад, ки Конститутсия ва қонунҳоро донанд, риоя кунанд ва дуруст онҳоро татбиқ кунанд – ин

уҳдадории конституционӣ вай мебошад. Бинобар ин, агар чунин шахс қасд надошта бошад, пас қабули санади ғайриқонунӣ, қарори ғайрисамаранок, содир кардани кирдори зиддиҳуқуқӣ натиҷаи беаҳмиятӣ (бепарвой) ҳуқуқназарии ӯ мебошад, яъне гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ. Дар чунин ҳолатҳо баромадан аз чунин вазъият истеъфо ё аз қор озод кардани чунин шахси мансабдори давлатӣ мегардад.

3. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ бо санксияҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ алоқаманд аст. Агар мо, кадом намуди ҷавобгарии ҳуқуқиро, ки дида набароем, вай пеш аз ҳама, дар намуди санксияи ҳуқуқӣ барои ҳуқуқвайронкунӣ баромад мекунад. Хусусияти санксияҳои ҳуқуқӣ дар тақсими онҳо ба ҷаримаӣ, ба маҳрум кардани ҳуқуқҳои муайяни ҳуқуқвайронкунанда ва санксияҳои ҳуқуқбарқароркунанда ифода меёбад, ки дар баратараф кардани зараре, ки дар натиҷаи рафтори ғайриқонунӣ ба вучуд меояд, иборат аст.

Навъҳои асосии ҷавобгарии ҳуқуқии ҷаримаӣ ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқӣ, ҷиноятӣ, маъмурий ва интизомӣ баромад мекунанд. Ҷавобгарии ҳуқуқии ҷаримаӣ наметавонад берун ва бидуни фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ ва шахсонии мансабдор амалӣ шавад. Вай аз лаҳзаи расман гунаҳкор эълон намудани шахси муайян дар содир намудани ҳуқуқвайронкунӣ ба вучуд меояд.

Ҷавобгарии конституционӣ – ҳуқуқӣ бошад, аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ бо санксияҳои махсуси худ фарқ мекунад. Ба онҳо дохил мешавад: а) аз мансаб озод кардани шахсони мансабдори олии давлат; б) истеъфои Ҳукумат ё аъзои алоҳидаи он, в) изхори нобоварӣ ба Ҳукумат, г) бозхости вакил, сафир, дигар шахсони мансабдор ва ғ.

Бояд қайд кард, ки санксияҳои меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ як хел нестанд. Як қисми онҳо – ҷораҳои ҷавобгарӣ ва қисми дигарашон ҷораҳои муҳофизавӣ ё ҳифзи ҳуқуқ номида мешаванд.

Ҳифзи ҳуқуқ – ин фаъолияти давлатӣ – маҷбуркуни мебошад, ки ба барқарор сохтани ҳуқуқи вайроншуда, таъмини ҷавобгарии ҳуқуқӣ равона шудааст. Чи тавре ки С.С. Алексеев дуруст қайд мекунад, агар асоси

чавобгарии ҳуқуқӣ - ҳуқуқвайронкунӣ бошад, пас барои татбиқи чораҳои муҳофизавӣ кирдори воқеии зиддихуқуқӣ кифоя аст. Гуноҳ ба асосии воқеии чораҳои муҳофизавӣ дохил намешавад. [6, с.280] Мавҷуд будан ё набудани таркиби ҳуқуқвайронкунии конститусионӣ аз ҷониби мақомотҳои салоҳиятдор баъди татбиқи чораҳои муҳофизавӣ муқаррар карда мешавад. Вобаста аз ҳалли масъала шахс ё мақомоте, ки ба он чораи муҳофизавӣ татбиқ карда шудааст, метавонад мавриди ҷазо ё аз чавобгарии конститусионӣ озод шавад.

Ҳамин тавр, ба чораҳои муҳофизавӣ, ки бо қонуни конститусионӣ маълум аст, инҳо дохил мешаванд: манъ кардани амали санади меъёрии ҳуқуқии шахси олии мансабдор ё санадаи меъёрии ҳуқуқии мақомоти ҳокимияти иҷроия, муваққатан дур кардани шахси олии мансабдор аз мансаб, ба мансаби давлатӣ барқарор кардани шахси олии мансабдор дар натиҷаи нодуруст озод кардан, рад кардани қонун аз ҷониби Президент ва ғайра. [7, с.36]

Гарчанде Конститутсия арзишҳои олии иҷтимоиро ҳифз мекунад вай худ ба системаи воситаҳои ҳифзи нишондодҳои худ ниёз дорад, аз ҷумла, ба санксияҳои худӣ, ки набудани онҳо дар як қатор меъёрҳои конститусионӣ таъсирнокии амали онҳоро заиф мегардонад. Ба ақидаи мо, ба мақсад мувофиқ аст, ки бевосита дар Конститутсия ва қонунҳои конститусионӣ чораҳои ҷавобгарӣ барои оммавӣ ва дағалона вайрон кардани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд, таҳдиди ягонагии тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии Ҷумҳурии Тоҷикистон, амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мудофия ва тартиботи ҷамъиятӣ бо мақсади пешгирии бетартибӣ ва ҷинояткорӣ, ҳифзи саломатӣ ва маънавӣ (рӯҳӣ), ҳифзи шаъну шараф ё ҳуқуқи дигар шахсон пешбинӣ карда шавад.

4. Баамалбарории ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар ҷараёни фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомотҳои салоҳиятдори давлатӣ бо тартиб ва шаклҳои қатъии муқаррарнамудаи қонун баамал бароварда мешавад, яъне дар доираи мурофиавӣ. Берун аз шакли мурофиавӣ ба амалбарории ҷавобгарии ҳуқуқӣ номумкин аст. Чунин шакл дар меъёрҳои мурофиавии граждани, мурофияи ҷиноятӣ, меъёрҳои мурофиавӣ пешбинӣ шудаанд, ки дар қонунгузорӣ дар бораи ҳуқуқвайронкунии

маъмурӣ ҷой доранд. Хусусияти шаклҳои мурофиавии ҷавобгарии конститусионӣ - ҳуқуқӣ аз хусусияти мазмуни онҳо бар меояд. Дар шакли мурофиавӣ ҷавобгарии конститусионӣ - ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомотҳои махсуси ваколатдори давлатӣ муқаррар карда мешавад. Масалан, нисбати Маҷлиси Олӣ - оиди бекор кардани санадҳои ғайриконститусионӣ - Суди конституционӣ ҚТ, нисбати ҳизбҳои сиёсӣ, ки фаъолияти онҳо ғайриконститусионӣ эътироф шудааст - Суди Олии ҚТ. Ҷавобгарии конститусионӣ - ҳуқуқӣ дар шакли мурофиавӣ ба амал бароварда мешавад, ки бо баровардани санади ҳуқуқтатбиқкунӣ алоқаманд аст (масалан, қарори суди конститусионӣ дар бораи бекор кардани санади ғайриконститусионӣ).

5. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ - маҳрум кардани ҳуқуқро ифода мекунад (масалан, маҳрум кардан аз озодӣ, маҳрум кардани ҳуқуқҳои ронандагӣ ва ғайра) ё гузоштани уҳдадорҳои иловагӣ (масалан, пардохти маблағҳои муайян, анҷом додани амалҳои муайян ва ғайра), ки гунаҳкор уҳдадор аст ба онҳо тоб орад. Маҳрум кардани манфиатҳои муайяни ҳуқуқвайронкунанда хусусияти воқеии ҷавобгарӣ мебошад, ки ҳамчун таъсири табиӣ давлат ба зараре, ки ҳуқуқвайронкунанда ба ҷамъият ё шахсони алоҳида расонидааст, ба вучуд меояд. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ - ин ҳама вақт намуди муайяни маҳрумиятҳои ҳуқуқӣ, маҳдудкунӣ, сарзаниш, талафот (зиён, зарар) мебошад. [8, с. 99]

Оқибатҳои манфӣ метавонанд хусусияти маънавӣ, моддӣ, ҷисмонӣ ва ташкилӣ дошта бошанд. Санксияҳои конститусионӣ бо ҷавобгарии манфӣ алоқаманд буда, пеш аз ҳама, дар баҳои манфии давлатии ҳуқуқии рафтори зиддихуқуқӣ ва бавучудоии оқибатҳои нохуш ифода меёбанд. Оқибатҳои мушаххаси манфии ҷавобгарии конститусионӣ - ҳуқуқӣ инҳо мебошанд: а) пеш аз муҳлат маҳрум ё қатъ кардани вазъи мақомоти давлатӣ, маҳрум кардани ваколатҳои ҳокимиятӣ ё вазъи шахси мансабдор (масалан, қатъ намудани ваколати судья дар натиҷаи ишғол ё содир намудани амале, ки ба фаъолияти судӣ номутобик аст), б) ғайриқонунӣ эътироф намудани амали санадҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ (шахсони мансабдор). Масалан, Суди

конститутсионӣ ҳуқуқ дорад, ки санади меъёрии ғайриконститутсионии мақомоти ҳокимияти давлатиро бекор кунад, инчунин санадҳои Ҳукумат метавонанд аз ҷониби Президент бекор карда шаванд.

Аз ҷониби Суди конститутсионӣ санади меъёрии ҳуқуқии мақомоти ҳокимияти қонунгузорро эътироф кардани муҳолиф ба Конститутсия ва қонунҳо, мақомоти ҳокимияти қонунгузор уҳдадор аст, ки бо қарори худ онро бекор кунад ва қонуни ҷавобгӯи талаботи қонунгузорӣ қабул кунад. Ғайр аз ин, мумкин аст, ки шахсони гунаҳкор аз вазифаи ишғолкардашон озод карда шаванд, инчунин бо тартиби муроғияи судии граждани ба мақомоти гунаҳкор уҳдадории ҷуброни зарари моддӣ ва маънавӣ, ки онро бо санади ғайриқонунӣ расонидааст, гузошта шавад.

Дар баробари аломатҳои умумии номбаршуда ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ хусусиятҳои ҳосе дорад, ки аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ фарқ мекунад. Аз ҷумла, а) ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ хусусияти ифодаи васеи маънавӣ – сиёсӣ, ахлоқӣ – ҳуқуқӣ дорад; б) дар соҳаи амалисозии ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад; в) бо ҷавобгарии сиёсӣ зич алоқаманд аст.

Вақте ки мо дар бораи ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ сухан меронем, пеш аз ҳама вайрон шудани меъёрҳои ҳуқуқиро дар назар дорем, ки бе он чораи маҷбуркунии давлатӣ, баамалбарории меъёрҳои ҳуқуқӣ номумкин аст. Асоси ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ кирдори зиддиахлоқӣ, сиёсӣ, касбӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Тавре дуруст қайд мекунад профессор Т.Д. Шон «аз ҷониби шахси мансабдори олимартаба ё вакил содир намудани кирдори зиддиахлоқӣ метавонад асос барои пурра озод кардани ӯ аз мансаб ё маҳрум кардани мандати вакилӣ баромад кунад. Аз номи халқ ин шахсон ваколатҳои муҳими ҳокимиятиро амалӣ месозанд ва рафтори онҳо аз ҷониби ҷамъият назорат карда мешавад, шаъну шараф ва қадру қиммати онҳо ҳамчун рамзи қадру қимат ва шаъну шарафи ҳуди ҳокимият қабул карда мешавад». [9, с.39]

Принсипҳои ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ ҳамаи намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро дар як низоми ягонаи пурра муттаҳид мекунад. Дар баробари ин, Конститутсия на танҳо

объекти ҳифзи муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ аз тарафи ҷавобгарии ҳуқуқӣ, балки сарчашмаи меъёрии он баромад мекунад ва бинобар ин, мумкин аст ҷавобгарии конститутсиониро ба сифати институти мустақил бо мазмуни конститутсионӣ дида баромад. Чи тавре ки Н.А. Боброва ва Т.Д. Зражевская қайд мекунад, «ҷавобгарии конститутсионӣ – на ҷамъи ҳамаи намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ, балки «буриши конститутсионии» онҳо мебошад, ба ибораи дигар ҷавобгарии конститутсионӣ-ҳуқуқӣ сарчашмаи пайдоиши ҳамаи намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар сатҳи низоми конститутсионӣ – ҳуқуқӣ мебошад» [10, с.85]. Ҳамаи ин ба нақши махсусуси ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ барои вайрон кардани меъёрҳои конститутсионӣ, ки дар Конститутсия мустаҳкам шудааст вобаста аст.

Чораҳои ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ ҳамчун қоида хусусияти истисноӣ доранд. Онҳо дар муқоиса бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ баъзан вақт татбиқ мешаванд ва таъсири калонро дар ҷамъият назар ба чораҳои дигар соҳаҳои ҳуқуқ ба вуҷуд меоранд. Дигар хусусияти ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ дар он аст, ки таъиноти асосии ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқӣ дар ҳифзи Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурӣ иборат аст, вале нақши дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқиро дар қори ҳифзи Конститутсия набояд фаромӯш кард. Масалан: ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди муҳофизавӣ он қарзи конститутсионӣ ва вазифаи муқаддаси ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ мебошад, вале барои саркашӣ аз ин уҳдадорӣ шахс ба ҷавобгарии маъмурӣ ё ҷиноятӣ кашида мешавад; ё ин ки ҳар як шаҳрванд тибқи Конститутсия уҳдадор аст, ки табиат ва муҳити атрофро нигоҳ дорад, ба боигарии табиӣ эҳтиёткорона муносибат наояд, вале барои вайрон кардани ин меъёрҳои конститутсионӣ шахс аз рӯи қонунҳои граждани, маъмурӣ ё ҷиноятӣ ҷавоб медиҳад. Бояд қайд кард, ки дар мисолҳои овардашуда ҷавобгарӣ на ҳама вақт хусусияти конститутсионӣ – ҳуқуқӣ дорад, гарчанде вай дар натиҷаи вайрон кардани меъёрҳои конститутсионӣ ба вуҷуд омадааст. Қобили зикр аст, ки на ҳама вақт барои вайрон кардани меъёрҳои Конститутсия ҷавобгарии

конститутсионӣ – ҳуқуқӣ ба вучуд меояд, дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ низ ба вучуд меоянд. Масалан, чи тавре ки дар боло зикр карда шуд, ҷавобгарии ҷиноятӣ, маъмурӣ, граждандӣ ва ғайра.

Ҳамин тариқ, ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мавқеъи махсусро ишғол мекунад, зеро ки нақши ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқии давлат бо нақши Конститутсия дар низомии ҳуқуқии ҷомеаи муосири демократӣ вобаста аст, зеро Конститутсия мавқеи олии дар низомии ҳуқуқии давлат дошта, меъёрҳои он эътибори олии ҳуқуқӣ доранд ва ҳамаи дигар санаҳои меъёрии ҳуқуқӣ мутобиқи он мебошанд. Конститутсия ҳамчун асоси ҳуқуқӣ барои инкишофи ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқ баромад намуда, низомии ҳуқуқии Тоҷикистонро ташкил медиҳад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности. 2-е изд. М., 2009.

2. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Сущность юридической ответственности в советском обществе. М., 1974.

3. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. М., 1978.

4. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). Красноярск, 1985.

5. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ). – Душанбе: «Империял - Групп», 2014.

6. Алексеев С. С. Общая теория права. Т. 1. М., 1982.

7. Матросов С.Н. Теоретико-правовые основы конституционной ответственности. Москва, 2002.

8. Лейст О.Э. Основные виды юридической ответственности за правонарушения // Правоведение. 1977. № 3.

9. Шон Д.Т. Конституционная ответственность // Государство и право. 1995. №7.

10. Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. Воронеж, 1985.

Аннотатсия

Ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқӣ

Дар мақола масоили пайдоиш ва инкишофи ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф дар натиҷаи омӯзиш ва таҳлили ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқӣ бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ кӯшиш намудааст, мавқеъ ва нақши ҷавобгарии конститутсионӣ – ҳуқуқиро дар низомии ҷавобгарии ҳуқуқӣ муайян намояд.

Аннотация

Конституционно–правовая ответственность в системе юридической ответственности

В статье рассматриваются вопросы возникновения и развития конституционно – правовой ответственности в системе юридической ответственности. В результате исследования и анализа конституционно – правовой ответственности с другими видами юридической ответственности автор пытался определить место и роль конституционно – правовой ответственности в системе юридической ответственности.

Annotation

The constitutional and legal responsibility in the system of legal responsibility

The article deals with the origin and development of constitutional and legal responsibility in the system of legal responsibility. As a result of research and analysis of constitutional and legal responsibility with other types of legal responsibility, the author tried to determine the place and role of constitutional and legal responsibility in the system of legal responsibility.

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛҲАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

Меликов Умрилло Асадуллоевич,
муаллими калони кафедраи ҳуқуқи
тиҷорати ДДТТ, номзади илмҳои ҳуқуқ

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҲУҚУҚИИ МАРБУТ БА
ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ**

Калидвожаҳо: иқтисод, рақамӣ, ҳуқуқ, қонун, электронӣ, корманд, фосилавӣ, бозор, шартнома, уҳдадорӣ.

Ключевые слова: экономика, цифровой, право, закон, электронный, сотрудник, дистанционный, рынок, договор, обязательство.

Key words: economy, digital, law, rights, electronic, employee, remote, market, contract, obligation.

Ҷаҳони имрӯзро падидаҳои нав фаро гирифтаанд, ки таҳти назар қарор додани онҳо барои пешравии давлату миллат ниҳоят муҳим мебошад. Яке аз ин падидаҳои нав иқтисоди рақамӣ мебошад, ки доир ба он дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017 чунин зикр шудааст: «Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавобгӯро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисоди рақамӣ сафарбар намояд» [1].

Воқеан ҳам таваҷҷӯҳ ба масъалаҳои иқтисоди рақамӣ рисолати муҳаққиқони ҷавон ба шумор меравад. Иқтисоди рақамӣ пеш аз ҳама дар асоси истифодаи технологияҳои рақамӣ ба вуҷуд меояд. Яъне фаъолияти иқтисодӣ тавассути технологияҳои рақамӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ин ҷараён хизматрасониҳои электронӣ, «мол»-ҳои электронӣ дар тичо-

рат васеъ ба роҳ монда мешаванд. Ҳамзамон гардиши маблағҳо тавассути воситаҳои электронӣ ба роҳ монда мешаванд, ки омили муҳимтарини тичорати электронӣ мегарданд.

Ба вуҷуд овардани иқтисоди рақамӣ натавон ба савдо рабт дорад, он инчунин дар соҳаҳои алоҳида: маориф, тандурустӣ, бонкдорӣ, суғуртавӣ, боркашонӣ ва ғайра низ татбиқпазир аст. Масалан ба роҳ мондани таълимоти фосилавӣ, ташкил намудани фаъолияти меҳнатӣ дар ташкилотҳо бо кормандони фосилавӣ, баргузор намудани музоядаҳои электронӣ ва ғайра.

Ҳангоми рушди иқтисоди рақамӣ якчанд бартариятхоро мушоҳида кардан мумкин аст (сарфаи вақт, дастрасӣ ба иттилоот доир ба молу маҳсулот, шаффофият, мониторинг ва ғ.).

Сарфа шудани вақт. Ҳангоми дар иқтисодиёти истифода кардани технологияҳо пеш аз ҳама вақт сарфа мегардад. Вақт дар иқтисод нақши муҳим дорад. Ҳамаи ҷараёнҳои иқтисодӣ бо вақт алоқамандии зич доранд. Масалан, он кореро, ки инсон дар як рӯз анҷом медиҳад, технология метавонад дар як соат

анҷом диҳад. Ҳамзамон технологияҳои ҳозиразамон ҳатто дар бораи ҳар як ҷузъиёти истеҳсолот ва хизматрасонӣ маълумоти дақиқ дода метавонанд. Ин гуна маълумотҳо барои банақшагирӣ ва баровардани қарори дуруст шароит фароҳам меорад. Масалан, сайтҳои мақомоти давлатӣ имкон фароҳам меоранд, ки дар бораи масъалаҳои гуногун (барқ, об, партовҳо ва ғайра) сари вақт маълумот ба онҳо расонида шавад.

Сарфа шудани маводҳои истеҳсолӣ. Ҳангоми истифодаи технологияи рақамӣ дар иқтисодиёт натавонанд, инчунин маводҳо низ зиёд сарфа мешаванд. Масалан, ҳангоми коргузориҳои электронӣ дар ташкилот имкон дорад, ки қисми зиёди хароҷотҳо доир ба қоғаз, ранг, мубодилаи ҳуҷҷатҳо сарфа гарданд. Ҳамзамон технологияҳои рақамӣ дақиқ муайян мекунанд, ки кадом миқдор маҳсулот барои истеҳсолот зарур аст, саҳми ҳар корманд дар корхона чӣ қадар аст ва ғайра.

Сарфа шудани қувваи корӣ (ба вучуд омадани ҷойҳои кории нав). Аллакай дар бисёр ташкилотҳо вазифаи котиб ихтисор шуда истодааст. Зеро, ҳар корманд бевосита ҳудуд маводҳои заруриро ҷоп менамояд. Ҳамзамон ҳангоми мубодилаи ҳуҷҷатҳо нафари алоҳида зарур нест. Инчунин корҳои хазиначӣ, муҳосибот ва дигар мутахассисон низ осон гаштааст. Масалан, тавассути барномаҳои махсуси муҳосиботӣ тамоми ҳисобу китоби даромад ва хароҷот дар як барнома ҷойгир шудааст. Яъне зарурат ба шумораи зиёди кормандон дар бахши муҳосибот аз байн меравад. Ҳамзамон ҷойҳои нави корӣ пайдо мешаванд. Масалан, айни ҳол кормандони шабакавӣ қариб дар тамоми ташкилотҳо барои ба низом овардани шабакаҳои дохилию берунии ташкилотҳо зарур мебошанд. Онҳо барои ба низом овардани коргузориҳои электронии ташкилот мусоидат менамоянд.

Ба вучуд омадани шаффофият. Ҳангоми истифодаи технологияҳои рақамӣ дар идоракунии фаъолияти корӣ, шаффофият низ ба вучуд меояд. Роҳбарият метавонад тамоми бурду бохти фаъолияти ташкилотро тавассути барномаи зарурии ҳосил ташкилот таҳти назорати худ қарор диҳад. Масалан, дар донишгоҳ маъмурият тавассути технологияҳои рақамӣ метавонад давомоти донишҷӯёро дар

дарс назорат намояд, сифати дарсгузариҳои устодонро мушоҳида намояд ва ғайра.

Барои мониторинг ва таҳлил шароит ба вучуд меояд. Ҳангоми муомилоти молу маҳсулот тавассути технологияҳо нишондодҳо барои омма дастрас мегарданд. Омӯзиши бозор осон мегардад. Тавассути омӯзиши бозор ва талабот маҳсулоти зарурӣ метавонад омода гардад.

Рушд намудани моликияти зехнӣ. Дар иқтисодиёти рақамӣ нақши калидиро моликияти зехнӣ мебозад. Аз як тараф эҷодкорон барномаҳои электронии махсуси ҳудуд омода карда ба бозор мебароранд, аз тарафи дигар рақобат дар ин соҳа зиёд мегардад. Масалан, дар Playmarket аллакай барномаҳои гуногуни ватанӣ ҷойгир шудааст (Ёрии ҳукукии ман, БДА- ҷаримаҳо, ЕССЕ бо забони тоҷикӣ ва ғайра).

Бехтар шудани муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодии дохилию хориҷӣ. Истифодаи технологияи рақамӣ имкон медиҳад, ки муоширати инсоният дар дилхоҳ макон ва замон ба осонӣ сурат гирад. Дар ин ҷараён хароҷотҳои алоқавӣ сарфа мешаванд, баъдан тавассути технологияҳо маблағҳои заруриро хусусан муҳочирон ба хонаводашон мерасонанд. Тоҷирон ҳатто ба бозор ташриф наоварда, молро тавассути технология аз назар мегузаронанд.

Босуръат афзониш намудани тичорат ва гардиши мол. Технология воситаи осонтарини ва арзонтарини рекламаи молу маҳсулот аст. Яъне шарт нест молу маҳсулот дар бозор бошад, муҳим он ки дар сомонаҳои рекламавӣ (масалан, дар сомонаи somon.tj) тамоми маълумоти молу маҳсулот гузошта мешавад ва ин имкон медиҳад, ки савдо ва тичорат рушд ёбад.

Омилҳои номбаршуда охири нестанд, зеро технологияи рақамӣ мисли рақам имкониятҳои беохир дорад. Дар ин ҷода муҳаққиқонро зарур аст, ки ба таҳлили масъалаҳои воқеӣ ва зарурӣ машғул шаванд ва технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсиониро рушд дода, онро дар тамоми соҳаҳои ҳаёт пайванд намуда, самаранок истифода баранд. Аз тарафи дигар ҳар соҳибқасб метавонад аз ин технологияҳо истифода бурда, ба истеҳсолот ва эҷодиётҳои нав, машғул гардад.

Дар рушди иқтисоди рақамӣ нақши калидиро давлат мебозад. Зеро тамоми масъалаҳои

сиёсию иқтисодӣ ва иҷтимоии марбут ба иқтисоди рақамиро бо таври устувор давлат метавонад ба низом дароварад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар ин ҷараён мақомоти давлатӣ ба самтҳои зерин аҳамияти ҷиддӣ медиҳанд:

- танзими ҳуқуқӣ;
- омода кардани мутахассисон;
- баланд бардоштани маърифати технологӣ;
- гузаронидани тадқиқотҳои соҳавӣ;
- ташкил намудани инфрасохтори технологӣ;
- ташкил намудани инфрасохтори иттилоотӣ;
- таъмини амнияти иттилоотӣ ва ғайра.

Дар ин ҷараён яке аз муҳимтарин бахшҳо, ҷанбаи ҳуқуқии масъала мебошад, ки қонунгузор барои рушди иқтисоди рақамӣ бояд шароити мусоид фароҳам оварад. Таҷрибаи қонунгузори давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки баҳри рушди иқтисоди рақамӣ имтиёзҳои андозию гумрукӣ, бақайдгирию ташкилӣ ба роҳ монда мешавад. Инчунин маҳдудиятҳои беасосе, ки боиси косташии иқтисодиёт мегардад аз байн бурда мешавад. Ҳамин тариқ бо қонун низомии иқтисодӣ муайян ва идора карда мешавад. Ва ин усул дар давраи ҳозира, ки онро давраи рушди иқтисоди рақамӣ арзёбӣ менамоянд, қобили татбиқ аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои асосии танзими ҳуқуқии иқтисодиёти рақамӣ вучуд дорад. Зеро, тамоми он қонунҳое, ки муносибатҳои иқтисодиро ба танзим меоранд дар ин самт низ татбиқпазир мебошанд. Аммо андешидани тадбирҳои иловагӣ барои вусъат бахшидани соҳа нақши калидӣ мебозад.

Яке аз ин тадбирҳои иловагӣ ин ба вучуд овардани меъёрҳои нав дар Кодекси меҳнат оид ба кормандони фосилавӣ мебошад. Тибқи моддаи 1 Кодекси меҳнат “кори фосилавӣ (дистансионӣ) - шакли махсуси амалӣ намудани раванди меҳнат берун аз маҳалли ҷойгиршавии корфармо бо истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди кор” мебошад.

Дар боби 23 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба шароити меҳнати кормандоне, ки бо кори фосилавӣ (дистансионӣ) машғуланд ва баҳисобгирии вақти корӣ ва вақти истироҳат, шартҳои таъмини бехатарӣ ва ҳифзи меҳнати кормандоне, ки бо кори фосилавӣ (дистансионӣ) машғуланд, муқаррар шудааст.

Тибқи моддаи 256 КМ ҚТ корфармо ба корманд воситаҳои коммуникатсионӣ (воситаҳои алоқа) пешниҳод намуда, хароҷоти пайваस्तкунӣ ва хизматрасонии онро ба зимма мегирад. Дар ҳолатҳое, ки корманд воситаҳои коммуникатсионии худро доимо истифода мебарад, корфармо онро ҷуброн менамояд. Ҳаҷм ва тартиби пардохти он бо розигии корманд муқаррар карда мешаванд. Бо розигии тарафҳо корфармо метавонад, ба корманди фосилавӣ (дистансионӣ) дигар хароҷотҳоро вобаста ба иҷрои кор (маблағи қувваи барқ, об ва дигарҳо) пардохт намояд.

Ҳамзамон тибқи моддаи 257 барои кормандони ба кори фосилавӣ (дистансионӣ) машғулбуда меъёри давомнокии вақти корӣ ва вақти истироҳати бо Кодекси мазкур муқарраргардида татбиқ мегардад. Баҳисобгирии вақти корӣ барои кормандони ба кори фосилавӣ (дистансионӣ) машғулбуда ва хусусияти назорати риояи речаи вақти корӣ, шартҳои таъмини бехатарӣ ва ҳифзи меҳнат ва риояи ин шартҳо бо шартномаи меҳнатӣ муайян карда мешаванд.

Инчунин тарафҳо метавонанд, ки доир ба дигар ҷузъиётҳои кори фосилавӣ дар шартномаи меҳнатӣ шартҳои хосаро пешбинӣ намојанд.

Аз муқаррароти зикршуда чунин бармеояд, ки қонунгузор тафовут байни корманди “муқаррарӣ” ва фосилавӣ намегузорад. Баръакс, қонунгузор корфарморо вазифадор кардааст, ки тамоми чораҳоро доир ба таъмини имконияти корӣ ва бехатарӣ барои корманди фосилавӣ андешад. Ин имконияте, ки қонун фароҳам овард, бозори кориро аз ду ҷиҳат вусъат медиҳад:

1) ҳамватанони мо новобаста аз макон ва замон метавонанд, ки дар самтҳои гуногун фаъолият варзанд, хусусан метавонанд, ки дар Тоҷикистон зиндагӣ карда, тавассути интернет дар бозори меҳнати дигар давлатҳо кор намојанд;

2) корфармоҳои ватанӣ мутахассисони хориҷиро дар соҳаҳои гуногуни иқтисод метавонанд ба фаъолияти меҳнатӣ тавассути интернет ҷалб намојанд.

Алабатта чунин имкон пеш ҳам вучуд дошт, аммо бинобар набудани муқаррароти қонун, масъулини бахши кадрҳо барои расмӣ намудани шартномаҳо, пур кардани табелҳо,

пешниҳоди рухсатии меҳнатӣ ва пардохти он душворӣ мекашиданд. Масалан, корфармо ба шаҳрванд И. Қ. барои он ки кори ӯ фосилавӣ буд, дар давоми ҳашт соли меҳнатиаш рухсатии меҳнатӣ пешниҳод накард. Корфармо чунин тасаввурот дошт, ки вақте, корманд дар ҷойи кор нест пас ба ӯ рухсатии меҳнатӣ додан маъно надорад. Аммо суди н. Шоҳамансур ҳолатҳои корро ба инобат гирифта, новобаста аз он ки корманд дар ҷойи кор воқеан набуд, аммо бо таври фосилавӣ супоришҳои корфарморо иҷро мекард, корфарморо вазифадор кард, ки барои ҳаштсола пешниҳод накардани рухсатии меҳнатӣ ба корманд ҷуброн пешниҳод намояд.

Муқаррароти боби 23 КМ ҚТ барои ҳам корфармо ва ҳам корманд шароит ба вучуд овард. Татбиқи муқаррароти КМ ҚТ дар бораи кормандони фосилавӣ албатта нозукиҳои худро доро аст. Пеш аз ҳама маҳсулнокии он бояд мадди назар бошад. Яъне корманд ва корфармо бояд дар бораи натиҷаи кор мувоҷеҳ бошанд. Корфармо онро дар шакл ва ҳаҷми мувофиқ бояд пазиroy карда тавонад. Дар таҷриба корманд қорҳои бо таври фосилавӣ анҷомнаму-даашро дар шакли ҳисобот ҳар моҳ пешниҳод менамояд. Ё ин ки корфармо тавассути воситаҳои техникӣ чарағни фаъолияти корманди фосилавино назорат менамояд. Умуман пазиroyи қор ва назорати он аз хусусияти ҳар намуди қор вобаста аст, ки он пеш аз ҳама дар шартномаи меҳнатӣ муқаррар мегардад. Ҳамин тариқ бозори меҳнат дар шакли истифода аз воситаҳои электронӣ васеъ мегардад.

Ин масъаларо пайғирӣ намуда, қонунгузорино вусъат додан зарур аст. Зеро, оянда дафтарчаҳои меҳнатино низ ба шакли электронӣ гузаронидан зарур меояд. Дар Россия аллақай иқдом гирифта шудааст, ки аз соли 2020 сабти маълумотҳои дафтарчаи меҳнатӣ дар шакли электронӣ пеш бурда шавад. Чунин тарзи қор барои дуруст ва муттамарказ сабт намудани дафтарчаҳои меҳнатӣ сабабгор мешавад.

Дигар масъалае, ки маркази тавачҷӯх мебошад, ин ба вучуд овардани майдонҳои тичоратии (бозорҳои) электронӣ, музоядаҳои электронӣ, муомилотҳои электронӣ ва ғайра мебошад. Ба ҳар истилоҳе, ки бошад сухан дар бораи ба вучуд овардани имкони муомилоти тичоратии электрониро дар назар дорем.

Мафҳуми бозор дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ ба маъноҳои гуногун пешбинӣ гардидааст. Дар сарчашмаҳои чунин мафҳумҳои оварда шудааст: Бозор - институт ё механизме, ки харидорон ва фурӯшандагони молҳои ва хизматҳоро рӯ ба рӯ мекунад [2, с.25].

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи савдо ва хизматрасонии маишӣ” мафҳумҳои намудҳои бозор чунин дода шудааст:

- бозори фурӯши чакана - маҷмӯи молу мулк, ки аз қитъаи замини аз ҳудуди ҳамшафат ҷудо ва бо объектҳои дар он қарордошта, аксаран аз объектҳои шабакаи савдои хурди чаканаи дорои вазифаи мутамаркази хизматрасонӣ, идоракунии ва муҳофизати иборат буда, барои фурӯши молҳои (иҷрои қорҳои, хизматрасонии маишӣ) дар асоси нархҳои озоди бевосита ҳангоми бастанӣ шартномаҳои хариду фурӯши чакана ва шартномаҳои пудратии маишӣ муайяншуда пешбинӣ гардидаанд;

- бозори универсалӣ- бозори фурӯши чакана, ки дар он камтар аз ҳаштод фоизи миқдори умумии ҷойҳои савдо барои фурӯши як навъи мол таъин гардидааст;

- бозори махсусгардонидашуда - бозори фурӯши чакана, ки дар он бештар аз ҳаштод фоизи миқдори умумии ҷойҳои савдо барои фурӯши як навъи мол таъин гардидааст;

- бозори кооперативии кишоварзӣ - бозори маҳсулоти кишоварзӣ, ки он аз ҷониби ташкилоти мутобиқи қонунгузориин Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли кооперативи истеъмолий ба қайди давлатӣ гирифташуда идора карда мешавад;

- бозори кишоварзӣ - бозори махсусгардонидашуда, ки дар он фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ба роҳ монда мешавад.

Агар ба мафҳумҳои дар адабиётҳои ва қонунгузорӣ буда назар намоем, аввалан бояд аломатҳои аз лиҳози ҳуқуқӣ муҳими мартуб ба бозорро муайян намоем. Ин аломатҳои ба назари мо чунинанд:

- 1) комплекси молу мулкӣ;
- 2) мақсад - ташкили муомилоти савдо;
- 3) қайди давлатӣ доштани бозор.

Дар партави ин аломатҳои саволи матраҳ ин аст, ки бозор аз лиҳози назарияи муносибатҳои ҳуқуқӣ граждани чӣ мавқеъ дорад? Объект ё субъекти ҳуқуқи граждани аст?

Агар ба ин се аломати асосӣ назар намоем, пас ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки бозор мисли корхона дар доираи ҳуқуқи граждани табиати духӯра дорад. Яъне аз як тараф он комплекси молумулкӣ аст (ҳамчун объект), аз тарафи дигар бошад ҳамчун субъекти ҳуқуқ (масалан: ҚДММ “Бозори Корвон”, ҚДММ “Бозори Фаровони И. Сомони Суғд” ва ғайра) ба қайд гирифта мешавад.

Дар ин радиф як масъаларо бояд қайд кард, ки бозорро ҳамчун комплекси молумулкӣ маҳз бо китаъи замин пайвандӣ медиҳанд (доир ба ин масъала нигаред ба мафҳуми “бозори фурӯши чакана”). Аммо мафҳуми “бозори электронӣ” -ро мутахассисон ҳамчун “фазои маҷозӣ, ки дар он харидор бо фурӯшанда во хӯрда муомилот анҷом медиҳанд” таъриф менамоянд[3].

Агар хусусиятҳои байни мафҳумҳоро роҷеъ ба бозори “анъанавӣ” ва бозори электронӣ мушоҳида намоем, пас ду тафовути асосӣ ба назар мерасад: 1) бозори электронӣ хусусияти фазои маҷозӣ дорад, он тавассути сайтҳо амалӣ мегардад; 2) бозорҳои электронӣ бо таври муқаррарӣ ҳамчун субъекти ҳуқуқ ба қайд гирифта намешаванд, онҳо метавонад дар заминаи як сайти муайян ба вучуд ояд, ки шояд соҳиби он берун аз Тоҷикистон бошад.

Яъне аз се аломате, ки ба бозори анъанавӣ мутаалиқ аст, яке аз онҳо (қайди давлатӣ доштан) на ҳамеша ба бозорҳои электронӣ метавонад марбут бошанд. Аммо агар субъект дар Тоҷикистон фаъолият намуда, бозори электронӣ ташкил намояд (яъне ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад), пас ҳатман бояд аз қайди давлатӣ гузарад.

Аз ҳамин лиҳоз ҳуқуқшиносон ба бозор на аз лиҳози **ҷойи** муомилот, балки аз лиҳози ба амал омадани **муносибатҳои ҳуқуқӣ** (муомилоти граждани) аҳамият медиҳанд. Барои муносибатҳои ҳуқуқӣ бештар унсурҳои он аҳамият дорад. Барои ҳамин ҳам омӯзиши чунин муносибатҳо дар шароити рушди бозорҳои электронӣ муҳимтар мегардад. Масалан, дар Rkeymarket харидорон ва фурӯшандаҳои моликияти зехнӣ, хусусан барномаҳои компютерӣ дар муомилоти граждани мебошанд. Чуноне дар боло зикр кардем, дар он ҳамватанони мо низ фаъоланд. Барои ҳуқуқ маҳз ҳуқуқ ва ўҳдадорихои

тарафҳои муомилот ва иҷрою риояи онҳо муҳим аст, на он ки он муомилот дар кадом бозор ба вучуд омадааст.

Дигар мафҳуме, ки бештар дар адабиётҳои истифода мешавад майдонҳои муомилоти электронӣ, интернет-мағоза (торговые площадки, интернет-магазин) мебошад [4, с. 108-123]. Майдонҳои тижорати электронӣ сайте мебошанд, ки дар он ҳар ташрифоваранда метавонад ҷой барои ҷойгиронии иттилооти тижории худ пайдо намояд ва ба ҳамин минвол бо дигар субъектон ба муомилоти тижорӣ пайвандад. Масалан, агар ба портали хариди электронии Агентии хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон назар намоем, он ба майдони муомилоти электронӣ шабоҳат дорад [5].

Доир ба ин масъала ҳанӯз дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2012 чунин зикр шуда буд: “Барои сарфакорона ва мақсаднок истифода бурдани маблағҳои бучетӣ ҳангоми хариди давлатӣ ва пешгирии омилҳои коррупсионӣ дар ин самт зарур аст, ки низомии хариди электронии молу маҳсулот бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ ҷорӣ карда шавад”. Ҳамзамон дар ҳамин замина бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2012, №759 Барномаи хариди электронӣ барои солҳои 2013-2015 қабул гардид.

Ин санадҳо замина гузоштанд, ки харидҳои давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ тадриҷан дар шакли электронӣ сурат гиранд.

Агар ба ҳисоботҳои солҳои 2015, 2016 ва 2017 Агентии хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ назар намоем, дар он болоравии сатҳ ва сифати муомилоти электрониро мушоҳида кардан мумкин аст.

Тибқи ҳисоботи соли 2015 “тавассути низомии хариди электронӣ 148 озмун ба маблағи 21 736 089 сомонӣ баргузор гардида, ба маблағи 20 154 619 сомонӣ тавсияҳо барои бастанӣ қарордод пешниҳод карда шудаанд. Дар натиҷа ба маблағи 1 581 470 сомонӣ сарфа ба даст оварда шуда, меъёри фоизи сарфа аз ҳаҷми маблағҳои барои харид пешниҳодшуда 7,28 фоизро ташкил дод. Ба ҳолати имрӯза, дар

низомии худкори хариди давлатӣ (хариди электронӣ), барои иштирок дар расмиёти хариди электронӣ 85 молрасон ба қайд гирифта шудаанд” [6].

Дар соли 2016 “тавассути низомии хариди электронӣ (бо назардошти харидҳои электронии ташкилотҳои соҳибхтисос дар Портали ягона) 1440 озмун баргузор гардид, ки нисбати ҳамин давраи соли 2015 ба миқдори 1291 адад ё 966 фоиз зиёд аст. Озмунҳои электронӣ ба маблағи 175 707 191 сомонӣ баргузор гардида, ба маблағи 163 160 607 сомонӣ тавсияҳо барои бастанӣ қарордод пешниҳод карда шудаанд. Дар натиҷа ба маблағи 12 546 584 сомонӣ сарфа ба даст оварда шуда, меъёри фоизи сарфа аз ҳаҷми маблағҳои барои харид пешниҳодшуда 7,14 фоизро ташкил дод. Ҳамзамон, бинобар вусъат ёфтани харидҳои электронӣ, миқдори молрасонони дар Портали ягонаи хариди давлатӣ бақайдгирифташуда дар муқоиса ба соли 2015 аз 85 адад ширкат то 411 адад ширкат расонида шуд, яъне миқдори иштирокчиёни эҳтимолии озмунҳои электронӣ дар давраи сипаригашта 483 фоиз афзуд” [7].

Соли 2017 чунин нишондиҳандаҳо хеле пеш рафтаанд: “тавассути низомии хариди электронӣ 2739 дархости ташкилотҳои харидор (ҳам “соҳибхтисос” ва ҳам “ғайресоҳибхтисос”) ба маблағи 1 011 924 956 сомонӣ мавриди расмиёти хариди давлатӣ қарор дода шуда, дар натиҷа ба маблағи умумии 941 394 506 сомонӣ тавсияҳо барои бастанӣ қарордодҳо пешниҳод карда шудаанд. Сарфаи умумии маблағҳои давлатӣ тавассути низомии хариди электронӣ 70 530 450 сомонӣ ва меъёри фоизии сарфа 6,97 фоизро ташкил дода, нисбати соли 2016 ба андозаи 58 888 748 сомонӣ афзоиш ёфтааст. Миқдори молрасонон ва молистеҳсолкунандагони дар Портали ягонаи хариди давлатӣ бақайдгирифташуда аз 413 адад ба ҳолати аввали соли 2017 то 1077 адад ба ҳолати 31 декабри соли 2017 расонида шуд, яъне миқдори иштирокчиёни эҳтимолии озмунҳои электронӣ дар давраи сипаригашта ба андозаи 260 фоиз афзуд. Маврид ба зикр аст, ки барои бақайдгирӣ ва ғайрияти дар Портал дар соли 2017 инчунин ширкатҳои хориҷӣ муроҷиат намуда, 15 ширкат аз Федератсияи Россия, ҷумҳуриҳои Қазоқистон ва Қирғизистон,

Ҷумҳурии Мардумии Чин, Аморти Муттаҳидаи Араб, Британияи Кабир ва ИМА ба қайд гирифта шуда, инчунин таҳвилгарони хориҷии дасти аввал бо пешниҳоди тендерии ҷолиб ҷалб карда мешаванд” [8].

Ҳисоботҳои зикршуда далели он мебошанд, ки қабули санадҳои ҳуқуқии зарурӣ ва амали намудани барномаҳои давлатӣ нақши калидӣ доранд. Мутаассифона Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ” дар ин самт мукамал нест. Дар моддаи 30 қонуни мазкур чунин пешбинӣ шудааст: “Хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ метавонад бо истифодаи мубодилаи электронии маълумот байни ташкилоти харидор ва молрасон (пудратчӣ) анҷом дода шавад. Истифодаи ин усули хариди давлатӣ танҳо ҳангоми таъмини аслият, эътимодноки ва махфияти маълумот иҷозат дода мешавад. Усули хариди электронӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад”. Чуноне аён аст мавҷудияти танҳо як модда барои ҳаматарафа танзим намудани чараҳои хариди давлатии электронии молу кор ва хизматрасонӣ кифоя нест. Аз ҳамин лиҳоз дар лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хариди давлатӣ”, ки омода шудааст [9], масъалаҳои муомилоти электронӣ бештар мавриди тавачҷӯх қарор гирифтаанд.

Ҳамзамон, тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 апрели соли 2018, № 277 Нақшаи чорабиниҳо оид ба амалисозии марҳилаи сеюми Барномаи дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012 - 2020 тасдиқ шудааст, ки дар он таҳияи лоиҳаи санади меъёрию ҳуқуқӣ ҷиҳати танзими муносибатҳо оид ба савдои электронӣ ба нақша гирифта шудааст. Чунин иқдом метавонад заминаи меъёрию ҳуқуқии соҳаи мазкурро таҳким бахшад.

Албатта рушди иқтисоди рақамӣ танҳо аз масъалаҳои зикршуда иборат нест. Барои дар маҷмӯъ ба роҳ мондани ин масъала пеш аз ҳама тадқиқотҳои соҳавӣ гузаронида, дар натиҷаҳои онҳо барномаҳои давлатӣ қабул намудан зарур аст. Яъне дар ин ҷода қадам ба қадам ҳаркати қарордиҳандагон қабул аст. Дар мақолаи мазкур мо ҳамаи паҳлӯҳои ҳуқуқии иқтисоди рақамиро фаро гирифта наметавонем. Аз ҳамин лиҳоз,

умедворем, ки оянда оид ба ин масъала дар ҳамкорӣ бо дигар мутахассисон тадқиқоти мушаххасро анҷом дода, онро барои татбиқи рушди иқтисоди рақамӣ дар ватанамон равона созем.

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017. – Речаи дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/node/16771> (санаи дастрасӣ: 10.06.2018).

2. Сангинов Д. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи соҳибкорӣ. – Душанбе, 2013. – С. 25.

3. Бозори электронӣ.- Речаи дастрасӣ: <http://mmarker.ru/p/page.php?id=7904> (санаи мурочиат: 09.06.2018).

4. Жарова А.К., Елин В.М., Демьянец М.В. Предпринимательская деятельность в сети интернет. – М., 2014. – С. – 440 с.

5. Феҳристи фармоишҳои электронӣ. –

Речаи дастрасӣ: <http://test.zakupki.gov.tj/tj/reestr-zakazov-v-elektronnoy-forme/> (санаи дастрасӣ: 09.06.2018).

6. Ҳисоботи соли 2015 Агентии хариди давлатии мол кор ва хизматрасонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Речаи дастрасӣ: <http://zakupki.gov.tj/tj/about/governance/isobot/> (санаи дастрасӣ: 09. 06. 2018).

7. Ҳисоботи соли 2016 Агентии хариди давлатии мол кор ва хизматрасонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Речаи дастрасӣ: <http://zakupki.gov.tj/tj/about/governance/isobot/> (санаи дастрасӣ: 09. 06. 2018).

8. Ҳисоботи соли 2017 Агентии хариди давлатии мол кор ва хизматрасонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Речаи дастрасӣ: <http://zakupki.gov.tj/tj/about/governance/isobot/> (санаи дастрасӣ: 09. 06. 2018).

9. Лоихаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хариди давлатӣ” – Речаи дастрасӣ: <http://zakupki.gov.tj/tj/legislation/loi-ai-onunipav/> (санаи дастрасӣ: 09. 06. 2018).

Аннотатсия

Баъзе масъалаҳои ҳуқуқии марбут ба иқтисоди рақамӣ

Дар мақола бартариятҳои иқтисоди рақамӣ тавсиф гардида, баъзе масъалаҳои ҳуқуқии марбут ба соҳаи мазкур таҳлил гардидааст. Хусусан масъалаи танзими ҳуқуқии фаъолияти кормандони фосилавӣ ва майдонҳои муомилоти электронӣ баррасӣ гардида, пешниҳод шудааст, ки оянда дафтарчаҳои меҳнатӣ низ дар шакли электронӣ ба роҳ монда шуда, инчунин меъёрҳо доир ба муомилоти электронӣ дар қонунгузорӣ вуҷуд дода шаванд.

Аннотация

Некоторые правовые аспекты цифровой экономики

В статье автор характеризует преимущество цифровой экономики и анализирует некоторые правовые вопросы в этой сфере. Анализируется правовое регулирование деятельности дистанционных сотрудников и торговые площадки. Предлагается внедрение электронной трудовой книжки и совершенствование норм законодательства по данному вопросу, т.е. об электронном гражданском обороте.

Annotation

Some legal aspects of the digital economy

Author characterized the advantage of the digital economy and analyzed some of the legal issues in this area. Author analyzed the legal regulation of the activities of remote employees and trading platforms. It is suggested that it is necessary to introduce an electronic labor book and improve the norms of legislation on the electronic commerce.

Додоматов Сугди Исроилович,
Российско-Таджикский (Славянский) университет,
старший преподаватель кафедры международного
права и сравнительного правоведения, кандидат
юридических наук
kafedra_mpsp@mail.ru

К ВОПРОСУ О НЕСООТВЕТСТВИИ НЕКОТОРЫХ ПОЛОЖЕНИЙ ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЗАКОНУ «ОБ ОБОРОНЕ»

Калидвожаҳо: маҳдуд кардан иамал; даъвогар; ҷавобгар; қонуни марбута; қонунгузорӣ.

Ключевые слова: исковая давность; истец; ответчик; военное положение; законодательство.

Keywords: limitation of action; claimant; respondent; martial law; legislation.

Институт исковой давности в гражданском праве имеет целью упорядочить гражданский оборот, создать определённую и устойчивость правовых связей, дисциплинировать их участников, способствовать соблюдению хозяйственных договоров, обеспечить своевременную защиту прав и интересов субъектов гражданских правоотношений, поскольку отсутствие разумных временных ограничений для принудительной защиты нарушенных гражданских прав приводило бы к ущемлению охраняемых законом прав и интересов ответчиков и третьих лиц, которые не всегда могли бы заранее учесть необходимость сбора и сохранения значимых для рассмотрения дела сведений и фактов. Применение судом по заявлению стороны в споре исковой давности защищает участников гражданского оборота от необоснованных притязаний и одновременно побуждает их своевременно заботиться об осуществлении и защите своих прав[12].

В период течения исковой давности могут возникнуть обстоятельства, препятствующие предъявлению иска управомоченным лицом. Когда они признаются законом особо уважительными, течение исковой давности приостанавливается на время их существования [10, с. 337]. Так в соответствии с п. «б» ч. 1 ст. 226 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее – «ГК РТ») течение срока исковой

давности приостанавливается: если истец или ответчик находится в составе Вооружённых Сил, переведённых на военное положение[4].

Исходя из смысла статьи 226 ГК РТ перевод Вооружённых Сил Республики Таджикистан на военное положение, в составе которых находится истец или ответчик, является основанием для приостановления течения срока исковой давности, следовательно, актуальным является вопрос о том, с какого момента Вооружённые Силы считаются переведёнными на военное положение. Законодательство Республики Таджикистан не содержит определения «Вооружённые Силы, переведённые на военное положение». Данное обстоятельство может негативно сказаться при определении факторов, которые послужили бы основанием для приостановления течения сроков исковой давности.

Из анализа положений Закона Республики Таджикистан от 4 ноября 1995 года, № 208 «Об обороне» следует, что военное положение вводится Президентом Республики Таджикистан в отдельных местностях или на всей территории республики в случаях объявления состояния войны или при реальной угрозе безопасности государства, выразившейся в угрозе агрессии или агрессии против Республики Таджикистан[1]. Так же следует отметить, что в соответствии со ст. 21 данного Закона с объяв-

лением состояния войны или военного положения объявляется всеобщая или частичная мобилизация для осуществления мероприятий по переводу органов государственной власти и местного самоуправления, предприятий, учреждений и организаций на режим работы с мирного на военный, а также Вооружённых Сил и других воинских формирований Республики Таджикистан на организацию, состав и управление войсками, предусмотренные для военного времени. Статья 20 в ч. 1 Закона Республики Таджикистан от 16 апреля 2012 года, № 799 «О мобилизационной подготовке и мобилизации» закрепляет, что призыву на военную службу по мобилизации подлежат граждане, пребывающие в запасе и не имеющие права на отсрочку от призыва на военную службу [8].

Таким образом, вероятность призыва истца или ответчика в состав Вооружённых Сил значительно возрастает с момента объявления режима военного положения, что усиливает роль института приостановления сроков исковой давности и механизмов его реализации в отношении данной категории граждан.

Здесь следует указать на неточность формулировки «если истец или ответчик находится в составе Вооружённых Сил, переведённых на военное положение» в п. «б» ч.1 ст. 226 ГК РТ. Как уже было указано военное положение вводится на всей территории Таджикистана или в отдельных местностях, а не Вооружённые Силы переводятся на военное положение. Вооружённые Силы приводятся в соответствующие степени боевой готовности, которых в настоящее время существует четыре: «постоянная», «повышенная», «военная опасность», «полная» [11, с. 12]. Вооружённые Силы приводятся в боевую готовность «полная» при объявлении режима военного положения указом Президента, когда они укомплектовываются в полном объёме личным составом, по штатам военного времени. Необходимо отметить, что наиболее негативно на защиту гражданских прав может сказаться сбор и перевод военнослужащих на казарменное положение. При нахождении на

казарменном положении, с полным запретом покидать расположение воинской части, военнослужащему представляется затруднительным обратиться в суд с исковым заявлением, а также участвовать в судебном заседании в качестве ответчика.

Право военнослужащего на подачу иска в условиях военного времени не ограничивается как таковое, а ограничивается сама возможность реализовать данное право. На компенсацию указанных ограничений и должно быть направлено совершенствование современного законодательства Республики Таджикистан.

В соответствии с абз. 1 ч. 1 ст. 9 Закона Республики Таджикистан от 28 июня 2011 года, № 721 «О безопасности» Вооружённые Силы, другие войска и воинские формирования, органы национальной безопасности, внутренних дел, военной разведки, по борьбе с коррупцией, чрезвычайных ситуаций и гражданской обороны, налоговые, таможенные органы Республики Таджикистан являются силами обеспечения безопасности [7]. Т.е. лица в составе данных ведомств как в мирное, так и в военное время обеспечивают защищённость жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз. Кроме того, данная категория лиц, входящих в состав Вооружённых Сил, других войск, воинских формирований и органов, в соответствии с требованиями Закона Республики Таджикистан от 1 августа 1997 года, № 481 «О государственной границе Республики Таджикистан» обеспечивает вооружённое прикрытие Государственной границы и её защиту [3].

Далее следует остановиться на понятии «состав Вооружённых Сил». В соответствии со ст. 17 Закона Республики Таджикистан от 14 декабря 1996 года, № 316 «О Вооружённых Силах Республики Таджикистан» Вооружённые Силы Республики Таджикистан состоят из сухопутных войск, мобильных войск, военно-воздушных сил и сил противовоздушной обороны (ст. 5). Отличительной особенностью от российского законодательства¹ является положение, закреплённое в

¹ Другие войска, воинские формирования и органы не входят в состав Вооружённых Сил РФ, однако в соответствии ч. 2 ст. 17 и ст. 19 Федерального закона РФ от 31.05.1996 года, № 61-ФЗ «Об обороне» участвуют совместно с Вооружёнными Силами в отражении агрессии против РФ, а также в период военного положения могут вести боевые действия по отражению агрессии независимо от объявления состояния

войны. По мнению автора, аналогичная формулировка «истец или ответчик в составе Вооружённых Сил РФ» закреплённая в пп. 2 п. 1 ст. 202 Гражданского кодекса РФ ограничивает право военнослужащих других войск, воинских формирований и органов на применение института приостановления течения срока исковой давности в период действия режима военного положения.

абз. 3 ст. 5 данного Закона, которое устанавливает, что в военное время в состав Вооружённых Сил Республики Таджикистан также входят Национальная гвардия Республики Таджикистан, Государственный комитет по национальной безопасности Республики Таджикистан, внутренние войска Министерства внутренних дел Республики Таджикистан, войска гражданской обороны Комитета по чрезвычайным ситуациям и гражданской обороне при Правительстве Республики Таджикистан, конвойный полк Управления исправительных дел Министерства юстиции Республики Таджикистан, Агентство по обеспечению специальным имуществом при Министерстве экономического развития и торговле Республики Таджикистан [2]. Это так же отражено в ст. 18 Закона Республики Таджикистан от 4 ноября 1995 года, № 208 «Об обороне». Из этого следует, что у истца или ответчика, проходящего службу в одном из вышеперечисленных ведомств, также возникает право на применение ст. 226 ГК РТ.

Особого внимания заслуживает положение, что течение исковой давности приостанавливается и в случае приостановления производства по делу. В отличие от п. «б» ч. 1 ст. 226 Гражданского кодекса РТ в абз. 3 ст. 220 Гражданского процессуального кодекса Республики Таджикистан, предусмотрено больше оснований для приостановления судом производства по делу:

- участие ответчика или истца в боевых действиях;
- выполнение истцом или ответчиком задач в условиях чрезвычайного положения;
- выполнение истцом или ответчиком задач в условиях военного положения;
- выполнение истцом или ответчиком задач в условиях военных конфликтов [6].

С момента провозглашения независимости Республики Таджикистан по настоящее время на её территории режим военного положения не вводился, однако Вооружённые Силы, равно как и другие силовые структуры и правоохранительные органы неоднократно принимали участие в боевых действиях и иных мероприятиях, по поддержанию мира и безопасности на территории страны. История развития Таджикистана на постсоветском пространстве свидетельствует об участии сотрудников силовых структур и

правоохранительных органов в боевых действиях, как в мирное время, так и в период действия режима чрезвычайного положения: 1992-1997 гг. – вооружённый конфликт; 1998 год – попытка государственного переворота членами незаконного вооружённого формирования М. Худойбердиева на территории Ленинабадской области (ныне Согдийская область); 2001 год – боевая операция «Молния»; 2010 год – операция «Боздошт» на территории Раштской группы районов; 2012 год – уничтожение организованных преступных групп на территории ГБАО; 2015 год – попытка государственного переворота членами ныне запрещённой партии исламского возрождения Таджикистана.

Полагаем, что у лиц, принимавших участие в боевых действиях в мирное время, а также привлекаемых для обеспечения режима чрезвычайного положения должно быть не меньше оснований на применение данной нормы закона, чем у лиц, находящихся в составе Вооружённых Сил в условиях действия режима военного положения. А в соответствии с п. «б» ч. 1 ст. 226 Гражданского кодекса Республики Таджикистан на таких лиц не распространяется положение о приостановлении течения срока исковой давности. Так, в соответствии положениями Закона Республики Таджикистан от 15 июля 2004 года, № 53 «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» при необходимости Вооружённые Силы Республики Таджикистан, другие войска, воинские формирования и органы могут быть привлечены к ликвидации чрезвычайных ситуаций [5].

Налицо противоречие между положениями Гражданского кодекса Республики Таджикистан и положениями Закона Республики Таджикистан «Об обороне», которое требует скорейшего разрешения. В соответствии с установленной системой нормативных правовых актов в Республике Таджикистан законы и кодексы имеют равную юридическую силу (ст. 9) [9].

Исходя из вышеизложенного, представляется целесообразным п. «б» ч. 1 ст. 226 Гражданского кодекса Республики Таджикистан сформулировать следующим образом: «если истец или ответчик находится в составе Вооружённых Сил Республики Таджикистан, других войск, воинских формирований и органов, прив-

лекаемых для обеспечения режима военного и (или) чрезвычайного положения, участия в боевых действиях, а также для выполнения задач в условиях военного конфликта».

По нашему мнению, данная формулировка считается более точной и будет не только соответствовать нормам действующего гражданского и военного законодательства страны, но и позволит гарантировать соблюдение гражданских прав той категории лиц, которая как в мирное, так и в военное время обеспечивает безопасность страны, защиту общества и жизненно важных интересов.

Список литературы:

1. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1995 г., №23-24, ст.366.
2. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1996 г., №23, ст.340.
3. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1997 г., №15-16, ст.254.
4. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999г.,№6, ст.153.
5. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г.,№7, ст.460.

Аннотация

Оид ба масъалаи номутобиқати баъзе муқаррароти Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни «Дар бораи мудофия»

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи номутобиқати калимаҳои дар банди «б» қисми 1 моддаи 226 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда ва муҳолифати ин модда ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» аз 4 ноябри соли 1995, № 208 меравад. Инчунин роҳҳои имконпазирӣ ҳалли ин масъала пешниҳод карда шудааст.

Аннотация

К вопросу о несоответствии некоторых положений Гражданского кодекса Республики Таджикистан Закону «Об обороне»

В статье идет речь о неточности формулировки в п. «б» ч. 1 ст. 226 Гражданского кодекса Республики Таджикистан и противоречии данной нормы Закону Республики Таджикистан от 4 ноября 1995 г. № 208 «Об обороне». Предложены возможные пути решения указанной проблемы.

Annotation

To the question of inconsistency of certain provisions of the Civil code of the Republic of Tajikistan to the Law «On Defense»

The article is about discrepancy in formulation of subitem “b” item 1 of the article 226 of the Civil Code of the Republic of Tajikistan and antiomy of this legislative rule to Law of the Republic of Tajikistan of November 4, 1995 № 208 «On Defense». Ways of solution of this problem are offered in the article..

6. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008 г.,№1, ст.6.

7. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2011 г., №6, ст.434.

8. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан,2012 г.,№4, ст.249.

9. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2017 г., №5, ст.271.

10.Гражданское право : учебник: В 4 т. Т. 1 / Отв. ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. - М.:ВолтерсКлувер, 2009. – 750 с.

11.Логинов Д.Г., Артеменко В.В., Осипов А.С. Управление подразделениями в мирное время: учеб. пособие. - М.: ВУ, 2007. – 73 с.

12.Определение Конституционного суда Российской Федерации от 3 ноября 2006 года, № 445-О «По жалобам граждан Бронникова В.А. и Володина Н.А. на нарушение их конституционных прав положениями статьи 208 Гражданского кодекса Российской Федерации». [Электронный ресурс] // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_65328/ (дата обращения 19.06.2018).

Мансур Шодмон Чамолиддинзода,
сардори шуъбаи қонунгузорию граждани,
соҳибкорӣ ва ошави Маркази миллии
қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ИЧРОИ УҲДАДОРИҲОИ ФОИЗҲО

Калидвожаҳо: иҷрои уҳдадориҳои фоизҳо, ғайриқонунӣ, истифодабарӣ, зиён, ноустуворона, ҷарима, ҳақмузд, шартнома, ҳалнома, қарз, кредитор, банк.

Ключевые слова: исполнение процентного обязательства, неправомерное пользование, убытка, неустойка, пеня, ставка, договор, решения, кредит, кредитор, банк.

Keywords: execution of a percentage obligation, unlawful, use, loss, forfeit, penalty, rate, contract, decision, credit, creditor, bank.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ он масъалаҳое, ки ба табиати ҳуқуқии фоизҳо барои истифодабарии воситаҳои пулии ғайр, таносуби уҳдадориҳои фоизҳо ва уҳдадориҳо оид ба рӯёнидани зиён, пардохти ноустуворона дахл доранд, мавриди таҳқиқоти олимони зиёде қарор гирифтаанд, вале мушкилоти истифодаи уҳдадориҳои пулӣ ва навъҳои алоҳидаи он мавриди таҳқиқи ҳамаҷонибаро фаро нагирифтааст.

Чи тавре ки Новосёлова Л.А. дуруст қайд мекунад, мафҳуми «фоизҳои солана» худ ба худ табиати ҳуқуқии муносибатҳои ба миёномадаро муайян намекунад, балки танҳо ба тарзи ҳисобкунии маблағҳои пулиро ишора мекунад» [1, с.52].

Тибқи ақидаи Тирская Е., барои истифодабарии воситаҳои пулӣ ҳамчун подош барои пешниҳоди сармоя дар рафти рушди муътадили муносибатҳои уҳдадориҳои ҳуқуқӣ, фоизҳо ҳангоми вайрон карда шудани уҳдадориҳо ҳамин тавр боқӣ мемонанд. Ҳатто агар қарзи аввалинаи бефоиз бошад, дар асоси қонун, яъне моддаи 395 КГФР (моддаи 426 КГҶТ) ҳангоми вайрон кардани иҷрои уҳдадориҳои пулӣ қарздор уҳдадор аст барои истифодабарии воситаҳои пулии ғайр фоизҳо пардохт намояд [2, с.2].

Он чи ки ба муносибати шартҳои иҷрои уҳдадориҳои фоиз тааллуқ дорад қонунгузорию

граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон ҳел қоидаҳои умумиро муқаррар накардааст. Дар Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон моддае вучуд надорад, ки қоидаҳои истифодабарии чунин уҳдадориро ба таври муфассал танзим намояд. Вале баъзе нишондодҳои муайян оид ба иҷрои уҳдадориҳои пулӣ дар моддаҳои алоҳидаи КГҶТ ҷой дорад, дар ин ҳолат ба назар гирифтани лозим аст, ки барои баъзе дигаргуниҳои ин уҳдадорӣ, хусусиятҳои иҷрои он муқаррар карда мешавад.

Қоидаҳои махсус вучуд дорад, ки дар муносибат бо иҷрои уҳдадориҳои фоизи ба шартҳои зерини он дахл доранд, аз ҷумла:

- 1) андозаи (ҳаҷми) уҳдадориҳои пулӣ;
- 2) андозаи фоизҳо;
- 3) марҳилаи ҳисоб карда ворид сохтани иҷрои уҳдадориҳои пулӣ.

Андозаи уҳдадориҳои пулӣ аз маблағи қарзи асосии пулӣ вобаста аст. Яке аз хусусиятҳои қарзи пулӣ қобилияти овардани даромади доимӣ дар шакли фоизҳо чун пардохт барои маблағи пешниҳодшуда мебошад. Вале, фоизҳо ба таври ғаврий гузаронида намешаванд. Онҳо бояд бо созиш ва ё қонуни дахлдор асоснок карда шуда бошанд.

Масалан, тибқи моддаи 426 КГҶТ барои истифодабарии воситаҳои пулии ғайр фоизҳо

ба маблағи ин воситаҳо пардохта мешаванд. Тибқи қисми 1 моддаи 829 КГЧТ кредитор ҳуқуқи аз қарзгиранда гирифтани фоизҳои маблағи қарзро бо андоза ва тартибе дорад, ки дар шартнома нишон дода шудааст. Ҳангоми дар шартнома зикр нагардидани шартҳои оид ба фоизҳо андозаи онҳо тибқи меъёрҳои муқаррарнамудаи бонкҳо дар рӯзи аз ҷониби қарзгиранда пардохт шудани қарз ва ё қисми мувофиқи он муайян карда мешавад.

Ҳамзамон, дар ҳолатҳои алоҳида ҳисоб кардани фоизҳо барои чунин уҳдадорихои тақроршаванда, ба мисли зиён, фоизҳо ва ноустуворонаҳо роҳ дода мешавад. Тибқи қисми 1 моддаи 394 КГЧТ замонатдиҳандае, ки уҳдадорияшро иҷро мекунад, ҳуқуқ дорад аз қарздор пардохти фоизҳоро ба маблағе, ки аз ҷониби ӯ ба кредитор пардохта шудааст ва низ ҷуброни зиёнеро, ки вобаста барои ҷавобгар будан барои қарздор дидааст, талаб намояд. Дар ин ҳолат фоизҳо дар асоси моддаи 426 КГЧТ ба тамоми маблағи аз тарафи зомин ба қарздор пардохташуда гузаронида мешавад, аз ҷумла, зиён, ноустуворона, фоизҳои пардохтшавандаи кредитор ва ғайра, ба истиснои пардохт аз тарафи зомин вобаста ба муҳлати гузаронидаи худ [3, с.45].

Чун баъди аз тарафи зомин қонё сохтани талабот уҳдадории асосӣ ба пуррагӣ ё қисман иҷрошуда ҳисобида мешавад, зомин ҳақ надорад, ки аз қарздор пардохти фоизҳоро, ки бо шартҳои таъмини уҳдадорихо аз лаҳзаи пардохтани талаботи қарздор муайян карда шудааст, талаб намояд [4, с.45].

Ҳамин тавр, бо дарназардошти табиати ҷуброншавандаи фоизи уҳдадорихо, мақомоти ҳуқуқатбиқкунанда дар қонёгардонии талабот оид ба ҳисоб карда гузаронидани фоизҳо ба фоизҳо ва зиёнҳо, имконияти ҳисоб кардани онҳоро ба намудҳои алоҳидаи уҳдадорихои пулӣ роҳ медиҳанд. Дар амалия кредиторҳо ҳангоми ҳисоб кардани фоизҳо аз маблағи қарзи пулӣ андозаи иловакардашударо хориҷ намекунанд ва ё ин ки қисми пардохтҳои харҷкардаи қарздор ва ғ., ба назар нагирифта ба ҳамагӣ роҳ медиҳад.

Дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам кардани манъи истифодабарии қоидаҳои моддаи 358 Кодекси граҷданиро барои муайян намудани андозаи фоизҳои солана мувофиқи

мақсад меҳисобем. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки андозаи фоизҳо аз миқдори ҳақмузд (ставка)-и аз нав молиякунонӣ барои давраи муайяни вақт муқаррар карда шавад.

Мутобиқи қисми 1 моддаи 829 КГЧТ меъёри фоизи бонкӣ дар рӯзи пардохт кардани маблағи қарзи қарздор ва ё қисми муайяни он муайян карда мешавад. Қисми 1 моддаи 426 КГЧТ ҳамин муҳтаворро дарбар мегирад, вале қоидаҳои иловагӣ барои рӯёнидани қарз дар фаъолияти судӣ муҳтасаран баён карда шудааст. Дар асоси қоидаҳои моддаи 358 КГЧТ ба судҳо пешниҳод карда шудааст, ки имкониятҳои қонё сохтани талаботи кредитор вобаста ба меъёрҳои ҳисобшавандаи фоизҳои бонкӣ дар рӯзи пешниҳод намудани даъво ва ё рӯзи баровардани ҳалнома истифода бурда шавад. Ҳамзамон, ҳалномаи суд на ҳамеша ба нишондоди дар қонун муқарраркардашуда мувофиқ меоянд, дар ҳолати истифодабарии ҳақмуздҳои (ставкаҳои) гуногун ё муайян кардани ҳақмузди аз нав маблағгузорие, ки ҳақмузди он бештар ба меъёри ҳисобӣ дар тамоми давраи истифодабарӣ то дараҷае наздик аст.

Дар қисми 1 моддаи 426 КГЧТ қоидае муқаррар шудааст, ки мувофиқи он барои истифодабарии воситаҳои пулҳои ғайр барои ғайриқонунӣ нигоҳ доштани онҳо, саркашӣ аз баргардонии онҳо, гузаронидани муҳлати дигар дар пардохти онҳо, ё беасос гирифтани ва ё нигоҳ доштани пасандозҳо аз ҳисоби шахси дигар - пардохти фоизҳо ба ҳисоби маблағҳои ин воситаҳо ба ҷо оварда мешавад[5]. Тафсири яхелаи ҳамин меёр мушқилиҳои зиёдеро ба бор меорад. Масалан, аз ҷониби баъзе муҳаққиқон истилоҳи «истифодабарӣ» дар ҳошияи моддаи 426 КГЧТ айнан фаҳмида намешавад, ҳуди истифодабарӣ бошад, на ба сифати асос, на ба сифати шартӣ рӯёнидани фоизҳо дар назар дошта намешавад. Муаллифони дигар, баръакс, «истифодабарӣ»-ро чун асоси муҳим ва ягонаи уҳдадории дар моддаи 426 КГЧТ овардашуда мефаҳманд.

Меъёре, ки дар қисми 1 моддаи 426 КГЧТ оварда шудааст, аксар ба сифати қоидаи умумии муқарраркунандаи оқибатҳои гузаштани муҳлати иҷрои уҳдадории пулӣ фаҳмида мешавад. Асос барои ин номи модда «Масъулият барои ғайриқонунӣ истифода бурдани маблағи ғайр» мебошад, ки дар он

меъёри мазкур ва мукаррароти он дар низоми меъёрҳои умумии боби 24 КГЧТ «Масъулияти вайрон кардани уҳдадорӣ» ҷой дода шудааст.

Ҳамзамон, маълум аст, ки соҳаи ғаёлияти ҳамин меёр нисбатан васеъ мебошад. Ба дараҷаи камтар бояд якчанд асоси бавучудоии уҳдадорӣ пардохти ғоизро, аз ҷумла сарватмандшавии беасос ва ғайриқонунӣ нигоҳ доштани маблағҳои пулӣ ба муҳлатгузаронии иҷрои уҳдадорӣҳои пулӣ ва вобастабударо дар бар мегирад.

Дар чунин ҳолат, саволе ба миён меояд, ки қонунгузор зери ифодаи «ғайриқонунӣ нигоҳ доштан», «саркашӣ аз баргاردонидани онҳо» ва «муҳлатгузаронӣ дар пардохт» чиро дар назар дорад?

Дар назари аввал, ҳамааш фаҳмо ба назар мерасад: зери пардохти маблағ ба таври анъанавӣ он амале фаҳмида мешавад, ки айнан муҳтавои уҳдадорӣ пулиро дар бар мегирад, зеро чун дар ин ҷумла истифода шудани калимаи «дигар» ба «ғайриқонунӣ нигоҳ дошта шудан» ва «саркашӣ аз баргاردонидан» ба мисли аксар ҳолатҳои муҳлатгузаронии пулӣ ишора менамояд, ҳуди онҳо низ ба сифати шаклҳои гуногуни иҷрои номатлуби уҳдадорӣ пулӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Вале, агар ба чунин тафсиринамӯй пайравӣ карда шавад, он гоҳ маълум мегардад, ки чунин тавсия кардан (формулировка) нодуруст мебошад.

Дар ҳақиқат, агар саркашӣ аз баргاردонидани маблағро чун аксар ҳолати пардохт нашудани онҳо фаҳмидан раво бошад, он гоҳ «нигоҳ доштани маблағ» - мафҳумест, ки муҳтавои он танҳо бо фаҳмиши қисман пардохт нашудан мувофиқ меояд. Зеро, ғайриқонунӣ нигоҳ дошта шудани пул метавонад, ки натиҷаи вайронкунии ҳам уҳдадорӣ пулӣ ва ҳам он уҳдадорие бошад, ки ҳарчанд бо додани пул вобаста аст, вале пулӣ маҳсуб намегардад. Ба инҳо, аз ҷумла, уҳдадорӣ боркашонанда ба хотири ба қабулкунанда додани ашёҳои барои ҳамлу нақл қабулшуда ба нигоҳдоранда бошад - баргاردонидан ва ба молсупоранда додани моли барои нигоҳдорӣ супоридашуда, комиссиянер - ба комитент додани тамоми маблағи аз он гирифташуда ва ғ. дохил мешаванд. Зиёда аз ин, ба таври ғайриқонунӣ нигоҳ дошта шудани маблағ, аслан, бо

вайронкунии ягон навъи уҳдадорӣ метавонад, ки алоқаманд набошад.

Дар Кодекси граҷанин Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳолатҳои мушаххас нигоҳ дошта шудани пул дар моддаи 631 КГЧТ доир ба ҳуқуқи иҷорагир барои нигоҳ доштани маблағи хароҷоти ӯ барои баргараф кардани норасоииҳои молумулки ба иҷора додаи ӯ аз пардохти иҷора ва дар моддаи 935 КГЧТ, ки ба комиссиянер ҳуқуқи нигоҳ доштани маблағи тибқи шартнома ба ӯ тааллуқдоштаре аз тамоми маблағҳо ба ӯ аз ҳисоби комитент медиҳад, ишора меравад. Дар ҳарду модда сухан дар бораи нигоҳ дошта шудани маблағ меравад, ки ба қарздор дахл дошта, аз воситаҳои пулие иборат мебошад, ки бояд ба кредитор дода шавад. Вале, агар дар ҳолати яқум чунин дода шудан бо пардохти қарзи пулӣ алоқаманд бошад, он гоҳ дар ҳолати дуҷум бо иҷрои уҳдадорие, ки пулӣ ба ҳисоб намеравад, вобаста мебошад.

Дар ин ҳолат агар ба тафсири истилоҳи «ғайриқонунӣ нигоҳ дошта шудан» дар ҳошияи моддаи 426 КГЧТ ба мисли аксар ҳолати гузаронидани муҳлати иҷрои уҳдадорӣ пулӣ таъя карда шавад, он гоҳ бояд эътироф карда шавад, ки комиссиянер набояд барои пардохти ғоизҳо ба маблағи воситаҳои пулии нигоҳ дошташуда, тартибе маҷбур карда шавад, ки дар моддаи мазкур нишон дода шудааст.

Истилоҳи «ғайриқонунӣ нигоҳ доштани маблағҳои пулӣ» ҳамчунин дар қисми 3 моддаи 891 КГЧТ истифода бурда мешавад [6]. Қисми мазкур меъёрҳоеро дарбар мегирад, ки ҷавобгарии бонкро барои ғайриқонунӣ нигоҳ доштани маблағҳои пулии мизочон дар шакл ва андозаи дар моддаи 426 КГЧТ овардашуда пешбинӣ намудааст.

Ҳангоми баррасии баҳсҳо вобаста ба татбиқи ҷавобгарӣ барои ба таври номатлуб ба амал баровардани ҳисобҳо нисбати бонкҳо бояд ба назар гирифта шавад, ки агар вайрон намудани қоидаҳои ба амалбарории амалиётҳои ҳисобҳо ҳангоми ҳисобу китоб бо супоришҳои пардохтӣ ба ғайриқонунӣ нигоҳ доштани воситаҳои пулӣ оварда расонида бошад, бонк аз ҷумла бонке, ки барои иҷрои супориш ҷалб карда шудааст ва пардохткунанда ғоизҳои пешбинӣ намудаи моддаи 426 Кодексро дар асоси моддаи 891

Кодекс пардохт намояд. Ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, дар ҳамаи ҳолатҳои ҳангоми аз тарафи бонк гузаронидани муҳлати маблағи пулӣ бо супориши пардохткунанда ҷой дорад. Мизочи пардохткунандаи аз тарафи бонк бо шартномаи ҳисоби бонки хизматрасонанда, дар ҳолати аз тарафи ин бонк бе асос нигоҳ доштани воситаҳои пулӣ ҳангоми иҷрои супориши пардохтӣ ҳақ дорад ё талабот оид ба пардохти ноустуворонаи пешбиниамудаи моддаи 880 Кодекс ё талабот оид ба пардохти фоизхоро дар асоси моддаи 891 Кодекс пешниҳод намояд[7, с.47].

Дар қисми 2 моддаи 891 КГҶТ бошад, қоидае муқаррар карда шудааст, ки тибқи он «дар ҳолатҳое, ки агар иҷро накардан ё иҷрои номатлуби супоришнома бинобар вайронкунии қоидаҳои анҷом додани амалиёти ҳисоббаробаркунӣ аз ҷониби бонки барои иҷрои супоришномаи пардозанда ҷалбгардида рух дода бошад, он гоҳ ҷавобгарӣ аз тарафи суд метавонад, ки масъулиятро ба зиммаи ҳамин бонк вогузор намояд».

Меъёрҳои ишорашударо марҳилаи Суди Олӣ пешниҳод намуданд, ки чунин тафсир карда шавад: ҷавобгарӣ дар шакли пардохти фоизҳо ба маблағи воситаҳои пулии ғайриқонунӣ нигоҳдошташуда метавонад, ки бевосита ба бонки гунаҳгор бо ҷалби супориши мизоч барои иҷро ҷалбкардашуда, ҳарчанд, ки ӯ бо шартномаи ҳисоби бонкӣ алоқаманд набошад, татбиқ карда шавад[8].

Чунин ҳулосабарорӣ дуруст ва расман бе камбудӣ мебошад. Он аз нуқтаи назари концепсияе, ки пешниҳод мекунад фоизҳо тибқи моддаи 426 КГҶТ танҳо барои ҳангоми гузаштани пардохти қарзи пулӣ муқаррар карда шудаанд, ғайримантикӣ ба назар мерасад. Зеро бонки иҷрокунанда дар чунин ҳолат бо мизочон на танҳо бо уҳдадорҳои пулӣ, балки умуман бо ягон навъи дигари уҳдадорӣ алоқаманд намебошад.

Чун дар ин ҳолат аз тарафи бонк дошта шудани маблағҳои пулии мизоч зараррасонии ғайришартномавӣ мебошад, ба таври пайваста ҳамин нуқтаи назарро дастгирӣ намуда, на оид ба ҷавобгарӣ тибқи қоидаҳои моддаи 426 КГҶТ, балки оид ба ҳолати махсуси ҷавобгарии ғайришартномавӣ ҳарф задан дуруст мебошад.

Дар бештари қорҳои илмӣ эътироф карда мешавад, ки ҳалли онҳо бояд ба вобастагӣ аз муайян кардани масъалаи тартиби нисбатан умумӣ оид ба табиати ҳуқуқӣ (моҳияти) фоизҳои қонунӣ гузошта шавад, ки дар моддаи 426 КГҶТ ба назар гирифта шудаанд. Пеш аз ҳама, баҳс оид ба табиати фоизҳои солоне ба фаҳмонидани масъалае меравад, ки оё онҳо яке аз навъҳои ҷавобгарӣ барои вайрон кардани уҳдадорӣ пулӣ мебошанд ва ё пардохт барои истифодаи ғайриқонунии воситаҳои пулии ғайр.

Олимони дигар қайд мекунанд, ки фоизҳои солоне аз истифодаи воситаҳои пули ғайр ба сифати ноустуворона барои вайрон кардани уҳдадорӣ пулӣ (Э.П.Гаврилов, А.А. Попов) буда, нисбати онҳо ба қоидаҳои умумии ноустуворона алалхусус, дар моддаҳои 330-333, 394, 396, 401, 404-406 КГФР (хусусан, моддаҳои 355-358, 424, 427, 432, 435, 437 КГҶТ) татбиқ карда мешавад. Ҳамин тавр «гипотеза ва ҳам диспозицияи моддаи 395 КГФР (моддаи 426 КГҶТ) бо унсурҳои конструктивии мутобикаткунандаи қисми 1 моддаи 330 КГФР (қисми 1 моддаи 355 КГҶТ шабоҳат доранд)». Дар иртибот ба ин пешниҳод менамоянд, ки қоидаҳои моддаи 395 КГФР (моддаи 426 КГҶТ) нисбати моддаи 330 КГФР (моддаҳои 355-357 КГҶТ), меъёри махсус, яъне чун меъёр дар бораи ноустуворонаи қонунӣ дониста шавад [9, с.89-96].

Ҳатто ақидаи олимоне, ки мавқеи мазкурро дастгирӣ менамоянд аз ҳамдигар фарқ менамояд. Як гурӯҳи олимон чунин меҳисобанд, ки фоизе, ки дар моддаи 395 КГФР пешбинӣ карда шудааст, як намуди ноустуворона мебошад, дигарон ҳамчун намуди ноустуворонаи диспозитивии қонунӣ меҳисобанд [10, с.80].

Далелҳои зиёди ҷиддӣ барои тасдиқи ин нуқтаи назар оварда шудааст, ки як теъдоди онҳо аз муқаррароти Кодекси граждани бар меоянд. Асос аз он иборат аст, ки аз нуқтаи назари расмӣ ҳуқуқӣ фоизҳо тибқи моддаи 426 КГҶТ ба пуррагӣ зери мафҳуми ноустуворона фаҳмида мешаванд, ки дар моддаи 355 КГҶТ нишон дода шудааст.

Мо бо он мувофиқем, ки хусусиятҳои истилоҳоти навъҳои алоҳида ва моддаҳо худ ба худ дар асоси маҳдуд кардан наметавонанд, ки

дар он мафҳумҳои ҳуқуқӣ ва конструкторҳои гузошта шаванд. Барои ҳамин он далел ба ин гуфтаҳо монеа эҷод намекунад, ки ғоизҳо дар матни моддаи 426 КГЧТ ба таври бевосита ноустуворона номида нашудаанд. Ба ғайр аз ин, дар қонунгузориҳои граждани як қатор меъёрҳои мавҷуданд, ки дар онҳо тибқи эътирофи умум, истилоҳи «ғоиз» ба сифати ҳаммаъноӣ (синоними) калимаи «ҷарима (пеня)» истифода бурда мешавад, ҳарчанд ки ин ба таври бевосита нишон дода намешавад. Масалан, ҳамин чора, боз хусусияти ошқорои ҷазодихӣ низ дорад, ки дар қисми 3 моддаи 1023 КГЧТ пешбинӣ шудааст. Тибқи он маблағҳои аз ҷониби шахс беасос амонат гирифташуда, ба онҳо уҳдадориҳои суғуртавӣ воғузор шудааст, ба туфайли он ки ин ё он уҳдадориро ба таври номатлуб иҷро кардааст, ки тибқи талаби мақомоти назорати давлатии суғуртавӣ ба нафъи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоб карда, ба зам намудан ба онҳо маблағи ғоизҳо мувофиқи моддаи 426 Кодекси мазкур рӯёнида мешаванд.

Далели дигари консепсияи таҳлилшаванда дастур барои ягонагии таносуби ноустуворона ва ғоизҳои қонунӣ бо зиён мебошад. Дар ин ҳолат ба таври асоснок зикр карда мешавад, ки хусусияти ғоизҳои санҷишӣ дар муносибат бо зиён аз тарафи моддаи 426 КГЧТ муқаррар кардашуда наметавонад, ки чун монеа барои тарафҳо ба хоҳири баррасӣ намудани муносибатҳои дигари онҳо бо зиён баҳогузори шавад, масалан, он ғоизҳо бо тартиби истисноӣ, алтернативӣ ё ин ки ҷаримавӣ рӯёнида мешаванд.

Қобили зикр аст, ки дар натиҷаи таҳлил кардани мо пайвасти ғайриимкон будани якуякбора рӯёнидани ғоизҳо ва ноустуворона тибқи шартнома ва ё қонун пешниҳод карда мешавад. Чунончи, агар тарафҳо дар шартнома ҷавобгарӣ барои гузаштани муҳлати пардохти қарзи пулиро муқаррар карда бошанд, пас, онҳо аз ҳуқуқи тағйир додани андозаи ҷарима (пеня)-ро дар моддаи 426 КГЧТ (моддаи 395 КГФР) муқаррар намудааст, истифода бурданд, барои ҳамин он татбиқ карда намешавад. Вале агар ноустуворона тибқи қонун пешбинӣ карда шуда бошад, он гоҳ меъёри он бояд дар муносибат бо меъёри моддаи 426 КГЧТ махсус эътироф карда шуда, вобаста ба он охири низ набояд татбиқ карда шавад.

Боиси зикр аст, ки ҳолати баррасишаванда дастгирӣ наёфта бошанд ҳам, ошқор кардани ҷиҳатҳои сусти он мушкул аст. Тибқи нуқтаи назари дигар, ғоизҳо аз рӯи моддаи 426 КГЧТ чораи мустақили ҷавобгарии граждани - ҳуқуқӣ дар баробарии зиён ва ноустуворонаҳо мебошад [11, с.261]. Вобаста ба ҳамин мавқееро зикр бояд кард, ки ин ё он фаҳмиши моҳияти ғоизҳо «барои истифода бурдани маблағи ғайр» дар ниҳояти қор аз ҷавоб ба он саволе вобаста бошад, ки чаро вайронкунанда уҳдадор аст ғоизҳоро пардохт намояд ва асосноккунии ҳуқуқӣ барои чунин уҳдадорӣ кадом аст? Бояд зикр намуд талош кардан душвор аст, ки тибқи шакли дар моддаи 426 КГЧТ овардашуда ғоизҳо дар ҳолатҳои алоҳида, аз ҷумла, вақте ки онҳо барои гузаштани муҳлати пардохти қарзи пулӣ муқаррар карда шудаанд, чораи мустақили ҷавобгарии граждани-ҳуқуқиро мефаҳмонанд.

Далелҳои гуногун ба хоҳири дастгирӣ нуқтаи назари охири аз ҷумла, аз тарафи Розенберг, Е.А., Суханов, А.Д., А.В. Беличев, М.З. Раҳимов, М.И. Брагинский пешниҳод шуда буданд. Новобаста аз далелҳои гуногун аз ҷониби олимони зикршуда овардашуда, як хусусияти муҳими онҳоро муттаҳидкунанда мавҷуд аст: таваҷҷуҳи махсус ба моддаи 426 КГЧТ дар калимаи «истифодабарӣ» карда мешавад. Моҳияти консепсияи баррасишаванда дар он ифода меёбад, ки зеро асоси уҳдадорӣҳои пардохти ғоизҳо тибқи моддаи 426 КГЧТ дар ин меъёр ҳуди далели истифодаи ғайриқонунии воситаҳои пулии ғайр новобаста аз он фаҳмида мешавад, ки тибқи кадом ҳолатҳои аниқ чунин истифодабарӣ амалӣ карда мешавад.

Пас, ба ақидаи Розенберг М., муқаррароти моддаи 395 КГФР (моддаи 426 КГЧТ) «оқибатҳои умумии истифодабарии воситаҳои пулии ғайрро дар назар дорад, ки ба ҳамаи ҳолатҳо новобаста аз асоси истифодабарӣ (шартномавӣ ё ғайришартномавӣ) татбиқ мешавад» [12, с.322]. Ў ҳамчунин қайд мекунад, ки «асос барои талаби кредитор оид ба ӯ пардохт шудани ғоизҳои қонунӣ ҳуди далели дар дасти қарздор мавҷуд будани воситаҳои пулие мебошад, ки онҳо ба кредитор тааллуқ доранд ва ё воситаҳои худии қарздор ва ё воситаҳои шахсонӣ сеюм, ки бояд ба ӯ дода

шаванд. Ин ба таври бевосита аз ҷумлаи якуми қисми 1 моддаи 395 КГФР (қисми 1 моддаи 426 КГЧТ) бармеояд [12, с.328].

Суҳанов Е.А., оид ба ягонагии табиати иқтисодӣ ва ҳуқуқии фоизҳои уҳдадориҳои қарзӣ (заёмӣ) ва фоизҳое, ки вобаста ба уҳдадориҳои пулӣ мутобиқи моддаи 395 КГФР (моддаи 426 КГЧТ) рӯёнида мешавад, ҳулосабарорӣ намуда, онро чунин маънидод мекунад, ки дар ҳарду ҳолат қарздор маблағи ғайрро истифода мебарад, ки онҳо, агар дар дасти кредитор мебуданд, ба ӯ даромади муайян меоварданд [13].

Қисми 1 моддаи 426 КГЧТ он қоидаеро дарбар мегирад, ки тибқи онҳо андозаи фоиз бо дарназардошти ставкаи миёнаи фоизи бонкӣ дар рӯзи иҷрои уҳдадорӣ муайян кардааст, ба ҳисоб гирифта мешавад. Ҳангоми аз тариқи суд рӯёнидани қарз, суд метавонад талаботи кредиторро бо дарназардошти ҳақмузди (ставкаи) миёнаи баҳисобгирии фоизи бонк дар рӯзи пешниҳоди даъво ё дар рӯзи баровардани қарор ё дар рӯзи пардохти воқеӣ қонеъ намояд.

Қоидаҳои нишондодашуда ба қоидаи умумии тартиби ҳисоб кардани зиёнҳо, ки тибқи қисми 3 моддаи 423 КГЧТ муқаррар карда шудаанд, мувофиқанд, ки тибқи онҳо ҳангоми муайян кардани зарарҳо он нархҳое ба назар гирифта мешаванд, ки дар он ҷойе вучуд доранд, ки уҳдадорӣ бояд иҷро мешуд, дар рӯзи ба таври ихтиёрӣ қонсгардонии талаботи кредитор аз тарафи қарзгиранда, вале агар талаб ба таври ихтиёрӣ қонеъ гардонидани нашуда бошад - дар рӯзи пешниҳод шудани даъво; вобаста ба ҳолат суд метавонад, ки талаботро оид ба рӯёнидани зиёнҳо қонеъ гардонад, бо дарназардошти нархҳое, ки дар рӯзи баровардани ҳалнома мавҷуд буданд [14, с.54].

Ҳамзамон, муқаррароти қисми 1 моддаи 426 КГЧТ андаке аз қоидаҳои қисми 3 моддаи 423 КГЧТ дар он қисме фарқ мекунад, ки он ба ҷойҳое дахл дорад, ки ба онҳо андозаи фоизҳои муайян карда мешавад. Фарқи нишондодашуда ҳадди хеле кам мегардад, агар он меёре ба таваҷҷуҳ гирифта шавад, ки дар моддаи 339 КГЧТ ҷой дорад. Тибқи он иҷрои уҳдадорӣ пулӣ дар ҷойе иҷро карда мешавад, ки дар он ҷо тарафҳои уҳдадориҳои ҳуқуқӣ, яъне кредитор ва қарздор зиндагӣ менамоёнд [15, с.71-72].

Агар иҷрои уҳдадорӣ шахрвандон дар асоси қонунгузорӣ ва шартнома ё дар асоси моҳияти уҳдадорӣ муайян карда нашуда бошад, он гоҳ ҷойи чунин иҷро вақти зоҳиршавии уҳдадорӣ ё ҷойи зисти кредитор ва агар кредитор шахси ҳуқуқӣ бошад, ҷойи ҷойгиршавии он мебошад.

Вале ҳангоми тасвирии меёриҳои қисми 1 моддаи 426 КГЧТ эҳтимолан, дар навбати аввал мавриди таваҷҷуҳи на қоидаи ишорашуда, балки имконияти воқеии кредитор ҷиҳати гирифтани қарзи ивазшаванда қабул карда шудааст, ки шояд метавонад бо хароҷоти нисбатан кам дар ҷойи мавҷудияти ӯ (ҷойи зист) амалӣ карда шавад. Мувофиқи қоидаҳои қисми 1 моддаи 426 КГЧТ андозаи фоизҳои тибқи меёри ҳисобии фоизҳои бонкӣ муайян карда мешавад, яъне меёриҳои ҳисобии Бонки миллии Тоҷикистон мувофиқи захираҳои қарзӣ, ки ба бонкҳои тичоратӣ пешниҳод шудаанд (меёри аз нав маблағгузоришаванда).

Меёри аз нав маблағгузоришавандаи Бонки миллии Тоҷикистон чун воситаи сиёсати молиявӣ қарзӣ хизмат мекунад. Ҳамзамон, интиҳоби он барои муайян кардани андозаи фоизҳои тибқи моддаи 426 КГЧТ дар табиати муносибатҳо чизеро иваз намекунад, ки бо рӯёнидани онҳо алоқаманданд. Меёри аз нав маблағгузориҳои Бонки миллии Тоҷикистон андозаи пардохт барои қарзҳое мебошад, ки аз тарафи БМТ ба ташкилотҳои тичоратии қарзӣ дода мешавад. Вобаста ба ҳолатҳои муайян ва хусусиятҳои қарзгиранда (таърихи қарзи субъект, хусусиятҳои таъминоти бозпасгардонии қарз, муҳлати, ки қарз гирифта мешавад ва ғайра), андозаи фоизҳои пардохтшаванда вобаста ба ҳолати аниқ қарзӣ метавонад, ки фарқ кунад. Ба ин нигоҳ накарда, амалияи нишон медиҳад, ки ба назар гирифтани андозаи мавҷудаи меёри аз нав маблағгузориҳои БМТ ташкилотҳои қарздиҳанда (аниқтараш, бозор), дар навбати худ андозаи пардохт барои қарзҳои худро дар як андозаи баробар ва ё андаке бештар муқаррар мекунад.

Қобили зикр аст, ки дар фарқият аз қонунгузориҳои амалкунандаи қаблӣ, андозаи фоизҳои барои пардохт ҳангоми вайронкунии уҳдадориҳои пулӣ, ҳоло дар КГЧТ муайян карда нашудааст, балки бо дарназардошти ҳақмузди (ставкаи) баҳисобгирии фоизи бонкӣ

муайян карда мешавад. Вале ҳамон як бонк ҳам метавонад ва аслан нисбати мизочони гуногун ҳақмузди гуногунро (вобаста ба имкониятҳо ва сиёсати молиявии гузаронидашаванда) татбиқ намояд. Айнан ҳаминро дар бораи ҳақмузди (ставкаи) БМТ низ гуфта мумкин аст.

Ҳамин тариқ, «ставкае, ки дар КГ гуфта мешавад, дар ҳақиқат ҳам вучуд надорад; аниқтараш онро муқаррар кардан ғавқуллода мушкил аст» [16, с.285].

Инҷо бештар ҳалли роҳҳои зерин қобили қабуланд.

Якум, мумкин аст ҳақмузди (ставкаи) баҳисобгирии Бонки миллии Тоҷикистон оид ба захираҳои қарзие, ки аз ҷониби бонки тижоратӣ (ҳақмуздаш аз нав маблағгузорӣ шудааст) пешниҳод гардидааст, ҳақмузди (ставкаи) матлуб ҳисобид. Татбиқи ҳақмузди мазкур ба якхелагии баҳисобгириҳо оварда расонида ва маҳз таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунии марҳилаи олии судиро ба он равона менамояд.

Дуюм, бо чунин ҳақмузд (ставка) метавон ҳақмузди миёнамоҳ оид ба қарзҳои додаи ҳамон бонкero эътироф намуд, ки ба кредитор хизмат мерасонад.

Татбиқи ставкаи бениҳоят пасти Бонки миллии Тоҷикистон дар чунин ҳолат сабаби зиёни молиявии беруни мегардад, ки маблағҳои пули ғайринақдӣ ғайриқонунӣ нигоҳ дошта мешавад ва ҳамзамон, имконият медиҳад, ки ба ҷойи гирифтани қарз аз бонки тижоратӣ аз воситаҳои пуллии контрагентҳои ғайриқонунӣ истифода бурда, барои он фоизи паст пардохт намояд.

Аммо истифодаи ставкае, ки аз рӯи он бонки тижоратии кредитор ба мизочони худ қарз медиҳад шакли исботи якхела ва баҳснашавандаи андозаи онро талаб менамояд, ки ин метавонад боиси эроди қарздор гардад.

Бояд дар назар дошт, ки маҳз барои ҳамин дар замони ҳозира тартиби нишондодашудаи муайянкунии ставкаи фоизҳо аз рӯи моддаи 426 КГЧТ дар амалия татбиқ намегардад. Ҳамзамон, дигар тарзи муайянкунии «ставкаи баҳисобгирии фоизи бонкӣ» вучуд дорад. Ставкаи Бонки миллии Тоҷикистон оид ба қарзҳои аз ҷониби бонкҳои тижоратӣ ба он пешниҳодшаванда ҳамеша ҳамчун ифодакунандаи мутлақи «ставкаи аз нав маблағгузоришаванда» (моддаи 19) қабул гардида буд [17].

Ба ҳар ҳолат, фикр мекунем, ки фаҳмиши ҳархелаи истилоҳи «ставкаи баҳисобгирии фоизҳои бонкӣ», дар асоси муқаррароти моддаи 426 КГЧТ дар ҳамин қисм зарурияти аниқ кардан ва ё ба таҷрибаи дар вақти ҳозира «ставкаи аз нав молиякунонии Бонки миллии Тоҷикистон», иваз намуданро дорад.

Агар дар муҳлати нигоҳ доштани пул ставкаи баҳисобгирӣ иваз шуда бошад, пас фикр менамоем, ки фоизҳо аз нав ҳисоб карда шаванд. Аммо қонун аз рӯи қоидаҳои умумӣ муқаррар кардааст, ки ҳақмузди ҳисобӣ «ставка дар рӯзи иҷрои уҳдадории пулӣ» ҳисобида (маҳсуб) мешавад.

Андозаи фоизҳо, ҳамчунин метавонад бо дигар қонунҳо ва ё созишномаҳои тарафайн муайян карда шавад ва ғайр аз ин, ба назар гирифтани зарур аст, ки дар муносибатҳои гаржданию ҳуқуқи ба унсурҳои хоричӣ вобастабуда меъёрҳои коллизии ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ татбиқ карда мешаванд.

Дар мутобикат бо моддаи 1224 КГ ЧТ асосҳои рӯёндан, шартҳо ва тартиботи баҳисобгирӣ, инчунин, андозаи фоизҳо оид ба уҳдадориҳои пулӣ мувофиқи ҳуқуқҳои кишваре муайян карда мешаванд, ки нисбати уҳдадории дахлдор татбиқ карда мешавад [18]. Агар пардохти фоизҳо аз рӯи уҳдадориҳои пулӣ ба шартномаҳои байналмилалӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон басташуда асос ёфта бошанд, пас вазъи моддаи мазкур тибқи нишондоди шартномаи байналмилалӣ то дараҷае истифода карда мешавад, ки қонунгузориҳои милли аз нишондоди чунин шартномаи байналмилалӣ ба миён меояд. Мисоли он моддаи 78 Конвенсияи Вена аз 11-уми апрели соли 1980 «Шартномаҳои байналмилалӣ хариду фурӯш» шуда метавонад, ки мувофиқи он як тараф ҳангоми пардохти арзиши (нархи) ва ё дигар маблағро гузаронад, тарафи дигар бошад ба фоизҳои маблағҳои аз муҳлат гузашта бе зарар барои ҳар гуна талабот дар бораи зиёнҳо ҳуқуқ дорад, ки онҳо метавонанд дар асоси Конвенсияи мазкур рӯёнида шаванд.

Конвенсия нишондоди тартиби ҳисоб кардани фоизҳо ва андозаи ставкае, ки бояд татбиқ карда шавад, надорад. Тибқи банди 2 моддаи 7 Конвенсияи Вена ин масъалаҳо бо роҳи истифодаи иловагии (субсидиарии)

меъёри ҳуқуқҳои миллӣ ҳал карда мешаванд. Агар дар шартномаҳои байналмилалӣ дорои хусусияти меъёридошта муқаррароти дақиқ дар бораи ҳисоб кардани фоизҳо ва андозаи татбиқи ҳақмузди (ставкаи) фоизҳо мавҷуд бошад, он гоҳ дар ҳуқуқи Тоҷикистони барои истифодабарии субсидиярӣ меъёрҳои ҳуқуқии тоҷикӣ, сарфи назар аз он, ки он барои истифодаи муносибатҳои тарафайн татбиқшаванда мебошад, асос мавҷуд намебошад.

Мақоми махсусро Принсипҳои УНИДРУА ишғол мекунад. Мутобиқи мундариҷаи ин санад он метавонад мустақиман бо созишномаҳои тарафайн, инчунин, вақте тарафҳо розӣ мешаванд, ки шартномаи онҳо «бо принсипҳои умумии ҳуқуқ» ба танзим дароварда шаванд, татбиқ карда шаванд. Истифодаи онҳо, ҳамчунин ҳангоми ҳалли масъалаҳои ба вучудодае, ки меъёрҳои ҳуқуқи татбиқшавандаи дахлдорро муқаррар намудан номумкин аст, пешбинӣ карда шудааст. Айни замон, дар доктринаи хориҷӣ тенденсияи эътирофи онҳо ҳамчун анъанаҳои байналмилалӣ савдо ба назар мерасад [19, с.141-147].

Бо дарназардошти диспозитивӣ будани нишондоди моддаи 426 КГЧТ нисбати андозаи фоизҳо, агар кредитор ташкилоти хориҷӣ ё шахси воқеӣ бошад, пас он гоҳ ставкаи фоизҳо аз рӯйи исботи нишондоди андозаи он дар макони ҷойгиршавии кредитор муайян карда мешавад. Қобили зикр аст, ки қонунгузорию гарждани амалкунанда бо принсипҳои озодии шартнома асос ёфта, қоидаҳои истисноӣ ё маҳдудкунандаи ҳуқуқҳои тарафайнро дар муқаррар намудани ҳамагуна ставкаи фоизнок дар бар намегирад.

Мафҳуми фоизҳо барои ғайриқонунӣ нигоҳ доштани воситаҳои пулӣ, дар моддаи 426 КГЧТ пешбинӣ шудааст, ки ба сифати тарзи ҳисоб намудани зиёни воқеии тарафи ҷабрдида, ки дар натиҷаи чунин вайронкунӣ расонида шудааст, имкон медиҳад, ки ба таври пайдарпай ва пурра хусусиятҳои истифодабарии ҷораи зикршуда тавзеҳот дода шавад. Хусусияти дар муносибат ба зиён санҷишӣ (зачетни) доштани фоизҳо бо он маънидод карда мешавад, ки онҳо танҳо як қисми зиёни эҳтимолиро дар назар доранд. Он чи ки ба фоизҳо ва ноустуворона тааллуқ дорад, онҳо аз рӯйи табиати

ҳуқуқиашон тарзи рӯёнидани зиён мебошад. Хусусияти ноустуворона дар он ифода меёбад, ки мувофиқи механизми ҳисоб кардан он бевосита бо андозаи оқибатҳои имконпазири молумулкии вайрон карда шудани уҳдадорихо вобаста нест. Вагарна, он бояд аз ҷониби тарафҳо андозаи қаблан муайяншуда ва ба ҳисоб гирифташудаи зиёнҳо ҳисоб карда шавад, на ин ки ноустуворона бошад. Нисбат ба ин механизми ҳисоб кардани фоизҳо тибқи моддаи 426 КГЧТ ба алоқаи бевоситаи онҳо аз андозаи зарарҳое ишора мекунад, ки дар натиҷаи вайронкунӣ расонида шудаанд. Дар акси ҳол ягон асосе барои он нест, ки чунин фоизҳо ноустуворона ҳисобида нашаванд. Айнан чунин фикру мулоҳизаҳо бояд ҳангоми ҳалли саволе истифода бурда шаванд, ки ин ва ё он дастурҳо оид ба рӯёнидани фоизҳо «бо тартибе, ки дар моддаи 426 КГЧТ оварда шудаанд», ки ба ин ё он ҳолати қонунгузорию граждани ворид карда шудаанд, оё аслан ин тибқи моддаи 426 КГЧТ фоиз ҳисобида мешавад ё ин ки ноустуворона. Нораво будани якбора (бо роҳи ҷамъ кардани онҳо) ситонидани ноустуворона ва фоизҳо бевосита аз фаҳмиши охири ба сифати тарзи ҳисоб кардани зиён ба миён меояд.

Дар асоси муқаррароти умумӣ оид ба таносуби рӯёнидани ноустуворона ва фоизҳо, ноустуворона танҳо мумкин аст ба тартиби ҷаримаӣ нисбат ба фоизҳо татбиқ карда шавад, агар дар ин бора бевосита дар шартнома ва ё дар қонун пешбинӣ шуда бошад, яъне, агар чунин ноустуворонаи ҷаримаӣ бошад. Аз ин ҳамчунон бармеояд, ки кредитор, ба пардохта шудани ноустуворона аз қарздори ислохнашаванда ноил шудааст, ҳуқуқи талаб кардани фоизҳоро тибқи моддаи 426 КГЧТ вобаста ба он қисме дорад, ки онҳоро ноустуворона фаро нагирифтааст. Аз нуктаи назари имконияти кам кардани андозаи фоизҳо аз тарафи суд низ пурра асоснокшуда баҳисоб меравад, вале ин ҳам танҳо дар ҳолате, ки ин бузургӣ (зиёд) тибқи шартномаи тарафҳо дар асоси қисми 1 моддаи 426 КГЧТ муқаррар карда шудааст. Табиати фоизҳои қонуниро тибқи моддаи 426 КГЧТ мансуб будани онҳо ба меъёри аз нав молиякунони Бонки миллии Тоҷикистон (дигар меъёри ҳисобӣ) муайян намекунад, ё ба андозаи устувор муқаррар карда шудани онҳо

(албатта, агар худӣ ин андоза ба меъёри амалқунандаи устувори Ҷоиз мувофиқ бошад).

Дар ниҳояти қор ҷиғзи асосие, ки онҳоро асоснок менамояд, ин мутобиқати андозаи ҷиғзи кредитор мебошад, ки ӯ бояд ногузир аз вайрон кардани уҳдадорӣ пулӣ бинад. Вале қариб дар тамоми ҳолатҳо моҳияти Ҷоизҳое, ки дар моддаи 426 КҶТ оварда шудаанд, барои он тағир намеёбад, ки андоза ва тартиби ҳисоб кардани онҳо, аз ҷумла, таносуб бо ҷиғзи, тибқи шартномаи тарафҳо асоснок карда мешаванд. Андозаи тағйирёфтаи Ҷоизҳо бошад, тибқи шартномаи тарафҳо дар ҳолати гузаштани муҳлати иҷрои уҳдадорӣ пулӣ муқаррар карда шудааст, аслан на ба қисми 1 моддаи 426 КҶТ (ё ин ки на танҳо ба он), балки ба қисми 1 моддаи 358 КҶТ асос меёбад.

Чун андозаи Ҷоизҳо тибқи созишномаи тарафҳо тағйирдошта шуда, ноустувора мебошад, он метавонад, ки аз тарафи суд дар асоси моддаи 358 КҶТ дар ҳолати ба таври ошқоро ба оқибатҳои вайронқунӣ нобаробар буданаш кам карда шавад (вале на камтар аз Ҷоизҳое, ки тибқи қоидаҳои моддаи 426 КҶТ ҳисоб карда шудаанд). Агар андозаи Ҷоизҳое, ки дар қисми 1 моддаи 426 КҶТ тибқи шартномаҳо ва ё қонун кам карда шуда бошад ва чунин Ҷоизҳо нисбати ҷиғзи хусусияти истисноӣ дошта бошад, он гоҳ дар бораи маҳдуд кардани андозаи ҷавобгарӣ ҳарф бояд зад.

Қонунӣ будани чунин маҳдудсозӣ бояд вобаста ба қоидаҳои умумие баррасӣ шавад, ки моддаҳои 431 ва 432 КҶТ муқаррар кардааст. Қобили зикр аст, ки чун Ҷоизҳо тибқи моддаи 426 КҶТ яке аз тарзҳои ҳисоб кардани зарарҳо мебошанд, дар ҳолатҳое, ки аз тарафи шартнома ё қонун кам карда шудани андозаи рӯёнидани зарарҳо истисно карда нашавад, ҳеҷ чиз ба кредитор барои талаб карда гирифтани Ҷоизи ӯ дар ҳаҷми пурра набояд монеа шавад. Дар миёни асосҳои уҳдадорӣ пардохтани Ҷоизҳое, ки дар моддаи 426 КҶТ пешбинӣ шудаанд, аҳмияти бештар ба ҳолатҳои вайрон карда шудани уҳдадорӣ пулӣ дода мешавад. Дигар тарзи ғайриқонунӣ доштани воситаҳои пулӣ бошад, аксар чунин асос ҳисобида намешавад. Инро набояд одилона ҳисобид, зеро ҳар навъ нигоҳдорӣ ғайриқонунӣ пул, новобаста аз он ки оё бо гузаштани муҳлати

пардохти қарзи пулӣ вобаста аст (умуман, оё он бо вайрон кардани уҳдадорӣ алоқаманд аст ё не), барои соҳаи молумулкии тарафи ҷабрдида оқибатҳои баробар дар шакли маҳрум карда шудани ҳуқуқ барои ихтиёрдорӣ кардани пул, истифода бурдани онҳо дар давоми марҳилае, ки чунин вайронқуниҳо давом мекунад, доништа мешавад. Аслан, хусусияти «ҷавобгарӣ барои истифодабарии воситаҳои пулӣ ғайр» аз хусусиятҳои уҳдадорӣ пулӣ вобаста буда, на бештар нисбат ба хусусияти уҳдадорӣ пулӣ аз хусусиятҳои худӣ пулҳо вобаста аст. Мутобиқи муқаррароти моддаи 426 КҶТ уҳдадорӣ пардохти Ҷоизҳо категорияи ягонаи ҳуқуқӣ намебошанд.

Вобаста аз асосҳои пайдоиши чунин уҳдадорӣ он ба ҳайси ё чораи ҷавобгарӣ барои гузаштани муҳлати иҷрои уҳдадорӣ пулӣ, ҳамчунин дигар меъёри ғайриқонунӣ, вале на алоқаманд бо вайрон карда шудани уҳдадорӣ пулӣ нигоҳ доштани воситаҳои пулӣ ғайр, ё ин ки уҳдадорие, ки аз сарватмандшавии беасос ба миён меояд. Зимнан, дар ду ҳолати аввала рӯёнидани Ҷоизҳо дар шакли тарзи мустақили ҳифзи ҳуқуқи граҷданӣ баромад мекунад, ё худӣ ҳамон, чораи мустақили ҷавобгарии граҷданӣ-ҳуқуқӣ, ки тибқи моҳияти ҳуқуқи худ тарзи ҳисоб кардани андозаи ҷиғзи (ҳисороти воқеӣ) шахси зарардида мебошад, ки вайронқунандаи дахлдор расонидааст.

Эътироф карда шудани Ҷоизҳои қонунӣ барои вайрон кардани уҳдадорӣ пулӣ дар ҳақиқат меъёри ҷавобгарӣ барои баровардани ҳулоса оид ба зарурати истифода бурдани қоидаҳои умумӣ мегардад, ки дар қонунгузории граҷданӣ пешбинӣ гардидаанд. Барои ҳамин, агар қарздор вобаста ба уҳдадорӣ пулӣ, ки бо амалисозии ғайриқонунӣ соҳибқорӣ алоқаманд нест, тамоми чораҳои бошӯронаро ба қор барад, ки аз ӯ мувофиқи ҳислати уҳдадорӣ пулӣ ва шартҳои муомилот барои иҷрои муносиби он талаб карда мешуд, вале, ба ҳар ҳол онро иҷро накард, ӯ набояд, дар асоси қоидаҳои моддаи 426 КҶТ ҷавобгар бошад. Ҳарчанд, ҳолатҳои ба таври бегуноҳ вайрон карда шудани уҳдадорӣ пулӣ дар муомилоти молумулкии рушдёфта эҳтимолан бояд таври истисно аёнан бошанд.

Вале ин маънои онро надорад, ки қарздоре, ки на ба гуноҳи ӯ иҷрои уҳдадорӣ пулиро ба таъхир андохтааст, умуман набояд ғоизхоро пардозад. Зеро дар чунин ҳолат дуруст мебуд, дар бораи аз тарафи ӯ пайдошавии уҳдадорӣ аз сарватмандшавии беасос қонунан сухан ронем. Барои пайдоиши чунин уҳдадорӣ гуноҳи вайронкунанда аҳамият надорад, зеро асоси он на далели ҳуқуқвайронкунӣ мебошад, балки он вазъияте, ки яке аз шахсҳо моликиятро аз ҳисоби шахси дигар гирифт ё нигоҳ дошт (дар чунин ҳолат аз зарурати пардохтан барои истифодабарии қарзи пулӣ канорагирӣ шуд).

Нуктаи назари мазкур саволи мураккабтаринро оид ба таносуби ғоизҳо чун меъёри ҷавобгарӣ ва чун ҷавобгарие, ки аз сарватмандшавии беасос ба вучуд меояд, ба миён меорад.

Хулоса, он тарзе нисбатан дуруст ҳисобида мешавад, ки қоидаҳо оид ба уҳдадорӣ аз сарватмандшавии беасос танҳо дар ҳама ҳолатҳои истифода бурда мешаванд, ки асос барои истифода бурдани ҷавобгарии граҷданӣ-ҳуқуқӣ яъне, бо тартиби иловагӣ (субсидиарӣ) мавҷуд нестанд. Вале масъалаҳои вобаста ба ҳама савол пайдошуда баррасии алоҳидаро тақозо доранд. Бо вучуди ин, судҳо на ҳама ба нишондодҳои қонунгузорӣ мувофиқ буда, меъёрҳои гуногунро истифода мебаранд ва ё меъёри аз нав маблағгузорино муайян мекунанд, ки андозаи он ба меъёри ҳисобӣ барои тамоми марҳилаи истифодабарӣ нисбатан наздик аст.

Дар баробари ин аз тарафи бонк нигоҳ доштани маблағҳои пулии мизочон зараррасонии ғайришартномавӣ мебошад, ба таври пайваста ҳама нуктаи назарро дастгирӣ намуда, на оид ба ҷавобгарӣ тибқи қоидаҳои моддаи 426 КГҶТ, балки оид ба ҳолати махсуси ҷавобгарии ғайришартномавӣ дуруст мебошад. Масъалаҳо, ки мо онҳоро мавриди баррасӣ қарор додем, танҳо қисми ниҳоят қами масъалаи зикршударо дарбар мегиранд, ки бо тафсири меъёрҳо оид ба ғоизҳои қонуние алоқаманданд, ки дар моддаи 426 КГҶТ оварда шудаанд. Аз ин байн, онҳоро зикр қардан зарур аст, ки моҳияти концептуалии илмӣ дошта, ба ин соҳаҳо, аз ҷумла: асос ва шартҳои пайдоиши уҳдадорӣ баррасишаванда;

таносуби ғоизҳо бо дигар ҷораҳои ҷавобгарии граҷданино ҳуқуқӣ (зиён, ноустуворона); имқониятҳои қам қардани андозаи ғоизҳо дахл доранд.

Ҳамзамон, дар сатҳи қонунгузорӣ мустаққам қардани маъни истифодабарии қоидаҳои моддаи 358 Кодекси граҷданино барои муайян намудани андозаи ғоизҳои солана мувофиқи мақсад меҳисобем. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки андозаи ғоизҳо аз миқдори ҳақмузд (ставка)-и аз нав молияқунонӣ барои давраи муайяни вақт муқаррар қардашуда, ҳисоб қарда шаванд.

Руйҳати адабиёт:

1. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам. Изд. 2-е., испр. и. - М.: С., 2003. - С.52.
2. Тирская Е., Долг платежом красен // эж-ЮРИСТ.-2001. №5.-С.2.
3. Маҷмӯи қарорҳои Пленуми Суди олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2004-2015., Душанбе-2016, қисми 19 Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба таҷрибаи тартиби таъбиқи Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ғоизҳо барои ғайриқонунӣ истифода бурдани маблағи ғайр», аз 13.06.2007с., №7, - С.45.
4. Қарори Пленуми СОИ ҚТ – С.45.
5. Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 1., Душанбе, - С.13. (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, № 6, мод. 153, 154; соли 2001, № 7, мод. 508; соли 2002, № 4, қ-1, мод. 170; соли 2005, №3, мод. 125; соли 2006, №4, мод. 193; соли 2007, №5, мод.356; соли 2010, №3, мод.156, №12, қ-1, мод. 802; соли 2012, №7, мод.700; №12 қ1, мод.1021; соли 2013, №7, мод.504; соли 2015, №3, мод.200, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.07.2016 сол №1334).
6. Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 2. Душанбе, - С.12 (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 323; соли 2002, № 4, қ.1, мод. 170; соли 2006, №4, мод.194; соли 2009, №12, мод.821; соли 2010, №7, мод. 540; соли 2012, №7, мод.699; соли 2013, №7, мод.505).

7. Қарори Пленуми СОИ ҚТ – С.47.
8. Постановление Пленума Верховного Суда РФ и Пленума ВАС РФ от 8 октября 1998 г. N 13/14 «О практике применения положений Гражданского кодекса Российской Федерации о процентах за пользование чужими денежными средствами». П.22 // Вестн. ВАС РФ. 1996. N 9.
9. Гаврилов Э.П. Некоторые аспекты ответственности за нарушение денежных обязательств // Хозяйство и право. 2001. N 9. С.89-96; Он же. Ответственность за неисполнение денежного обязательства // Российская юстиция. 1997. N 11. С.13-15.
10. Попов А. Ответственность за неисполнение денежного обязательства // Хозяйство и право. 1997. №8, С.80.
11. Рахимов М.З., Конечный результат предпринимательской деятельности теория и правовые регулирования Душанбе, 2007 г, с.261., Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. М., 1997. С. 343.
12. Розенберг М.Г. Правовая природа процентов годовых по денежным обязательствам // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С.А. Хохлова. М., 1998. С.322.
13. Суханов Е.А. О юридической природе процентов по денежным обязательствам, 1997. N 1.
14. Рахимов М.З. Ответственность предпринимателя за нарушение договорных обязательств. Вестник Высшего Экономического суда РТ, №3, 1999, С.54.
15. Курбонов Қ.Ш. Ҳуқуқи граждони. Қисми 1. Душанбе: «ЭР-граф», 2014. - С.71-72.
16. Хохлов В.А. Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора. Самара, 1998 г. С. 285.
17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011. №6, мод. 435; 2014. №7 қ.2, мод.409; мод.410).
18. Кодекси граждони Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 3., Душанбе – 2005, (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 123; соли 2012, №7, мод.690).
19. Использованы материалы практики международных коммерческих арбитражей, а именно. Международного Коммерческого арбитражного суда при Торгово-Промышленной Палате РФ (Москва, РФ) за 1999 - 2000 гг. С. 141-147.

Аннотатсия

Дар бораи баъзе масъалаҳои иҷрои уҳдадорӣҳои ғоизҳо

Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи иҷрои уҳдадорӣҳои ғоизҳо меравад ва тарзи муайян намудани пардохти ғоизҳо баррасӣ карда шудааст. Муаллиф дар асоси омӯзиши қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва таҷрибаи қарб ҳисоб мекунад, ки дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам кардани манъи истифодабарии қоидаҳои моддаи 358 Кодекси граждони Ҷумҳурии Тоҷикистон андозаи ғоизҳои солона мувофиқи мақсад буда, зарур аст, ки андозаи ғоизҳо аз миқдори ҳақмузди (ставкаи) аз нав молиякунонӣ барои давраи муайяни вақт муқаррар карда шавад. Масъалаҳои, ки мавриди баррасӣ қарор дода шудааст, танҳо қисми ниҳоят қами масъалаи зикршударо дарбар мегирад, ки бо тафсири меъёрҳо онд ба ғоизҳои қонунӣ алоқаманданд, ки дар моддаи 426 КГҚТ оварда шуда, баъзеи онҳо моҳияти концептуалии илмӣ дошта, ба ин соҳаҳо дахл доранд, аз ҷумла: асос ва шартҳои пайдоиши уҳдадорӣи баррасишаванда; таносуби ғоизҳо бо дигар чораҳои ҷавобгарии граждони ҳуқуқӣ (зиён, ноустуворона); имкониятҳои қам кардани андозаи ғоизҳо. Агар дар муҳлати нигоҳ доштани пул ставкаи баҳисобгирӣ иваз шуда бошад, пас фикр менамоем, ки ин ғоизҳо аз нав ҳисоб карда шаванд. Аммо қонун аз рӯи қоидаҳои умумӣ муқаррар кардааст, ки ҳақмузди ҳисобӣ «ставка дар рӯзи иҷрои уҳдадорӣи пулӣ» муайян карда мешавад.

Аннотация

О некоторых проблемах исполнения процентного обязательства

В этой статье рассматривается вопрос об осуществлении процентных ставок и способах определения процентных платежей. Автор, на основе изучения законодательства Республики Таджикистан, законодательства Содружества Независимых Государств и опыта трудовой деятельности, считает, что процентная ставка установлена на уровне законодательного ограничения статьи 358 Гражданского кодекса Республики Таджикистан, (ставка), подлежащей рефинансированию на определенный период времени. Вопросы, которые были рассмотрены, включают лишь небольшую часть упомянутого вопроса, которая связана с толкованием норм, касающихся законных интересов, которые изложены в статье 426 ГКРТ, а некоторые из них имеют концептуальную концепцию науки и относятся к этим областям, в том числе: основание и условия возникновения рассматриваемой ответственности; процентная ставка с другими законодательными мерами (убыток, неопределенность); Возможности снижения процентных ставок. Если обменный курс был изменен за счет сохранения денег, то автор считает, что эти процентные ставки пересчитываются. Однако закон предусматривает общие правила, согласно которым рассчитывается «ставка в день исполнения денежного обязательства».

Annotation

On some problems with the performance of interest obligations

This article examines the issue of the implementation of interest rates and methods for determining interest payments. The author, based on the study of the legislation of the Republic of Tajikistan, the legislation of the Commonwealth of Independent States and experience of labor activity, believes that the interest rate is set at the level of legislative restriction of Article 358 of the Civil Code of the Republic of Tajikistan, (rate) subject to refinancing for a certain period of time. The issues that have been considered include only a small part of this issue, which is related to the interpretation of the rules on legitimate interests set out in Article 426 of the CCRT, and some of them have a conceptual concept of science and relate to these areas, including: the establishment and conditions for the occurrence of the liability in question; interest rate with other legislative measures (loss, uncertainty); Opportunities to reduce interest rates. If the exchange rate has been changed by saving money, then we believe that these interest rates are recalculated. However, the law provides for general rules, according to which the "rate on the day of execution of the monetary obligation" is calculated.

Каримова Нигора,

заместитель начальника отдела международного права Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан

К ВОПРОСУ О ВИДАХ И СОДЕРЖАНИИ СЕРВИТУТА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: сервитут, сервитути хусусӣ ва оммавӣ, субъект, объект, қонунгузорӣ

Ключевые слова: сервитут, частный и публичный сервитут, субъект, объект, законодательство

Keywords: easement, private and public easement, subject, an object, legislation.

Одним из распространённых видов обременений, которые могут быть наложены в отношении собственности, является сервитут. В действующем законодательстве вопросы сервитута регулируются гражданским, земельным (ст.1¹ и 10¹ (1 Земельного кодекса Республики Таджикистан)[1] и градостроительным законодательством (ст.2 Градостроительного кодекса Республики Таджикистан)[2].

Сервитут может устанавливаться с согласия сторон (частный сервитут) или, в случае необходимости, на основании решения местных исполнительных органов государственной власти городов и районов (публичный сервитут ст. 10¹ Земельного кодекса Республики Таджикистан). Тем самым согласно законодательству Республики Таджикистан сервитут может быть частным и публичным.

Публичный сервитут устанавливается в интересах неопределенного числа лиц и вводится по решению органов местной государственной власти. При этом интересы населения должны иметь приоритет перед индивидуальными интересами[3]. Обременения могут вводиться для установки геодезических знаков и подъездов к ним, полива земельного участка, прогона скота и пр.[4].

Частный сервитут же может устанавливаться по соглашению сторон или на основании решения суда и стандартно распространяет свое действие на участок соседа[5]. Форма договора о частном (добровольном) сервитуте определяется Правительством Республики Таджикистан[6]. Исходя из смысла статей 19-20 Земельного кодекса Республики Таджикистан можно констатировать, что право заключать соглашение о добровольном сервитуте имеют только первичные землепользователи.

По вопросу необходимости публичного сервитута в юридической литературе нет единого мнения. Она имеет как своих сторонников[7], так и противников[8]. По мнению А.В. Копылова, поскольку публичный сервитут устанавливается законом или иным нормативным правовым актом, а значит «возникает только на основе прямого указания закона, то есть в легальном, а не частноправовом (договорном) порядке». Это дает повод, не позволяющий относить публичный сервитут к сервитутам вообще. По его мнению, именно это отличие позволяет говорить о том, что публичный сервитут порождает не самостоятельное вещное право, а лишь ограничение (обременение) других вещных прав. В результате оформления публичного сервитута право возникает не для

конкретного субъекта, а для круга лиц, признаваемых субъектами нормативным актом, которым публичный сервитут устанавливается[9].

С такой постановкой вопроса трудно согласится. Такого рода взгляд на сервитут верен лишь отчасти, или если смотреть на него только с позиции субъективных прав лиц, участвующих в правоотношении. Она закономерна и оправдана в силу того, что изначально сервитут - это институт частного права. И при этом для установления сервитута личности субъектов роли не играет, поскольку одинаково у правомочным или обремененным окажется собственник связанных сервитутом участков. Существование публичного сервитута, наряду с частным, говорит лишь о том, что современный сервитут как правоотношение, в частности в законодательстве, имеет различные основания возникновения, что в целом не противоречит доктрине гражданского права[10]. Таким образом, установление публичного сервитута не в частноправовом, а в публично-правовом порядке, то есть законом или иным нормативным правовым актом, не может поставить под сомнение гражданско-правовой характер публичного сервитута, поскольку этот характер подтверждается иными признаками публичного сервитута.

Следует отметить, что в Гражданском кодексе Республики Таджикистан нет определения сервитута. Его понятие дается в Земельном и Градостроительном кодексах Республики Таджикистан. Согласно Земельного кодекса сервитутом признается право лица и (или) лиц на ограниченное пользование земельным участком, находящимся в пользовании другого лица, прошедшее государственную регистрацию в установленном порядке (ст.1²). Градостроительный кодекс Республики Таджикистан сервитутом признает ограниченное (обременительное) право пользования чужим имуществом или частичное ограничение права собственника при определенных отношениях, установленное законом (статья ст.2.).

Тем самым согласно действующего законодательства Республики Таджикистан, сервитут, как частный, так и публичный рассматривается, с одной стороны, как самостоятельное вещное право, а с другой, как ограничение (обременение) имущественных прав других

лиц. В частном и публичном сервитутах эти две стороны проявляются различно в силу очевидно различных целей установления обоих видов сервитута, обозначенных уже в их названии. При установлении частного сервитута, в первую очередь, преследуется цель приобретения вещного права «заинтересованным лицом, т. е. гражданином или юридическим лицом, требующим установления сервитута»[12]. В случае установления публичного сервитута целью будет - право каждого пользоваться природными объектами[13].

По сложившейся научной теории, а также положениям законодательства отдельных стран, публичные сервитуты подразделены на:

- лесные;
- городские;
- водные[14].

Городские сервитуты, к примеру, предполагают пользование частными землями исключительно в интересах городских жителей. Лесные сервитуты вводятся для пользования лесными ресурсами для сельскохозяйственных нужд, водные для водных ресурсов.

Как правило, сервитуты по законодательству Республики Таджикистан могут устанавливаться для прохода или проезда на транспорте через земельный участок к объектам общего пользования, кладбищам, погребениям и иным культовым объектам; для временного использования части земельного участка в целях ремонта и обслуживания коммунальных, инженерно-технических, электрических сетей, а также объектов транспортной инфраструктуры; для размещения на земельном участке межевых и геодезических знаков и подъездов к ним; для забора воды, водопоя скота, полива земельного участка, прогона скота через земельный участок; использования земельного участка в целях охоты, ловли рыбы в расположенном на земельном участке водоеме, сбора дикорастущих растений в установленные сроки и в установленном порядке; для временного использования части земельного участка в целях проведения изыскательских, исследовательских и других работ; для обеспечения свободного доступа к

прибрежным землям и т. д. (ст. 10¹ Земельного кодекса Республики Таджикистан). Согласно законодательству Республики Таджикистан помимо земель сервитут устанавливается при осуществлении градостроительной деятельности в отношении строений, в случаях, когда интересы собственников зданий и сооружений не могут быть обеспечены без ограничения права пользования чужим земельным участком для:

- строительства, реконструкции и ремонта зданий и сооружений;
- строительства, реконструкции, ремонта и сдачи в эксплуатацию объектов инженерной инфраструктуры;
- проведения работ по защите территорий от затопления и подтопления;
- прохода, проезда через чужой земельный участок;
- других нужд собственников зданий и сооружений (ст. 10 Градостроительного кодекса Республики Таджикистан).

По существу сервитут это разновидность вещного права, которая действует по отношению к лицам, имеющим ограниченное право пользования. Она является юридически оформленным разрешением на пользование определенной, например, частью участка земли лицом или группой лиц, не являющиеся собственником. Благодаря сервитуту его субъекты (физические и юридические лица) получают права на ограниченное использование имущества в соответствии с условиями и ограничениями, предусмотренными соглашением сторон. Ограничения для владельца могут вводиться добровольно, а также в принудительном порядке. Основной землепользователь может сам пойти на установку обременения, если, например, посчитает его условия несущественными для себя или же получит за это денежное вознаграждение или заключит договор на безвозмездной основе.

Существует как возмездный, так и безвозмездный сервитут. Так, например, плату за установку публичных (принудительных) земельных сервитутов устанавливают местные исполнительные органы государственной власти Горно-Бадахшанской автономной области, областей, городов и районов (ст. 7

Земельного кодекса Республики Таджикистан). При этом основной землепользователь участка земли по земельному законодательству, несмотря на установку сервитута, остается его полноправным владельцем. За основным землепользователем при этом сохраняются определенные земельным законодательством права, например, сдать его в аренду. При этом согласие землевладельца не является первоочередным условием для введения сервитута. Такое обременение может иметь и принудительный характер и устанавливаться по решению суда или постановлению местных государственных властей [15]. В соответствии со ст. 10¹ Земельного кодекса Республики Таджикистан, если установление публичного (принудительного) сервитута приводит к затруднениям в использовании земельного участка, основной землепользователь вправе требовать от местных исполнительных органов государственной власти городов и районов, установивших публичный (принудительный) сервитут, соразмерную плату.

Объекты сервитута в целом тесно взаимосвязаны с использованием участком земли или сервитутным имуществом. Так, в качестве объекта сервитута выступает участок земли или строение, в отношении которого устанавливаются обременения.

Субъектами сервитутных отношений могут выступить как физические, так и юридические лица, которые претендуют на использование объекта, например, участка земли или строения, в собственных целях. Другими словами это инициатор установления сервитута. В качестве другой стороны выступает основной пользователь.

Субъект - физическое или юридическое лицо, претендующее на право использования чужого имущества в собственных целях, который выступает инициатором создания имущественного сервитута. Право требовать установления сервитута имеют только основные пользователи (например, по нашему законодательству это землепользователи или владельцы объектов капитального строительства). Арендаторы и залогодержатели, не могут быть субъектами сервитута.

Отличительные черты имеет процесс установления сервитута. Процесс его

установления начинается с подписания соглашения между сторонами. Такой договор заключается в письменной форме и содержит указания на характер обременений, сведения и характеристики сервитутного имущества, условия прекращения и сроки действия, объекты обременений, адреса и реквизиты сторон, величина и периодичность оплаты, права и обязанности сторон.

При недостижении согласия по сервитуту, субъект имеет право обратиться в суд для получения судебного решения о необходимости установки обременений. В свою очередь, суд может учитывать наличие обстоятельств непреодолимой силы, и рассматривать возможность решения задач истца без ограничения в правах основного пользователя. При этом в случае необходимости привлекается независимый эксперт для экспертизы. В отношении земли назначение экспертизы предусмотрено в Законе Республики Таджикистан от 5 января 2008 года «О землеустройстве» [16].

В соответствии с Законом Республики Таджикистан РТ от 20 марта 2008 «О государственной регистрации недвижимого имущества и прав на него», сервитут начинает действие только с момента его официальной регистрации в Государственном реестре (ст.57) [17]. Так, в случае заключения договоров и сделок с участками земли основным землепользователем выступает потенциальное лицо, в пользу которого совершаются такая сделка/договор, лицо которое сможет увидеть наличие сервитута на определенную часть участка. При его согласии приобрести землю с обременением, он получит ее вместе с обременением. Однако при смене основного землепользователя сервитут с участка земли не снимается, так как он не привязан к конкретной личности. Для официальной регистрации сервитута в Государственном реестре по законодательству некоторых стран СНГ и континентальной Европы [18] требуется предоставить:

- заявление на установление сервитута;
- паспорт для физических лиц;
- правоустанавливающие документы юридических лиц;

- документ, подтверждающий право на установку обременений: решение суда, постановление администрации, договор/соглашение с собственником;

- кадастровый паспорт с выделенными границами сервитута – только в том случае если ограничение касается отдельных его участков.

Считаем необходимым внести изменения и в законодательство Республики Таджикистан с целью дополнения перечня вышеназванных документов, в частности формы установленного законом образца заявления, паспорт/правоустанавливающие документы для физических и юридических лиц и т.д., с целью официальной регистрации сервитута в Государственном реестре.

Список литературы:

1. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1996 г., № 23, ст. 351; 1997 г., № 23-24, ст.333, раздел IV; 1999 г., №5, ст.59; 2001 г., №4, ст. 176; 2004 г., №2, ст.55, №3, ст.190; 2006 г., №7, ст.347; 2008 г., №1, ч.2, ст. 22, №6, ст. 463; 2011 г., №3, ст. 171; 2012 г., №4, ст. 269, №8, ст. 828; 2016 г., №11, ст. 879.
2. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2012 г., №12, ч. 1, ст. 998; Закон РТ от 23.07.2016 г., №1348.
3. Суханов А.Е. Гражданское право: В 2 т. Том I Учебник /Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство БЕК, 1998.-816с
4. Земельный кодекс Республики Таджикистан (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 1996, №23, мод. 351; с. 1997, №23-24, мод. 333, фасли IV; с. 1999, №5, мод. 59; с. 2001, №4, мод. 176; с. 2004, №2, мод. 55, №3, мод. 190; с. 2006, №7, мод. 347; с. 2008, №1, к. 2, мод. 22, №6, мод. 463; с. 2011, №3).
5. Исмоилов Ш.М. Земельное право Республики Таджикистан. Учебник Душанбе 2016.С. 147-156
6. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2015г, №814
7. Казанцев В., Коршунов Н. Возрождение сервитутного права в России // Российская юстиция. 1997. № 5. С. 20-31.
8. Копылов А.В. Вещные права на землю в римском, русском дореволюционном и

современном российском гражданском праве. - М.: Статут, 2000. 255 с. 9. Там же, с. 62.

10. Гражданский кодекс РФ: Федеральный закон от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. 1994. N 32. Ст. 3301. (Ст. 2).

11. Макарова Т.И. Сервитут: эколого-правовое содержание института // Вест. Белору. дзярж. ун-та. Сер.3, История. Философия. Психология. Социология. Права. -2005. -№3. С. 109.

12. Водный кодекс Российской Федерации, ст. 43.

13. Бышков П.А. Вещные земельные сервитуты в праве стран континентальной Европы. // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2011, №3

14. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2012 г., №12, ч. 1, ст. 998; Закон РТ от 23.07.2016 г., №1348.

15. Ст.10¹ Земельного кодекса Республики Таджикистан

16. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008 год, №1 ч. 2, ст.21, Закон Республики Таджикистан от 23.07.2016 г., №1343.

17. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008 год, № 3, ст. 194, ЗРТ от 22.07.2013г., №997.

18. Архипов В.С. Виды сервитутов в Англии. // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2011, №3.

Аннотатсия

Доир ба мафҳум ва намудҳои сервитут тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур оиди мафҳум ва намудҳои сервитут ибрози ақида карда мешавад. Дар асоси таҳлили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати зарурияти сервитути хусусӣ ва оммавӣ андешаронӣ карда мешавад. Фикру ақидаҳои олимони оиди сервитут, аз ҷумла сервитути хусусӣ ва оммавӣ оварда шуда, мавқеи муаллиф нисбати зарурати онҳо баён карда мешавад.

Аннотация

К вопросу о понятии и видах сервитута по законодательству Республики Таджикистан

В статье приводятся определения и понятия сервитута и его видов. На основе анализа действующего законодательства Республики Таджикистан обсуждены вопросы частного и публичного сервитутов. Приведены мнения ученых о сервитутах, в том числе о частном и публичном, выражена позиция автора о необходимости их совершенствования.

Annotation

On the issue of the concept and types of servitude under the legislation of the Republic of Tajikistan

The article provides definitions and concepts of servitude and its species. On the basis of the analysis of the current legislation of the Republic of Tajikistan, issues of private and public easements were discussed. The opinions of scientists on easements, including on private and public, are given, the author's position on their necessity and improvement is expressed.

ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05)
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)

Анушервони Исрофил,

сармутахассиси шуъбаи граждони, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

НИЗОМИ НАВИ НАФАҚА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(РУШД ВА ПРОБЛЕМАҲО)

Калидвожаҳо: нафақа; нафақаи сугуртавӣ; нафақаи давлатӣ; собиқаи сугуртавӣ; қисми захиравӣ; қисми сугуртавӣ; ҳуқуқ.

Ключевые слова: пенсия; страховые пенсии; государственные пенсии; страховой стаж; накопительная часть; страховая часть; право.

Keywords: pension; insurance pensions; state pensions; insurance experience; accumulative part; insurance part; right.

Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ 6 ноябри соли 1994 Конституцияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул намуда, дар қисми сеюми моддаи 1 он зикр намудааст, ки Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад. Аз талаботи қисми сеюми моддаи мазкур бармеояд, ки Тоҷикистон уҳдадори хифзи меҳнат саломатии одамон, муқаррар намудани ҳадди ақали музди меҳнат, дастгирии давлатии оила, маъҷубон ва шахсони пиронсол, мунтазам инкишоф додани низомӣ иҷтимоӣ, муқаррар намудани нафақаи давлатӣ, қўмакпулиҳо ва дигар кафолатҳои хифзи иҷтимоиро бар душ гирифтааст. Хусусияти иҷтимоӣ доштани Тоҷикистондар он зоҳир мешавад, ки сиёсати дохилии он барои фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаи шахсият нигаронида шудааст[1].

Ҳуқуқ ба нафақа яке аз самтҳои афзалиятноки ҳуқуқи иҷтимоии давлат махсуб ёфта, аз муқаррароти моддаи 39 Конституцияи

Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма гирифта, мақсади асосии он таъмини кафолати иҷтимоии шахрвандон дар пиронсолӣ, маъҷубӣ, маҳрум шудан аз саробон ва дигар ҳолатҳои пешбининамудани қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [2]. Муҳимияти низомии таъминоти нафақа дар он зоҳир мегардад, ки ба ҳар як шахрванд, новобаста аз миллат, наҷод, ҷинс, эътиқоди динӣ, вазъи молиявӣ ва ғайраҳо ҳуқуқ ба нафақа доранд агар ба ғайрияти меҳнатӣ машғул шуда бошанд ё ин ки дигар ҳолатҳои пешбининамудани қонунгузорӣ дода мешавад. Баъд аз соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалӣ намудани таъминоти нафақаи шахрвандон то 1 январи соли 1994 дар асоси қонунгузори собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ идома ёфт. Пас аз ором шудани вазъи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати Тоҷикистон вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷумҳуриро ба назар гирифта, барои ташаккули низомии таъминоти нафақа ва рушд, ташаккули қонунгузори соҳа тадбирҳои муҳим андешид, ки нахуст Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини

нафакаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 январи соли 1994 мавриди амал қарор гирифт. Тибқи меъёрҳо, моддаҳои қонуни мазкур, якчанд асноди меъёрии ҳуқуқӣ таҳия ва қабул карда шуданд, ки дар умум низоми нафакаи шахрвандонро ташкил дод. Барои мутобиқ намудани низоми қонунгузории соҳа ба талаботи замона ва имкониятҳои иқтисодӣ дар кишвар чанд маротиба ба қонуни мазкур тағйиру иловаҳо ворид шуд. Аммо раванди гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ ва тағйир ёфтани муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ дар ҷомеа, рушд ёфтани муносибатҳои хусусӣ ва моликияти хусусӣ, муайян намуд, ки низоми таъминоти нафакаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо принципи ҳамраӣ асос ёфтааст, аз талаботи замони муосир қафо монда истодааст ва ба ислоҳоти кулӣ ниёз дорад. Аз рӯи музди миёнаи меҳнат ду соли охир ё панҷсолаи интиҳобӣ таъин намудани нафақа ба низоми суғуртаи давлатии иҷтимоӣ мувофиқ намебошад ва зиёдаравии бучети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақаро зиёд намуд. Барои мутобиқ намудани андозаи нафақа ба саҳми суғуртавии шахрвандон чанд маротиба тавассути ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории соҳа меъёрҳои маҳдудкунандаи андозаи нафақаҳоро қабул намуданд. Дар баробари ин, дигар давлатҳои аъзои ИДМ, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа ҳамкориҳои зич доранд, бо дарназардошти рушди муносибатҳои ҷамъияти дар соҳаи иқтисодию иҷтимоии ҷомеа, ба ислоҳоти соҳаи нафақа шурӯъ намуданд.

Дар заминаи омӯзиши таҷрибаи давлатҳои дигар низоми таъминоти нафақа бо принципҳои суғуртавӣ ташкил гардид ва андозаи нафакаи ба андозаи саҳми суғуртавии барои ӯ пардохтшуда мувофиқ карда шуд ва дар баробари ин, ба ҳавасмандии шахрвандон барои иштироки ғайрӣ дар ин низоми суғуртавӣ чиҳати дар оянда пайдо намудани ҳуқуқ ба нафақа дар сатҳи арзанда, мусоидат намояд. Бинобар сабаби гузаштан ба низоми нафақавии ҷаҳони дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 январи соли 2010 таҳти №595 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» аз ҷониби субъектҳои ташаббуси қонунгузорӣ қабул карда шуд.

То мавриди амал қарор гирифтани ин масъалаҳои вобаста ба татбиқи он, аз ҷумла, муайян намудани салоҳият, вазифа ва сохтори мақомоти давлатӣ дар соҳаи суғуртаи ҳатмии нафақавӣ, таъин, индексатсия ва пардохти нафақаҳоро амалӣ менамояд, таҷдиди назар шуда, таъин, маблағгузорӣ ва пардохти нафақа ба салоҳияти як сохтор вогузор мешуд ва заминаҳои моддӣ, техникӣ ва кадрӣ он мустаҳкам мегардид.

Чиҳати марҳила ба марҳила татбиқ намудани ислоҳоти низоми таъминоти нафақа аз 1 январи соли 2013 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» дар баробари Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафакаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» мавриди амал қарор дода шуд. Ҳамаи ин, тадбирҳои барои гузаштан зина ба зина ба низоми нави нафақа мебошад. Барои ноил шуд ба ин мақсад дар якчанд меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» яъне, қисмҳои 1, 2, 6 моддаи 18, сарҳатҳои 1, 2 қисми 1 моддаи 51, қисми 1 моддаи 1, моддаи 62 аз соли 2013 ва меъёрҳои моддаи 24 ва қисми 4 моддаи 46 аз 1 январи соли 2017 мавриди амал қарор дода шуданд.

Акнун баъд аз қабули Қонуни мазкур низоми таъминоти нафакаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 январи соли 2013 инҷониб аз таъминоти нафакаи суғуртавӣ ва таъминоти нафакаи давлатӣ иборат мебошад. Ҳам нафақаҳои суғуртавӣ ва ҳам нафакаи давлатӣ аз рӯи синну сол, аз рӯи маъҷубӣ, аз рӯи маҳрум шудан аз саробон пардохт карда мешаванд. Истилоҳи нафакаи суғуртавӣ мутобиқи моддаи 1 Қонуни мазкур пардохти пулие мебошад, ки барои шахси суғурташуда дар низоми давлатии суғуртаи *нафақавӣ* таъин гардидааст. Таркиби нафакаи суғуртавӣ аз рӯи синну сол ва маъҷубӣ аз қисмҳои суғуртавӣ ва захиравӣ ташкил ёфтааст. **Қисми суғуртавӣ**, қисми асосии он ба ҳисоб рафта вобаста ба ҳаҷми сармояи шартии нафақавӣ, қи дар низоми ягонаи нафақавӣ ба қайд гирифта шудаанд ба шахси суғурташуда муқаррар ва пардохт карда мешавад, ки ба ин намуди қисми суғуртавӣ ба шахсон аз рӯи синну сол, маъҷубӣ ва маҳрум шудан аз саробон таъин карда мешавад. **Қисми захиравӣ** бошад қисми нафакаи суғуртавӣ буда, аз рӯи

маълумоти дар қисми махсуси суратҳисоби инфиродии шахси суғурташуда мавҷудбуда ҳисоб карда шудааст. Аз муқаррароти Қонуни мазкур бармеояд, ки нафақаи суғуртавӣ аз ҳисоби ҷамъшудаи шахсон яъне пардохтҳои сахми онҳо пардохт карда мешавад ва нафақаҳои давлатӣ бошад аз ҳисоби бучети давлатӣ пардохт карда мешавад.

Мутобиқи моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» ба нафақаи суғуртавӣ ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешахрванди ба таври доимӣ дар ҷумҳурӣ истиқоматдошта, ки дар низоми суғуртаи ҳатмии нафақавӣ ба қайд гирифта шудаанд, таъин ва пардохт карда мешавад. Гурӯҳи номбаршудаи шахсон барои гирифтани нафақаҳои суғуртавӣ ба таври ҳатмӣ уҳдадоранд, ки аз ибтидои ҷаълияти меҳнатӣ сахмҳои суғуртавино супоранд.

Нафақаи суғуртавӣ аз рӯи синну сол барои мардҳо баъд аз расидан ба синни 63 бо доштани собиқаи суғуртавӣ то 300 моҳ ва занҳо ба синни 58 бо доштани собиқаи суғуртавии 240 моҳ пардохт карда мешавад.

Шахрвандоне, ки на камтар аз 60 моҳ (ба истиснои нафақаи суғуртавӣ аз рӯи синну сол бо истифодаи имтиёзҳо) собиқаи суғуртавӣ дошта бошанд, метавонанд тибқи моддаи 14 Қонуни номбаршуда бо собиқаи суғуртавии нопурра ба нафақаи суғуртавӣ таъмин карда шаванд. Собиқаи суғуртавӣ даврае ба ҳисоб меравад, ки аз музди меҳнат ва даромади дар ин давра бадастовардаи шахрванд сахмҳои суғуртаи ҳатмии нафақавӣ (яъне, андозҳои иҷтимоӣ) ба Бучети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа пардохт шуда бошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавӣ аз рӯи сахмҳои суғуртаи ҳатмии нафақавӣ, ки 90 фоиз аз ҳаҷми умумии маблағи андозаи иҷтимоии 25-фоиза муқаррар шудааст, маблағгузорӣ мешавад. Яъне, ҳангоми ҳисоб намудани андозаи қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавӣ 90 фоизи тамоми сахмҳои суғуртавии аз соли 1999 инҷониб барои корманд ё бевосита аз ҷониби худ корманд пардохтшуда, ки дар қисми умумии суратҳисоби инфиродии ҳар як шахрванд ташаккул ёфтааст, муайян карда мешавад.

Ҳисоби қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавӣ маълумоти моҳ ба моҳи музди меҳнат ё даромади шахрванд ба назар гирифта мешавад. Тавре ба ҳамагон маълум аст, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1999 низоми баҳисобгирии инфиродӣ амал намуда истодааст ва барои ҳар як шахс, ки дар муносибатҳои меҳнатӣ қарор мегирад, рақами мушаххаси суғуртавӣ дода шудааст, ки ба ҳар як шахс суратҳисоби инфиродӣ кушода мешавад. Аз рӯи талаботи пешбининамудаи қонунгузории соҳа, бояд дар суратҳисоби инфиродии шахс тамоми маълумоти музди меҳнат ва даромади суғурташудаи шахс зикр шаванд ваҳангоми пардохт намудани нафақаи суғуртавӣ маълумотҳои зерин зарур мебошанд.

Собиқаи қорӣи шахсон, ки ба давраи то 1 январи соли 1999 рост меояд, тибқи талаботи моддаи 58 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» ва бо тартиби пешбининамудаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2015, №551 «Дар бораи Қоидаҳои конвертатсияи (бадалкунии) ҳуқуқҳои нафақавии шахсони суғурташуда ба сармояи шартии нафақавӣ» конвертатсия карда шуда, бо пул ифода карда мешавад[3]. Конвертатсия – ин иваз кардани (баҳодихии) ҳуқуқҳои нафақавии шахрвандон, яъне иваз намудани собиқа ва музди меҳнатӣ шахрвандон ба маблағҳои пулӣ аз лаҳзаи ҷаълияти меҳнатии онҳо мебошад ва барои муайяннамоии таъмини нафақа зарур аст. Конвертатсияи ҳуқуқҳои нафақавии шахрванд барои ҳар як моҳи пурраи ҷаълияти қорӣи ӯ, ки то 1 январи соли 1999 рост меояд, маблағи сармояи шартии нафақавӣ ба андозаи 120 сомонӣ муқаррар гардида, дар қисми умумии суратҳисоби инфиродии шахси суғурташуда ба ҳолати 1 январи соли 2013 нишон дода мешаванд.

Бо мақсади нигоҳдорӣ аз беқурбшавӣ ва ҳифзи қобилияти харидорӣ маблағи дар суратҳисоби инфиродии шахс ба ҳолати рӯзи мурочиаташ барои таъини нафақа ташаккулёфта тибқи талаботи моддаи 51 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» ва бо тартиби пешбининамудаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2015, №588 «Дар бораи Тартиби индексатсияи нафақаҳо ва

сармояи шартии нафақавӣ» индексатсия карда мешаванд[4]. Маблағи бо дарназардошти индексатсия ҳосилшуда, ки сармояи шартии нафақавӣ ном дорад, ба давраи пардохти эҳтимолӣ, ки то 1 январи соли 2017-ум 120 моҳ ва аз 1 январи соли 2017-ум 180 моҳ муқаррар гардидааст, тақсим карда, андозаи қисми суғуртавии нафақаи суғуртавӣ ҳосил мешавад.

Ҳангоми ҳисоби нафақаи суғуртавӣ аз рӯи маҳрум шудан аз саробон бошад, барои муайян намудани нафақа ба аъзои ғайриқобили меҳнати оила саҳмҳои суғуртавии саробон ба инобат гирифта мешаванд ва андозаи нафақа аз рӯи он муайян мешавад. Агар саробони ҷавидида эълон шуда бошад на камтар аз 60 моҳ собиқаи суғуртавӣ дошта бошад, ба аъзои оилаи ӯ, ки ба чунин нафақа ҳуқуқ доранд, нафақаи суғуртавӣ аз рӯи маҳрум шудан аз саробон таъин карда мешавад ва дар сурати надоштани чунин собиқа бо нафақаи давлатӣ таъмин карда мешаванд.

Қисми захиравии нафақаҳои суғуртавӣ аз рӯи синну сол ва аз рӯи маъҷубӣ бошад, аз ҳисоби маблағҳои андозаи иҷтимоии инфиродие, ки ба андозаи 1 фоиз корманд бевосита аз музди меҳнаташ дар давраи ҷаъолияти меҳнатӣ пардохт намудааст, бо дарназардошти саҳмгузориҳо муайян карда мешавад.

Барои муайян намудани андозаи қисми захиравии нафақаҳои суғуртавӣ аз рӯи синну сол ва аз рӯи маъҷубӣ маблағи умумии андухти нафақавӣ, ки бо дарназардошти индексатсия аз рӯи даромад аз ҳисоби сармоягузориҳои онҳо ба ҳолати рӯзи муроҷиат муайян карда шудааст, ба шумораи моҳҳои давраи пардохти эҳтимолӣ, ки то 1 январи соли 2017 ба 120 моҳ ва пас аз 1 январи соли 2017 ба 180 моҳ муқаррар шудааст, тақсим карда мешавад.

Дар сурате ки андозаи маблағи ҳосилшуда ба даҳқаратаи андозаи нафақаи заминавии муқарраргардида баробар ё аз он зиёд бошад, дар ин маврид маблағи мазкур ҳамчун қисми захиравии нафақаи суғуртавӣ муқаррар карда мешавад.

Барои муайян намудани андозаи нафақаи суғуртавӣ аз рӯи синну сол ё аз рӯи маъҷубӣ маблағи муайянгардидаи қисми суғуртавӣ бо маблағи муайянгардидаи қисми захиравӣ ҷамъ карда мешавад. Дар сурате ки андозаи андухти нафақавӣ аз маблағи даҳқаратаи андозаи

нафақаи заминавии муқарраргардида кам бошад, дар ин маврид маблағи мазкур яқдафъаина бо тартиби муайянгардида ба нафақабар пардохт карда мешавад. Аммо тибқи талаботи моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» қисми захиравии нафақаи суғуртавӣ аз рӯи маъҷубӣ дар ҳолати мавҷуд будани маблағи андухти нафақавӣ, пас аз расидан ба синни ниҳоии нафақа ҳисоб, муқаррар ва пардохт карда мешаванд[5].

Агар дар қисми махсуси суратҳисоби инфиродии шахси суғурташудаи вафоткарда маблағи андухти нафақавӣ ҷамъ шуда бошад, маблағи мазкур ба ворисонаш яқдафъаина ҳисоб ва пурра пардохт карда мешавад.

Нафақаи заминавӣ ин нишондиҳанда барои ҳисоби андозаи камтарини қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавӣ, андозаи нафақаҳои иҷтимоӣ ва иловапулиҳо ба нафақаҳо ҳисобида мешавад. Миқдори нафақаи заминавӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад ва айни замон андозаи он 156 сомони ро ташкил менамояд.

Ба нафақаи давлатӣ бошад шахсоне ҳуқуқ доранд, ки аз 60 моҳ камтар собиқаи суғуртавӣ доранд ё ин ки тамоман дар нафақаи суғуртавӣ ба қайд гирифта нашудаанд ва дар ҳолати ба синну соли нафақавӣ расидан ё маъҷуб эътироф гардидан ба онҳо нафақаи иҷтимоӣ яъне, нафақаи давлатӣ таъин карда мешавад. Дар мавриди таъини нафақа барои маҳрум шудан аз саробон низ чунин талабот татбиқ мешавад.

Мувофиқи моддаи 39 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» ба нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ (иҷтимоӣ) аз ҳисоби маблағҳои бучети ҷумҳуриявӣ ба гурӯҳи алоҳида иловапулиҳои зерин муайян карда мешаванд:

- ба иштирокчиён ва маъҷубони амалиёти ҷангӣ дар қаламрави давлатҳои дигар;

- ба иштирокчиён ва маъҷубони рафъи оқибати садамаи Неругоҳи барқи атомии «Чернобил» ва минтақаҳои дигари радиоактивӣ;

- ба маъҷубони гурӯҳи I, ки маъҷубиашон ҳангоми иҷрои уҳдадорӣҳои хизмати ҳарбӣ аз рӯи даъват фаро расидааст;

- ба шахсоне, ки дар ноҳияи Мурғоби Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон доимӣ истиқомат мекунанд;

- ба шахсоне, ки на камтар аз 15 сол собиқаи хизмати давлатӣ доранд;

- ба маъюбони гурӯҳи I ва гурӯҳҳои I ва II аз овони кӯдакӣ, ки кор намеkunанд;

- кӯдакони маъюби то 18-сола;

- ба маъюбони гурӯҳи II, ки кор намеkunанд ва маъюбияшон дар натиҷаи иҷрои уҳдадорихои хизмати ҳарбии давлатӣ ба амал омадааст[6].

Андозаи иловапулиҳо аз 50 то 150 фоизи нафақаи заминавиरो ташкил менамоянд.

- Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» мафҳуми умумии шахсони суғурташуда дар низоми суғуртаи ҳатмии нафақавӣ истифода мешавад, ки маънои онро дорад, ки агар шахсе, ки ба соҳибкорӣ машғул аст метавонад саҳмҳои суғуртавиرو супорида баъд аз расидан ба синни муайян бо нафақа таъмин карда шавад. Тартиби пардохти саҳмҳои суғуртавӣ аз ҷониби соҳибкорони муайян карда шудааст ва шахсони мазкур дар сурати доштани собиқаи суғуртавии зарурӣ ба нафақаҳои суғуртавӣ ҳуқуқ доранд.

Мувофиқи тартиби пешбининамудаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2015, №588 «Дар бораи Тартиби индексатсияи нафақаҳо ва сармояи шартии нафақавӣ» қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавӣ ҳар сол як маротиба мутобиқи сатҳи индекси нархҳои истеъмоли дар ҷумҳурӣ дар соли молиявии гузашта индексатсия мешаванд.

Индексатсияи нафақаҳо ва муайян намудани фоизи индексатсия дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мешавад.

Индексатсия нисбати қисми суғуртавии нафақаҳои суғуртавие татбиқ карда мешавад, ки андозаи онҳо то 15-кратии нафақаи заминавии муқарраршударо ташкил менамоянд.

Бо мақсади паст кардани шугли ғайрирасмӣ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 феввали соли 2015, №104 «Дар бораи Барномаи маҷмӯии паст кардани шугли ба қайд гирифтанашуда (ғайрирасмӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-

2017» ба тасвиб расидааст. Тибқи барномаи мазкур, як қатор тадбирҳои иттилоотии аҳоли оид ба оқибатҳои таъсири манфии шугли ғайрирасмӣ ва заминаҳои меъёрии ҳуқуқии танзими масъалаи мазкур пешбини гардидааст ва вазорату идораҳои дахлдори давлатӣ дар ин самт чораҳои мушаххас андешида истодаанд. Дар низоми суғуртавии таъминоти нафақа низ яке аз масъалаҳои муҳим ин, пеш аз ҳама, воқиф намудани аҳоли аз шарту меъёрҳои қонунгузории соҳа мебошад. Дар оянда низ барои ба таври васеъ амалӣ намудани чорабиниҳои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шахрвандон ва воқифии онҳо аз қонунгузории соҳа чораҳои мушаххас андешида мешаванд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994, Душанбе «Нашриёти Ганҷ» 2016, саҳ 39.

2. Тафсири илмӣ оммавии Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, Шарқи озод, 2009, 520 саҳ. Зери таҳрири академик, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М. А. Махмудов саҳ 32.

3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2015, №588 «Дар бораи Тартиби индексатсияи нафақаҳо ва сармояи шартии нафақавӣ» Маҳзани иттилоотии ҳуқуқии «Адлия» (санаи мурочиат 15.08.2018)

4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2015, №551 «Дар бораи Қоидаҳои конвертатсияи (бадалкунии) ҳуқуқҳои нафақавии шахсони суғурташуда ба сармояи шартии нафақавӣ» Маҳзани иттилоотии ҳуқуқии «Адлия» (санаи мурочиат 15.08.2018)

5. URL:<http://sadoimardum.tj/i-tisod/ki-o-nafa-a-oi-su-urtav-va-davlat-megirand/> (санаи мурочиат 15.08.2018)

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» аз 12 январи соли 2010, 595 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, №1, мод. 19; с. 2011, №3, мод. 175; с. 2012, №8, мод. 831; №12, қ.1, мод.1003; Қонуни ҚТ аз 18.03.2015 с., № 1200.

Аннотатсия

Низоми нави нафақа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (рушд ва проблемаҳо)

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи низоми нафақаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои давлатӣ ва суғуртавӣ» меравад. Инчунин дар мақолаи мазкур масъалаи рушди қонунгузории нафақа ва роҳи ҳалли проблемаҳо дар соҳаи нафақа баррасӣ шудаанд.

Аннотация

Новая пенсионная система в Республике Таджикистан (развитие и проблемы)

В данной статье речь идет о пенсионной системе Республики Таджикистан в соответствии с Законом Республики Таджикистан «О государственных и страховых пенсиях». Также в данной статье рассматриваются вопросы развития пенсионного законодательства и пути решения проблем в сфере пенсий.

Annotation

New pension system in the Republic of Tajikistan (development and problems)

This article deals with the pension system of the Republic of Tajikistan in accordance with the Law of the Republic of Tajikistan "On State and Insurance Pensions". Also in this article, the issues of the development of pension legislation and ways to solve the problem in the sphere of pensions are considered.

**ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗОИ
ҶИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.08)
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО–ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)**

Шарипов Такдиршо,

*доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи
ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон*

Зокиров Зафар Хайруллоевич,

*аспиранти шӯъбаи ғоибонаи кафедраи ҳуқуқи
ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон*

**ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ ИНСТИТУТИ МУСОДИРАИ МОЛУ МУЛК ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ҶИНОЯТИИ ТОҶИКИСТОНИ ШҶҶҶ**

Калидвожаҳо: *мусодираи молу мулк, ҷазо, инкишоф, қонунгузори ҷиноятӣ, ҷораш ҷазо.*

Ключевые слова: *конфискация имущества, наказание, развитие, уголовное законодательство, мера наказания.*

Keywords: *confiscation of property, punishment, development, criminal law, measures punishment.*

Танзими ҳуқуқии мусодираи молу мулк дар сарзамини Тоҷикистон аз қонунгузори ШҶҶҶ маншаъ мегирад, ки асоси онро Инқилоби октябр (соли 1917) ташкил медиҳад. Махсусан, дар солҳои аввали Ҳокимияти ШҶҶҶ санадҳои меъёрии бисёре амал мекард, ки ба масъалаи ҷиноят ва ҷазо, аз ҷумла ҷазои мусодираи молу мулк бахшида шуда буд. Ба андешаи Ю.Н. Зағудаев дар даҳсолаҳои аввалини Ҳокимияти ШҶҶҶ масъалаи ҷазоҳои молумулкӣ бештар дар сатҳи иқтисодӣ баррасӣ мегардид, на дар сатҳи ҳуқуқӣ[6]. Аз ин рӯ, ҳангоми таҳияи декретҳои нахустин, ки аз меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ бархӯрдор буданд, мусодираи молу мулк аз ҷораҳои бонуфуз ва аксар вақтҳо хеле шадиду бераҳмона буд. Ба ақидаи В.А. Пимонов мақсадҳои асосии дар рӯзҳо ва

солҳои нахустини Ҳокимияти ШҶҶҶ дар назди ҷазои мусодираи молу мулк гузошташуда аз инҳо иборат буданд: заифкунии муҳолифони сиёсӣ, ситониши молу мулки онҳо ба ғайри давлат, рондани онҳо аз ҳудуди кишвар ва маҳрум намудани онҳо аз ҳаёт [29.С.40].

Дар ин робита мактуби В. И. Ленин ба аъзои Бюрои сиёсии Кумитаи Марказии Ҳизби Комунистии Россия (б) аз таърихи 19-уми март соли 1922 қобили зикр аст, ки мақсадҳои зикршударо возеҳ нишон медиҳад. Дар он нома омада буд: «... дар бораи ситониши бераҳмона ва қатъияти пурраи ҷавоҳироти асосан, шахсони хеле сарватманд, монастирҳо ва калисоҳо қарори махфӣ съезд гузаронида шавад... Ҳар қадар, ки ба мо даст диҳад, то дар ин кор мо намоёндагонӣ бештари буржуазия ва рӯҳонияти реаксиониро

бипарронем, ҳамон қадар беҳтар аст. Маҳз акнун бояд ин оммаро тавре таълим дод, ки дар бораи ягон муқовимате ҷандин даҳсола ҳам онҳо андешида натавонанд» [10.С.73]. Истифодабарӣ аз ин ва ё он шаклҳои паҳшкунӣ ва маҷбуркуниро В.И. Ленин дар вобастагии мустақим аз шаклҳои муқовимат ба давлати сотсиалистӣ меғузошт. Аз ин рӯ, ба мусодираи молу мулк аҳамияти хеле зиёд дода мешуд. «Ин намуди ҷазоро ба қор бурда, - навишта буд П.Г. Мишунин, - мақомоти адлияи сотсиалистӣ пеш аз ҳама муҳолифони синфӣи Ҳокимияти Шӯравӣ аз молу мулки аз ҳисоби истисмори меҳнаткашон андӯхташон маҳрум менамуд» [24.С.209]. Дар адабиёти ҳуқуқии солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ ва пеш аз он баъзе муҳаққиқон (В.И. Сергеевич, П.Г. Мишунин) байни институти ҷарима ва мусодираи молу мулк ҷандон фарқиат намеғузоштанд. В.И. Сергеевич менависад, ки дар марҳилаи барвақтии тараққии Давлати Русия мусодираи молу мулк аз ҷарима ҷудо намудан хеле душвор буд [31.С.514]. Доир ба ин масъала П.Г. Мишунин навишта буд: «Он фактҳо, ки байни мусодира ва ҷарима фарқи муҳим набуд, метавон бо он маънидод намуд, ки ҷарима аслан яке аз гуногуннамудҳои мусодираи молу мулк буд, на ҷазои алоҳида» [24.С.211]. Аз ғуфтаҳои муҳаққиқони номбаршуда хулоса карда мешавад, ки дар солҳои нахустини Ҳокимияти Шӯравӣ ҷарима як намуди мусодираи молу мулк буд. Мусодираи молу мулк, чун ҷораи ҷазо, аз рӯзҳои аввали мавҷудияти Давлати Шӯравӣ истифода карда мешуд. Ба зарурати сиёсии ин ҷораҳо В.И. Ленин ҳанӯз дар сентябри соли 1917 ишора менамуд. Ӯ навишта буд: «... зимнан, сармоядорони саҳт муқовиматкунанда ва таслимнашавандаро лозим меояд, ки бадохатан, бо мусодираи тамоми молу мулк ва маҳбас ҷазо дод» [15.С.312]. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ИЧШС ва ЧШС Тоҷикистон мусодираи молу мулк ба сифати яке аз намудҳои ҷазои ҷиноятӣ мустаҳкам гардида, ба он ҳамчун ҷораи сиёсӣ ва иқтисодӣ аҳамияти ҷиддӣ дода мешуд. Дар ин бора С. Мокринский менависад: «Мусодираи умумӣ сараввал дар ҳаёт на ҳамчун ҷазо, балки яке аз ҷораҳои муборизаи инқилоби пролетариат ба рақибони сиёсии онҳо истифода бурда мешуд».

Бояд хотирнишон сохт, ки дар солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ кодификатсияи қонунгузории ҷиноятӣ сурат нагирифта буд. В.И. Зубкова нисбати ин масъала менависад: «Дар солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ қонунгузории ҷиноятӣ кодификатсия нашуда буд» [7.С.4]. Ин ақидаро О.В. Курлаева низ баён намудааст. Ба ақидаи ӯ то қабул кардани нахустин Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Шӯравӣ қонунгузории ҷиноятӣ бенизом буд [12.С.123].

Қорбурди он барои доираи васеи қирдорҳои ҷиноятӣ пешбинӣ шуда буд, таҷрибаи судӣ мусодираи молу мулкро чун намуди ҷазо ғаъолона истифода мебард [39.С.47]. Ба ҳолатҳои додашуда нигоҳ накарда, имкони истифодабарии мусодираи молу мулк дар давраи барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ ба таври назаррас васеъ гардиданд. Ҳангоми ин молу мулк, чун қоида, на барои содир кардани ҷиноят, балки вобаста ба таъкибот (репрессияҳо) дар нисбати шахсоне, ки дорони моликият буданд, ситонида мешуд. Чунин ситониш, тавре бархе муаллифони қайд мекунам, дурусттар аст маҳрум кардан аз молу мулк (экспроприатсия) номида шавад [41.С.22].

Конференсияи апрелӣ инчунин масъалаҳои аграрӣ ва миллиро ҳам музокира намуд. Аз рӯи маърузаи В.И. Ленин дар хусуси масъалаи аграрӣ конференсия дар бораи мусодира кардани заминҳои мулкдор (помешчики) ва ба ихтиёри комитетҳои деҳқонон додани онҳо ва дар бораи давлатӣ гардонидани ҳамаи заминҳои мамлакат қарор қабул кард [38.С.261]. 26-уми октябри соли 1917 Съезди II Совети умумирусиягӣ Декрет «Дар бораи замин»-ро тахти №55 қабул кард, ки мувофиқи ин Декрет моликияти ба замин доштаи мулкдорон (помешчикои) ғавран бе ҳеҷ гуна пулдиҳӣ бекор карда мешавад [30.С.49-52]. Дар асоси Декрети мазкур нақзи умумидеҳқонӣ қабул карда шуд, ки вай дар асоси 242 нақзҳои маҳаллии деҳқонон тартиб дода шуда буд. Аз рӯи ин нақз ҳуқуқи моликияти хусусӣ будани замин ба таври доимӣ бекор карда шуд ва замин моликияти умумихалқӣ ва давлатӣ эълон карда шуд. Дар Декрети 11-уми июни соли 1918 қабулшуда, комитетҳои камбағалон ташкил карда шуд [38.С.306]. Комитетҳои камбағалон дар мубориза ба муқобили мулкдорон (қулакҳо) дар

кори аз нав тақсим кардани заминҳои мусодира карда шуда ва тақсим кардани асбобу анҷомҳои хоҷагӣ, дар кори тайёр кардани озуқаҳои зиёдатии дар дасти кулакҳо будагӣ, дар кори бо озуқа таъмин кардани марказҳои коргарӣ ва Армияи Сурх нақши калон бозидаанд. Қисми зиёди воситаҳои истеҳсолоти кулакҳо ба ғойдаи камбағалон мусодира карда шуданд.

Дар моҳҳои нахустини баъди Инқилоби октябр (1917) мусодираи молу мулк хеле зуд-зуд ба кор бурда мешуд, вале на чун ҷазои ҷиноятӣ барои содиркунии ягон ҷинояти муайян. Сарвари давлати шӯравӣ В. И. Ленин тавсия мекард, ки ин ҷазоро дар баробари ҳаёскунии дар маҳбас байни ҷораҳои зарурии мубориза бо вазъи бад оид ба таъмин бо озуқаворӣ ва таҳдиди гуруснагӣ бояд таъйин кард [14.С.206]. Дар моҳи майи соли 1918 бошад, дар мақолаи «Дар бораи бачагии «чапавӣ» ва майдабуржуазнокӣ» В.И. Ленин қайд намуда буд, ки пас аз Инқилоби Октябр зарурати «милликунонӣ, мусодираи молу мулк, задан ва торуморкунии буржуазия, шикастани таҳлука (саботаж)»-и дуруст ба миён омад [14.С.293-294].

Дар санадҳои қонунгузорӣ ин ҷора чун яке аз ҷазоҳои асосӣ зикр мешавад. Ҳамин тавр, дар Декрети Шӯрои Комиссарони халқии кишвари Туркистон аз 28 феввали соли 1918 таҳти №66 «Дар бораи мусодира намудани пахта ва моликияти шӯравии Туркистон эълон намудани он» чунин оварда шудааст:

«Ҳамаи пахтаи дар кишвари Туркистон дар қадом намуде набошад ва дар қучое нигоҳ дошта нашуда бошад, дар айни замон мусодира карда шуда, моликияти ҳукумати коргару деҳқони кишвари Туркистон эълон карда мешавад...» [43].

Дар давраи интервенсияи ҳарбии хориҷӣ ва ҷанги шаҳрвандии солҳои 1918 - 1920 мусодираи молу мулк ҳамоно хеле зуд-зуд истифода карда мешуд чун барои кирдорҳои дар он вақт ҷиноятӣ.

Бо Декрети Кумитаи Марказии Иттифокии Умумирусиягӣ аз 20 ноябри соли 1919, ки «Низомнома дар бораи Трибуналҳои Ҳарбии Инқилобӣ» тасдиқ карда буд, баён менамуд: «дар қатори ҷазоҳои бо ҳукми Трибуналҳои инқилобӣ-ҳарбӣ таъйиншаванда метавонанд... мусодираи қисм ё тамоми молу мулк бошанд» [43.С.24]. Нахустин бор дар Россияи Шӯравӣ мафҳуми

мусодираи молу мулк дар Декрети Шӯрои Комиссариати Халқии РСФСР аз 16-уми апрели соли 1920 муайян карда шуд [36.С.40]. Дар он ҷуфта мешуд: «мусодира бегонакунии ройгону маҷбурии молу мулк аз тарафи давлат ба ҳисоб меравад, ки дар ихтиёри ашхоси алоҳида ва ҷамъиятҳо (ташкilotҳо) қарор дорад». Дар ин Декрет тартиби иҷрои мусодираи молу мулк танзим карда шуда буд, инчунин маънунии мусодираи ашёи хоҷагӣ (мебел, зарфҳои хӯрокхӯрӣ, либос ва ғ.) муқаррар шуда буд. Баъдтар, бо Декрети Шӯрои Комиссариати Халқии РСФСР аз 17-уми октябри соли 1921 «Дар бораи тартиби реквизиция ва мусодираи молу мулки ашхоси алоҳида ва ҷамъиятҳо» имкони қорбурди мусодираи молу мулк на танҳо дар тартиби судӣ, балки бо тартиби идорӣ низ вориди амал карда шуд [28.С.107-108].

Дар ҳақиқати ҳол бошад, ба фикри мо, мусодираи молу мулк ҳамчун ситониши бераҳмонаи молу мулки шахсони сарватманд истифода бурда мешуд. Зеро ки мусодираи молу мулк ҳамчун ҷораҳои муборизаи инқилоби пролетариат ба рақибони сиёсӣ боқӣ монда буд. Ба андешаи А.Г. Михайлянтс дар ин давра мусодираи молу мулк фақат ба сифати як навъ ҷораҳои таъқибӣ (репрессияи) ҷиноятӣ боқӣ мемонд [22.С.25].

Ҳангоми ин мусодира кардани предметҳои барои маҳкумшуда ва оилаи вай зарури хоҷагӣ, ки ҳамчун воситаи рӯзгузаронии маҳкумшуда ва оилаи вай, таҷҳизоти хурди истеҳсоли қосибӣ ё қишварзӣ ё таҷҳизоти барои қосибии маҳкумшуда зарур, инчунин предметҳои ғизохӯрии барои истифодабарии шахсии маҳкумшуда ва оилаи вай, ба муҳлати на қамтар аз шаш моҳ маънӣ карда мешуд [37.С.564]. Қайр аз ин, имконияти истифодабарии мусодираи молу мулк барои ҳар гуна ҷиноят ба салоҳдиди суд, ба сифати ҷазои иловагӣ, пешбинӣ шуда буд (ба шарте ки он бояд аз ҷазои асосӣ сабуқтар бошад).

Бояд тазаққур дод, ки дар як давраи муайян меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятии Кодекси ҷиноятии ҶШС Ёзбекистон дар ҳудуди Тоҷикистон амал мекард. Дар қосибии мубориза бо гуруҳҳои ҷиноятӣ, босмаҷигарӣ ва дигар ҷиноятҳо, дар байни маъбаъҳои ҳуқуқи ҷиноятии Тоҷикистон қои маҳсууро Кодекси ҷиноятии ҶШС Ёзбекистон ишғол менамуд, ки

бо Қарори Президиуми КМИ Шӯроҳои ҚШС Ўзбекистон аз 16 юни соли 1926 дар ҳудуди ҚМШС Тоҷикистон ворид карда шуда буд.

Мутобиқи банди «л»-и моддаи 26 Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон мусодираи молу мулк ҳамчун ҷораи иҷтимоии ҳифзи характери судӣ-ислоҳишуда махсус меёбад. Дар моддаи 27-и Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон (соли 1926) оид ба мусодираи молу мулк чунин муқаррарот мавҷуд аст: «Ҷораҳои дигари ҳифзи иҷтимоӣ метавонанд ҳам ба сифати ҷораҳои мустақил, ҳам ба сифати ҷораҳои иловагии ҳифзи иҷтимоӣ қорбурд шаванд, зимнан мусодираи молу мулк танҳо дар ҳолатҳои нишондодаи қонун метавонад истифода гардад.

Мафҳуми мусодираи молу мулк дар моддаи 42 КҶ ҚШС Ўзбекистон чунин дода шудааст: «Мусодираи молу мулк аз бегонакунии маҷбурӣ ва ройғони тамоми ва ё аз тарафи суд дақиқ муайяншудаи молу мулки маҳкум ба ғоидаи давлат иборат мебошад. Мусодира ба сифати ҷораи ҳам асосӣ ва ҳам иловагии ҳифзи иҷтимоӣ метавонад дақиқан дар ҳолатҳои дар қонун нишон додашудаи ҷиноятҳои давлатӣ, ҳарбӣ, муҳимми вазифавӣ ва хоҷагӣ, баробар дар дигар ҳолатҳои ба тартиби қонунгузори ИҶШС муайяншуда амалӣ гардад.

Дар моддаи 42^a номгӯи ашёҳои мусодирашаванда чунин муқаррар гардидааст:

а) либос, ҷиҳози хоб, пойафзол, мебел ва предметҳои дигари барои маҳкумшуда ва ашхоси тахти саробонии вайбуда зарури хоҷагӣ (хона);

б) асбобу анҷоми зарурии шахсии худсохт ва касбии маҳкум, инчунин лавозимоти барои машғулиятҳои шахсии касбӣ зарури маҳкумшуда, ҳама гуна дастурҳо ва китобҳо, лекин агар маҳкумшуда бо суд аз машғул шудан бо касби додашуда маҳрум нашуда бошад;

в) асбобу анҷом ва ҳайвонҳои кишоварзӣ, инчунин (баробар) захираи ғизо барои ҳайвоноти хонагӣ – ҳам ину ҳам он ба миқдори барои гузаронидани меҳнат дар замин зарур, зимнан аз молу мулки аз ин миқдор зиёди хоҷагӣ фақат саҳми мутааллиқ ба маҳкумшуда

барои ҷинояти узви хоҷагӣ мувофиқи қарордодҳои қонунии амалкунанда гирифта мешавад;

г) тухмиҳои барои киштукори навабии тирамоҳӣ ва баҳорӣ (дар заминдорӣ хоҷагии меҳнатӣ) зарурбуда ва ҳосили ғундошта-нашуда, ба истиснои ҳосил аз боғҳо ва полезиҳои истеҳсолӣ, агар истифодабарии ин боғу полезиҳо дорои ҳислати меҳнатӣ набошанд;

ғ) манзили зист ва сохтмонҳои наздиҳавлигӣ дар деҳот, ки барои зиндагонии оилаи маҳкумшуда заруранд, баробар бо асбобу анҷоми ҳатмии хоҷагӣ;

д) предметҳои ҳӯрокворӣ ва сӯзишворӣ, ки барои истифодабарии шахсии маҳкумшуда, оилаи вай ва ашхоси тахти саробонӣ буда зарур мебошанд, дар муддати шаш моҳ;

е) маблағҳои пулӣ дар андозаи муайяннамудаи қонун;

ё) пардохтҳои саҳми қарзҳои кишоварзӣ ба ташкилотҳои кооперативии кишоварзӣ ва артелҳои меҳнатӣ.

Дар моддаи 43 Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон чунин муқаррарот мавҷуд аст:

“Ҳангоми мусодира давлат бар қарзҳои вазнинкунандаи молу мулк ва уҳдадорихо ҷавоб намедихад, агар чунинҳо пас аз бо мақомоти тафтишотӣ ё судӣ қабул шудани ҷораҳо оид ба ҳифзи молу мулк ва зимнан бе ризояти мақоми қабулнамудаи ҷораҳои ҳифзи молу мулк мавҷуд бошанд.

Дар нисбати даъвоҳои вочибӣ қонсқунӣ аз ҳисоби молу мулки мусодирашуда бошад, давлат фақат дар ҳудуди актив, бо риояти моддаҳои 100 ва 101-и Кодекси граждани ва моддаҳои 283, 283¹ – 283³ Кодекси муурофиавии граждани ҷавоб медиҳад”.

Пас аз моддаи 41 Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон чунин эзоҳ ҳаст: «Предметҳое, ки мусодира намешаванд, тибқи моддаи 42 КҶ, ситонидани ҷаримаи таъиннамудаи суд амалӣ карда намешавад».

Ҳамин тариқ, Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон аз 235 модда иборат аст, ки дар санксияҳои 66 моддаи он мусодираи молу мулк мавҷуд мебошад.

Ҷадвали 1

Қисми махсуси Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон

№	Бобҳои кодекс	Моддаҳои, ки дар санксияи онҳо мусодираи молу мулк вучуд дорад	Моддаҳои, ки санксияи онҳо ба дигар моддаҳои кодекс ҳавола мекунад, ки дар он мусодираи молу мулк вучуд дорад
1	Боби 1. Ҷиноятҳои давлатӣ	58, 60, 62, 70, 76, 78, 78 ¹ , 78 ² , 79, 80, 81, 82, 83, 83 ¹ , 89, 90, 93, 95, 104, 104 ¹ , 109, 111 ² , 114, 115	59, 61, 64, 65, 66, 69, 90-а, 94, 109 ¹
2	Боби 2. Ҷиноятҳои ҳарбӣ	125, 127, 129, 133, 133 ¹ , 134, 135, 136, 137, 138	126, 128
3	Боби 3. Ҷиноятҳои мансабӣ	Вучуд надорад	Вучуд надорад
4	Боби 4. Вайрон кардани қоидаҳои дар бораи ҷудо будани серков аз давлат	Вучуд надорад	156
5	Ҷиноятҳои хоҷагӣ	166, 167, 168, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 184	Вучуд надорад
6	Ҷиноятҳои алайҳи ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва арзиши шахсият	Вучуд надорад	Вучуд надорад
7	Ҷиноятҳои молумулкӣ	236, 237, 238, 239, 240, 249 ¹	Вучуд надорад
8	Вайрон кардани қоидаҳои ҳифзи солимии мардум, беҳатарии ҷамъият ва тартиботи оммавӣ	262	Вучуд надорад
9	Боби 9. Ҷиноятҳои маишӣ маҳаллӣ (махр ё қалин, подабонӣ ва ғ.)	271 – 274-2	Вучуд надорад
10	Боби 10. Ҷиноятҳои обӣ	Вучуд надорад	Вучуд надорад

Дар баробари Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон санадҳои дигари ҳуқуқӣ низ мавҷуд буд. Масалан, яке аз ин санадҳо «Дастуруламал оид ба ҷораҳои сиёсати ҷазой» буд. Дастуруламал намудҳои алоҳидаи ҷазоии зайлро низ пешбинӣ менамуд: а) рондан аз маҳалли зист; б) рондан бо мусодираи пурра ё қисмани молу мулк; в) ҳабси зиндонӣ; г) ҷораи ниҳони ҷазой (парронидан)» [1.С.262-263]. Ҳамин тавр, бо Қарори КИМ ва Шӯрои Комиссарони Халқии ИҶШС аз 12-уми сентябри соли 1930 № 43/286 муқаррар шуда буд, ки: «Дар хоҷагиҳои кулакӣ танҳо он молу мулке воҷиби мусодира нест, ки ба он ҷазо аз рӯи андоз равона шуда наметавонад».

Дар натиҷаи сиёсати милликунонии даврони Шӯравӣ, масалан, дар минтақаи

Қаротегин бисёр ашхоси сарватманду рӯхонӣ, ки соҳиби замини зиёд буданд, кулак ном гирифтанд ва ба мусодираи молу мулк ва, ҳатто, бадарға ва қатл (бо қарори «тройка»-ҳо) мавочех карда шуданд. Яке аз ин «кулак»-ҳо Қодирбойи ғармӣ буд. Аз вай 8000 сар ғўсфандро мусодира карда гирифтанд ва ба Ҷамоати деҳоти Калъаи Сурхи ноҳия супориданд [44.С.148]. Танҳо дар округи Хучанд аз 150 ҳабсшуда ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалбшуда беш аз 50 кас камбағалон буданд, ки маҳкум карда шуданд, молу мулкашон мусодира гардид [42.С.23].

В.Н. Иванов навишта буд, ки мусодираи молу мулк, ҳатто ҳангоми қорбурди ниҳоят ками он, ба ҳар ҳол ҳамеша на танҳо бар зидди айбдор равона карда шудааст, балки бо ҳамаи

вазнинии худ дар оилаи вай инъикос мегардад [8.С.100-101]. Ба ҳамин тариқ, мусодираи молу мулк, ба ашхоси ба ҳеҷ ваҷҳ дар ҷиноят айбдор набуда зарар расонида, беихтиёр принципи ҷавобгарии фардии касеро вайрон мекунад, ки дар содиршавии ҷиноят айбдор аст. Гурӯҳи дигари олимон мавҷуд будани институти мусодираи молу мулкро дар низоми ҷазо барои содирӣ ҷиноятҳои хавноки давлатӣ ва ҷиноятҳои ғаразнок дастгирӣ менамоянд. Дар адабиёти ҳуқуқии замони шӯравӣ доир ба табиати ҳуқуқии мусодираи молу мулк фикрҳои ягона мавҷуд нест. Як қисми олимони чунин меҳисобанд, ки мусодираи молу мулк боғуноғуннамудияш ҳамчун ҷораи иловагии ҷазои ҷиноятӣ аст (М.А. Ефремов, М.И. Ковалев, Е.А. Фролов) [11.С.156-157]. Баъзеи дигари олимони пешниҳод менамоянд, ки мусодираи махсус ҷораи ҷазои ҷиноятӣ буда наметавонад ва бо табиати ҳуқуқии худ ҳамчун институти ҳуқуқи муҳофизатии ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад (А.Г. Михайлянц, И.С.Ной, М.Д. Шаргородский) [27.С.128-134]. Олимони дигар бар он назаранд, ки мусодираи махсус ҳамчун ҷазои ҷиноятист ва он дар асосҳои умумии принципи фардисозии ҷавобгарӣ амалӣ мешавад (В. Даев, И.Л. Марогулова) [17.С.8].

Бархе муаллифони ҳама ғе тақрибан ҳамаи ҳолатҳои мусодираи махсусро ҷазои ҷиноятӣ - гуноғуннамудии махсуси мусодираи қисмани молу мулк – эътироф карданд. Муаллифони фикр мекарданд, ки мусодираи махсусро ҷазои ҷиноятӣ эътироф намудан дуруст нест, чунки на бо мақсадҳои ҷазо ҷиноятӣ мувофиқ ҳастанд ва на қорбарии он ба ҳислату дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиркардашуда алоқаманд мебошад.

Дар асоси Укази Совети олии РСФСР Тоҷикистон “Дар бораи ба моддаҳои 224 ва 240-и Кодекси ҷиноятӣ РСФСР Тоҷикистон дохил кардани иловаҳо” аз 14 августи соли 1965 дар қисми 2-и моддаи 240-и Кодекси ҷиноятӣ РСФСР Тоҷикистон чунин илова ворид гардид: “Дар қисми дуҷуми ҳамин модда баъд аз калимаҳои “то панҷ сол” калимаҳои “бо мусодираи молу мулки бо роҳи ҷиноятқорона ба даст овардашуда” илова карда шавад” [19.С.482]. Аз ин баъд дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ибораи “мусодираи молу мулки бо роҳи ҷиноятқорона ба даст овардашуда” мавриди қорбурд қарор

гирифт, зеро қонунғузор онро дар сатҳи қонунӣ инъикоси ҳуқуқӣ бахшид.

Бо Укази Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС аз 9-уми марти соли 1973 “Дар бораи дохил намудани иловаҳо ба Асосҳои қонунғузории ҷиноятӣ ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ” таҳрири моддаи 30-и Асосҳо аз нав дигар карда шуд. Дар мутобиқат бо ин моҳиятҳо мусодираи молу мулк метавонист танҳо “дар ҳолатҳои пешбиниқардаи қонунғузории ИҶШС” ва “барои ҷиноятҳои ғаразнок – инчунин дар ҳолатҳои пешбиниқардаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ” таъйин карда шавад. Чанде баъдтар дар алоқа бо нашри Укази Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС аз 9-уми марти соли 1973 “Дар бораи даровардаи тағйироту иловаҳо ба Асосҳои қонунғузории ҷиноятӣ ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ” мусодираи молу мулк метавонист танҳо барои содирқунии ҷиноятҳои давлатӣ ва ғаразнокӣ дар қонун пешбинишуда таъйин карда шавад. Он ба қ. 2-и моддаи 30-и Асосҳо тағйирот ворид намуд. Мувофиқи Укази додашуда мусодира метавонист танҳо дар ҳолатҳои пешбиниқардаи қонунғузории ИҶШС – инчунин дар ҳолатҳои пешбиниқардаи қонунғузориҳои ҷумҳуриҳои иттифоқӣ барои ҷиноятҳои ғаразнок таъйин карда шавад. Дар моддаи 39-и Асосҳо, ки ба мусодираи молу мулк бахшида шуда аст, аллақай зарурати нишондиҳии суд ҳангоми таъйинқунии намуди додашудаи ҷазо ба зикрнамоеи молу мулки мушаххаси мусодира ғе номбаршавии предметҳои мусодирашаванда вучуд надорад.

Ба гуфти А.Г. Михайлянц: «Самаранокии худро дар солҳои аввали барқароршавӣ ва таракқиёбии Давлати шӯравӣ исбот намуда, мусодираи молу мулк баъдан қам ба қор бурда мешуд» [22.С.35]. Ин бо он алоқаманд буд, ки Давлати Шӯравӣ имқоноти сиёсиашро мустаққам намуд ва аз ҳамин сабаб ҳам зарурати шадид ба «задан ва барқам додани буржуазия» аз байн рафт. Ҳоқимияти шӯравӣ бо ташкили низоми қолқозӣ ва ғайриқулақӣ қунонидани деҳқонони сарватманд институти мусодираи молу мулкро барои бадарғақунии минбаъдаи оилаҳои деҳқонӣ истиқода мебарад. Ташкилқунандаи молумулкии масъалаи додашуда зуд-зуд мавзӯи баҳсу мунозираҳои таърихии солҳои 1960 – 1970 буд. Бархе муҳаққикон, масалан, Н. Верт, қимати молу

мулки мусодирашударо омӯхта, ба маълумотномаҳои (справкаҳои) тобистони соли 1930-и Саридораи даромадҳои давлатии Наркомфини ИҶШС таъя мекарданд [4.С.523]. Лекин О.В. Филиппенко дар таҳқиқоти худ ба хулоса дар бораи номутобикати маълумотҳо оид ба мусодираи молу мулк ба воқеият, ки мақомоти маҳаллӣ медоданд, меояд [40.С.116]. Аз ҷумла, В.Н. Иванов беҳадафии чораи додашударо асоснок кард. Вай навишта буд, ки «мусодираи молу мулк, ҳатто истифодакунӣ хеле маҳдудӣ он, ба ҳар ҳол ҳамеша на танҳо бар зидди айбдор ва ҳатто на танҳо маҳз бар зидди ҳуди айбдор, балки бо тамоми вазнинии худ, пеш аз ҳама, ба оилаи вай равона карда шудааст» [8.С.100-101]. В. Смолников ва В. Шанин пешниҳод менамуданд, ки бо тағйир додани қонунгузорӣ: “Зарурат ба мусодираи молу мулки ашхоси ҷиноятсодиркарда, ки онҳо қонунӣ дарёфт кардаанд, ба гумон аст бошад”.

Ба ибораи дигар, ҷазоҳои моддаҳои дахлдори қонун бояд нишондоди қатъӣ ба мусодираи молу мулк, олот ва васонти ҷиноятии бо роҳи ғайриқонунӣ (ҷиноятӣ) ба даст овардашуда ва ҳуқуқи алтернативии суд ба қорбурди мусодираи молу мулк дар ҳолатҳои маҳкумсозӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва вазнини ғаразнок пешбинӣ карда шаванд» [33.С.41]. Натиҷаи ин мунозираҳо сабаби инқори қонунгузор аз истифодабарии мусодираи молу мулк ба сифати намуди ҷазои асосӣ гардид. Ба Асосҳои қонунгузори ҷиноятии ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ (1958), (баъдан ба кодексҳои ҷиноятии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ низ) мусодираи молу мулк чун ҷазои иловагӣ ворид гардид, ки метавонист барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҷиноятҳои вазнини ғаразнокӣ дар ҳолатҳои бо қонун мустақиман пешбинӣ шуда, муқаррар карда шаванд [26.С.221]. Вариантҳои муросӣ (компромисс) ҳам буданд, аз ҷумла, Н.А. Стручков бар ин ақида буд, ки вобаста ба дар қучо будани меъёрҳои таъйинкунандаи мусодираи молу мулк он метавонад, ки чораи ҳам ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ, ҳам муҳофизатӣ-ҷиноятӣ бошад [35.С.249]. А.Н. Игнатов менависад, ки рад намудани мусодираи молу мулк чун намуди ҷазоро коррупционерҳои қалон, ғоратгарон ва нашъаҷаллобон хеле хуш пазируфтанд [9.С.28]. Дар воқеият ҳам чунин мешавад ва дар бисёр

маврид ҷиноятқорон ҷазо дар намуди маҳрумӣ аз озодӣ гирифтанд меҳаханд, магар дар маҳрум шудан аз молу мулке, ки бо роҳи ҷиноят ба даст овардаанд. Нуқтаи назари ба ин монандро Э.В. Мартиненко ҳам дастгирӣ менамуд. Ӯ ақидаеро изҳор мекард, ки «барҳам додани мусодираи молу мулк – ин гузашт ба сармоядорони олигарх аст, ки ба онҳо имкон медиҳад молу мулки бо роҳи ҷиноятӣ ба даст овардаашонро нигоҳ доранд» [18.С.24]. Хулосаи ин фикрро ниҳоро бароварда, Э.Ф. Побегайло бар ин аст, ки хориҷи мусодираи молу мулк «ба фаҳмиши мантиқӣ рост намеояд» [32.С.61-63]. Ба ақидаи Ю. А. Демидов барои ҳуқуқи ҷиноятии шӯравӣ чунин чораҳои репрессияи ҷиноятӣ низ қобили қабул нестанд, ки мақсади пур намудани даромадҳои давлатро дунбол мекунад» [5.С.160].

Ғоратгарони моликияти сотсиалистӣ, қаллобон ва дигар ҷиноятқорон қўшиш мекунад, ки аз ҳисоби давлату халқ ғолиба ва неқўаҳволии моддии худро ба даст биоранд. Аз ин рӯ нодуруст мебуд, ки маҳдудкунӣ ҷазодиҳӣ чунин шахсон танҳо бо маҳрум намудан аз озодӣ ва бидуни ба даромади давлат гузаронидани молу мулки онҳо сураат бигирад [20.С.156].

С.Мокринский мусодираи молу мулкро бар зидди шахсоне равонашуда меҳисобид, ки барои онҳо доштани дороии қалон ё воситаи содиркунии ҷиноят ё тақияҳои ҳаётӣ барои фаъолияти ҷиноятӣ ва натиҷаи бевоситаи он хизмат менамояд [25.С.131-134].

И. Аминов ва Ф. Старовойтов қайд намуданд, ки дар солҳои нахустини инқилоби пролетарӣ мусодираи молу мулк яке аз шаклҳои экспроприатсияи моликияти буржуазӣ буд. Лекин баъдан мусодираи молу мулк бо суд на дар нисбати умуман душманони сиёсӣ, балки танҳо дар нисбати шахсони содирнамудаи амали мушаххаси хавфнокӣ ҷамъиятӣ истифода карда мешуд [2.С.114-122].

М.М. Исаев, П. Мишунин, М.Д. Шаргородский зарурати мавҷуд будани мусодираи умумии молу мулк, чун чораи муҳофизатӣ бо зухуроти моликияти хусусиро, қайд намуда буданд [24. С.73]. Инчунин ақидаи баръакс низ вучуд дорад. Ҳамин тавр, В.Н. Иванов меҳисобид, ки танҳо молу мулки ба маблағҳои бо роҳи ҷиноятӣ ба даст овардашуда ё

харидашуда вочиби мусодира мебошанд ва бояд аз мусодираи молу мулк маҳкумшуда, чун чораҳои ба мақсадҳо ва принципҳои ҷазои ҷиноятӣ ҷавобгӯ набуда, даст кашид [8.С.100-101].

В. Смолников ва В. Шанин зарурати нигоҳдории мусодираи умумии молу мулк дар ҳолати ҷинояти хавфноки давлатӣ (хиёнат ба Ватан, ҷосусӣ ва ғ.) ё ҷинояти ғаразнокӣ вазнин (дуздӣ таъйиншуда, намудҳои хавфноки қаллобӣ ва ғ.) содир кардани шахсро қайд намудаанд [33.С41-43]. Ғайр аз ин мусодира дар нисбати тамоми молу мулк (ва аз рӯи ҳар ҷиноят) бояд дар нисбати тамоми молу мулк бо роҳи ҷиноятӣ андӯхташуда, инчунин дар нисбати олот ва предметҳои ҷиноят пешбинӣ карда шавад. Дар санксияи модда бояд ҳамимкони истифодабарии мусодираи молу мулк ҳангоми ҷиноят ба даст овардашуда бояд ҳатман бевосита нишон дода шаванд, корбурди мусодираи молу мулк барои ҷиноятҳои давлатӣ ва вазнини ғаразнок чун ҳуқуқи алтернативии суд (ба кор бурдан, қисман ба кор бурдан ё ба кор набурдани мусодираи молу мулк) пешбинӣ гардад [33.С41-43].

Ба назари мо, самтҳои мазкур аз бисёр ҷиҳат рушди минбаъдаи ҷиноятӣ-ҳуқуқии мусодираи молу мулкро муайян намуданд. Мавқеияти дар қонунгузории ҷиноятӣ нигоҳ доштани мусодираи молу мулк бештар қобили қабул аст – фақат ба шартӣ маҳдудиятҳои муайян (мусодираи қисми молу мулк, мусодираи танҳо моликияти шахсии маҳкумшуда, таъйини мусодираи молу мулк танҳо барои ҷиноятҳои вазнини ғаразнок) [16.С.36].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ муайянкунандаҳои гуногуни мусодираи махсус вучуд дорад. А.Михайлянс таҳти мафҳуми мусодираи махсус ситонидани олоту васоити содиркунии ҷиноят, предметҳои объекти амалҳои ҷиноятӣ будаи бо роҳи ҷиноятӣ ба даст овардашударо мефаҳмад [21.С.8]. Тавре ки Н.А. Стручков менависад, вобаста ба ҳислати ашёи мусодирашаванда, ки ҳам ба ҷинояти содиршуда, ҳам ба предметҳои дигари мусодирашаванда нисбат доранд... Мусодираи махсус бошад бо ситониши предметҳои маҳдуд мегардад, ки ба ҷинояти содиршуда муносибате доштанд [34.С.249].

Қонунгузор ба ҷӣ тавр иҷро шудани ин чораи ҷазо аз тарафи судҳо, самаранокии иҷрошавии функсияҳои суд дар марҳилаи омӯхташаванда кам аҳамият меод. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ дар бораи функсияҳо, мақсадҳо ва нақши мусодира дар мубориза бо ҷинояткорӣ ҳоло ҳам фикри ягона нест. Аз ин рӯ, ба назари мо, зарурате вучуд дорад, ки ба ин масъалаҳо диққати ҷиддӣ дода шавад.

Хулосаи шарҳи таърихи мавҷудияти мусодираи молу мулк дар қонунгузории ҷиноятӣи ватаниро бароварда, бояд қайд кард, ки ҷазои додашуда ҳамеша дар қонунгузории ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон шурӯъ аз давраҳои қадим вучуд дошт. Аз рӯи табиати ҳуқуқии худ мусодираи молу мулк дар аксари мавридҳо бо худ яке аз намудҳои самараноки ҷазои ҳуқуқиро ифода менамуд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Азизов У.А. Эволюция институтов преступления на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследования. Дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – С. 262-263;
2. Аминова И., Бенедиктов Б., Булатов С., Быстрова А. Советская уголовная репрессия. - М.: Сов. Законодательство. - 1934. -С.114-122.
3. Восходов С.С. Конституционно-правовой кризис и уголовная политика // Правоведение. - 1997. - № 6. - С. 49.
4. Данилов В. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание // В. Данилов, Р. Маннинг, Л.Виола // Документы и материалы. В 5-ти тт. -Том 2. - М., 2000. - С. 523.
5. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. - М., 1975. - С. 160.
6. Загудаев Ю.Н. Имущественные наказания по советскому уголовному праву. - Дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 1985.
7. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика.- М., 1983.- С. 4.
8. Иванов В.Н. Должна ли сохраниться конфискация имущества - как вид уголовного наказания? // Советское государство и право. - М: Наука, 1958, №9. - С.100-101.

9. Игнатов А.Н. Некоторые аспекты реформирования уголовного законодательства // Журнал российского права. - № 9. - 2003. - С 28.
10. Известия ЦК КПСС. - 1990. - № 5. - С. 73.
11. Ковалев М.И., Фролов Е.А. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Практический комментарий. - Свердловск, 1960. - С 156-157.
12. Курлаева О.В. Конфискация имущества как мера государственного принуждения. - Дисс. ... канд. юрид. наук. - Рязань, 2013. - С. 123.
13. Ленин В.И. О левом ребячестве и мелкобуржуазности // Полное собрание сочинений. Том 36. - Издание пятое. - Март - июль 1918. - Москва: «Издательство Политической литературы», 1974. - С. С. 293-294.
14. Ленин В.И. О проведении в жизнь национализации банков и необходимых в связи с этим мерах // Полное собрание сочинений. Том 35. - Издание пятое. - Октябрь 1917- март 1918. - Москва: «Издательство Политической литературы», 1974. - С. 206.
15. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. - Том 34. - Июль-октябрь 1917. - Издание пятое. - Москва: «Издательство Политической литературы», 1969. - С. 312.
16. Малышев А.Н. Конфискация имущества в уголовном праве. - Дисс. ... канд. юрид. наук. - Москва, 2010. - С.36
17. Марогулова И.Л. Конфискация имущества как мера наказания по советскому законодательству: автореф. дис. ... канд. юр. наук. - М., 1979. С.8.
18. Мартыненко Э.В. Конфискация имущества в действующем российском уголовном праве: автореф: дисс... канд. юр. наук. - М., 2010. - С.24.
19. Маҷмӯаи Қонунҳои РСС Тоҷикистон ва Указҳои Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон, солҳои 1938-1968. - Душанбе: «Ирфон», 1970. - С. 506-507.
20. Михайлянц А. Г. Конфискация имущества - дополнительная мера уголовного наказания: сб. науч. тр. // Проблемы судебной экспертизы, уголовного права и процесса. - М., 1966. - С. 156.
21. Михайлянц А.Г. Конфискация имущества по уголовному и уголовно-процессуальному законодательству: автореферат дисс... канд. юрид. наук. -Ташкент, 1967. - С. 8.
22. Михайлянц А.Г. Эффективность конфискации имущества как меры уголовного наказания // Известия. - М. 1966. - С. 35.
23. Михайлянц А.Г. Конфискация имущества по советскому уголовному и уголовно-процессуальному праву. - Дисс. ... канд. юрид. наук. - Ташкент, 1967. - С. 25.
24. Мишунин П.Г. Очерки истории советского уголовного права. 1917-1918 гг. - М., 1954. - С. 211; Исаев М.М. Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. - М., 1927. - С. 73; Шаргородский М.Д. Наказание по уголовному праву эксплуататорского общества. - М., 1957. - С. 212.
25. Мокринский С. О конфискации общей по суду // Ежедневник советской юстиции. - 1926. - №5. - С. 131-134.
26. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть (курс лекций). - М., 1968. - С. 221.
27. Ной И.С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. - Саратов, 1962. - С 128-134.
28. О порядке реквизиции и конфискации имущества частных лиц и обществ (извлечение): Декрет СНК 17 октября 1921 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР, 1917-1952 гг. // под ред. И.Т. Голякова. М., 1953. С. 107-108.
29. Пимонов В. А. Конфискация имущества как вид наказания по уголовному праву. Дисс. ... канд. юрид. наук. - М., 2002. - С. 40.
30. Сборник документов по истории СССР. Эпоха социализма. - 1917-1920 гг. // Под. ред. Проф. В.З. Дробижева. - Москва: «Высшая школа», 1978. - С. 49-52.
31. Сергеевич В.И. Лекции по истории русского права. -СПб., 1890. -С.514.
32. Скобликов П. Конфискация имущества как наказание: доводы за и против // Уголовное право. - 2004. - №2. - С. 61-63.
33. Смольников В., Шанин В. Ограничить применение конфискации имущества // Советская юстиция. - М.: Госиздат. - 1958. - №2. - С. 41-43.
34. Стручков Н.А. Уголовная ответственности и ее реализация в борьбе с преступностью. - Саратов, 1977. - С. 249.

35. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. - Саратов, 1978. - С. 249.

36. СУ РСФСР. 1920 г. № 29. - С. 40.

37. СУ РСФСР. 1921. № 70. - С. 564.

38. Таърихи Ҷумҳурии Комунистӣ (болшевикони) умумиттафак. Курси мухтасар. - Сталинобод. - 1950. - С. 306.

39. Толков Д.В. Конфискация имущества как институт уголовного права. - Дисс. ... канд. юрид. наук. - Рязань, 2010. - С. 47.

40. Филиппенко О.В. Конфискация крестьянского имущества в процессе коллективизации в 1930-1931 гг. // Материалы 54-й международной научной студенческой конференции, МНСК-2016. - Новосибирск, 2016. С. 116.

41. Хачак Р.А. Конфискация имущества: исторические, сравнительно-правовые и уголовно-правовые аспекты. - Дисс. канд. юрид. наук. - Краснодар, 2011. - С. 22.

42. Хусанова Ш.М. Становление и развитие системы правоохранительных органов Таджикистана в 1924-1937 гг.: автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 2011. - С. 23.

43. Шарипов Т.Ш., Камолов З.А., Рахматчинов Б.Н, Маҷмуаи санадҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳазон қатл (1917-2005)// Дар зери таҳрири З.М. Ализода. - Душанбе, матбааи ДМТ. - 2014. - С. 86.

44. Шодӣ М. Ноширони маориф дар Рашт (охири асри XIX- ибтидои асри XX). Душанбе, 2016. - С. 148

Аннотатсия

Ташаккул ва инкишофи институти мусодираи молу мулк дар қонунгузории ҷиноятӣи Тоҷикистони Шӯравӣ

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи ташаккул ва инкишофи институти мусодираи молу мулк дар қонунгузории ҷиноятӣи Тоҷикистони Шӯравӣ меравад. Дар ҷараёни омӯзиши масъалаи мазкур ба ҷунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки мусодираи молу мулк сараввал дар шароити барқарорсозии Ҳокимияти Шӯравӣ ҳамчун ҷораи иқтисодӣ ба муқобили муҳолифини соҳтори шӯравӣ ба қор бурда мешуд.

Аннотация

Формирование и развитие института конфискации имущества в уголовном законодательстве Советского Таджикистана

В данной статье речь идёт о формировании и развитии института конфискации имущества уголовного законодательства периода Советского Таджикистана. В процессе изучения данного вопроса можно прийти к выводу, что конфискация имущества в условиях становления Советской власти была использована как экономическая мера против врагов советской власти.

Annotation

Formation and development of the institution of confiscation of property in the criminal legislation of Soviet Tajikistan

In this article we are talking about the formation and development of the institution of confiscation of criminal law property of the period of Soviet Tajikistan. In the process of studying this issue, one can come to the conclusion that confiscation of property in the conditions of the formation of Soviet power was used as an economic measure against the enemies of the Soviet power.

Бобочонзода Исрофил Хусейн,

Раиси Арбитражи байналмилалӣи тиҷоратии назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ходими калони илмӣи Институти фалсафа, сиёсатишinosӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳовиддинови АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон доктори илмҳои ҳуқуқ

E-mail: bobojonov_i@mail.ru

ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ ҶИНОЯТӢ ХУСУСИЯТИ ИФРОТГАРОӢ (ЭКСТРЕМИЗМ) ВА ТЕРРОРИСТИДОШТА: ДАР НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯ

Калидвожаҳо: экстремизм, терроризм, ҷиноят, шахс, мубориза, хусусият, амалҳо.

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, преступление, лицо, характер, действия.

Keywords: extremism, terrorism, crime, face, character, actions.

Имрӯз терроризм ва экстремизм ҳамчун вабои аср ба амнияти ҷаҳон ва ҳар як сокини сайёра таҳдид карда, барои башарият хатари на камтар аз силоҳи ядроиро ба миён овардааст.

Эмомалӣ Раҳмон

Солҳои охир терроризм ва экстремизм ба хатари глобалӣ табдил ёфта, ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст. Афзоиши ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта ба вуҷбат ёфтани терроризми байналмилалӣ, фаъолшавии унсурҳои тундраву ифротгаро, ҷалби ҷавонон ба сафи созмонҳои экстремистиву террористӣ ва иштироки онҳо дар низоъҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷӣ мусоидат менамояд[1].

Экстремизм – (аз калимаи франсузӣ «extremisme» ва латинӣ «extremus») гирифта шуда, маънои аслиаш ифротгароӣ, тундравӣ, фикру андешаҳо ва амалҳои тундравона, аз ҳад гузаштан, аз андоза гузаштан аст.

Дар замони мо шахсоне, ҳизбу ҳаракатҳо ва созмонҳои ҳастанд, ки қўшиш менамоянд, мақсаду маром, ғояву андеша, афкор ва нақшаҳои худро бо ҳар роҳу васила ва ҳатто, бо амалҳои тундравона амалӣ созанд. Ба ақидаи аксари муҳаққиқон, сиёсатишinosон, рӯзнома-нигорон экстремизм бештар аз ҳама дар соҳаи дин дучор меояд ва ин падида дар тамоми ғўшаву канори сайёраи мо ба амал меояд.

Экстремизм ва терроризм аз мафҳумҳои ҳеҷ, ки дар дунёи имрӯза вирди забони ҳама шудааст ва ин ду мафҳум ба ҳам пайваست

мебошад. Экстремизм (тундравӣ, аз андоза гузаштан) ба терроризм меорад. Истилоҳи «терроризм» (аз калимаи латинӣ «terror») маншаъ гирифта, маъноаш «тарс ва ваҳм» аст. Террористон меҳоянд, мақсаду мароми худро бо роҳи зўроварӣ, қуштор, тарсу ваҳм амалӣ созанд. Террор қардан, қомеаро ба ҳолати тарсу ваҳшат ва ноумедӣ афкандан аст.

Шаклҳои зиёди экстремизм ба монанди: сиёсӣ, миллатгароӣ, динӣ, наврасон ва ҷавонон, экологӣ, зиддиҷаҳонишавӣ, маънавӣ ва ғайра муайян қарда шудаанд.

Экстремизм бо дарназардошти характери глобалиаш ба Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бетаъсир намонд. Афзоиши ҳаводиси ифротгароӣ боиси он шуд, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» (аз 8 декабри соли 2003)[2] қабул гардид. Баъдан дар асоси Фармони Президенти ҚТ аз 12 ноябри соли 2016 Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 [3] тасдиқ гардид, ки дар он роҳҳои афзалиятноки мубориза ба муқобили ин хатари манфии иҷтимоӣ мушаххас қарда шуданд[4].

Дар ҚЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор моддаҳои мавҷуданд, ки онҳоро ҷиноятҳои

хусусияти террористидошта ва тамоюли ифротгароидошта меноманд.

Аслан пайдоиши чунин гурӯҳбандӣ аз Қонуни ҚТ “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)” аз 8 декабри соли 2003 № 69[5] ва Қонуни ҚТ “Дар бораи мубориза бар зидди терроризм” аз 16 ноябри соли 1999 тахти № 846 мебошад.

Моддаи 3 Қонуни ҚТ “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)” мафҳуми расмӣ экстримизм ва амалҳое, ки ҳамчун экстримистӣ эътироф мешаванд, пешбинӣ намудааст, ки тибқи талаботи он *экстремизм* – ин изхори ғаъолияти ифротии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъ ба даъвати нооромӣ, дигаркунии сохти конституционӣ дар давлат, ғасби ҳокимият ва тасарруфи салоҳияти он, ангезонидани наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, бадбинии иҷтимоӣ, мазҳабӣ.

Дар КҶ Тоҷикистон як қатор моддаҳое мавҷуданд, ки дар дитспозитсияҳои худ амалҳои хусусияти террористӣ ва экстримистӣ доштара дар бар мегиранд. Масалан, диспозитсияи моддаҳои зерин номгӯи чунин ҷиноятҳоро муқаррар кардааст:

– м. 179¹ («Қалб қардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо») - қалб қардани шахсон барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179², 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбиниамудай КҶ ё моил намудани шахс барои иштирок дар ғаъолияти ташкилоти террористӣ, яроқнок намудан ё таълими шахсон бо мақсади содир намудани ҷиноятҳои номбаршуда, инчунин мусоидат қардан ба тарзи дигар;

– м. 179² («Маблағгузории ҷиноятҳои хусусияти террористидошта») - бевосита ё бавосита пешниҳод намудан ё чамъ овардани воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифодаи онҳо ё бо дарки он ки ин воситаҳо барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбиниамудай КҶ истифода мегарданд, ҳамчунин агар воситаҳои мазкур воқеан дар ҷиноятҳои зикршуда истифода нагарданд;

– м. 179³ («Даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористи-

дошта») - даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 179, 179¹, 179², 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 пешбиниамудай КҶ.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» аз 16 ноябри соли 1999 мафҳуми хеле муфасссали терроризмро додааст:

Терроризм - яъне зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони воқеъ, маҷбур қардан ё таҳдиди истифодаи он нисбати шахсони ҳуқуқӣ, ҳамчунин нобудсохтани (зарар расонидан) ё таҳдиди нобуд сохтани (зарар расонидан ба) молу мулк ё дигар объектҳои моддӣ шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ, ки боиси хавфи ҳалокати одамон, расонидани зарари басо ҷиддӣ ба молу мулк ё ба миён омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, ки бо мақсади ҳалалдор сохтани амнияти ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ҷиҳати аз ҷониби мақомоти ҳокимият қабул намудани қарори барои террористон мақбул ё қаноатбахш намудани манфиатҳои ғайриҳуқуқӣ молумулкӣ ва (ё) дигар манфиати онҳо, инчунин таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо мақсади суҷ қардани сохти конституционӣ ё амнияти давлат, ҳамчунин бо мақсади қатъ гардидани ғаъолияти давлатӣ ё дигар ғаъолияти сиёсӣ ё содир намудани чунин кирдор бинобар интиқом барои чунин ғаъолият, инчунин сӯиқасд ба ҳаёт, расонидани зарари ҷисмонӣ ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намоёндаи ҳокимият, вобаста бо ғаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо, бо мақсади ноором сохтани вазъият ё расонидани таъсир ҷиҳати қабули қарор аз тарафи мақомоти давлатӣ ё монъе шудан ба ғаъолияти сиёсӣ ё ҷамъиятӣ, инчунин ҳамла ба намоёндаи давлати хориҷӣ ё корманди ташкилоти байналҳалқӣ тахти ҷимояи байналмилалӣ қарордошта ё аззои оилаи бо ӯ истиқоматкунанда, инчунин ба биноҳои хизматӣ ё истиқоматӣ ё воситаи нақлиёти шахсоне, ки тахти ҷимояи байналмилалӣ қарордоранд, агар ин ҳаракатҳо бо мақсади барангехтани ҷанг ё мураккаб сохтани муносибатҳои байналҳалқӣ содир шуда бошанд, мебошад.

Тахти мафҳуми ташкилоти террористӣ бошад, ташкилоте ғаҳмида мешавад, ки ба мақсади содир намудани ғаъолияти террористӣ

таъсис дода шудааст ё дар фаъолияти худ имконияти истифодаи терроризмро эътироф менамояд. Ташкилот террористӣ ба ҳисоб меравад, агар аққалан яке аз ҷузъу томҳои дохилии ташкилот ё бо огоҳии аққалан яке аз мақомоти роҳбарикунандаи он фаъолияти террористиро анҷом медиҳад.

Дар сурати аз ҷониби суд террористӣ эътироф карда шудани ташкилот, он бо қарори суд барҳам дода, молу мулкаш мусодира шуда, ба даромади давлат гузаронида мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи ҳалномаҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 октябр, 8 декабри соли 2014 ва 14 апрели соли 2015 фаъолияти ҷунин созмонҳои экстремистӣ мисли «Ал-Қоида», «Ҳаракати Туркистонни шарқӣ», «Ҳизби Исломии Туркистон» (собиқ ҳаракати Исломии Узбекистон), «Ҳаракати Толибон», «Бародарони мусулмон», «Лашкари Тойиба», «Гуруҳи исломӣ», «Ҷамъияти Исломии Покистон», «Ҷамоати таблиғ», ташкилоти динӣ-миссионерии «Созмони таблиғот» ва «Тоҷикистони озод», «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Салафия», «Ҷамоати таблиғ», «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Ҷабҳат Ан-Нусра», «Гуруҳи-24», Ҳизби назҳати исломи Тоҷикистон ғайриқонунӣ эълон карда шуда, фаъолияти онҳо дар қаламрави кишвар манъ карда шудааст. Инчунин вебсайти интернетии www.irshod.kom, www.irshod.net ва дигар вебсайтҳои Ҷамоати (Ҷамъияти) «Ансоруллоҳ» баста шудааст. Ба ҳудуди Тоҷикистон ворид, паҳн, истеҳсол, чопу нашр намудани адабиёту varaқаҳо, аудио ва видеосабтҳои Ҷамоати (Ҷамъияти) «Ансоруллоҳ» манъ карда шудааст. Сомонаҳои интернетии «Гуруҳи 24» баста шуда, ба Тоҷикистон ворид намудан ва дар ҳудуди он паҳн, истеҳсол, чопу нашр намудани адабиёту varaқаҳо, аудио ва видеосабтҳои «Гуруҳи 24» манъ карда шудааст.

Парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба ҷиноятҳои хусусияти террористидошта, инчунин парвандаҳои граждани дар бораи ҷуброн кардани зарар, мумкин аст бо қарори суд дар маҷлисиҳои пушидаи судӣ баррасӣ карда шаванд.

Номгӯи ҷиноятҳои хусусияти террористидошта дар Қонуни мазкур ба тарзе муайян шудааст, ки аз мафҳуми муқарраркардаи ҚЧ тафовут дорад. Мувофиқи он ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 179-182; 185; 187; 310 ва 410 ҚЧ

Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, ҷиноятҳои хусусияти террористидошта доништа мешаванд. Вале дар баробарии ин тавзеҳоте ҷой дорад, ки ба ҷиноятҳои хусусияти террористидошта мумкин аст, дигар ҷиноятҳое, ки ҚЧ Тоҷикистон пешбинӣ намудааст, дар ҳолати ба мақсади террористӣ содир намудани онҳо дохил карда шаванд. Зимнан ҷавобгарӣ барои содир намудани ҷунин ҷиноятҳо мутобиқи ҚЧ Тоҷикистон сурат мегирад.

Шахсоне, ки ба фаъолияти террористӣ машғул мешаванд ё бо террористҳо ва ташкилотҳои террористӣ ёрӣ мерасонанд, инчунин фаъолияти онҳоро тарғиб менамоянд, мувофиқи ҚЧ Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Шахсоне, ки аъзои ташкилоти террористӣ набуда, аммо аз номи онҳо амали террористӣ содир кардаанд ё дар ташкили он, таъмини маблағ, таъмин ва мусаллаҳ гардонидани он иштирок менамояд, баробари аъзоёни ташкилотҳои террористӣ ҷавобгар мебошанд.

Шахсоне, ки дар бораи мавҷудияти ташкилоти террористӣ ё шахсони алоҳидаи ба фаъолияти террористӣ шарикбуда маълумот дошта, аммо дар ин бора ба мақомоти дахлдори давлатӣ хабар намодаанд, тибқи ҚЧ Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Мувофиқи м.28 Қонуни Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» («Озодкунӣ аз ҷавобгарӣ») шахсоне, ки ба субъектҳои бар зидди терроризм муборизабаранда ёрӣ мерасонанд, барои шуғл варзидан бо фаъолияти террористӣ мутобиқи ҚЧ Тоҷикистон аз ҷавобгарӣ озод карда мешаванд, агар дар давраи дар ташкилоти террористӣ будани онҳо қасдан ҷиноят содир накарда бошанд.

Хизматчиёни ҳарбӣ, кормандон ва мутахассисони субъектҳои бар зидди терроризм муборизабаранда барои зарари маънавӣ, модӣ ва ҷисмонӣ расонданишон ба террористон бинобар истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои махсус ва силоҳи оташфишон, ки онҳоро қонун пешбинӣ кардааст, мутобиқи ҚЧ Тоҷикистон, ҷавобгар нестанд.

Шахсоне, ки бо хоҳиши намояндагони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё дигар мақомоти давлатӣ, командирони киштиҳои ҳавоӣ барои қатъ ё пешгирӣ кардани амали террористӣ ёри расонидан, барои амали ба муқобили

террористон истифода бурдашон мутобиқи ҚЧ Тоҷикистон, ҷавобгар намебошанд.

Мувофиқи эзоҳи м.179 ҚЧ Тоҷикистон шахсе, ки дар омода сохтани кирдори терористӣ иштирок дорад, агар мақомоти давлатиро сари вақт огоҳ созад ё бо роҳи дигар содир гаштани кирдори терористиро пешгирӣ кунад ва агар дар ҳаракатҳои ин шахс дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

Мувофиқи эзоҳи м. 179¹ ҚЧ Тоҷикистон («Ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо») низ шахсе, ки ҷинояти дар моддаи мазкур пешбинишударо содир намудааст, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар ӯ ихтиёран ва саривақт бо роҳи ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ хабар додан ё бо дигар тарзҳо барои пешгирии содир шудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта мусоидат наояд, агар дар ҳаракатҳои таркиби ҷинояти дигар набошад.

Илова бар ин, дар ҚЧ Тоҷикистон дар баробари ҷиноятҳои хусусияти терористӣ боз як қатор моддаҳои дигаре мавҷуданд, ки онҳоро «ҷиноятҳои дорои тамоюли ифротгарой» меноманд. Ин, пеш аз ҳама, м.307¹ («Даъвати оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарой)») мебошад. Барои даъвати оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ тибқи ин модда ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст.

Дар диспозитсияи м.307² ҚЧ ба дах таркиби ҷинояте ишора шудааст, ки онҳоро расман ҷиноятҳои хусусияти ифротгароидошта меноманд:

«Ташкили иттиҳоди экстремистӣ, яъне гурӯҳи муташаккили шахсон барои тайёр ё содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237¹, 242, 243 (ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта) пешбиниамудай ҳамин Кодекс аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адовати идеологӣ, сиёсӣ, наҷодӣ, миллӣ, маҳалгарой, ё динӣ, ҳамчунин аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адоват нисбати кадом як гурӯҳи иҷтимоӣ, инчунин роҳбарӣ ба чунин иттиҳоди экстремистӣ, ба ҷузъ ё томи ба чунин иттиҳод дохилшаванда, ҳамчунин ташкили иттиҳоди ташкилкунадагон, роҳбарон ё дигар намоёндагонӣ ҷузъ ё томи чунин

иттиҳод бо мақсади таҳияи нақшаҳо ва (ё) шароит барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта».

Аз рӯи мазмун моддаи мазкур ба ҷумлаи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта инҳо дохил мешаванд: м.157 («Монеъ шудан ба фаъолияти ташкилоти динӣ»); м.158 («Монеъ шудан ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ»); м.160 («Вайрон кардани тартиби ташкил ва гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо, пикетгузориҳо ва роҳпаймоиҳо»); м.185 («Ташкили воҳидҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ»); м.188 («Бандитизм»); м.189 («Барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгарой ва ёдинӣ»); м.237 («Авбошӣ»); м.237¹ («Вандализм»); м.242 («Несту набуд ё вайрон кардани ёдгориҳои таърих ва фарҳанг»); м.243 («Таҳқири ҷасади ғавтидагон ва ғӯри онҳо»).

Чуноне аз мазмун ва моҳияти таркибҳои мазкур бармеояд, онҳо ягон ҳел «хусусияти» («тамоюли») барои бандубаст аҳамиятнок надоранд. Мувофиқи м.307³ ҚЧ Тоҷикистон барои ташкили фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ ё дигар ташкилоте, ки нисбати он аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдо карда дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятҳо бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст.

Иловаи муҳим ба ҚЧ ин ворид намудани м.307⁴ («Ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта») мебошад. Дар он барои ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта, инчунин роҳбарӣ ё иштирок дар чунин таълим новобаста аз ҷойи таълим ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст.

Мувофиқи эзоҳи м.307² ҚЧ Тоҷикистон шахсе, ки ихтиёран аз иштирок дар иттиҳоди экстремистӣ даст мекашад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар дар кирдори ӯ таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошад.

Эзоҳи м.307³ ҚЧ Тоҷикистон низ озод карданро бо чунин тартиб пешбинӣ кардааст: шахсе, ки ихтиёран аз иштирок дар фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ ва ё дигар ташкилоте, ки нисбати он аз ҷониби суд қарори эътибори қонунӣ пайдо карда дар бораи барҳам додан ё манъи фаъолиятҳо бино-

бар сабаби ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ қабул шудааст, даст мекашад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар дар кирдори ӯ таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» аз 8 декабри соли 2003 таҳти мафҳуми экстремизм изҳори фаъолияти ифротии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ба даъвати нооромӣ, дигаркунии сохти конститусионӣ дар давлат, ғасби ҳокимият ва аз худ кардани салоҳияти он, ангезонидани наҷодпарастӣ, миллатгарой, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро мефаҳмад.

Моҳияти аслии фаҳмиши экстремистиро дар қонунгузориҳои миллии тавассути амали экстремистӣ ва мақсадҳои он хеле муфассал дарк намудан мумкин аст. Фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва ё воқеӣ вобаста ба банақшагирӣ, ташкилкунӣ, тайёр кардан ва иҷрои амалҳои (кирдорҳои) экстремистӣ мебошанд, ки барои иҷрои мақсадҳои зерин равона карда шудаанд:

а) ба тарзи маҷбурӣ тағйир додани сохти конститусионӣ ва ҳалалдор сохтани ягонагии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

б) зарар расонидан ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

в) ғасб ё аз худ кардани салоҳияти ваколатҳои ҳокимият;

г) ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ;

д) амалӣ гардонидани фаъолияти террористӣ;

е) ангезонидани муноқишаҳои наҷодӣ, миллий ё динӣ, инчунин муноқишаҳои иҷтимоӣ, ки ба зӯрварӣ ё даъват ба зӯрварӣ алоқаманд аст;

ж) паст задани шаъни миллий;

з) ба амал овардани бетартибҳои оммавӣ, авбошӣ ва харобкорӣ бо сабабҳои душманӣ ё бадбинии идеологӣ, сиёсӣ, наҷодӣ, миллий ё динӣ ва ё бо сабабҳои бадбинӣ ё душманӣ нисбати ягон гурӯҳи иҷтимоӣ;

и) ташвиқоти ягона бурдан, бартарӣ доштан ё номукамалии шахрвандон бо хусусиятҳои муносибати онҳо ба дин, тамоюли иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллий ва ё забонии онҳо;

к) даъватҳои оммавӣ барои амалӣ гардонидани фаъолияти мазкур ё иҷрои амалҳои номбаршуда;

л) маблағгузорӣ ба фаъолияти мазкур ё расонидани қўмак барои амалӣ гаштани он, пешни-

ҳод кардани манзил, базаҳои таълимӣ, полиграфӣ, моддию техникаӣ, алоқаҳои телефонӣ, факсӣ, хизматрасонии иттилоотӣ, дигар воситаҳои моддию техникаӣ барои амалӣ шудани ин фаъолият.

Барои амалигардонии фаъолияти экстремистӣ шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешахрванд мувофиқи тартиби муқарраршудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ, маъмурӣ ва ҳуқуқӣ-гражданӣ кашида мешаванд.

Бо мақсади таъмини беҳатарию давлативу ҷамъиятӣ бо тартибу асосҳои пешбинишудаи қонун бо қарори суд қорқунӣ ва фаъолият ба шахси дар фаъолияти экстремистӣ иштироккарда дар хизмати давлатӣ, хизмати ҳарбӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳамчунин дар муассисаҳои таълимӣ ва машғул шудан ба фаъолияти хусусии ҳуқуқӣ маҳдуд карда мешавад.

Дар ҳолате, ки агар роҳбар ё корманди мақомоти роҳбарикунандаи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, динӣ ва ё ташкилоти ғайритиҷоратӣ ва дигар воҳидҳои таркибии онҳо рӯи роҳ барои амалигардонии фаъолияти экстремистӣ даъват мекунад, аз ҷумла дар ҳолатҳое, ки қарори суд нисбати ин шахс барои ҷинояти равиши экстремистидошта ба ҳукми қонун даромадааст, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои динӣ ва ё дигар ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ва дигар воҳидҳои таркибии онҳо ӯҳдадоранд, ки дар муддати панҷ рӯз аз рӯзе, ки ариза дода шудааст, рӯи роҳ дар бораи розӣ набуданашон ба гуфтаҳо ё кирдорҳои ҷунин шахсон хабар диҳанд.

Ҳангоми гузаронидани маҷлисо, намоишҳо, гирдиҳамой, роҳпаймоӣ ва дигар намоишҳои оммавӣ ба фаъолияти экстремистӣ роҳ дода намешавад. Ташкилкунандагони намоишҳои оммавӣ барои риоя накардани талаботҳои муқарраргардидаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба тартиби гузаронидани намоишҳои оммавӣ дахл доранд, ба роҳ надодан ба фаъолияти экстремистӣ, ҳамчунин ба пешгирии саривақтии он ҷавобгаранд.

Ба иштирокчиёни намоишҳои оммавӣ бо худ гирифтани яроқ ва дигар чизҳое, ки махсус тайёр карда шудаанд ва барои расонидани зиён ба саломатии шахрвандон ё зарар ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ истифода шуданаш мумкин

аст, манъ аст. Ҳамин тавр, агар меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)», КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Конвенсияи Шанхай дар бораи мубориза бо терроризм, ҷудоихоҳӣ ва ифротгарой (аз 15 июни соли 2001) бо ҳам муқоиса намоем, номувофиқатӣ байни онҳо ошкор мешавад. Мафҳуми ифротгарой хеле васеъ дар қонунгузориҳои миллии муқаррар шуда, аз аломатҳои аслии он, ки бо зӯроварӣ алоқаманд аст, берун баромадааст. Дар натиҷа меъёрҳои коллизии зиёд ба вуҷуд меояд.

Дар иртибот бо ин гуфтаҳо мо чунин мешуморем, ки мутобиқат байни фаҳмиши экстремизм бояд ҷой дошта бошад. Ҷиноятҳои ба истилоҳ тамоюли (хусусияти) экстремистидошта ҷиноятҳои мураккаб набуда, чунин «хусусият» ба қоидаи бандубасти ҷиноятҳо таъсир намерасонад. Ин ҷиноятҳо бо меъёрҳои худашон бандубаст гардида, маҷмӯи ҷиноятҳо ба вуҷуд намеоранд.

Мувофиқи маълумоти оморӣ Сармаркази таҳлилии иттилоотӣ ВКД ҚТ дар давраи солҳои 2004-2016 дар ҳудуди ҷумҳурӣ 271 ҷинояти дорои хусусияти экстремистӣ дар моддаи 307² КҶ ҚТ пешбинишуда ба қайд гирифта шудааст (аз ҷумла солҳои 2010 – 3, 2011 – 1, 2012 – 2, 2013 – 13, 2014 – 43, 2015 – 112 ва соли 2016 – 97 ҷиноят содир карда шудаанд), ки аз ин миқдор 29 парвандаи ҷиноятӣ тибқи қисми 1 моддаи 307² КҶ ҚТ, 238 парванда бо қисми 2 моддаи 307² КҶ ҚТ ва 4 парванда аз рӯи қисми 3 моддаи 307² КҶ ҚТ оғоз карда шудаанд[6].

Бо мақсади мубориза бар зидди ҷиноятҳои хусусияти террористӣ ва экстремистидошта ва пурзӯр намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир кардани чунин қирдорҳо соли 2018 ба моддаи 57 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйирот ворид карда шуд[7], ки тибқи он "ё барои маблағгузориҳои сафари шахсони воқеӣ ба давлате, ки дар он ҷо истиқомат намеkunанд ва ё шахрванди он нестанд, бо мақсади содир кардан, банақшагирӣ, тайёр кардан ё иштирок

дар содир намудани акти (актҳои) террористӣ ва ё барои тайёр намудани террористон ё гузаштан аз чунин тайёрӣ» илова карда шуд, ки минбаъд судҳо ҳангоми таъини ҷазои асосӣ нисбати шахсоне, ки чунин ҷиноятҳо содир менамоянд, инчунин ҷазои иловагиро дар намуди мусодираи молу мулк таъин менамоянд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // <http://www.president.tj/ru/node/13739> (Санаи муроҷиат: 20.01.2017).
2. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12.11.2016, № 776 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020» — Душанбе: ҚДММ «Контраст», 2016. — С. 1.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» аз 08.12.2003 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон — 2003. — №12. — С.697; 2007. — № 3, м. 158 [Ресурси электронӣ] — Речаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation—base/2003/>. (Санаи муроҷиат: 20.03.2017).
4. Қурбонзода Б.Ш. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарой) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Автореферати дисс. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Душ., 2017. С.3.
5. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.2003, №12, мод.697; с.2007, № 3, мод.158; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146.
6. //URL:http://jumhuriyat.tj/index.php?art_id=33769. (санаи ворид 19.09.2018).
7. Қурбонзода Б.Ш. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгарой) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Автореферати дисс. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Душ., 2017. С.4.

Аннотатсия

Чавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои хусусияти ифротгарой (экстремизм) ва террористидошта: дар назария ва амалия.

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои назариявӣ ва амалии чавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористӣ ва экстримтидошта таҳлил шудааст. Инчунин асосҳои банду басти ҷунин ҷиноятҳо муҳокима шудааст.

Аннотация

Уголовная ответственность для преступлений имеющие экстремистический и террористический характер

В данной статье анализируются теоритические и практические вопросы уголовной ответственности за преступления имеющие экстремистический и террористический характер. А также рассмотрено основание квалификации данных преступлений.

Annotation

Criminal liability for crimes of an extremist and terrorist nature

In this article, theoretical and practical issues are analyzed for criminal responsibility for a crime of an extremist and terrorist character. And also the basis of qualification of the given crime is considered.

Баҳриддинзода Субҳиддин Эсо,

муовини якуми директори Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент
E-mail: Subhiddin_b@mail.ru

ҲОЛАТИ ЧИНОЯТКОРӢ ВАТАЪСИРИ ОН БА ТАТБИҚИ КОНСЕПСИЯИ СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҷинояткорӣ, Паём, консепсия, ҷиноят, пешгирии ҷинояткорӣ.

Ключевые слова: преступность, Послание, концепция, преступление, предупреждение преступности.

Keywords: crime, Message, concept, crime, crime prevention.

Воситаҳои амалисозии пешгирии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ инъикос ёфтааст. Ин сиёсат дар кишвар дар шакли консепсия инъикос ёфтааст. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013 (№492) тасдиқ карда шудааст[1]. Консепсияи мазкур барои тарҳрезии нақшаҳои оянда ва ҳарсолаи фаъолияти ҳуқуқҷодкунии Ҳукумати Тоҷикистон дар соҳаи ҷиноятӣ, таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи тақдир додани қонунгузорию ҷиноятӣ ва таҷрибаи татбиқи он, инчунин барои арзёбӣ ва тасхеҳи минбаъдаи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ замина гузоштааст.

Татбиқи консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ аз нигоҳи назария ба яқчанд омилҳо вобастагӣ дорад. Аз ҷумла, ба ин омилҳо ҷинояткорӣ таъсир мерасонад. Аз ин ҷо, бо мақсади амалисозии консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ, пеш аз ҳама, бояд ҳолати ҷинояткорӣ дар кишвар таҳлил карда шавад.

Қолиби диққат аст, ки ба масъалаи ҷинояткорӣ ва пешгирии он Ҳукумати кишвар аҳамияти махсус медиҳад. Аз ҷумла, дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016 (минбаъд «Паёми соли 2016») ба масъалаҳои таъсири ҷинояткорӣ ва оқибатҳои он дар ҷомеа бевосита таваҷҷуҳ дода шуд. Дар ин Паём таъсири ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва натиҷаи манфии он (харобиву хисороти зиёд, ба миён омадани мушкilotу монеаҳои басо гарон ва ғайра) ба пешрафти мардуми Тоҷикистон қайд карда шуд [2, с. 4]. Яке аз оқибатҳои манфии ин ҷанг дар кишвар болоравии нишондодҳои ҷинояткорӣ аст. Барои пешгирии болоравии ҷиноят ва дар умум пешгирии ҷинояткорӣ дар ҷумҳурӣ мустаҳкам кардани волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ зарур аст.

Нигоҳи назари олимон дар самти саҳми арзанда доштани волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ дар пешгирии ҷинояткорӣ мавқеи хоси ҳудро дорад. Таҷрибаи давлатдорӣи Тоҷикистон дар соҳаи истиқлолияти давлатӣ исботи ин гуфтаҳо аст.

Тибқи муқаррароти Конститутсияи кишвар «Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад» (мод.1). «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд» [3, мод.5]. Аз ин ҷо, дар он волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ кафолат дода шудааст.

Натиҷаи заҳмати ҳамарӯзаи мардуми шарифи Тоҷикистон қорӣ гардидани волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ ҳамчун арзишҳои конститусионӣ дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳукумати кишвар кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки дар оянда низ ин арзишҳои конститусионӣ боз ҳам мустаҳкам карда шаванд.

Дар Паёми соли 2016 таъкид карда шуд, ки «таъмини волоияти қонун, тартиботи ҳуқуқӣ, хифзи суботу оромии ҷомеа, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои давлат ва ҷомеа вазифаи асосии мақомоти хифзи ҳуқуқи кишвар мебошад» [2, саҳ.35].

Амалисозии ин вазифаҳо мавқеи хоси сиёсати пешгирии ҷинояткориро талаб мекунад. Яке аз омилҳои беҳтарсозии фаъолияти пешгирии ҷинояткорӣ ва самаранок гардонидани он, ин дар даст доштани маълумоти кофӣ оид ба ҳолати ҷинояткорӣ дар давлат аст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар самтҳои татбиқи Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ мавқеи хосаро таъмини амният, тартиботи ҳуқуқӣ, волоияти қонун ва дар умум пешгирии ҷинояткорӣ доро мебошанд. Аз ин ҷо, ба мақсад мувофиқ аст, ки ҳолати ҷинояткорӣ дар гузашта ва ҳозира зери таҳлил қарор дода шавад.

Дар ҳақиқат, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон болоравии нишондодҳои ҷинояткорӣ дар солҳои охир ҷомеаро ба ташвиш овардааст. Тибқи маълумоти Сармаркази иттилоотию таҳлилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи ҷиноятҳои ба қайд гирифта дар кишвар сол аз сол зиёд шуда истодааст. Агар дар ҷумҳурӣ дар соли 2008 шумораи ҷиноятҳои ба қайд гирифта 11700 ададро ташкил дода бошад, пас дар солҳои минбаъда болоравии он, аз ҷумла дар 2009 - 12408 адад, дар соли 2010 - 14542 адад, дар соли 2011 - 16864 адад, дар соли 2012 - 16593 адад, дар соли 2013 - 18336 адад, дар соли 2014 - **19352** адад, дар соли 2015 - 21585 адад ва дар соли 2016 - 21756 адад ҷинояти содир шуда ба қайд гирифта шудааст [4, саҳ.4]. Ин нишондод дар соли 2017 ба 22018 адад расид[5].

Аз ин ҷо, дар шаш соли охир (2012-2017) тамоюли болоравии сатҳи ҷинояткорӣ дар

Тоҷикистон дида мешавад. Ҷунончи, шумораи ҷиноятҳои содиршуда дар соли 2013 назар ба соли 2012 дар кишвар 1743 адад зиёд, дар соли 2014 назар ба соли 2013 бошад 1016 ҷиноят зиёд, дар соли 2015 назар ба соли 2014 ин зиёдшавӣ ба 2233 ҷиноят [6] ва дар соли 2016 назар ба соли 2015 171 адади зиёди ҷиноятҳо ба қайд гирифта шуда [4, саҳ.4], дар нҳоят дар соли 2017 назар ба соли 206 ин нишондоди зиёдшавӣ ба 262 адад расид[5]. Ин нишондод исботи он аст, ки дар Тоҷикистон дар ин давра ҳамасола шумораи ҷиноятҳои ба қайд гирифташуда ба ҳисоби миёна 9-11 фоиз зиёд шудааст.

Масъалаи дигар ҳолати ҷинояткорӣ, ки на фақат кишвар, инчунин ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст, ин ба хатари глобалӣ табдил ёфтани терроризм ва экстремизм аст. Болоравии ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта ба терроризми байналмилалӣ, фаъолшавии унсурҳои ифротгаро, ҷалб намудани ҷавонон ба сафи созмонҳои экстремистиву террористӣ, зиёда аз ин ба иштироки ин ҷавонон дар низоъҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷӣ мусоидат менамояд. Ҷабҳаҳои гуногуни ин масъала низ дар Паём қайд карда шуданд[2, саҳ.34].

Тамоюли ҷинояткорӣ дар кишвар болоравии шумораи ҷиноятҳои муташаккил ва гуруҳҳои алоҳидаи он, ҷиноятҳои хусусияти террористӣ ва ифродгародошта, мувозинатии гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир муаммои дигаре ҷомеа шудааст. Ҷунончи, тибқи нишондодҳои омӯрӣ дар Тоҷикистон дар соли 2012 аз ҷониби мақомоти қорҳои дохилӣ 11 гуруҳи муташаккили ҷиноятӣ бо аъзогии 118 нафар бо содир намудани 255 ҷиноятҳои вазнин гумонбар доништа шуданд. Дар ҳуди ҳамин сол аз тарафи аъзоёни иттиҳодияҳои экстремистии «Ҳаракати исломии Ёзбекистон» 73 ҷиноят, инчунин 21 нафар аъзоёни «Хизб-ут-таҳрир» ва 7 нафар аъзоёни ташкилоти экстремистии «Таблиц» ошкор ва дастгир карда шудаанд[7]. Дар соли 2013 бошад дар кишвар 14 гуруҳи муташаккили ҷиноятӣ бо аъзогии 118 нафар муайян ва дастгир карда шуд, ки дар содир намудани 91 ҷинояти махсусан вазнин, аз ҷумла ташкили гуруҳи мусаллаҳи ғайриқонунӣ, бандитӣ, ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ, террористӣ ва ғайра даст доштанд[8].

Дар соли 2014 дар кишвар кормандони мақомоти корҳои дохилӣ аз 5 амали террористӣ ҷилавгирӣ намуда, 1 ҷинояти марбут ба терроризмро ошкор намуданд. Дар ҳуди ҳамин сол ин кормандон, инчунин, 116 нафар аъзои ташкилотҳои экстремистӣ ва террористиро дастгир намуданд, ки дар умум 338 ҷинояти вазнинро содир намуда буданд[9].

Дар соли 2015 низ дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳои муташаккил, экстремизму терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва силоҳи оташфишон натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шудааст. Аз ҷумла, 17 гурӯҳи муташаккили ҷиноятӣ бо аъзогии 132 нафар муайян карда шуд, ки дар содир намудани 247 ҷинояти вазнин даст доштанд. Инчунин, 835 ҷинояти хусусияти террористиву экстремистидошта ошкор карда шуда, дар натиҷа 247 нафар шаҳрвандон муайяну дастгир ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуданд. Дар соли 2015 903 нафар аъзоёни ташкилоти экстремистӣ ва террористии «Ансоруллоҳ», «Ҷундуллоҳ», «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ҳаракати Исломии Ёзбекистон» ва дигар ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро ба кофтукови байналмилалӣ эълон карда шуданд. Қайд кардан бамаврид аст, ки фаъолияти ин ташкилот, ҳизбу ҳаракатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудаанд. Дар ин давра аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 992 нафар шаҳрвандони Тоҷикистон барои иштирок дар задухӯрдҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷи кишвар, аз ҷумла дар Сурия ва Ироқ, ба қайд гирифта шуда, нисбати онҳо парвандаҳои ҷиноятӣ оғоз карда шуда буданд. Аз ин шумора, 156 нафар дастгир ва 61 нафари дигар ба Ватан баргардонида шуданд. Дар ин задухӯрдҳои мусаллаҳона 148 нафарашон ҳалок гардиданд ва нисбати 699 нафари дигар кофтукови расмӣ эълон карда шудааст. Дар умум, дар ин давра 1505 нафар шахсони дар кофтуков буда дастгир ва 718 нафар шахсони беному нишон гумшуда, муайян карда шуданд[6].

Дар соли 2016 дар рафти гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва амалиётҳои махсус аз ҷониби кормандони мақомоти корҳои дохилӣ 34 гурӯҳи муташаккил бо аъзогии 169 нафар муайяну дастгир карда шуданд. Дар кишвар дар ин сол 36 амали

террористӣ пешгирӣ карда шуда, зиёда аз 400 нафар аъзоёни ташкилотҳои террористӣ дастгир карда шуданд.

Тибқи маълумоти Вазорати корҳои дохилӣ дар соли 2016 40 нафар шаҳрвандони Тоҷикистон ба гурӯҳи террористии маъншудаи «Давлати исломӣ» аъзо шудаанд (ин нишондод назар ба соли 2015 камтар аст).

Агар дар соли 2015 аз давлатҳои Ироқу Сурия 80 нафар шаҳрвандон ба Тоҷикистон баргардонида шуда бошанд, пас ин нишондод дар соли 2016 – 22 нафар (асосан занону кӯдакон)-ро ташкил медиҳад.

Дар соли 2016 зиёда аз 300 нафар, ки дар содир намудани ҷиноятҳои муташаккил ва ё дар ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта гумонбар донисташуда аз давлатҳои дигар ба Тоҷикистон экстрадитсия карда шуданд[10].

Масъалаи дигар ин содир намудани ҷиноятҳои бо моддаҳои нашъадор ва воситаҳои психотропӣ алоқаманд буда мебошад. Ҷунончи, дар ҷумҳурӣ дар соли 2012 аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ 895 ҷинояти бо моддаҳои нашъадор ва воситаҳои психотропӣ алоқаманд буда ба қайд гирифта шудаанд. Ҳиссаи ин ҷиноятҳо дар шумораи умумии ҷиноятҳои ба қайд гирифта шуда дар ин сол 5,4 % ташкил дод. Аз гардиши ғайриқонунӣ 5978 кг маводи нашъадор мусодира карда шуд, ки он назар ба соли 2011 41,1% зиёд аст. Тибқи маълумоти диспансери наркологӣ дар ҷумҳурӣ 7255 нафар ашхоси нашъаманд дар қайд буданд, ки аз онҳо 223 нафарашон ҷинси зан мебошанд[11].

Дар соли 2013 зинаи нав дар татбиқи сиёсати давлат дар соҳаи назорати маводи нашъадор оғоз гардид, зеро бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2013 «Стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020» тасдиқ гардид[12]. Дар ҳамин сол Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли ба иҷрои «Барномаи миллии пешгирии паҳншавии нашъамандӣ ва тақмили кӯмаки наркологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017», ки бо Қарори Ҳукумати кишвар аз 30 апрели соли 2012 қабул шудааст, шурӯъ намуд.

Амалигардонии ин хуччатҳои муҳими соҳавӣ имкон медиҳанд, ки самаранокии чораҳои ба коҳиши пешниҳод ва талабот ба маводи муҳаддир дар кишвар баланд бардошта, низоми назорати давлатӣ дар соҳаи муомилоти маводи муҳаддир такмил, инчунин таҳкими амнияти давлат, чӣ дар сарҳадоти он ва чӣ дар дохили кишвар, коҳиши сатҳи хатари маводи муҳаддир, ки дар маҷмӯ ба бехдошти тамоми ҷамъият оварда мерасонад, устувор карда шавад.

Дар соли 2013 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз шумораи умумии ҷиноятҳои ба қайд гирифта шуда (18336 адад), 936-тои он ба муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир марбут буданд. Ин нишондиҳанда аз ҳама зиёд дар ин самт дар ин давра ба ҳисоб мерафт. Лекин дар муқоиса бо ҷиноятҳои умумӣ, ҷиноятҳои муҳаддиротӣ бо суръати пасттар афзоиш ёфтаанд. Чунончи, аз соли 2010 то соли 2013 шумораи ҷиноятҳои умумӣ 26 % зиёд шуда бошад, пас ҷиноятҳои муҳаддиротӣ 14,7% зиёд шудааст. Ҳамзамон, вазни қиёсии ҷиноятҳои муҳаддиротӣ аз шумораи умумии ҷиноятҳо дар ин давра босубот – аз 5,6% то 5,1% коҳиш ёфтааст.

Дар соли 2013 аз 936 ҷиноятҳои муҳаддиротии ба қайд гирифтаи мақомоти хифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 634-тои он (67,7%) ба моддаи 200 Кодекси ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан) мансуб мебошанд, ки аз онҳо 159 ҷиноят иловатан бо моддаи 289 Кодекси ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (қочок) бандубаст шудааст.

Аз соли 2010 шумораи ҷиноятҳои бо моддаи 289 Кодекси ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифташуда аз 69 то 159 афзуда, 130,4%-ро ташкил додааст, ки ин аз андешида шудани чораҳои муассир дар самти мустаҳкам намудани назорат дар хати марзи давлатӣ ва нуқтаҳои убури он шаҳодат медиҳад.

Инчунин, қайд кардан бамаврид аст, ки ба ҳар як парвандаи ҷиноятҳои дар соли 2013 оғозгардида 7,7 кг воситаҳои нашъадор рост меояд.

Дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили ҷиноятҳои муҳаддиротӣ, ки дар солҳои 2010–2013 ба қайд гирифта шудаанд, нишон

медиҳад, ки дар шаҳри Душанбе ва вилояти Суғд шумораи онҳо кам шуда, зиёдшавӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ), вилояти Хатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (НТЧ) дида мешавад.

Дар давраи солҳои 2010 – 2013 шумораи ҷиноятҳои муҳаддиротии ба қайд гирифташуда дар вилояти Хатлон 36,9% ва дар НТЧ 47,4% афзуд, лекин дар сурати нишондиҳандаҳои на он қадар зиёд афзоиши бештар – то 2,4 баробар ба ВМКБ рост меояд. Дар вилояти Суғд ва шаҳри Душанбе камшавии шумораи ҷиноятҳо на он қадар зиёд, қариб 5% буд.

Дар байни шахсони барои содир намудани ҷиноятҳои муҳаддиротӣ дастгиршуда, ҳиссаи шахсони синнашон аз 30-сола боло аз 66,9% дар соли 2010 то 69,7% дар соли 2013 зиёд шуд. Дар ин давра ҳиссаи гурӯҳи синну солашон 18-30 сола аз 32,5% то 29,3% кам шуд. Шумораи ноболиғони ҷиноятҳои муҳаддиротӣ содирнамуда, аз шумораи умумии шахсони ба қайд гирифташуда қариб 1% боқӣ мемонад.

Дар соли 2013 барои содир намудани ҷиноятҳои умумӣ 9162 нафар, аз ҷумла 1049 нафар барои содир намудани ҷиноятҳои вобаста ба муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор маҳкум шудаанд. Ин ҳамаҷунин нишондиҳандаҳои аз ҳама баланд дар солҳои охир мебошад.

Солҳои 2010-2013 шумораи умумии ашхоси маҳкумшуда то 22,3% афзоиш ёфт, барои содир намудани ҷиноятҳои муҳаддиротӣ бошад – ба 9,8% расид. Ҳамзамон, ҳиссаи шахсони барои ҷиноятҳои муҳаддиротӣ маҳкумшуда дар шумораи умумӣ аз 12,7% то 11,4% коҳиш ёфт.

То соли 2013 дар даврони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар кишвар аз ҷониби мақомоти хифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ аз муомилоти ғайриқонунӣ зиёда аз 102 тонна воситаҳои нашъадор мусодира шуд, ки аз ин ҷумла 32,7 тонна героин, 36,3 тонна афюн, 31,7 тонна маводи нашъадори гуруҳи бангдона ва 1,3 тонна дигар намудҳои воситаҳои нашъадор мебошанд.

Тамоюли зиёдшавии мусодираи воситаҳои нашъадор, ки баъди соли 2010 оғоз шуда буд, дар соли 2013 идома ёфт. Дар ин давра дар ҷумҳурӣ миқдори мусодираи маводи нашъадор

ба 71,3% зиёд шуда, аз 3902,7 кг дар соли 2010 то 6686,5 кг дар соли 2013 афзоиш ёфт. Таҳлили ҳаҷми мусодираи маводи нашъадор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки қисми зиёди маводи муҳаддир дар вилояти Хатлони бо Афғонистон ҳамсарҳад мусодира шудааст. Ҳиссаи миқдори мусодира дар ҳудуди ин вилоят аз 40,7% дар соли 2010 то 61,2% дар соли 2013 афзоиш ёфт. Дар ВМКБ, ки он ҳам бо Афғонистон ҳамсарҳад мебошад, ин нишондиҳанда байни 2% - 7% тағйир меёбад.

Дар 2013 дар муқоиса бо соли 2010 ҳиссаи миқдори маводи нашъадори мусодирашуда дар шаҳри Душанбе аз 21,5% то 17,3%, вилояти Суғд – аз 29,6% то 13,2% ва НТҚ – аз 27,4% то 6,8% коҳиш ёфтааст.

Ҳаҷми асосии маводи нашъадоре, ки дар вилояти Хатлон мусодира мешавад, ба чор ноҳияи бо Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ҳамсарҳад – Шӯрообод (ҳоло Ш. Шохин), Панҷ, Фархор ва Ҳамадонӣ рост меояд. Дар ин ноҳияҳо дар соли 2013 зиёда аз 82% (2012 – 78%) маводи муҳаддир аз миқдори умумии дар вилоят мусодирашударо ташкил дод.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки аз соли 1996 сар карда ҳаҷми мусодираи героин дар Тоҷикистон ҳамасола афзоиш ёфта, дар соли 2003 ба ҳади ниҳии худ – 5600 кг расид. Солҳои минбаъда ҳаҷми он коҳиш ёфта, дар соли 2013 ба 483,8 кг расидааст.

Солҳои 2010-2013 дар ҳудуди панҷ давлати Осиёи Марказӣ аз муомилоти ғайриқонунӣ 16,1 тонна гурӯҳи афюн мусодира шуд, ки аз ин миқдор ба Тоҷикистон 32%, Ёзбекистон – 29%, Туркманистон – 17%, Қазоқистон – 14% ва Қирғизистон – 8% рост меомад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар соли 2013 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ ҳодисаҳои ягонаи мусодираи моддаҳои психотропӣ ба қайд гирифта шуданд. Миқдори зиёди моддаҳои психотропӣ дар соли 2013 мусодираи 2031 ҳаби дар таркибаш метаклорфенилпиперазин (м-ХФП) дошта мебошад, ки аз ҷиҳати таъсирнокӣ ба МДМА мувофиқат мекунад.

Ҳолати дигари дар Тоҷикистон дар соли 2011 ба қайд гирифта шуда, ин аввалин

маротиба дар кишвар миқдори зиёди м-ХФП – 1045 ҳаб мусодира гардида мебошад.

Аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз муомилоти ғайриқонунӣ соли 2013 дар маҷмӯъ 6 ҳаби МДМА мусодира гардид (барои муқоиса дар соли 2012 – шумораи он ба 21740, дар соли 2011 – 485 ва дар соли 2010 бошад, 10 адад мусодира шуд).

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар моддаҳои психотропии диазепам ва фенобарбитал мусодира мешавад, вале он дар ҳаҷми умумии мусодира миқдори зиёдро ташкил наметаҳанд. Дар соли 2013 мусодираи 408 ҳаби фенобарбитал ва 52 ҳаби диазепам ба қайд гирифта шуд.

Ҳолати вобаста ба мусодираи амфетамин ё метамфетамин дар соли 2013 ба қайд гирифта нашудааст.

Дар солҳои минбаъда, аз ҷумла дар соли 2014 дар кишвар аз гардиши ғайриқонунӣ 6213 кг (дар муқоиса дар соли 2013 - 6686 кг) маводи нашъадор мусодира карда шуд. Тибқи маълумоти диспансери наркологӣ дар ҷумҳурӣ 7279 (дар муқоиса дар соли 2013 - 7176) нафар ашхоси нашъаманд дар қайд буданд. Миқдори умуми маводи нашъадори мусодирашуда дар соли 2015 дар кишвар 4676 кг-ро ташкил дод[13].

Мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор дар соли 2016 давом дода шуда, дар кишвар дар умум 3426,4 кг ин мавод мусодира карда шуд. Тибқи маълумоти диспансери наркологӣ дар ҷумҳурӣ 7067 нафар ашхоси нашъаманд дар қайд буданд, ки аз онҳо 175 нафарашон ҷинси зан мебошанд. Мавриди қайд аст, ки шумораи зиёди ин нафарон дар шаҳри Душанбе (2654 нафар, ки аз онҳо 106 нафарашон занон) қарор доранд. Дар вилояти Суғд 1147 нафар (41 нафари онҳо занон), дар вилояти Хатлон 1385 нафар (18 нафари онҳо занон), дар ноҳияҳои тобеъи марказ 1074 нафар (7 нафар занон) ва дар вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон 807 нафар (3 нафар занон) ашхоси нашъаманд ба қайд гирифта шудаанд.

Тибқи нишондодҳои оморӣ ба ҳар 100000 аҳолии кишвар 83 ашхоси нашъаманд рост меояд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар соли 2016 дар умум 289 ҳолати гардиши ғайриқонунии маводи нашъадор ба қайд

гирифта шудааст, ки ин дар муқоиса ба соли 2015 73 ҳолат зиёд аст (33%)[14].

Аз ин ҷо, таҷриба нишон медиҳад, ки ин омилҳо ба татбиқи Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири бевосита доранд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <http://mmk.tj/Government-programs/concept/jmoyat>.

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе, 22.12. 2016с.

3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: «Нашириёти Ганҷ», 2016.

4. Сарчашмаи электронӣ - сомонаи ВКД ҚТ: <http://www.mvd.tj>; Қонун ва ҷомеа № 4 (405), 26 январи соли 2017.

5. Сарчашмаи электронӣ - сомонаи ВКД ҚТ: <http://www.mvd.tj>.

6. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.mvd.tj/index.php/tj/asosi/9993-sukhanron>.

7. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.mvd.tj/index.php/uk-UA/asosi/1165-nishasti-matbuot-dar-vkd>.

8. Сарчашмаи электронӣ: <http://mvd.tj/index.php/tj/asosi/3403-cfd>.

9. Сарчашмаи электронӣ: news.tj/tj/news/peshgirii-5-amali-terrorist-dar-soli-guzashta.

10. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.news.tj/ru/news/tajikistan/security/20170120/v-proshlom-godu-v-tadzhikistane-predotvratsheno-36-teraktov>.

11. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.mvd.tj/index.php/uk-UA/asosi/1165-nishasti-matbuot-dar-vkd>.

12. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.mmk.tj>.

13. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.mvd.tj/index.php/tj/asosi/9993-sukhanron>.

14. Сарчашмаи электронӣ: <http://www.akn.tj/nishasti-matbuot-dar-agentii-nazorati-mavodi-nash-aovar.html>.

Аннотатсия

Ҳолати ҷинояткорӣ ва таъсири он ба татбиқи Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҳолати ҷинояткорӣ дар кишвар ва таъсири он ба давраҳои алоҳидаи татбиқи Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро зери таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф нишондодҳои ҷинояткориро вобаста ба давраҳои алоҳида дар солҳои охир таҳлил намуда, ба хулоса омадааст, ки пасту болоравии нишондодҳои ҷинояткорӣ ва дар умум ҳолати ҷинояткорӣ ба татбиқи бевоситаи Консепсияи мазкур дар Тоҷикистон таъсир мерасонад.

Аннотация

Состояние преступности и ее влияние на процесс реализации Концепции уголовно-правовой политики Республики Таджикистан

В настоящей статье исследуется состояние преступности в Республике Таджикистан и ее влияние на отдельные стадии реализации Концепции уголовно-правовой политики. Автор, анализируя уголовную статистику в республике за последние годы, пришел к выводу о целесообразности учета влияния динамики преступности и в целом состояния преступности на процесс реализации уголовно-правовой политики в Таджикистане.

Annotation

The state of crime and its influence on the process of implementation of the Concept of criminal law of the Republic of Tajikistan

The present article examines the state of crime in the Republic of Tajikistan and its impact on the individual stages implementation of the Concept of Criminal-Law policy. The author, analyzing the criminal statistics in the republic in the recent years, came to the conclusion about the expedient to take into account the influence of the dynamics of crime and the general state of crime on the process of implementing the criminal law in Tajikistan.

Семыкина Ольга Ивановна,

старший научный сотрудник отдела зарубежного конституционного, административного, уголовного законодательства и международного права Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, кандидат юридических наук

E-mail: semykola@yandex.ru

«РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ КРУГ» В ДИЛЕММЕ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ИНСТИТУТА УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РОССИЙСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Калидвожаҳо: қонунгузориҳои ҷиноятӣ; қонунгузориҳои муҳофизати ҷиноятӣ; ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони ҳуқуқӣ; ҷавобгарии нопурраи шахсони ҳуқуқӣ; ҷазо; ҷораҳои таъсиррасонии ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ; таҳлили ретроспективӣ.

Ключевые слова: уголовное законодательство; уголовно-процессуальное законодательство; уголовная ответственность юридических лиц; квазиответственность юридических лиц; наказание; меры уголовно-правового воздействия; ретроспективный анализ.

Key words: criminal legislation; criminal procedure legislation; criminal liability of legal persons; quasi-liability of legal persons; punishment; criminal sanctions; retrospective analysis.

В последние несколько лет вновь актуализировался интерес законодателя, теоретика и практика к легализации в российском уголовном праве института уголовной ответственности юридических лиц. Своеобразными стимуляторами повышения внимания к этой проблематике, с одной стороны, выступили широко известные рекомендации международных правовых актов[46], с другой стороны, – разработанные и предложенные для научного рецензирования законопроекты [1-2; 28, с. 58-59], ориентированные на криминализацию деяний юридических лиц в УК РФ. Как следствие, сторонники введения института уголовной ответственности юридических лиц аргументировали свою позицию констатацией соответствующих международных правовых стандартов, подписанием которых выступила Россия, а также обширным мировым опытом реализации этих рекомендаций в национальном законодательстве многих зарубежных стран с различными правовыми традициями. Противники концепции уголовной ответственности юридических лиц неустанно подчеркивали незыблемость, непреодолимость и патриархальность тех принципов

уголовного права (прежде всего, принципа личной ответственности), которые конфликтуют с возможностью признания юридических лиц субъектами преступлений. Полагаем, что и та, и другая позиция заслуживает беспрекословного внимания и досконального научно-практического обсуждения, однако зарождается закономерный вопрос: насколько многие из таких суждений являются новаторскими для современной дискуссии о наделении ответственности юридических лиц уголовно-правовым характером и не присутствует ли в этом споре эффект «дежавю»?

Горячие дискуссии относительно данной проблематики начались еще в XIX в., разделив научное сообщество на два противоположных лагеря [36; 37, с. 8-26]. В одном из них – в лагере сторонников «принципа безответственности» юридических лиц – пропагандировалась идея о невозможности совершения преступления юридическим лицом. Имея в основе общий постулат о том, что преступления, совершенные представителями юридического лица в интересах последнего по своей правовой природе являются индивидуальными деяниями только

этих лиц, тем не менее, приверженцы этого лагеря не пришли к единому знаменателю и дифференцировались на две научные школы – индетерминистов и детерминистов.

Так, индетерминисты оперировали тем, что свободой воли наделено только физическое лицо, и лишь оно может быть субъектом преступления. Сама по себе фикция юридического лица корреспондировалась, как правило, со сферой частного права. К этой группе ученых примыкали А.Ф. Бернер [12, с. 339-342], С.М. Будзинский [13, с. 70-77], А.В. Лохвицкий [24, с. 34-41], В.Д. Спасович [42, с. 111-118].

Детерминисты также говорили об отнесении к субъекту преступления только индивидуального человека. Однако в отличие от индетерминистов, они связывали волевое поведение физического лица с причинным соотношением между преступной деятельностью, ее деятелем и внешними факторами. Так, Я.И. Баршев [9, с. 51-54], Л.С. Белогриц-Котляревский [10, с. 50-60], М.Н. Гернет [14, с. 164], В.В. Есипов [16, с. 103-105], П.Д. Калмыков [18, с. 40-45], А.О. Кистяковский [19, с. 294-305], Г.Е. Колоколов [20, с. 159-162], А.А. Мирлес [26, с. 11], Н.А. Неклюдов [29], А. Пестржецкий [30, с. 402], С.В. Познышев [32, с. 128-131], Г.П. Пусторослев [34], Н.Д. Сергиевский [38, с. 338], Н.С. Таганцев [43, с. 6-17], М.П. Чубинский [47, с. 71-80] отстаивали точку зрения, согласно которой уголовная ответственность всегда носит личный характер. Ответственность же юридических лиц имеет иную направленность – гражданско-правовой (Н.А. Неклюдов, Г.Е. Колоколов, М.П. Чубинский) и административной (Л.С. Белогриц-Котляревский, М.Н. Гернет) ответственности, правительственных (П.Д. Калмыков, А.О. Кистяковский) или полицейских (А. Пестржецкий) мер предупреждения.

В другом лагере – сторонников криминального подхода – сущность преступлений корпораций виделась в фактической противоправной деятельности отдельных индивидов, совершаемой в преступных интересах корпорации вопреки правомерным общественным целям ее деятельности. Как отмечал Г.И. Солнцев, поскольку российское законодательство закрепляло «воспрещения, угрожения и иные наказания» за совершение преступлений незаконно созданными обществами,

«*personaemorales*» также могли подвергаться правомерным наказаниям [41, с. 72-74].

Отметим, что в середине XIX в. в законодательном обороте все же легализовались правовые конструкции, допускавшие исключения из общего принципа личной ответственности. В частности, в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года содержались нормы об ответственности за проступки, позволяющие суду применять денежные взыскания: а) к обществам, когда их должностные лица, виновные в присвоении или растрате, не в состоянии были самостоятельно возместить причиненные убытки (ст. 360); б) к рекрутским участкам, за нарушение правил постановки рекрутов на учет и взыскания рекрутских повинностей (ст. ст. 511 - 515); в) к сельским обществам за укрывательство военных беглецов, при условии, если беглец не был обнаружен и приведен к начальству самим обществом (ст. 528); г) к семьям за укрывательство беглых рекрутов, отданных на службу из того же селения или городского податного общества (ст. 529); д) к еврейским обществам за укрывательство военных беглецов из евреев, если само еврейское общество не обнаружило беглеца и не предоставило его начальству (ст. 530); е) к обществам, вторично отпустившим по паспортам или свидетельствам немощных лиц (престарелых, больных, инвалидов), впоследствии замеченных в попрошайничестве (ст. 985). В Уставе уголовного судопроизводства 1864 года имелись механизмы применения к юридическим лицам процессуальных санкций за правонарушения казенного имущества, монетного права казны и права казны на различные доходы (ст. ст. 1152-1155).

Тем не менее, независимо от регламентации норм об ответственности юридических лиц непосредственно в уголовном и уголовно-процессуальном законах в теории уголовного права продолжали сохраняться глубокие сомнения в практической возможности привлечения «фиктивных» лиц к уголовной ответственности. Подтверждали эти сомнения решения уголовно-кассационного департамента Сената, в которых подчеркивалось, что юридические лица не могли подлежать уголовному преследованию за преступные действия своих членов (агентов),

поскольку последние в порядке уголовного судопроизводства подлежали личной ответственности [3-6]. Но как показало исследование, судебная практика по делам об ответственности юридических лиц за уголовные правонарушения их представителей не была столь однозначна. И ожидалась такая правовая неопределенность на коллизиях в нормах материального и процессуального права.

Так, закрепление в Уложении 1845 года указаний о признании юридических лиц субъектами уголовных деяний, а в Уставе 1864 года – о применении юридическим лицам процессуальной санкции в виде закрытия, диссонировало с основополагающим принципом личной ответственности (ст. 1 Уложения 1845 года; ст. 15 Устава 1864 года). Кроме того, в силу предписаний Устава 1864 г. активация названной процессуальной санкции была возможна лишь в рамках досудебного уголовного судопроизводства и только по делам о нарушениях Уставов казенных управлений. В отношении судопроизводства по уголовным делам об иных видах правонарушений (включая вышеуказанные статьи Уложения 1845 года) в нормах Устава 1864 года в качестве подозреваемых (обвиняемых) презюмировались физические лица [35; 42, с. 368].

Согласно точному смыслу ст. 15 Устава 1864 года в уголовном деле всякий несет ответственность за себя. С одной стороны, категоричность текста ст. 15 Устава 1864 года обуславливала невозможность каких-либо исключений – юридическое лицо не могло «подлежать уголовному преследованию за преступные действия своих агентов или лиц, его представляющих и входящих в его состав» [47, с. 75-76]. Поэтому, исходя из буквального толкования ст. 15 Устава 1864 года, признавалось незаконным уголовное преследование целых обществ без конкретизации вины каждого физического лица [8]. Но с другой стороны, особую группу изъятий, выражающихся «в денежной ответственности», образовывали, например, «уголовный штраф, взимаемый с еврейской общины за каждого еврея, бежавшего от воинской повинности» и отступление от принципа индивидуальной ответственности «в целях охраны интересов государственного казначейства» [8]. Подобные исключения основывались на ином

положении, закрепленном в той же ст. 15 Устава 1864 года, согласно которому в «вознаграждении вреда, причиненного преступлением или проступком, за подсудимого могут отвечать и другие лица, но лишь в указанных законом случаях». Вполне возможно, что приведенная формулировка и обуславливала правовую неопределенность в судебной практике. Например, по уголовным делам о контрабанде Сенат признавал обоснованным возложение уплаты пени на все акционерное общество или товарищество на паях в случаях ее неуплаты непосредственно виновным в контрабанде физическим лицом либо не обнаружении виновных [25, с. 104]. По уголовным делам о сбережении лесов Сенат также допускал возможность «обвинения в лесной порубке целого крестьянского общества без поименного указания обвиняемых» [7].

Сегодня, дискуссия на тему о целесообразности введения института уголовной ответственности юридических лиц, мы, по сути, ходим по «ретроспективному кругу». Аналогичные дискуссии возникали и в последующие периоды развития российского государства и права. Так, в советском уголовном праве идея уголовной ответственности юридических лиц оценивалась критически. Какие-либо попытки легализовать этот институт в кодифицированных уголовных законах заканчивались неудачей. Лишь по тому основанию, что юридические лица в советском государстве являлись государственными или общественными учреждениями, либо предприятиями квазигосударственного сектора, были отвергнуты нормы об ответственности юридических лиц, некогда включенные в редакцию разработанного НКЮ РСФСР проекта УК РСФСР 1926 г. [31, с. 228-229].

В советской юридической науке доминировала позиция, согласно которой преступления, совершенные от имени юридического лица не делало это лицо субъектом преступления. Подход к непризнанию юридического лица субъектом преступления по-прежнему основывался на отвергающем объективное вменение принципе индивидуальной вины и теории «фикции». Но как свидетельствует анализ многочисленных нормативных правовых актов (например, действующих в период 1917–1950-х

гг.) в некоторых исключительных случаях имела и другая сторона в трактовке принципа вины, встав на которую законодатель не только не отвергал, но даже приветствовал коллективную уголовную ответственность. Например, вплоть до 1959 года в отечественном уголовном законодательстве наряду с личной ответственностью сохранялся коллективный элемент – «круговая порука» родственников лиц, признанных виновными в измене Родины [37, с. 38–46].

В дальнейшем, принятие Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик от 25 декабря 1958 года и введение в действие УК РСФСР 1960 года, воплотившего в своем содержании принцип персональной виновной ответственности способствовало умножению числа противников уголовной ответственности юридических лиц. В силу специфики целей уголовной ответственности любые коллективы, объединения и организации, являющиеся юридическими лицами, не могли нанести оскорбление, украсть, совершить хулиганство или убийство, равно как не могли действовать умышленно или неосторожно [39, с. 108]. Но даже если незаконное решение принято коллективным органом, то уголовной ответственности все равно подлежало лицо, которое персонально ответственно за принятие такого решения в составе этого органа [40, с. 125–126].

Казалось бы, что с переходом после 17-го года прошлого века российского государства к новым формам имущественных отношений, институту уголовной ответственности юридических лиц не найдется места в рамках механизмов уголовно-правового регулирования. Однако, ставя во главу угла политико-классовый окрас общественной опасности преступлений, законодатель завуалировал этот институт, в одном случае, придав ему квазиуголовный характер, в другом – мер административного воздействия, в третьем – смешав оба предыдущих аспекта, и, что еще примечательно, обособлено сохранив элементы «круговой поруки». Аккумуляция этих подходов говорит о новой для уголовного права этого периода предикатной модели ответственности юридических лиц. Эта модель заключалась в неизбежности применения к юридическим лицам механизмов государственного принуждения за прикосновенность к

преступной деятельности и соучастие в ней [37, с. 48–49].

Новый виток в разработке института уголовной ответственности юридических лиц был связан с обнародованием в 1991 года проекта нового УК РФ [17]. И вновь неоднократные попытки внедрить этот институт в российское уголовное право потерпели крах – ни одна из анонсированных моделей не получила необходимую поддержку у законодателя, в науке и практике [11, с. 141; 23, с. 82]. Лишь небольшая группа исследователей не отвергала идею введения уголовной ответственности юридических лиц, отмечая, что «применение к ним соответствующих санкций, например, за экологические преступления, могло бы усилить уголовно-правовую охрану важнейших объектов» [21, с. 44].

Разработанный в 1992 году второй вариант проекта УК РФ не содержал норм об ответственности юридических лиц [45]. Позднее, комментируя эту ситуацию, авторы Проекта пришли к выводу о необходимости устранения этого пробела [33, с. 297–298]. Так, появились предложения: о введении в число принципов уголовного законодательства принципа «виновной ответственности юридических лиц»; о признании основанием уголовной ответственности юридического лица совершение деяния физического лица; о включении пресечения общественно-опасной деятельности юридического лица и возмещения причиненного преступлением ущерба в качестве цели наказания для юридических лиц; о самостоятельной системе и правилах назначения юридическим лицам отдельных видов наказания [33, с. 299–301]. Однако, как и в предыдущем случае, детальный анализ норм об ответственности юридических лиц, приведенных в поправках к Проекту, вызвал ряд замечаний, упиравшихся в отсутствие самостоятельной вины юридического лица, сомнительную идентификацию вины юридического лица с виной физического лица и невозможность снятия уголовно-правового запрета на объективное вменение [22].

В 1994 г. был опубликован еще один проект УК РФ, воплотивший в себе две известные в доктрине уголовного права модели уголовной ответственности юридических лиц – дополнительную (к ответственности юридического

лица) и самостоятельную (в случае неисполнения либо ненадлежащего исполнения юридическим лицом законодательных установок) [44]. Как и в предыдущих случаях, предложенные в проекте конструкции не выдержали научной критики. При этом один из «блоков» критических аргументов смыкался по-прежнему на связи привлечения к уголовной ответственности руководителей или иных физических лиц, представляющих соответствующее юридическое лицо, с объективным вменением [37, с. 49-60].

Принятие УК РФ 1996 года впервые в российском уголовном праве легализовавшего физическое лицо в числе основных признаков субъекта преступления (ст. 19), несколько «остудило» ученых, но полностью не смогло закрыть дискуссионную трибуну о проблематике уголовной ответственности юридических лиц. Полемика об этом институте периодически актуализируется и «обрастает» новыми критическими замечаниями. Но какими бы масштабными не были аргументы противников введения в отечественное уголовное право института ответственности юридических лиц, они не могут разрушить один весомый факт, уже поставивший под сомнение взгляд «contra». Речь идет о регламентации квазиуголовных санкций для юридических лиц в положениях ч. 3 ст. 104¹ гл. 15¹ УК РФ о конфискации у юридических лиц денег, ценностей и иного имущества, переданного осужденным организации, при условии, что принявшей эти предметы организации заведомо известно или должно быть известно о преступном характере их происхождения [27, с. 10-11]. Этот нюанс красноречиво говорит о том, что «борьба» противоположных взглядов на механизмы уголовной ответственности юридических лиц привела к прогрессу – уголовный закон, наука и практика восприняли аргументы о целесообразности распространения на юридических лиц жестких имущественных санкций за совершение преступлений их представителями.

Список литературы:

1. Законопроект № 750443-6 «О внесении изменений в некоторые законодательные акты РФ в связи с введением института уголовной ответственности юридических лиц» // Государственная Дума Федерального Собрания РФ

(официальный сайт) [Электронный ресурс] // URL: <http://sozd.parlament.gov.ru/bill/750443-6> (дата обращения: 21.06.2018).

2. Проект Федерального Закона РФ «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации в связи с введением института уголовно-правового воздействия в отношении юридических лиц» (подготовлен Следственным комитетом РФ) // Следственный комитет РФ [Электронный ресурс] // URL: <http://sledcom.ru/document/1133> (дата обращения: 21.06.2018).

3. Решение Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената от 17 января (21 февраля) 1884 г. «По делу русского общества страхования и транспортирования кладей» // Решения Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената (1884 г.). – С.-Петербург, 1885. С. 8–9.

4. Решение Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената 1884 г. № 4 «По делу русского общества транспортных кладей» // Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Том I. Изд. второе, пересмотренное и дополненное. СПб., 1902. С. 370–379.

5. Решение Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената 1885 г. № 28 «По делу о таганрогской таможне» // Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Том I. Изд. второе, пересмотренное и дополненное. СПб., 1902. С. 370–379.

6. Решение Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената 1896 г. № 17 «По делу директоров ревельского общества морских купаний» // Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Том I. Изд. второе, пересмотренное и дополненное. СПб., 1902. С. 370–379.

7. Решение Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената от 03.01.1870 г. «По делу о порубке леса в стрелецкой слободе» // Решения Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената (1 полугодие 1870 г.). – С.-Петербург, 1875. С. 6–7.

8. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета от 7 июня 1872 г. «По делу Галкиной о растрате сиротских сумм» // Указа-

тель вопросов уголовного права, разрешавшихся на консультации, при Министерстве юстиции, учрежденной (1866–1874 гг.). – С.-Петербург, 1875. С. 112–113.

9. Баршев Я. Уголовное право. Лекции / рукопись. – Б.г., б.м.–131с.

10.Белогриц-Котляревский Л.С. Очерки курса русского уголовного права. Общая и особенная часть. Лекции. – Киев-Харьков: Южно-русское книгоиздательство Ф.А. Югансона, 1896. – 671 с.

11.Беляева Н.В. Обсуждение проекта УК России на заседании координационного бюро по проблемам уголовного права // Государство и право. 1992. № 3. С. 140–143.

12.Бернер А.Ф. Учебник уголовного права. Том 1. Часть Общая. – С.-Петербург: Перевод и издание Н. Неклюдова, 1865. – 940 с.

13.Будзинский С. Начала уголовного права. – Варшава, 1870.–362 с.

14.Гернет М.Н. Уголовное право. Часть Общая. Лекции, читанные в Народном университете Московского общества Народных университетов. – Херсонес: Издание Н.А. Ходушина, 1913. – 205с.

15. Голованова Н.А., Лафитский В.И., Цирина М.А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование). – М., 2013. – 312с.

16.Есипов В.В. Очерки русского уголовного права. Часть Общая. Преступление и преступники. Наказание и наказуемые. С.-Петербург: Типография В.Н. Васильева, 1898. – 402 с.

17.За что и как будут судить в России. Новый Уголовный кодекс (проект) // Специальный выпуск журнала «Закон» (приложение к газете «Известия»). 1992 (январь).

18.Калмыков П.Д. Учебник уголовного права. Часть общая. – С.-Петербург: Типография товарищества «Общественная польза», 1866. – 551 с.

19.Кистяковский А.О. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая. – Киев: Тип. И. и А. Давиденко, 1882.–972 с.

20.Колоколов Г.Е. Уголовное право. Об-

щая часть. Курс лекций, составленный студентами Императорского Московского университета. – М.: типо-Литография Келлер, 1899–1900. – 762 с.

21.Концепция уголовного законодательства РФ (Келина С.Г., Гальперин И.М., Игнатов А.Н., Красиков Ю.А., Миньковский Г.М. и др.) // Государство и право. 1992. № 8. С. 39–46.

22.Крылова Н.Е. Уголовная ответственность юридических лиц (корпораций): сравнительно-правовой анализ // Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: Учебное пособие / Научный ред. проф. Н.Ф. Кузнецова; отв. ред. проф. В.С. Комиссаров. – М.: Издательский Дом «Городец», 2009. С. 75–108.

23.Кузнецова Н.Ф. Цели и механизмы реформы Уголовного кодекса // Государство и право. 1992. № 6. 78–86.

24.Лохвицкий А. Курс русского уголовного права. – СПб.: Скрепчатная Ю.О. Шрейера, 1871. – 714 с.

25.Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. Ч. II. – СПб., 1907. –762 с.

26.Мирлес А. Краткий курс русского уголовного процесса. – Киев: Книгоиздательство И.И. Самоненко, 1912. – 104 с.

27.Нарышкин С.Е., Хабриева Т.Я. Механизм оценки антикоррупционных стандартов ГРЕКО (сравнительно-правовое исследование) //Журнал российского права. 2011. № 9. С. 5–12.

28.Наумов А.В. Уголовная ответственность юридических лиц // LexRussica. 2015. № 7. С. 57–63.

29.Неклюдов Н.А. Общая часть уголовного права (конспект). – С.-Петербург, Типография П.П. Меркульева, 1875. – 200 с.

30.Пестржецкий А. Об ответственности обществ за преступления // Журнал министерства юстиции. 1866. № 6 (июнь). С. 401–418.

31.Пионтковский А.А. Советское уголовное право. Том 1. Общая часть. Изд. третье испр. и доп. – Ленинград, 1929. – 371 с.

32.Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. М.: Издание А.А. Карцева, 1912. – 668 с.

33.Преступление и наказание: Комментарий к проекту Уголовного кодекса России / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой и проф. А.В.

Наумова. – М.: «ДЕ-ЮРЕ», 1993. – 304 с.

34. Пусторослев П.П. Преступность, виновность, вменяемость // Журнал Министерства юстиции. 1907 (апрель). С. 77–192.

35. Семыкина О.И. Генезис уголовно-процессуального законодательства об ответственности юридических лиц в России // Журнал российского права. 2016. № 1. С. 138–146.

36. Семыкина О.И. Историческая обусловленность института ответственности юридических лиц в российском уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве // Основания ответственности юридических лиц: гражданско-правовые, административно-правовые и уголовно-правовые аспекты: сборник материалов Всероссийской научно-практической интернет-конференции (г. Москва, 24.10.2016г.) / редакционная коллегия: А.И. Ковлер, Ю.В. Трунцевский, О.И. Семыкина, О.А. Терновая. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве российской Федерации: РИОР, 2017. С. 194–205.

37. Семыкина О.И. Уголовная ответственность юридических лиц в российском праве XIX – XX веков: законодательные, теоретические и правоприменительные аспекты: научно-практическое пособие. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2017. – 80 с.

38. Сергиевский Н.Д. Курс лекций по уголовному праву. – Ярославль, 1880.

39. Советское уголовное право. Общая часть / под ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера, В.Н. Кудрявцева. – М.: Издательство Московского университета, 1974.

40. Советское уголовное право: Общая часть / под ред. Г.А. Кригера, Б.А. Куринова, Ю.М. Ткачевского. – М.: Издательство Московского университета, 1981. – 517 с.

41. Солнцев Г. Российское уголовное право (по изданию 1820 г.) / под ред. Г.С. Фельдштейна. – Ярославль, 1907. – 218 с.

42. Спасович В.Д. Учебник уголовного права. Том 1. – СПб.: В типографии Иосифа Огризко, 1863. – 438 с.

43. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть Общая. Кн. 1. Учение о преступлении. СПб., 1874. – 284 с.

44. Уголовный кодекс Российской Федерации (Общая часть). Проект. – М., 1994. – 58 с.

45. Уголовный кодекс Российской Федерации (проект) // Юридический вестник. 1992. № 20 (22). Специальный выпуск.

46. Федоров А.В. Международно-правовое регулирование вопросов уголовной ответственности юридических лиц // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2015. № 3. С. 367–381.

47. Чубинский М.П. Общие положения: ст. ст. 14–15 // Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. Вып. 1. Ст. ст. 1–84. М.: Типография «Культура», 1914. С. 76.

Аннотация

Масъалаи расмикунонии инстиуту ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони ҳуқуқӣ дар қонунгузории Россия: аз нигоҳи гузашта

Дар мақолаи пешниҳодшаванда дар калиди ретроспективӣ муносибатҳои қонунгузор, ҳуқуқшинос ва амалияи дар қонунгардонии ҷавобгарии ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҷиноятию мурофиавии Русия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Пас, таҷрибаи мусбати ташаккули ҳуқуқи Русия дар нимаи дуюми асри XIX имкон фароҳам овард, ки таҳлили меъёрҳои оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони ҳуқуқӣ дар Дастурамал оид ба ҷазоҳои ҷиноятӣ ва ислоҳии соли 1845 таҳлил гузаронида шуда, таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои мурофиавии ба шахсони ҳуқуқӣ истифода бурдани ҷазоҳои ҷиноятию мурофиавии маҷбурсозӣ дар Оинномаи истехсолоти судии соли 1864 ва ҳамчунин ба таҷрибаи судӣ, ки ба таври “графикӣ” берун аз ҷаъолияти истифодаи ҳуқуқии амалҳои квазии ҷавобгарии шахсони ҳуқуқӣ равона карда шавад.

Дар мақола дар асоси таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии солҳои 20–80–уми асри механизми қонунгузории предиктҳои муносибатҳои ҷиноятию ҳуқуқӣ эътироф шудани шахсони ҳуқуқӣ шарҳ дода шудаанд. Ба идомаи гуфтаҳои болоӣ аз ҷониби муаллиф нуктаҳои назари доктриналии «proetcontra», ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳангоми солҳои 90–уми асри XX кӯшишҳои эҷод

намудани меъёрҳо оид ба ҷавобгарии ҷиноятии шахсони ҳуқуқӣ ҳангоми таҳияи якчанд лоиҳаҳои Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русияи соли 1966 садо дода буданд, муайян карда шудаанд.

Дар мақола натиҷаҳои амалисозии лоиҳаи илмӣ № 16-23-08001-ОГН/18 «Ҷавобгарии ҷиноятӣ ва маъмурии шахсони ҳуқуқӣ барои вайрон кардани қоидаҳои рақобат», ки дар фонди таҳқиқоти бунёдии Русия дастгирӣ ёфтааст, инъикос гардидаанд.

Аннотация

«Ретроспективный круг» в дилемме легализации института уголовной ответственности юридических лиц в Российском законодательстве

В предлагаемой статье в ретроспективном ключе рассматриваются подходы законодателя, правоведа и практика к легализации института уголовной ответственности юридических лиц в российском уголовном и уголовно-процессуальном праве. Так, позитивный опыт реформирования российского права во второй половине XIX века позволил провести анализ норм об уголовной ответственности юридических лиц в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г., сделать акцент на процедурных особенностях применения к юридическим лицам мер уголовно-процессуального принуждения в Уставе уголовного судопроизводства 1864 г., а также коснуться судебной практики, «графично» вписавшей в обиход правоприменительной деятельности прецеденты квази уголовной ответственности юридических лиц.

В статье на основе анализа нормативных правовых актов 20-80-х гг. XX века освещены законодательные механизмы признания юридических лиц предикатами уголовно-правовых отношений. В продолжении автором актуализированы доктринальные точки зрения «pro et contra», озвученные в науке уголовного права при попытках сконструировать нормы об уголовной ответственности юридических лиц при разработке в 90-х гг. XX века нескольких проектов Уголовного кодекса Российской Федерации 1996 г.

В статье отражаются результаты реализации научного проекта № 16-23-08001-ОГН/18 «Уголовная и административная ответственность юридических лиц за нарушение правил конкуренции», получившего поддержку Российского фонда фундаментальных исследований (РФФИ).

Annotation

"Retrospective circle" in the dilemma of legalization of liability of legal persons in the Russian legislation

In the article in retrospect the approaches of the legislator, legal expert and practice to the legalization of the institution of liability of legal persons in the Russian criminal and criminal procedure law are considered. Thus, the positive experience of reforming Russian law in the XIX century made it possible to analyze the norms of liability of legal persons in the Penal Punishment and Correctional Ordinance Regulations of 1845, to emphasize the procedural features of applying criminal procedural coercive measures to legal persons in the Criminal Procedure Charter of 1864, and also touch on the judicial practice, "graphically" inscribing the use of law enforcement activities precedents of quasi-criminal liability of legal persons.

In the article various legislative mechanisms for the recognition of legal persons as predicates of criminal legal relations are highlighted on the 20-80s. XX century. In the continuation actualized the doctrinal points of view "pro et contra", voiced in the science of criminal law in attempts to construct norms on the criminal liability of legal persons in the several drafts of the Criminal Code of the Russian Federation 1996.

The article reflects the results of the implementation of the scientific project No. 16-23-08001-OGN/18 "Criminal and Administrative Liability of Legal Persons for Violation of Competition Rules", supported by the Russian Foundation for Basic Research (RFBR).

МУРОФИАИ ЧИНОӢ (ИХТИСОС: 12.00.09)
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)

Манучехр Ҳамидзод,

мутахассиси пешбари шӯбаи иттилооти ҳуқуқӣ
ва мураттабсозии Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

БАЪЗЕ АЗ ПРОБЛЕМАҲОИ ТАТБИҚИ ПРИНЦИПИ ЭҲТИМОЛИЯТИ
БЕГУНОӢ ДАР МУРОФИАИ СУДИИ ЧИНОЯТИИ
ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: эҳтимолияти бегуноӢ; принципҳои мурофиаи ҷиноятӣ; ҳуқуқи инсон; ҳокимияти судӣ; адолат; Суди Олӣ; судҳои салоҳияташон умумӣ; пленум; коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ.

Ключевые слова: презумпция невиновности; принципы уголовного процесса; права человека; судебная власть; правосудие; Верховный суд; суды общей юрисдикции; пленум; судебная коллегия по уголовным делам.

Keywords: presumption of innocence; principles of criminal procedure; human rights; judicial branch; justice; Supreme Court; courts of general jurisdiction; plenum; judicial board of criminal cases.

Эҳтимолияти бегуноӢ яке аз принципҳои асосии мурофиаи ҷиноятӣ ба ҳисоб рафта, амалан дар тамоми давлатҳои демократии ҷаҳон, хусусан Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудааст ва яке аз кафолатҳои муҳимтарини таъмини ҳимояи инсон аз таъқиби беасоси ҷиноятӣ ба шумор меравад.

Аслан принципи эҳтимолияти (презумпсия) бегуноӢ аз калимаи латинии «praesumptio innocentiae» сарчашма гирифта, маънои тахмин, фарз ва гумонро, ки ба эҳтимолият асос ёфтааст, дорад. Мутобиқи принципи мазкур ҳеҷ кас то эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми суд, дар содир намудани ҷиноят гунаҳгор доништа намешавад [1].

Эҳтимолияти бегуноӢ на танҳо қоидаҳои исботкунии ҳолатҳои воқеии қор, балки ҳолати ҳуқуқии шахсро низ дар низоми муносибатҳои мурофиаӣ - ҷиноятӣ муайян мекунад. Мавҷудияти ин принцип дар низоми

ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишонҳои эҳтироми ҳосаи давлат ба шахсият ҳамчун арзишҳои олии иҷтимоӣ махсуб меёбад.

Дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтимолияти бегуноӢ пеш аз ҳама дар Конститутсия мустаҳкам шуда, дар Кодекси мурофиаӣ ҷиноятӣ васеътар пешбинӣ гардидааст. Бевосита дар Конститутсия муқаррар намудани эҳтимолияти бегуноӢ ҳам дар таҷрибаи мақомоти тафтишотиву судӣ ва ҳам дар ҷараёни қонунҷодкунӣ таъсири мусбӣ дорад.

Эҳтимолияти бегуноӢ ҳолати воқеӣ ва ҳуқуқии инсон ва шахрвандро, ки ба доираи муносибатҳои мурофиаи ҷиноятӣ кашида шудаанд, муайян менамояд. Аз ин сабаб, эҳтимолияти бегуноӢ дар боби ҳуқуқ, озодӣ, вазифаҳои асосии инсон ва шахрванди Конститутсия мустаҳкам карда шудааст. Дар он суҳан на танҳо дар бораи яке аз принципҳои муҳими мурофиаи ҷиноятӣ, балки пеш аз ҳама

чун ҷузъи пурқунандаи ҳолати ҳуқуқии инсон ва шахрванд меравад.

Эҳтимолити бегуноҳӣ принсипест, ки барои ҳифзу ҳимояи одамон аз таъкиботи ғайриқонунии давлатӣ ба вучуд омадааст. Аммо дар давлатҳои тоталитарӣ ва авторитарӣ принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ чун қоида, сарфи назар карда мешавад.

Хурдтарин ҳатогӣ дар самти эҳтимолияти бегуноҳӣ боиси вайрон гаштани қонуният, адолати судӣ ва поймол шудани ҳуқуқу манфиатҳои қонунии инсон мегардад. Агар ба таҷриба бингарем, анқариб тамоми қонуншиканиҳои ғайриқонунии мурофиавии ҷиноятӣ, ҳатогҳои дағалонаи тафтишотӣ, прокурорӣ ва судӣ дар ниҳояти қор ин ё он ҳел бо вайрон кардани принсипи мазкур вобаста аст.

Ба андешаи доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Искандаров З.Ҳ. ҳалли боадолатонаи ҳар як баҳс талаб менамояд, ки тарафҳои ба он ҷалбшаванда дар мавқеи баробар қарор дошта, имкониятҳои баробари ҳимояи манфиатҳои худро дошта бошанд. ... Аз ин рӯ, фишангҳои махсуси ҳуқуқие лозиманд, ки чунин нобаробарии тарафҳоро ба мувозинат дарорад. Яке аз чунин шаклҳои муҳими таъмини баробарии тарафҳо принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ баромад мекунад. Бе ёрии эҳтимолияти бегуноҳӣ таъмини нигоҳдошти баробарии тарафҳо имконнопазир мегардад[3].

Дар бораи муҳтаво ва натиҷаву оқибатҳои принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар адабиётҳои ҳуқуқӣ бисёр навишта шудааст, ки аз муҳимияти он дар ҳаёти инсон ва адолати судӣ шаҳодат медиҳад[4]. Аммо таассуфовар аст, ки эҳтимолияти бегуноҳӣ аз замони зуҳураш тақдирӣ ҳеле вазнин ва душворро паси сар кардааст. Ғайр аз ин, дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ (СССР), ки Тоҷикистон низ тобед он буд, эҳтимолияти бегуноҳӣ на ҳамеша ба таври бояду шояд ғайри мавҷуд. Фишорҳои сиёсии ҳазорҳо шахрвандон ва ашхоси бегуноҳ дар солҳои «Сталинизм» худ далели ошкорост, ки эҳтимолияти бегуноҳӣ пеши «давлати оташин» садои холист. Махз, чунин истибдодгарӣ боиси «душмани халқ» эълон шудаву аз ҳаёт маҳрум

гардидани чандин ҳазор нафар олимон, ходимони дин, патриотҳо ва дигарандешон шудаанд. Чунин ҳудкомагӣ ва беадолатии замон боис шуда, ки фарзандони фарзонаи миллати мо низ Нусратулло Махсум ва Шириншоҳ Шохтемур дар натиҷаи таъкибот ва тухмати ноҳақ соли 1937 ҳамчун «душмани халқ» ба қатл расиданд.

Баъдан, бо гузашти 21 сол, 9 январӣ соли 1958 Коллегии ҳарбии Суди Олии ИЧШС парвандаҳои онҳоро аз нав баррасӣ намуда, бо сабаби содир накардани ҷиноят онҳоро сафед карданд ва номи ин абармардони шӯҷоъ дар саҳифаҳои таърих ҷои сазовори худро ёфтанд[5]. Чунин парвандаҳои фармоишӣ ва ҳукмҳои ноодилонаро дар саҳифаҳои таърихи замони Шӯравӣ садҳо дидан мумкин аст, ки бе ягон ғуноҳ, бидуни далел ва исботкунӣ шахсиятҳои барҷастаро зерӣ ҳок бурдаанд.

Ҳодисаҳои фоҷиабори Шӯравӣ ва таърихи тоҷикон дар ҳаёти онҳо борҳо ва дақиқан исбот намудааст, ки ҳама гуна маҳдудкунии ҳуқуқ, аз ҷумла маҳдуднамоии принсипу меъёрҳои мурофиавӣ танҳо ба истибдоду зулумот ва беадолативу беқонунӣ оварда мерасонад ва ҳаргиз бар муқобили ҷинояткорӣ мубориза бурда наметавонад.

Дар ҷаҳони муосир нақши эҳтимолияти бегуноҳӣ аз бисёр ҷиҳат аз режими сиёсии давлат вобаста аст, яъне онро аслан давлатҳои демократӣ эътироф кардаанд. Эҳтимолияти бегуноҳӣ ба хоҳири пешгирии ҳама гуна маҳкумкунӣ айбдоркунӣ беасос ва мубориза бо сӯйистифодаи ҳокимият ба миён омадааст. Минбаъд низ бо мурури пешрафти низоми давлатдорӣ, боло рафтани шуури ҳуқуқии одамон ва рӯй овардани ҷомеаи инсонӣ ба арзишҳои умумибашарӣ принсипи мазкур ташаккул ёфта, дар чандин санадҳои байналхалқӣ таҷассум ёфт ва таъсири он дар қорӣ мубориза бар зидди ҷинояту ҷинояткорӣ ҳеле самаранок аст. Имрӯзҳо эҳтимолияти бегуноҳӣ мавқеи қавитар дорад, чун он дар Конститутсияи бевосита муқаррар гардидааст.

Проблемаҳои қавлатҳои ҳуқуқу озодинҳои шахсият дар мурофиаи судии ҷиноятӣ яке аз проблемаҳои бунёдӣ ва ақтуалии назария ва амалияи ҳуқуқи муосир ба шумор меравад. Ақтуалӣ ба он хоҳиранд, ки ҳангоми баррасии проблемаи мазкур як қатор номувофиқатӣ ва

тафовут байни нуктаҳои назариявии қонунгузори мурофиявии ҷиноятӣ амалқунанда ва амалияи татбиқи ҳуқуқ ба назар мерасанд.

Бо вучуди он, ки Конститутсия, Санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ва қонунпринсипи эҳтимолияти бегуноҳиро эътироф карда ва қарор додаанд, ин маънои онро надорад, ки принсипи мазкур ба таври автоматӣ дар амал татбиқ мегардад. Оиди то қадомандоза риоя ва иҷро шудани талаботи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар ҷаҳлияти амалии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва муносибат бо гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда, саволро ба миён меорад. Чунки барои татбиқи воқеии он як зумра проблемаҳое мавҷуданд, ки бе бартаарафнамони онҳо эҳтимолияти бегуноҳиро танҳо дар рӯи қоғаз дидан мумкин аст.

Боиси таассуф аст, ки татбиқи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ аз қамбудихо ҳолӣ нест ва ба он ҳадде, ки қонун муайян кардааст, ба роҳбарӣ гирифта намешавад. Дар кишварҳои Аврупо ва ИМА татбиқи принсипи мазкур баҳри ҳифзу ҳимоя намудани ҳуқуқу озодӣ, шаъну шараф, обрӯву эътибор ва манфиатҳои инсон ҳамчун шахсияти воқеии олам то ҳоли заминаҳои ҳеле мусоидро фароҳам сохта, қарорате баҳри наҷоти ашхоси бегуноҳ аз ғайриқонунӣ ба ҷавобгарӣ қашидан мебошад. Амал ва таъсири воқеии эҳтимолияти бегуноҳӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дар давлатҳои мутараққӣ ҳеле хуб намоён аст.

Лозим ба қайд аст, ки риоя ва татбиқи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар раванди эътирофи гуноҳ аз ҷониби айбдоршаванда ва ҳам дар ҷараёни қатъ намудани парванда бо асосҳои ғайрисафедқунанда, инчунин баррасии судии парвандаҳои ҷиноятӣ бо тартиби махсус то ҳол ба ҳисбарангез боқӣ мемонад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳатто қарордони ҳифзи ҳуқуқ барои ба роҳбарӣ гирифтани амалӣ сохтани меъёру қоида, шартҳо ва идеяҳои нав оид ба ҳимояи ҳуқуқи шахсият ҳама тарафа омода нестанд. Муҳлати дурудароз эътироф накардани эҳтимолияти бегуноҳӣ дар мафкура ва рафтори баъзе нафарон ончунин шакл гирифтааст, ки бо гузашти даҳсолаҳо вазъи шароити татбиқи эҳтимолияти бегуноҳӣ тағйирӣ қиддӣ наёфта истодааст, то ин принсип аз Эъломия ба воқеият пурра мубаддал гардад.

Гарчанде таҷриба бо меъёрҳо ва қоидаҳои нави мурофияи судии ҷиноятӣ мутобик қардонида шуда бошад ҳам, лекин то ҳол методҳои қорӣ қухнаро дар худ нигоҳ доштааст. Ба ҳамин хотир, бисёре аз қароратҳои мурофиявӣ, ки баҳри таъмини ҳуқуқу озодӣ ва манфиатҳои инсонӣ шаҳрванд, аз қумла ҳифзи шахсият аз таъқиботи ҷиноятӣ ғайриқонунӣ равона қардиданд, дар асл самаранокиашон қандон қаланд нест. Мутаассифона, дар ҷараёни таҳқиқу тафтиши пешақии парвандаҳои ҷиноятӣ шахсони вақоратдор ба қамбудихо ва баъзан ҳақиқати қиддӣ роҳ медиҳанд, ки аллақай қилофи қонунӣ ва эҳтимолияти бегуноҳӣ мебошад. Баъзе парвандаҳое, ки ба суд ворид мегарданд, дар сатҳи қаст мавриди тафтиш қарор гирифта, ҳатто қалелҳои қофӣ, боэътимоду асоснокқунанда қароранд ва тафтиши қурраву ҳамақонибақид ба ҳолатҳои қор гузаронида нашуда, гунаҳқории судшавандаро зерӣ суол меқароранд. Масалан, қавоми соли 2016 дар Судӣ ноҳияи Рӯдақӣ 13 адад парвандаҳои ҷиноятӣ қинобар қой доштани қамбудӣ ба мақомоти тафтишоти пешақӣ боқпас қарқардонида шудаанд.

Таҳлилқари америкӣ Маршал Хоутс меқависад: «Ман аз муносибати ақсари судяхо бо парвандаҳояшон дар ҳайратам. Дағаллӣ, қустоҳӣ ва бетакаллуқии онҳо тулӣ солҳои қиддӣ қори судиашон дар мафқурай онҳо қунин андешаро қой сохтааст, ки ҳар як айбдоршаванда ба қиноят ҳатман гунаҳқор аст. Онҳо алибии айбдоршавандаро қузъ дурӯғу қаллобӣ намеқисобанд. Ва фаромӯш меқунанд, ки алибии ҳақиқӣ вучуд дорад» [6].

Лозим ба таъқид аст, ки агар барои гунаҳқор эътироф намудани шахс қалелҳои боэътимод, қофӣ ва қиддӣ, ки гуноҳро қидуни шубҳа исбот меқунанд, талаб қарда шавад, барои сафедқунии шахс қунин талабот вучуд надорад. Ҳаминаш қасанда аст агар айбӣ эълоншуда исбот қарда нашавад.

Ба андешаи Ю.И. Стетсовский шахсе, ки гунаҳқориаш исбот нашуд, бояд сафед қарда шавад. Шубҳаҳои муфаттиш, проқурор, судӣ нисбати гунаҳқор қудан ё набудани шахс, боқарии субъективӣ нисбати гунаҳқории шахс аз доираи муносибатҳои ҳуқуқӣ беруқанд [8].

Аз ин нуктаи назар бармеояд, ки мувофиқи судие, ки дар он гуноҳи судшаванда қисман ё пурра исбот нашудааст, бо баровардани ҳукми қисман ё пурра сафедкунанда ҷамъбаст карда шавад, на ин ки ба тафтишоти иловагӣ баргардониди шавад.

Вале проблема дар он аст, ки ҳастанд баъзе судяхое, ки аз баровардани ҳукми сафедкунанда ҳисси тарс доранд. Бо вучуди беасос будани айбдоркунӣ, ё ҷой доштани шубҳаҳо ҳукми сафедкунанда набароварда, баръакс ягон ҷазои ғайриҳақсӣ таъин карда мешавад. Масалан, тибқи маълумоти дарёфтгардида дар давоми соли 2016 дар Суди ноҳияи Рӯдакӣ ҳамагӣ бо як парвандаи ҷиноятӣ нисбати як нафар, ки бо моддаи 116 ҚҚ Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз шуда буд, ҳукми сафедкунанда баромада, судшаванда пурра сафед ва аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда шудааст. Дар миқёси ҷумҳурӣ бошад баровардани ҳукмҳои сафедкунанда ангуштшумор буда, дар судҳои баъзе аз шаҳру ноҳияҳо умуман ягон ҳукми сафедкунанда набаромадааст.

Масъалаи гунаҳгор напиндоштани айбдоршаванда ҳангоми таъини маҷлиси судӣ низ муҳим аст. Саволе ба миён меояд, ки оё суд метавонад айбдоршавандаро гунаҳгор нахисобад, вале бо вучуди он маҷлиси судиро таъин наояд? Дар ин робита, М.С. Строгович менависад: "... суд агарчӣ то қабул кардани ҳукм айбдоршавандаро гунаҳгор намешуморад, аммо бегуноҳ низ намехисобад, вагарна парвандаро қатъ мекард"[4]. Бо ин андеша розӣ шудан албатта душвор аст. Чунки судя бегуноҳии айбдоршавандаро метавонад тахмин кунад, лекин дар як вақт ҳолатҳое асоснок ҳастанд, ки асос барои таъин намудани маҷлиси судӣ мегарданд. Ҳамзамон, судя аз ҷиҳати субъективӣ шояд ба гунаҳгор будани айбдоршаванда боварӣ дошта бошад ва чунин шуморад, ки мақомоти тафтишотӣ ҳақиқатро муқаррар кардаанд. Вале чунин андешаҳо набояд паёмадҳои ҳуқуқӣ дошта бошанд, ба ғайр аз таъини маҷлиси судӣ.

"Вақте судшаванда худро гунаҳгор эътироф намекунад ва боз ўро яқум мепурсанд, - иброз медорад А.Л. Тсипкин, - пас инчӣ кӯшиши муқаррар сохтани мавҷудияти гуноҳ ва дарёфти эътироф (икроршавӣ) аз рӯи

нишондодӣ ў бештар намуддор мегардад, агар бевосита нашуд, пас бавосита, агар пурра нашуд, пас қисман. Дар чунин ҳолат ҳамеша хатари хусусияти номатлуб пайдо кардани пурсиш ҷой дорад"[9].

Бино ба ақидаи М.Н. Шифман судшавандае, ки гунаҳгории худро инкор мекунад, бояд баъди таҳқиқи далелҳо пурсида шавад, то ин ки "судшаванда бубинад ва дарк кунад, ки нисбаташ далелҳои ҷиддӣ ҷамъоварӣ шуда, гуноҳро инкор кардани бенаҷиб аст"[4].

Чунин ба назар мерасад, ки ихтилофҳо дар атрофи зарурати пурсиши судшаванда дар аввал ё охири тафтиши судӣ баҳси беҳуда аст. Зеро ба раискунандаи маҷлиси судӣ ҷи тавсияҳое дода нашавад, набояд фаромӯш кард, ки ҳалли масъалаи мазкур аз ҳама бештар аз ҳуди судшаванда вобаста аст. Қонун ба судшаванда ҳуқуқ додааст, ки аз додани нишондод даст кашад ё ҳомӯш бошад, ки ў бидуни ягон маҳдудият метавонад аз ин ҳуқуқи худ истифода барад. Суд тартиби таҳқиқи далелҳоро муқаррар намуда, амалан пайдарҳамии пурсиши шохидон, экспертон, азназаргузаронии далелҳои шайъӣ ва монанди инҳоро пешбинӣ карда метавонад, аммо ў ҳуқуқ надорад, ки ба судшаванда дар бораи кай ва ҷи гуна нишондод додани амр диҳад, ўро барои додани нишондод ё рад кардани он, эътироф кардани гуноҳ ё дигар кардани нишондод маҷбур созад. Чунки дар асоси қисми 2-и моддаи 309 ҚҚ Ҷумҳурии Тоҷикистон судшаванда бо иҷозати раискунанда ҳуқуқ дорад дар ҳар лаҳзаи тафтиши судӣ нишондод диҳад. Ба ибораи дигар, қонунгузории ҷорӣ ба судшаванда ҳуқуқ додааст, ки дар тартиби таҳқиқи далелҳо ғайриқонунон таъсир расонад, алаҳусус дар ҳар вақти мувофиқаи нишондод диҳад. Чунин ҳуқуқи қафолатҳо дар қонунгузории мувофиқии ҷиноятии Федератсияи Русия низ пешбинӣ гардидаанд.

Лозим ба ёдоварист, ки асоснокнамоии гуноҳи судшаванда бар уҳдаи айбдоркунандаи давлатӣ-прокурор аст. Лекин саволе ба миён меояд, ки оё прокурор дар ин давраи муҳокимаи судӣ эҳтимолияти бегуноҳиро ба роҳбарӣ мегирад ё не? Аз як тараф ҳамчун айбдоркунандаи давлатӣ прокурор судшавандаро гунаҳгор мешуморад, вагарна ў айбдориро

дастгирӣ намекард. Аз тарафи дигар, азбаски тибки конун судшаванда ҳанӯз гунаҳгор дониста нашудааст, прокурор ӯҳдадор аст бо ӯ чун шахси бегуноҳ муносибат намояд. Прокурор бояд дарк кунад, ки муътақидияш дар бораи гунаҳгор ҳисобидани судшаванда ҳулосаи субъективии ӯ мебошад, ки дар муҳокимаи судӣ метавонад тасдиқи ҳудро наёбад. Барои ҳамин ҳангоми ба ҳайси айбдоркунанда баромад кардан ӯ бояд беғараз бошад. Агар дар раванди муҳокимаи судӣ прокурор ба ҳулосае ояд, ки далелҳои ҷамъоварӣ шуда айби эълон гардидаро пурра ё қисман исбот карда наметавонанд, вай ӯҳдадор аст аз айбдоркунӣ даст кашад, ё дархост кунад, ки кирдори судшаванда бо дигар моддаи Кодекси ҷиноятӣ, яъне сабуктар, бандубаст карда шавад. Дар чунин ҳолат прокурор зарурати пурра ё қисман сафед кардани судшаванда ва пурра барқарор кардани ҳуқуқҳои вайроншудаи ӯро собит менамояд.

Дар рафти пешбурди тафтишоти пешакӣ низ ҳангоми татбиқи ҳуқуқ проблемаҳои мушаххасе вучуд доранд, ки бархилофи принципи эҳтимолияти бегуноҳӣ баромад мекунад. Яке аз проблемаҳои асосии пешбурди тафтишоти пешакӣ, ки хилофи эҳтимолияти бегуноҳист, истифода бурдан аз шиканча мебошад. Лозим ба таъкид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон шартномаҳои асосии байналмилалӣ ҳуқуқи инсонро ба тасвиб расонида, баҳри иҷрои уҳдадориҳои байналмилалӣ дар самти пешгирии шиканча чораҳои муассир андешида истодааст. Вале бо вучуди ин тадбирҳо, проблемаи мазкур то ба ҳол рафънагардида ва барои ҷомеа хатарнок боқӣ мондааст. Сабабҳои асосии вучуд доштани ҳодисаҳои шиканча ва муносибати ғайриинсонӣ дар ҷумҳурӣ ин пеш аз ҳама сатҳи пасти шуур ва ахлоқи баъзе аз шахсони мансабдори мақомот, инчунин камбудӣҳо дар конунгузорӣ мебошад. Масалан, дар Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ муайян набудани мафҳуми «дастгиркунии воқеӣ», набудани меъёри уҳдадоркунанда, ки тибки он корманди мақомоти дастгиркуниро баамалбароранда шахси дастгиршударо бояд дар бораи асосҳои дастгиршавӣ, ҳуқуқ ба ҳимоя, ҳуқуқи ба муқобили худ нишондод надодан, ҳуқуқи ба

суд шикоят намудан хабардор намояд, аз ҷумлаи чунин камбудӣҳоянд.

Маҳз, бо истифода аз шиканча аксари гумонбаршудаҳо, номи неки ҳудро аввал ба “айбдоршаванда”, баъд ба “судшаванда” ва ниҳоят ба “маҳкумшуда” мубаддал гардондаанд. Ҳангоми таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ баъзе аз кормандони мақомот бо мақсади зудтар ба анҷом расонидани тафтиши парванда ё сӯйистифода аз мансаб, хунукназарӣ нисбати вазифаҳои хизматӣ ва дигар омилҳо шахси бегуноҳро ба ҷавобгарӣ кашида, барои гирифтани нишондоди худикрории ӯ (гумонбаршуда) ё маҷбуран гуноҳро “бор” кардан, аз шиканча ва муносибатҳои ғайриинсонӣ истифода намуда, ба қавле парвандаи ҷиноятиро аз гарданашон “соқит” мекунад. Бо ин усул номи неки ва шаъну шарафи шахсияте доғдор ва дар китоби тақдираш бадбахтиро сабт мегардад. Агар ба натиҷаҳои ғайриинсонӣ Иттиҳодияи ҷомеаи шахрвандӣ дар Тоҷикистон зидди шиканча ва бечазой назар афканем, танҳо дар соли 2016-ум дар ҷумҳурӣ 57 ҳолати шиканча ва муносибати бераҳмона ба қайд гирифта шудааст.

Баъзе мурофиачиён бар он андешаанд, ки дар давраи тафтишоти пешакӣ тавассути воситаҳои ахбори омма намоиш додани шахсе, ки нисбати ӯ истехсолот оид ба парвандаи ҷиноятӣ рафта истодааст, агар аз як ҷиҳат характери тарбиявӣ – профилактикӣ ва пешгирикунӣ дошта бошад, аз ҷиҳати дигар мумкин аст, ба поймолшавии ҳуқуқҳои шахс оварда расонад. Ин гуфтаҳо асоси воқеӣ доранд. Аммо дар бештари маврид ахбороти ВАО ҳангоми рафти истехсолоти судӣ бо эҳтимолияти бегуноҳӣ муҳолифат намекунад, агар чунин хабарҳо тибки талаботи конун омода шуда, хусусияти иттилоотиро дошта бошанд ва дар бораи гунаҳгор пиндоштани айбдоршаванда набуда, то баромадани ҳукми суд ӯро гунаҳгор нашуморида ва ҳам воситае барои фишор овардан ба суд набошанд [7].

Таҷриба нишон медиҳад, ки гоҳо вақти дастгир намудани гумонбаршуда, якчанд ҷиноятҳои дигаре, ки содиркунандагонашон ба тафтишот номаълуманд, ба дастгиршуда нисбат дода мешавад. Аммо ҷинояткори асли дар озодӣ монда, ба дигар ҷиноятҳо даст мезанад. Чунин ҳолат дар кишвар чанд соли пештар рух дода

буд, ки ду нафар ноболиғони бегуноҳ ба ҷавобгарӣ кашида шуда, ҷинояткори асосӣ дар озодӣ боз чанд ҷиноятҳои махсусан вазнинро содир кард.

Инчунин, аз ҷониби баъзе таҳқиқбарандагон ва муфаттишон тафтиш намудани парванда бе иштироки ҳимоятгари айбдоршаванда (гумонбаршуда) низ мушоҳида мегарданд. Бо ҳар роҳу восита аризаи айбдоршавандаро дар хусуси даст кашидан аз ҳимоятгар гирифтани таҳқиқбаранда, муфаттиш ё шахси дигар барои яктарафа ва рӯякӣ тафтиш кардани парванда боис шуда метавонад, ки ин тарзи муносибат низ ҳилофи қонун буда, нигароникунанда маҳсуб меёбад.

Проблемаи дигаре, ки дар ҷомеа ҷой дорад, бинобар сабабҳои паст будани вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ, ҳимояи шахси дигар, ба гумроҳ андохтан, ба воситаи таҳдид, тарс, иғво, ҳар гуна ваъдаҳо ё дигар ҳолатҳо шахси бегуноҳ ба ҷойи ҷинояткори асли ҳудро дар содир намудани ҷиноят ба айбдорӣ мезанад. Вале набояд фаромӯш кард, ки бо вучуди ин омил, муайян намудани ҳолатҳои воқеии парвандаи дар пешбурд қарордошта, вазифа ва ўҳдадории шахси босалоҳияти тафтишбаранда мебошад, на шахсе, ки нисбаташ парвандаи ҷиноятӣ оғоз ва ба сифати айбдоршаванда ҷалб карда шудааст ё шахсе, ки ҳудро дар содир кардани ҷиноят айбдор медонад.

“Маслиҳат” пурсидани айбдоркунандаи давлатӣ аз прокурори болоӣ дар хусуси муайяннамоии мавқеи худ дар суд ва талаб намудани танҳо ҷазо нисбати судшаванда, баррасии парвандаҳо бо роҳи ёру ошнобозӣ, вучуд доштани омилҳои коррупсионӣ, фармоиш, таъсиррасонӣ, ҳисси тарс доштани судяҳо аз прокурор, пеш аз баровардани ҳукм бо мақсади бекор нашудани он “маслиҳат” намудан бо прокурор ва суди болоӣ ва монанди инҳо аз проблемаҳои ҷиддие мебошанд, ки дар раванди баамалбарории адолати судӣ, риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва татбиқи босамари принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ монеаҳои зиёд эҷод месозанд. Аз ин рӯ, баҳри роҳ надодан ба ҷунин омилҳо аз тамоми фишангҳои қонунӣ истифода бурдан зарур аст.

Дар ҳолати бе асосҳои кофӣ ба сифати айбдоршаванда ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидани шахс эҳтимолияти бегуноҳӣ ба таври

ҷиддӣ вайрон мегардад. Масъалаи аз вақти қабули қарор дар бораи ба сифати айбдоршаванда ба ҷавобгарӣ кашидан, бо саволи «оё муфаттиш эҳтимолияти бегуноҳиро бояд ба роҳбарӣ гирад?» зич алоқаманд аст. Агар ҳа, пас то ба кай? Аз ҷиҳати назариявӣ ҳамин савол ҳам бо роҳҳои гуногун ҳал мешавад: баъзе мурофиачиён эҳтимолияти бегуноҳиро ба эътибор нагирифта, амали онро дар ҷараёни тафтишот рад мекунанд, дигарон ҷунин мешуморанд, ки эҳтимолияти бегуноҳиро то лаҳзаи айб эълон намудан ба роҳбарӣ гирифтани лозим аст. Андеша оиди он, ки ба ҷавобгарӣ кашидан ба сифати айбдоршаванда бо тамоми оқибатҳои он маънои гунаҳгор пиндоштани шахс дар содир намудани ҷиноятро надорад, на фақат дар мисолҳои алоҳида доир ба парвандаҳои мушаххас, балки дар маълумотҳои умумиётирофшуда низ тасдиқи ҳудро ёфтааст.

Агар ба воқеият назар афканем, дар ҳолати ҳудро беасос айбдор донистани шахс ё дар натиҷаи ҳаракатҳои ғайриқонунии қарордони ҳифзи ҳуқуқ ба ҷавобгарӣ кашида шудани фарди бегуноҳ, ки баъдан дар мурофиаи ошқорон судӣ бегуноҳии ӯ исбот гашта, нисбаташ ҳукми сафедкунанда бароварда мешавад, бо вучуди ин, оқибатҳои ноҳуби иҷтимоӣ ба миён омадан аз эҳтимол дур нест. Масалан, шахсе, ки дар мурофиаи ошқорон судӣ бегуноҳияш исбот мегардад, аз сабаби паст будани шуури ҳуқуқии омма ўро ҳамчун собиқ ҷинояткор мешиносанд. Одамон (ҳамсоҳҳо, ҳамкорон, ҳатто хешу табор) бо шахси ба таъкиби ҷиноӣ гирифтдоршуда, кӯшиш мекунанд ҳамнишинӣ ва ягон ҳел робита надошта бошанд. Ба истилоҳи дигар, собиқ гумонбар ё айбдоршаванда ҷун аъзои зиёдагии ҷомеа мегардад. Ҷунин муносибати ҷомеа ба руҳияи инсоне, ки худ ҷабрида аст, зарбаи ҷоннок мезанад. Дар баробари ин, нобоварии омма нисбати адолати судӣ, қонун ва фаъолияти амалии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба вучуд меояд.

Ҳар қадаре, ки ҳатогӣ ё амалҳои ғайриқонунии ҳомиёни ҳуқуқ дар ҷомеа расонаӣ шавад, ҳамон қадар эҳтимоли аҳолии нисбати қори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳатто волияти қонун кам гашта, роҳи ҳалли проблемаҳои ҳудро минбаъд на бо роҳи қонунӣ,

балки бо дигар воситаҳо мечӯянд. Сатҳи ҷинояткорӣ бошад дар ин сурат рӯ ба афзоиш мениҳад.

Дар таҷриба дигар проблемаҳое низ ҷой доранд, ки ба татбиқи дурусти эҳтимолияти бегуноҳӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Чунин омилҳо албатта ба нақш ва аҳамияти принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ баҳри ҳимояи ҳуқуқи инсон зарба зада, боиси вайрон гаштани ҳуқуқи озодиҳои шахсият мегарданд. Бе бартараф намудани проблемаҳои ҷойдошта тантанан ҳақиқат ва адолат ба таври пурра имконнопазир аст.

Боиси қайд аст, ки суд, судя, прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ вазифадоранд, ки муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муҳофизаи ҷиноятӣ ва дигар қонунҳоро ба таври дақиқ, яхела риоя ва иҷро намоянд. Чунки мувофиқи моддаи 9 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ риоя накардани талаботи қонун, сарфи назар аз он, ки дар кадом асос роҳ дода шудааст, иҷозат дода намешавад ва боиси ҷавобгарии муқаррарнамудаи қонун гардида, санадҳои ғайриқонунӣ қабулшуда безътибор дониста, бекор карда мешаванд[2].

Бешак, барқарор намудани ҳақиқат ва тантанан адолат – уҳдадорӣ ва масъулияти бузурги мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Ҳолати далелҳои бо парванда ҷамъоваришуда ва фикри мулоҳизаи муфаттиш, прокурор, суд нисбати айбдоршаванда чи гунае набошанд, дар ҳар сурат бо парвандаи ҷиноятӣ риоя ва иҷрои талаботи қонунгузорӣ дар бораи пурра, ҳамаҷафа, ҳолисона ва объективона пеш бурдани тафтишот бояд қатъиян таъмин карда шаванд. Барои ҳалли масъала оиди гунаҳгориин шахс бояд ҳамаи ҳолатҳои сафедкунандаи айбдоршаванда, (ё ба манфиати ӯ буда) бо тартиби қонунӣ бартараф карда шаванд. То вақти бартараф нагардидани чунин ҳолатҳо гунаҳгор шуморидани айбдоршаванда ва ҳатто дар ин ҳусус ҳулоса намудан мумкин нест.

Таҳлили қонунгузориин муҳофизаи ҷиноятии кишвар нишон медиҳад, ки дар Кодекси муҳофизаи ҷиноятии амалкунанда ба баъзе камбудҳои роҳ дода шудааст ва муқаррароти Кодекс дар самти татбиқи эҳтимолияти бегуноҳӣ ниёз ба такмилу таҳрир

дорад. Чунончӣ, дар Конститутсия ва қонун мафҳуми “ҳеч кас” истифода шудааст, ки нисбати ҳама паҳн мегардад. Аммо дар қисмҳои 2-4 моддаи 15 КМҶ ҚТ танҳо мафҳуми “айбдоршаванда” пешбинӣ шудааст[2]. Тибқи қонун айбдоршаванда шахсе мебошад, ки нисбатан қарор дар барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ба сифати айбдоршаванда қабул шудааст. Аз ин рӯ, баҳри пурратар қардани меъёр ва васеъ намудани доираи амали принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ нисбати дигар шахсон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалбшуда, дар моддаи мазкур мафҳумҳои “ғумонбаршуда” ва “судшаванда”-ро низ илова намудан зарур аст. Азбаски аксари парвандаҳои ҷиноятӣ дар марҳилаи кассатсионӣ низ мавриди баррасӣ қарор мегиранд ва дар ин давра ҳукм ҳанӯз эътибори қонунӣ надорад, дар қонун пешбинӣ намудани мафҳуми “маҳкумшуда” низ қобили қабул аст.

Ҳамзамон, дар қисми 2-и моддаи 15 муқаррароти “ӯҳдадориин исботи айб ба зиммаи айбдоркунанда гузошта мешавад” пешбинӣ шудааст[2]. Вале мушаххасан қайд нагардидааст, ки кӣ ба сифати айбдоркунанда дар муҳофизаи судии ҷиноятӣ баромад карда метавонанд. Инчунин, дар қисми 2 моддаи 7 Кодекси мазкур муқаррароти “Ҳеч кас то эътибори қонунӣ пайдо қардани ҳукми суд дар содир қардани ҷиноят гунаҳгор дониста намешавад”, пешбинӣ шудааст, ки ин такрор шудани принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ буда, асос барои вайрон қардани техникаи қонунҷодкунӣ мегардад. Чунки ин меъёр бевосита дар қисми якуми моддаи 15 ҳамин Кодекс мустаҳкам гардидааст[2].

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти меъёрҳои Конститутсия, Санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва қонунгузориин амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади такмили қонунгузорӣ, бартараф қардани проблемаҳои ҷойдошта, ба таври возеҳу дақиқ баён сохтан ва пурра қардани муқаррароти қонун, инчунин пешгирии духурағӣ ва бархӯрди меъёрҳои қонунгузорӣ пешниҳод менамоем:

I. Қисми дуюми моддаи 7 Кодекси муҳофизаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳориҷ қарда шавад.

II. Моддаи 15 Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

“Моддаи 15. Эҳтимолияти бегуноҳӣ

1. Ҳеҷ кас то эътибори қонунӣ пайдо намудани ҳукми суд дар содир кардани ҷиноят гунаҳгор доништа намешавад.

2. Ёхдадории исботи айб ба зиммаи айбдоркунанда (дар парвандаҳои ҷиноятӣ бо айбдоркунии умумӣ ва хусусӣ-умумӣ - прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда, сардорони воҳидҳои таҳқиқ ва тафтишот, дар парвандаҳои ҷиноятӣ бо айбдоркунии хусусӣ - айбдоркунандаи хусусӣ) гузошта мешавад.

3. Гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, маҳкумшуда ёхдадор нестанд, ки бегуноҳии худро исбот намоянд.

4. Ҳама гуна шубҳаҳо оид ба гунаҳгории гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, маҳкумшуда, ки бо тартиби пешбиниамудан Кодекси мазкур бартараф карда намешаванд, ба манфиати гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, маҳкумшуда маънидод карда мешаванд.

5. Дастгир (боздошт) намудани шахс, интиҳоби чораи пешгирӣ ё чораҳои дигари маҷбурии муурофиавӣ нисбати гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда барои гунаҳгор дониستاني шахс асос шуда наметавонанд.

6. Гунаҳгории исботнашуда аз рӯи оқибати ҳукуки худ ба бегуноҳии исботшуда баробар аст.

7. Ҳукми айбдоркуниро бо тахмин асоснок кардан қатъиян манъ аст.”.

III. Қисми дуюми моддаи 21 КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

“- 2. Суд, судя, прокурор, муфаттиш ва таҳқиқбаранда ҳуқуқ надоранд, ки вазифаи исбот кардани бегуноҳиро ба зиммаи гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, маҳкумшуда ва ғимоятгари онҳо гузоранд.”.

Дар амал татбиқ намудани пешниҳодоти мазкур ҷиҳати фарохтар ҳифзу ҳимоя намудани ҳуқуқи озодиҳои инсонӣ шаҳрванд, обрӯву эътибор, шаъну шараф ва дигар манфиатҳои онҳо, пешгирии ҳолатҳои вайрон намудани қонун ва принципҳои умумиэътирофшуда, бартараф кардани проблемаҳои, ки дар амалии татбиқи эҳтимолияти бегуноҳӣ вучуд доранд,

инчунин пешгирии ғайриқонунӣ ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ кашидан ва маҳкум намудани ашхоси бегуноҳ имконияти бештари ҳуқуқӣ фароҳам меорад.

Танҳо суд ҳуқуқ дорад шахсро дар содир намудани ҷиноят бо ҳукми худ гунаҳгор эътироф намояд. Ҳукми суд бояд қонунӣ, асоснок ва одилона буда, бо риояи талаботи қонун, дар асоси қонун ва таҳқиқи ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисонаи далелҳои, ки ба суд пешниҳод гардида, дар маҷлиси суд муҳокима шудаанд, бароварда шавад. Ва аз ҳама муҳимаш, ҳар шахси бегуноҳ бояд сафед карда шавад.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 5 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошанд. Ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд.

Аз ин лиҳоз, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пеш аз ҳама бояд баҳри он кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки муқаррароти Конститутсия ва қонунҳо дар сатҳи баланд риоя ва иҷро гардида, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мавриди поймолкунӣ қарор нагиранд. Риоя накардани принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ низ дар марҳилаи тафтишоти пешакӣ ва ё муурофиаи судии ҷиноятӣ дар дохили давлат нобоварино ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва низомии қонунгузории кишвар ба миён оварда, дар арсаи байналмилалӣ бошад ба обрӯю нуфузи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократию ҳуқуқбунёд таъсири манфии худро мерасонад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 06.11.1994 сол, бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016 [манбаи электронӣ]

http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=1 (санаи мурочиат: 25.08.2018).

2. Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 2009 сол, [манбаи электронӣ] ММИТ «Адлия-7», (санаи мурочиат: 25.08.2018).

3. Тафсири илмию оммавии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, Шарқи озода, 2009 сол.

4. Строгович М. С. «Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности».- М., 1984; Ларин А.М. «Презумпция невиновности» - М.: Наука, 1982; Мажинян Дж. Р. «Презумпция невиновности и гарантии ее осуществления». - Ереван, 1989; Либус И. А. «Презумпция невиновности в советском уголовном процессе». - Ташкент, 1981; Касумов Ч.С. «Презумпция невиновности в советском праве». - Баку, 1984.

5. Ҳақимов Н. «Таърихи ҳалқи тоҷик» китоби дарсӣ. 2011.

6. Цит. По кн.: Теория доказательств в советском уголовном процессе. М. Ю.Л 1973г.

7. Краузе против Швейцарии, 13 РД 73, 3 октября 1978 г.; Ворм против Австрии, (83/1996/702/894, Европейский суд, 29.08.1997 г.).

8. Стецовский Ю.И. «Судебная власть». - М., 2000. - С.146.

9. Цыпкин А. Л. Право на защиту в советском уголовном процессе, Саратов, 1959 г.

Аннотатсия

Баъзе аз проблемаҳои татбиқи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар муқофои судии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ, мафҳум, моҳият, табиати ҳуқуқӣ, нақш ва мавқеи он баҳри ҳифзу ҳимояи ҳуқуқи озодагии инсон ва шаҳрванд меравад. Фикру ақидаи олимони соҳа доир ба ҷанбаҳои эҳтимолияти бегуноҳӣ баён гардида, оид ба омилҳои манфии, ки роия накардани эҳтимолияти бегуноҳӣ дар пай дошта метавонанд, мисолҳо оварда шудааст. Дар мақола доир ба баъзе проблематикҳо, ки дар равиши татбиқи принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ то ҳол вучуд доранд, таваҷҷуҳи махсус соҳир карда шуда ва роҳҳои ҳалли он пешниҳод карда шудааст. Инчунин, бо мақсади тақмили қонунгузори муқофои ҷиноятии дар самти танзими принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ ва устувор кардани мавқеи он дар қонун тақлифу пешниҳодҳои муаллиф баён гардидаанд.

Аннотация

Некоторые проблемы реализации принципа презумпции невиновности в уголовно-судебном процессе Республики Таджикистан

В данной статье речь идет о принципе презумпции невиновности, его понятие, сущность, правовой природы, его роль и позиции в области защиты и охраны прав и свобод человека и гражданина. Приводятся мнения и взгляды ученых данной отрасли об аспектах презумпции невиновности и указывается на отрицательные факторы, которые могут появляться в случае несоблюдения презумпции невиновности. В статье рассматриваются некоторые проблемы, существующие в процессе реализации принципа презумпции невиновности и предлагаются способы их решения. А также, в целях совершенствования уголовного процессуального законодательства в области регулирования принципа презумпции невиновности и укреплении его положения в законе предлагается некоторые предложения.

Annotation

Some problems of realization of the principle of the presumption of innocence in the criminal trial of the Republic of Tajikistan

In this article the speech is going about the principle of the presumption of innocence, its concept, essence, legal nature, its role and position in the protection and preservation of human and citizen's rights and freedoms. Opinions and views of scientists of this sphere on the aspects of the presumption of innocence are presented and pointed out the negative factors, which may appear in the cases of non-observance of the presumption of innocence. The article examines some of the problems, that exist in the process of implementing the principle of the presumption of innocence and suggests ways to solve them. And also, in order to improve the criminal process of court legislation in regulating the principle of the presumption of innocence and strengthening its position in the law, are offered some suggestions of the author.

ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.10)
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.10)

Бобочонзода Исрофил Ҳусейн,

Раиси Арбитражи байналмилалӣи тиҷоратӣи назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ходими калони илмӣи Институти фалсафа, сиёсатишӯноӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳовиддинови АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон доктори илмҳои ҳуқуқ

E-mail: bobojonov_i@mail.ru

Бадалов Аҳмад Муҳаммадалиевич,

унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатишӯноӣ ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳовиддинови АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон

E-mail: ahmadbadalov@yahoo.com

**ЗАМИНАҲОИ ҲУҚУҚИ АРБИТРАЖИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ
ТИҶОРАТИИ ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: Арбитраж, арбитражи байналмилалӣи тиҷоратӣ, судҳои ҳақами, оиннома, дастур, низомнома, ЮНСИТРАЛ, вазифаҳои арбитраж, созишномаи арбитражи, ҳифзи соҳибкорон ва сармоягузoron.

Ключевые слова: Арбитраж, международный коммерческий арбитраж, третейские суды, правовые основы, задачи арбитража, арбитражное соглашение, защита предпринимателей и инвесторов.

Keywords: Arbitration, international commercial arbitration, arbitration courts, legal framework, arbitration tasks, arbitration agreement, protection of entrepreneurs and investors.

Тоҷикистон ҳамчун узви Созмони Мила-
ли Мутаҳид аз ҷониби зиёда аз 150 давлати ча-
хон шинохта шуда, қариб бо тамоми кишварҳои
чахон муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ барқарор
намудааст. Дар як муддати кӯтоҳ Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба узвияти Созмонҳои бонуфузи
чаҳонӣ пазируфта шуда, санадҳои зиёди ҳуқуқи
байналмилалӣ аз ҷониби Тоҷикистон эътироф
шуданд. Аз ҷумла, Конвенсияи Созмони Мила-
лӣ Мутаҳид дар бораи эътироф ва мавриди иҷро
карор додани қарорҳои арбитражи хориҷӣ аз 10
июни соли 1958 аз ҷониби Маҷлиси намоён-
дагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
31 майи соли 2012 тасдиқ гардид.

Қобили зикр аст, ки барои таъсиси
Арбитражи байналмилалӣи тиҷоратӣ дар Ҷум-
ҳурии Тоҷикистон саҳми Асосгузори сулҳу ваҳ-
дати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷум-
ҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон
басо калон буда, бо ташаббус, роҳбарӣ ва
дастгирии бевоситаи он кас бо мақсади тақвия-
ти уҳдадорӣҳои байналмилалӣ ва мустақкам
намудани нақши давлат дар муносибатҳои
байналмилалӣи тиҷоратӣ, ҳамчунин бо дар-
назардошти пазируфта шудани Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба узвияти Созмони Умумиҷаҳон-
ии Савдо лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикис-
тон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣи

тичоратӣ» таҳия гардида, 18 март соли 2015 қабул карда шуд[1].

Ин институт гарчанде дар давлати мо наваъсис бошад ҳам, аммо он таърихи чандасра дорад. Ҳатто дар давлати Сомониён судҳои ҳакамӣ дар баробари судҳои давлатӣ арзи вучуд доштанд ва онҳоро ҳакамҳо меномиданд. Дар он вақт салоҳияти судҳои ҳакамӣ бо қаламрави муайян маҳдуд намегардид ва аз обрӯю эътибори ҳакамон вобастагӣ дошт. Бинед истилоҳи "ҳакам" аз ҳамаи даврҳо арзи вучуд дорад ва имрӯз дар тамоми ҷаҳон ин истилоҳ бо ҳамаи маънояш истифода мешавад.

Бо мақсади амалӣ намудани дастури супоришҳои Сарвари давлат дар давоми солҳои 2004 – 2015 дар назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон Марказ оид ба таҳияи лоиҳаи қонунҳои «Суди ҳакамӣ» ва «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» таъсис дода шуд, ки дар он якҷанд гурӯҳҳои қорӣ аз ҳисоби олимони шинохтаи соҳа ва мутахассисони варзида фаъолият намуда, якҷанд санадҳои ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои заминавии Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ва Суди ҳакамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро омода намуданд. Дар ин давра барои муҳокимаи лоиҳаҳои таҳиягардида ва омузиши таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ бо ташаббуси Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе ду конференсия байналмилалӣ: яке 11-12 апрели соли 2006 дар мавзӯи "Оид ба инкишофи Судҳои ҳакамӣ ва Арбитражи байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон", дуюмин 29-30 майи соли 2008 дар мавзӯи "Рушди Судҳои ҳакамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи ҷаҳонӣ" бо ҷалби олимони шинохтаи соҳа ҳам аз дохил ва ҳам берун аз кишвар баргузор гардид, ки он тақдир ба бозор дар роҳи таъсиси Судҳои ҳакамӣ ва Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ гардид.

Аз ҷумла, мувофиқи қарори Шӯрои Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 апрели соли 2015 «Дар бораи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.03.2015 сол, №1183 «Дар бораи Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» ва вазифаҳо ҷиҳати мусоидат намудан ба рои ба танзим даровардани он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон» заминаҳои таҳкики Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шуд. Дар қарори мазкур Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» ба роҳбарӣ гирифта шуда, оид ба таҳия ва барасмиятдорӣ ҳуҷҷатҳои таъсиси Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ масъалагузорӣ шуд[2].

Дар асоси Қонуни мазкур тибқи қарори Раёсати Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» аз 5 августи соли 2015 дар назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ доимоамалкунандаи назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон» таъсис дода шуд.

Вазифаи асосии Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ баррасии баҳсҳои аз муносибатҳои шартномавӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқии граждани, ки ҳангоми амалисозии савдои хориҷӣ ва дигар робитаҳои байналмилалӣ иқтисодӣ байни субъектони онҳо ба миён меоянд, мебошад[3]. Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ инчунин метавонад дигар баҳсҳоро баррасӣ намояд, ки хусусияти иқтисодӣ дошта, бо созиши тарафҳо супоридани ҳалли баҳс ба арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ пешбинӣ гардида, ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат надошта бошад[4].

Таъсиси Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ доимоамалкунандаи назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки ба муносибатҳои тичоратӣ ҷалб шудаанд, нисбат ба судҳои миллӣ дар ҳалли баҳсҳо алтернативӣ буда, ба ҷалби сармоягузорӣ мусбӣ арзёбӣ мегардад. Илова бар ин фаъолияти чунин як институти бонуфуз дар ҷумҳурӣ мушкilotи ҳалли баҳсҳои тичоратиро байни соҳибкорони Ватанӣ ва хориҷӣ осон гардонид, онҳоро аз хароҷотҳои зиёдатии молиявӣ ва фазои бегонаи ҳуқуқӣ озод мекунад. Ин омилҳо аз зарурияти саривақтии таъсис ёфтани Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ доимоамалкунандаи назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишвар шаҳодат медиҳанд.

Имрӯз иқтисодиёти Тоҷикистонро бе сармоягузории хориҷӣ тасаввур кардан ғайриимкон мебошад. Яке аз омилҳои ворид гардидани сармоягузорӣ ба бозори дохилӣ ин мавҷудияти шароит барои ҳалли баҳсҳо, ки яке аз субъектҳои он ширкати хориҷӣ мебошад ва ҳангоми ба

вучуд омадани баҳс, ҳалли ҳолисона, саривақтӣ ва камхарчро талаб мекунад.

Дар ин раванд ба ақидаи мо арзи вучуд доштани принципҳои ҳалли баҳсҳои ҳуқуқии иқтисодӣ, ки умумиэътирофгардида буда, дар Қонуни ҚТ "Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ" ва Дастури арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ қой дода шудаанд, хеле муҳим буда, яке аз омилҳои ворид гардидани сармоягузорӣ ва ҳалли дурусти баҳсҳои тичоратӣ ба ҳисоб мераванд[5]. Асосан чунин принципҳо номбар кардан мумкин аст: баробарии тарафҳо; озодона интиҳоб намудани ҳайати арбитраж; озодона интиҳоб намудани ҳуқуқи татбиқшаванда; озодона интиҳоб намудани забон ва тартиби ҳалли баҳс; ба тариқи шартномавӣ муайян намудани тобеияти баҳсҳои баррасишаванда; бартарияти меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ; мустақилияти арбитражи байналмилалӣ ва арбитраж; махфӣ будани маълумоти баррасишаванда; мусоидат намудан ба созиши тарафҳо; қатъӣ будани қарорҳои арбитражӣ ва иҷро шаванда будани онҳо аз ҷониби давлатҳои дигар дар асоси конвенсияи Нью-Йорк ва ғайраҳо мебошад.

Дар ИМА, Иттиҳоди Аврупо ва ИДМ баҳсҳои савдои беруна ва сармоявиро бо низомии Созмони умумиҷаҳонии савдо, бо ҷалби арбитражи мустақил муҳокима менамоянд. Шаффофият дар танзим намудани баҳсҳои тичоратӣ дар вақти баамалбарории лоиҳаҳои дарозмуддат обрӯи кишварро баланд мебарорад. Имрӯз иқтисодиёти Тоҷикистон барои савдои байналмилалӣ кушода аст. Аз ин рӯ, рушди робитаҳои тичоратии байналмилалӣ Тоҷикистон ба арзи вучуд доштани судҳои арбитражӣ ниёз дорад[6].

Арбитраж баррасии баҳсро бо тартиб ва мӯҳлатҳои муқарраркардаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» ва Дастури арбитраж амалӣ менамояд. Арбитраж барои баррасии баҳс ҳуқуқи гирифтани хароҷоти баррасии арбитражиро дорад. Тартиби баҳисобгирӣ ва тақсими пардохтҳо, хароҷот барои таъминоти ташкилӣ ва моддии баррасии арбитражӣ ва дигар хароҷоти ҳалли баҳс дар Арбитраж бо Низомномаи қабулнамудаи Раёсати Арбитраж муайян карда мешавад.

Арбитраж аз Раис, муовинони Раис, Раёсат ва котибот иборат мебошад. Мақомоти Арбитраж аз ҷониби Муассиси Арбитраж – Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешавад. Аз ҷумла, бо қарори Раёсати Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 7 сентябри соли 2015 раиси Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин гардид.

Мувофиқи қисми 2 моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» бо қарори Раёсати Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Оинномаи Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» аз 27 октябри соли 2015 Оинномаи Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ аз ҷониби Муассис - Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардида, 18 декабри соли 2015 дар Кумитаи андозӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи тартиби равангаи ягона ҳамчун шахси ҳуқуқии ғайритичоратӣ ба қайд гирифта шуд.

Айни замон дигар мақомот ва санадҳои Арбитраж дар ҷараёни таъсис ва таҳия қарордоранд. Бо ин мақсад ҳуҷҷатҳои зарурии фаъолияти Арбитраж, аз ҷумла, Низомномаи ҳаққи хизмат (гонорар), Низомнома дар бораи маърузачиёни Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра дар ҷараёни таҳия қарор дошта, дар ояндаи наздик қабули онҳо ба нақша гирифта шудаанд.

Бо ин мақсад бо дастгирии бевоситаи Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилоти ИРЦ-и Олмон дар шаҳри Душанбе дар ду давра (1-2 ноябри соли 2016 ва 28-29 марти соли 2017) семинари илмӣ амалӣ бо ҷалби экспертҳои олмонӣ ва иштироки олимону мутахассисони соҳа, арбитраж ва намоёндогони воситаҳои ахбори умум шуда гузашт, ки он барои рушди институти арбитраж дар Тоҷикистон такони бузург буд. Дар оянда низ дарназар дошта шудааст, ки барои ба субъектҳои муносибатҳои хоҷагидорӣ фаҳмонда додан ва шиносӣ пайдо намудан, бо ҷалби олимону мутахассисони варзидаи соҳа дар марказҳои вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои саноатӣ

гузаронидани семинару конференсияҳои илмию амалӣ ба нақша гирифта шудааст.

Ба ширкатҳо ва соҳибкорони Тоҷикистон тавсия дода мешавад, ки ҳангоми бастанӣ шартномаҳо ва ҷалби сармоя, маҳсусан бо ширкатҳои давлатҳои хориҷӣ дар шартнома, дар қисмати ҳалли баҳсҳо навиштаҷоти зеринро ба таври ҳатмӣ ҷойгир намоянд, то ки баҳсхояшон дар ҳудуди Тоҷикистон ҳал гардад:

"Ҳамаи баҳсҳои бавучудоянда вобаста ба шартномаи мазкур ё вобаста ба эътиборнокии он, аз ҷониби Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон тибқи Дастури он, дар ҳайати се нафар арбитрҳо, забони муҳокимаи арбитражӣ _____, дар асоси ҳуқуқи Тоҷикистон, ба таври қатъӣ ҳал мегардад"[7].

Рӯйхати адабиёт:

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2015, №3, мод.205.

2. Бобочонзода И.Ҳ. Международный коммерческий арбитраж Таджикистана упростил жизнь предпринимателям [Манбаи электронӣ] URL:<http://tpp.tj/kommercheskij-arbitrazh/me>

zhdunarodnyj-kommercheskij-arbitrazh-tadzhikistana-uprostit-zhizn-predprinimatelyam (санаи мурочиат 20.09.2018)

3. URL:<http://tpp.tj/kommercheskij-arbitrazh> (санаи мурочиат 17.09.2018)

4. Менглиев Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. Душанбе: "Эҷод", 2009. С. 9. Шонасридинов Н. Асосҳои ҳуқуқи ғайриқарбӣ Арбитражи байналхалқии тичоратӣ: Васоити таълимӣ. Душанбе: "Сино". С.14-15

5. URL: <http://tpp.tj/2017/08/28/mu%D1%9Atavoi-muso%D1%9Aibai-raisi-arbitrazhi-bajnal-milalii-ti%D2%B7oratii-nazdi-palatai-savdo-va-sanoati-%D2%B7um%D2%B3urii-to%D2%B7ikiston-doktori-ilm%D2%B3oi-%D2%B3u%D2%9Bu%D2%9B-bobo%D2%B7ozoda-is> (санаи мурочиат 12.09.2018)

6. URL:<http://tpp.tj/2017/08/24/buklet-mkat/> (санаи суроҷиат 15.09.2018)

7. Дастури Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манбаи электронӣ] URL:<http://tpp.tj/kommercheskij-arbitrazh> (санаи мурочиат 10.09.2018).

Аннотатсия

Заминаҳои ҳуқуқи Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон

Дар мақола сухан дар бораи зарурат ва заминаҳои асосии ҳуқуқи таъсиси арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ баён гардидааст. Инчунин оид ба вазифаҳои асосӣ ва самтҳои фаолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ва судҳои ҳакамӣ гуфта шудааст. Барои ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон ва сармоягузaron пешниҳод гардидааст, ки онҳо ҳангоми бастанӣ шартномаҳо аз созишномаи арбитражии Дастури Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон истифода намоянд.

Аннотация

Правовые основы Международного коммерческого арбитража Таджикистана

В статье речь идёт о необходимости и правовые основы создания арбитража. А также речь идёт об основных задачах и направлениях деятельности международного коммерческого арбитража и третейских судов. Для защиты прав предпринимателей и инвесторов предложено при заключении договоров использовать арбитражное соглашение Регламента Международного коммерческого арбитража Таджикистана.

Annotation

Legal basis of the International Commercial Arbitration of Tajikistan

The article is about the need and legal basis for the creation of arbitration. And also we are talking about the main tasks and direction of international commercial arbitration and arbitration courts. To protect the rights of entrepreneurs and investors, it is suggested that when concluding contracts, use the arbitration agreement of the Rules of the International Commercial Arbitration of Tajikistan.

**ФАЪОЛИЯТИ СУДӢ; ФАЪОЛИЯТИ ПРОКУРОРӢ; ФАЪОЛИЯТИ ҲИМОЯИ
ҲУҚУҚ ВА ФАЪОЛИЯТИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚ**

(ИХТИСОС: 12.00.11)

**СУДЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРОКУРОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ;
ПРАВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.11)

Молдабаев Саркытбек Сарсембаевич,
*профессор Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан по
Алматинской области, доктор юридических наук*

**ЕСТЬ ЛИ ДОСТОЙНАЯ АЛЬТЕРНАТИВА СУЩЕСТВУЮЩЕМУ
ПРАВОСУДИЮ КАЗАХСТАНА?**

*Калидвожаҳо: қиноят, ҷавобгарӣ, деонтологияи судӣ, низоми судӣ, баргардонидани зарар,
адолат.*

*Ключевые слова: преступление, ответственность, судебная деонтология, судебная
система, возмещение вреда, справедливость.*

*Keywords: crime, responsibility, judicial deontology, the judicial system, compensation for harm,
justice.*

Современные проблемы судебной системы Республики Казахстан сгруппированы в семь пунктов, которые названы «семью камнями»:

Первый камень - справедливость. Сегодня люди не понимают, почему «за одно и то же преступление, одному дают пять лет, а другому - два года условно. У многих возникает логичный вопрос: почему одного посадили, другого нет. Почему суд допускает такой произвол. Могут ли говорить о справедливости люди, когда ничего не ясно, никто ничего не объясняет».

Второй камень - ответственность и независимость. Сегодня судьи по-прежнему зависимы от председателей судов. Поскольку именно они и решают, кого поощрять, кого наказывать.

Третий камень - эффективность правосудия. Сегодня любой может вынести спор в суд, и это говорит о доступности правосудия. Но с другой стороны, суд - это большие расходы, которые не всегда оправданы.

Четвертый камень - административная юстиция, которая рассматривает споры между гражданами и госорганами. В условиях казахстанского правосудия, человек не может противостоять госоргану «со штатом юристов и мощным адмресурсом».

Пятый камень - следственные судьи, которые сейчас выдают все санкции. Раньше судья, когда давал санкцию, не имел права оценить и проверить обоснованность подозрения.

Шестой камень - компетентность судей, отсутствие случайных людей. Но сегодня избежать этого не удастся. Вывод прост: систему надо изменить, требования ужесточить.

Седьмой камень - это цифровизация. Здесь ключевые задачи - обеспечить беспрепятственный и удобный доступ к правосудию через IT-сервис, автоматизировать судопроизводство и сделать его экономным, начать работать с большими данными.

Все это порождает массу проблем в сфере отправления правосудия и возникает вопрос: а

есть ли достойная альтернатива существующему правосудию, которая бы помогла избежать или хотя бы существенно снизить вышеуказанные проблемы?

На наш взгляд, достойной альтернативой будет возрождение на новой основе того, что было у наших предков казахов и что до сих пор остается во многих других цивилизациях нашего мира - это введение **возмездного правосудия**, то есть внедрение в уголовное законодательство (*материальное и процессуальное*) возмездного принципа. Характеризующими признаками возмездного принципа в уголовном законодательстве являются:

1. Признание преступления как **вреда**, наносимого личности, обществу, природе и т.д.;

2. Признание единственным критерием при решении вопроса о виновности и о степени виновности преступника **размера нанесенного им ущерба** другому лицу, обществу, природе и т.д.;

3. Признание **возмещения ущерба** подозреваемым, обвиняемым и подсудимым как **универсального метода уголовного наказания** (возмещение вреда должно быть безусловной обязанностью виновного лица);

4. Признание компенсацией материальных средств от преступника, от его коллег, родственников или «третьих лиц». Или в виде личной отработки на тяжелых — но не унижительных! — номинально оплачиваемых работах.

Требование компенсации может быть предъявлено через суд и другие официально установленные органы потерпевшим или любым лицом с необходимым обоснованием нанесения ущерба. При этом, ни о какой отмене или о снижении уровня следственных работ не может быть и речи.

Ретроспективный взгляд на историю развития нашего уголовного законодательства, показывает, что судебное законодательство нашей страны в нынешнем виде существовало не всегда, резкая смена правовых основ произошла после колонизацией казахских степей Российской империей. До этого, в основе правосудия казахов действовал возмездный принцип, т.е. право общества требовать себе возврата того и в большой мере, чем отнято у него преступником. В обычном уголовном праве казахов единственным наказанием за

всякие деяния, начиная с убийства и кончая ничтожнейшим поступком, являлись штрафы - «аип» за маловажные проступки и «кун» за лишение жизни, увечья и раны. Например, существовал такой вид наказания, как **«Мойнынақосак, қотіне тіркеу»**, который назначали за воровство скота. Данное наказание состояло в том, что виновный при возвращении украденной скотины должен был присоединить еще двух такого же рода животных, привязав одно к шее, а другое к хвосту украденной скотины. Следует отметить, что «аип» и «кун», то есть штрафы были очень высокими, однако в казахских степях тюрем не было и соответственно не было такого наказания, как лишения свободы. Знаменитый ученый, профессор — ориенталист В.В. Григорьев, в 19 веке писал: **«Мы видим у казахов такое превосходное судоустройство и такие порядки следственного и судебного процесса, каким могут позавидовать многие издавна цивилизовавшиеся народы»**[1].

Об этом свидетельствуют все историко-правовые памятники наших предков как уложения **«Қасым ханның қасқа жолы»** («Постановление Касым хана»), **«Есім ханның ескі жолы»** («Постановление Есим хана») и **«Жеті жарғы»** («Законы Тауке хана»). Где казахские бии выполняли множество функций. Среди них особое значение имела функция достижения компромисса в обществе. Бии обеспечивали недопущение ссор и раздоров среди родов, были объединителями казахских родов в единое целое - казахский народ.

Сегодня для реализации возмездного (возвратного) принципа есть уже достаточно много элементов в действующем законодательстве и очень много сделано дополнительно: есть понятие ущерба, есть требование его возмещения, есть какие-то правила того, как и что надо оценивать и кому возмещать. Кстати, вопрос о возмещении ущерба тесно соседствует с уже давно поднятой проблемой выбора наказания, не связанные с лишением свободы. Рассматривается и развитие так называемого восстановительного права, медиации и т.д.

С позиции возвратных принципов, преступность - это массовое решение

одними людьми своих проблем за счет эксплуатации других людей, т.е. с нанесением им невозмещаемого ущерба.

Исследования специалистов да и сама логика вещей показывают, что чем больше вероятность наступления криминального события и чем выше размер вероятного ущерба, тем большие затраты требуются и от вероятной жертвы, и от общества в целом. При этом прямой ущерб от преступности складывается, из различных потерь единовременного или (и) долгосрочного характера. Сюда, относятся:

- во-первых, суммарные потери благ и ценностей, утраченные самими потерпевшими — и физическими, и юридическими лицами;

- во-вторых, экономические потери государства и общества, связанные с необходимостью реализации специальных мер защиты от криминальных рисков; расходы на содержание системы уголовной юстиции и всей соответствующей инфраструктуры, социальных и иных специальных служб и т.п.;

- в-третьих, потери, непосредственно связанные с затратами на медицинскую помощь, лечение и реабилитацию, с физическими и моральными страданиями потерпевших и их родственников (*отсюда, кстати говоря, социальная обоснованность исков о возмещении морального вреда*), с потерей доходов, снижением уровня занятости и производительности труда и т. д.

Поэтому, нам необходимо организовать работу по определению расходов на выявления и раскрытия уголовных правонарушений и преступлений, расследование и рассмотрение уголовных дел. Сегодня, в период рыночных отношений, прежде всего всех нас, должно интересовать, сколько «стоят» преступления? Сколько средств, тратит государство на противодействия с преступностью. Иначе говоря, какая доля ВВП страны или какая сумма в расчете на душу населения тратится на борьбу с преступностью?

В самом деле, **что мы имеем в Казахстане?**

Понятно, что прежде чем считать потери от преступности надо представлять ее реальные масштабы. Однако, как утверждают криминологи, статданные о преступности не показывают реальную картину.

На сегодня даже приблизительно невозможно говорить о масштабах и «цене» причиняемого ею ущерба. Невостребованность столь важной информации в Казахстане политиками и криминологами может удивлять, но картины происходящего это не меняет. Между тем состояние информации о преступности, которое представляет собой манипулирование весьма сомнительными данными, чревато принятием неверных управленческих решений, блокирующих социально-экономическое развитие общества[2].

Проблема «цены» преступности занимает особое место, ибо оно, с одной стороны, показывает уровень экономического воздействия преступности на государство и общество, а с другой — обоснованность политических и управленческих решений, принимаемых на основе такой информации.

Но, несмотря на это, разработкой названной проблемы никто не занимается, опасаясь методологических и методических трудностей учета масштабов ущерба от преступности — и в их непосредственном выражении, и в более широком социальном смысле и контексте[3].

Тогда как, в зарубежных странах при всей своей сложности проблема определения «цены» преступности в значительной степени решена, где публикуются и общие потери от преступности, и оценки экономического ущерба по видам преступлений, увязанные с итогами многолетних исследований виктимизации населения.

Обновление судебной системы Казахстана на основе возмездного принципа — это методологическая основа, позволяющая как никогда оценить сложившуюся судебную систему, а оценка, залог успеха любой судебной реформы.

При этом следует иметь виду, что оценка судебной системы не может опираться только на понятия экономической эффективности. Равным образом судебная система не может оцениваться и юридическими средствами оценки (*соотношение количества отмененных и измененных судебных решений и оставшихся в силе*). Нельзя обойтись и без аксиологического, ценностно-ориентированного подхода,

при котором учитываются также такие критерии, как справедливость и целесообразность судопроизводства.

Несправедливый уголовный процесс не может быть признан эффективным. Это также относится, и к несправедливости судебного решения, и к несправедливости процедуры, т.е. как к материальному, так и к процессуальному понятию справедливости. В науке не раз отмечалась такая особенность оценки качества судебных решений, как ее неотделимость от оценки качества всей предшествующей его вынесению процессуальной деятельности судьи[4].

Наличие системы оценок позволяет выявить «критические точки», «дисфункции правосудия». Оценка судебной деятельности необходима как для внутреннего управления судебной системой (*самоуправления*), так и внешнего (*законодательного регулирования*). Значение оценки судебной системы влияет и на корректировку поведения и стимулом профессионального совершенствования судей.

На наш взгляд, современные проблемы судебной системы, сгруппированные в семь пунктов и названные «семью камнями», имеют не только дореформенную историю, но и усилились в результате проведения всей предыдущей судебной-правовой реформы. Поскольку в ходе судебной реформы, были обусловлены в немалой степени от недоучета, упущения, а в ряде случаев и пренебрежения особенностями менталитета казахского народа. Как показывает мировой опыт, одной из составляющих эффективности реформ в тех или иных государствах, является учет традиций, менталитета и особенностей, сложившихся в обществе к началу реформ, а затем их правильное использование в интересах развития.

В этой связи представляется справедливым мнение о том, что «... продвижение по пути социального прогресса успешнее всего идет там, где оно «посажено» на наиболее фундаментальные ценности и институты добуржуазной, доколониальной культуры. Это выглядит парадоксом, но на самом деле вполне естественно - никакой процесс развития не пойдет через слом национальной культуры. Напротив, он будет возможным только тогда, когда к нему будут

подключены традиционные структуры сознания и поведения. Заимствуемые извне элементы (*демократические идеи, парламентские институты, принципы хозяйствования и т.д.*) должны быть приспособлены к сложившимся культурным нормам, иначе они просто не будут работать»[5].

Действительно, опыт ряда стран показывает, что наилучшие результаты были достигнуты в тех из них, где наиболее удачно соединились социальные и экономические реформы с традициями прошлого, после чего сама традиция становилась проводником преобразований и демонстрировала свой «модернизационный» потенциал. Например, в 1975 г. по личному указанию Главы японского правительства был создан своеобразный совещательный орган - так называемый совет по проблемам цивилизаций, в который вошли крупнейшие учёные страны: философы, социологи, историки. Главная идея представленных разработок состояла в том, что ориентация на возрождение японских национальных институтов, ценностей и поведенческой мотивации, возрождение национальных традиций, как способа консолидации народа поможет преодолеть издержки процесса модернизации.

Эти идеи были положены правящими кругами Японии в основу идеологической работы с населением. Была проведена целенаправленная работа по возрождению традиционализма японского общества, которая, как известно, принесла свои плоды. В Японии результаты этой работы дали столь сильный толчок прогрессу общества, что позволили стране во многом опередить страны западноевропейской ориентации[6].

Наряду с применением общепризнанных принципов и норм международного права, в вопросах судопроизводства и судостроительства наша республика в немалой степени заимствует и опыт правовых систем зарубежных стран.

Между тем, процесс проведения правовой реформы в республике убеждает, что положительный опыт функционирования в развитых странах Запада и Востока тех или иных правовых институтов не является доказательством того, что они приживутся в Казахстане. Так как каждой стране присущи свои традиции, особенности развития,

ценности, потребности и т.д., и иное их соотношение с возможностями страны.

«Полный перенос правовой системы другой страны на новую почву неприемлем», - указывает И.А. Шихата. - Сравнительный опыт в области права - это полезный источник информации, необходимый для мониторинга реформы, это и «модели законов», разработанные различными международными агентствами... Он может существенно помочь. Однако эти «модели законов» не стоит применять, если они не адаптированы к национальной правовой системе и не отвечают потребностям общества. Следует также учитывать обычаи и обыкновения, распространенные в обществе; но новые законы не обязательно должны отражать существующие в обществе традиции; законы могут разрабатываться с тем, чтобы изменить эти традиции, если они отрицательно влияют на развитие страны. Тем не менее, принятию таких законов должны предшествовать соответствующие социологические исследования и общественное мнение должно уверенно высказаться в их пользу. Без тщательной подготовки такие законы нежизнеспособны и неприменимы на практике»[7].

В Казахстане в ходе долголетней судебной реформы, были механически перенесены ряд зарубежных правовых институтов, (как например, суд присяжных) в казахстанскую правовую среду, которые в силу определенных объективных причин не дали ожидаемых от них высоких показателей. Поскольку не были учтены:

- спецификаправовой системы и социально-экономические возможности Казахстана;
- национальные особенности, человеческие ресурсы, такие как - социальный уклад, уровень правосознания и правовой культуры;
- традиционность менталитета и его социокультурные характеристики и т.д.

Необходимо также отметить и то, что судебная реформа, проводимая в Казахстане, сводится, в основном, к реформе законодательства и правовых институтов и при этом крайне мало уделяется внимания самому главному элементу любой реформы - общественному и профессиональному правосознанию, которые менее подвержены реформированию[8].

По справедливому замечанию известного российского ученого С.А. Пашина, «осуществление судебной реформы состоит не столько в сочинении и введении в действие новых законов, в материально-техническом обеспечении новых институтов, но и - в первую очередь - в реформировании юридического мышления, профессионального менталитета...» [9].

Для этого необходимо не только возобновить преподавания, основного предмета в этом направлении (*реформирования юридического мышления и профессионального менталитета*) для судей всех уровней в Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан, но и открыть научно-исследовательский центр «Судебной деонтологии». В Советском Союзе на развитие деонтологии как прикладной науки и как на методологическую основу не могла не оказать тормозящее влияние официальная идеология, а современники не только не знают, но и не слышали о судебной деонтологии.

Сегодня «Судебная деонтология»как отрасль научного знания имеет свой предмет, методы, цель и задачи исследования. Судебная деонтология как учение о долге, науке о моральном, эстетическом и интеллектуальном облике человека, посвятившего себя судебной деятельности и о взаимоотношении судьи с подсудимыми, участниками процесса, а также коллегами судьями в коллективе и целыми учреждениями, участвующими в осуществлении правосудия, являются очень актуальными в целях научного обеспечения судебной реформы.

Таким образом, для разрешения проблем судебной системы, сгруппированные как семь пунктов, которые названы «семью камнями» необходимо:

1.Возродить на новой основе того, что было у наших предков казахов и что до сих пор остается во многих других цивилизациях нашего мира - это внедрение уголовного законодательство (*материальное и процессуальное*) возмездного принципа;

2.Избратьметодологической основой обновления судебной системы Казахстана возмездный принцип, которая позволит оценить сложившуюся судебную систему, необходимую для эффективного разрешения проблем судебной системы;

3. **Возобновить преподавания основного предмета «Судебная деонтология»** в целях реформирования юридического мышления и профессионального менталитета для судей всех уровней в Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан;

4. **Открыть научно-исследовательский центр «Судебной деонтологии»** в Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан в целях научного обеспечения преобразования судебной системы.

Обновления судебной системы на основе возмездного принципа» способен определить:

- последовательные цели развития всей судебной власти страны и средства их достижения;
- общие критерии ее эффективности (*а также отдельного суда, отдельного судьи*);
- оптимальную структуру судебной системы (*и составляющих ее звеньев с учетом оптимальности специализированного правосудия*);
- конфигурации судейского сообщества;
- векторы совершенствования отраслевого кодифицированного процессуального законодательства;
- более совершенные способы, формы и методы комплектования судейского корпуса и его самоочищения;
- методику более эффективного обеспечения независимости судей и судов с гарантиями от «сползания» во вседозволенность и т.д.

Организатором и основным исполнителем могла бы стать Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан с привлечением иных соисполнителей, в т.ч. представителей философской, социологической, исторической, экономической, филологической, психологической, биологической наук.

Список литературы:

1. «О скифском народе саках». Историческая монография управляющего восточным отделом Императорского русского археологического общества В.В. Григорьева. СПб., 1871. С.63.
2. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен. Теоретико-инструментальный анализ. М., 2008. С. 232, 240.

3. Бабаев М.М. Социальные последствия преступности. М., 1982; Квашиш В.Е. Основы виктимологии. М.: БЮТА ВЕБЕ, 1999; Кондратюк Л.В., Овчинский В.С. Криминологическое измерение. М., 2008.

4. Морщакова Т. Г., Петрухин И. Л. Оценка качества судебного разбирательства : по уголовным делам. М., 1984. С. 8 ; Мурадян Э. М. Социальное действие и резонанс судебного решения // Сов.гос. и право. 1983. № 3. С. 50; Лапаева В. В. Конкретно-социологические исследования в праве. М., 1987.С. 121–128, и др. В Заключении № 11 (2008) О качестве судебных решений, подготовленном Консультативным советом европейских судей, отмечены такие разнородные факторы, влияющие на качество судебных решений, как кадровые и материальные ресурсы, профессионализм судьи, ясность, обоснованность, исполнимость судебного решения и др. Примечательно, что указанные факторы характеризуют преимущественно организационный аспект правосудия (Opinion no.11 (2008) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions. URL:http://www.courtexcellence.com/pdf/CCJE_2008_5qualityofdecisions.pdf).

5. Индия и Китай: две цивилизации - две модели развития (круглый стол) // Мир. Экономика и мировые отношения. 1988. № 6. С. 90.

6. Поспелов Б. Эволюция буржуазного национализма в Японии // Мировая экономика и мировые отношения. 1998. № 2. С. 103.

7. Шихата И. Правовая реформа. Теория и практика. Учебное пособие / Перев.санг. / Под ред. д.ю.н. Н.Г. Дорониной. М.: Белые альвы, 1998. С. 31.

8. Сулейменова Г.Ж. Судебная реформа в Республике Казахстан: обзор основных этапов. Источник: ИС Параграф WWW <http://online.zakon.kz>

9. Судебная реформа: юридический профессионализм и проблемы юридического образования. Дискуссии / Отв. ред. Л.М. Карнозова. М.: Международный комитет содействия правовой реформе, 1995.

Аннотатсия

Оё ба адолати мавҷудан Қазоқистон алтернативаи арзанда ҳаст?

Мақолаи мазкур ба саволи зерин ҷавоб меғӯяд: оё алтернативаи арзанда ба адолати мавҷуда ҳаст, ки ба пешгирӣ намудан ва ё ақаллан паст кардани мушкilotи дар боло зикргардида мусоидат намояд? Дар робита ба ин мушкilotи ҳозиразамони низоми судии Ҷумҳурии Қазоқистон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, ки ба ҳафт гурӯҳ тақсим карда шуда, ва дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда ба қонунгузории ҷиноятӣ Қазоқистон (маводӣ ва протсессуалӣ) ворид намудани принципи ҷазо пешниҳод карда мешавад. Таваҷҷуҳи зиёд ба аломатҳои хоси принципи ҷазо дар қонунгузории ҷиноятӣ, хусусиятҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ одии қазоқҳо дода мешавад, ки ҷазоҳои асосӣ “аип” ва “кун” (ҷарима ва ҷаброн) буданд ва ҳабсхонаҳо вучуд надоштанд, яъне, чунин ҷазо, ба мисли маҳрум кардан аз озодӣ набуд. Муаллиф пешниҳод мекунад, ки қор оид ба муайян намудани хароҷот вобаста ба ошқор кардан ва ифшои ҳуқуқвайронкуниҳои ҷиноятӣ ва ҷиноятҳо, тафтиш ва барасии парвандаҳои ҷиноятӣ ташиқ карда шуда, таълими фанни асосӣ “Деонтологияи судӣ” бо мақсади аз нав эҷод кардани тафакқури ҳуқуқӣ ва афкори касбӣ барои судяҳои тамоми сатҳҳо дар Академияи адлияи назди Суди Олии Ҷумҳурии Қазоқистон аз нав ба роҳ монда шуда, маркази илмӣ-таҳқиқотии “Деонтологияи судӣ” дар Академияи адлияи назди Суди Олии Ҷумҳурии Қазоқистон бо мақсади таъминоти илмӣ азнавсозии низоми судӣ кушода шавад.

Аннотация

Есть ли достойная альтернатива существующему правосудию Казахстана?

Данная статья отвечает на вопрос: есть ли достойная альтернатива существующему правосудию, которая бы помогла избежать или хотя бы существенно снизить вышеуказанные проблемы? В этой связи рассматриваются современные проблемы судебной системы Республики Казахстан, которые сгруппированы в семь пунктов и на основе проведенного исследования предлагается внедрение в уголовное законодательство Казахстана (материальное и процессуальное) возмездного принципа. Значительное внимание уделяется характерным признакам возмездного принципа в уголовном законодательстве, особенностям обычного уголовного права казахов, где основными наказаниями были «аип» и «кун» (штраф и компенсация) и отсутствовали тюрьмы, то есть не было такого наказания как лишения свободы. Автор предлагает организовать работу по определению расходов на выявления и раскрытия уголовных правонарушений и преступлений, расследование и рассмотрение уголовных дел, возобновить преподавания основного предмета «Судебная деонтология» в целях реформирования юридического мышления и профессионального менталитета для судей всех уровней в Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан, открыть научно-исследовательский центр «Судебной деонтологии» в Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан в целях научного обеспечения преобразования судебной системы.

Annotation

Is there a worthy alternative to the existing justice of Kazakhstan?

This article answers the question: Is there a worthy alternative to existing justice, which would help to avoid or at least significantly reduce the above-mentioned problems? In this regard, we consider the current problems of the judicial system of the Republic of Kazakhstan, which are grouped into seven points and on the basis of the research it is proposed to introduce a compensatory principle into the Kazakh criminal legislation (material and procedural). Considerable attention has been paid to the characteristic features of the compensated principle in the criminal legislation, the peculiarities of the ordinary criminal law of the Kazakhs, where the main punishments were "aip" and "kun" (fine and compensation) and there were no prisons, that is, there was no such punishment as deprivation of liberty. The author proposes to organize work to determine the costs of detection and disclosure of criminal offenses and crimes, investigation and consideration of criminal cases, to resume teaching the main subject "Judicial Deontology" in order to reform the legal thinking and professional mentality for judges at all levels in the Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, to open a research center "Judicial Deontology" at the Academy of Justice under the Supreme court of the Republic of Kazakhstan in order to provide scientific support for the transformation of the judicial system.

ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ

(ИХТИСОС: 12.00.14)

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС

(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)

Табаров Неъмон Амонович,

сардори Шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

СУД СУБЪЕКТИ АСОСИИ ҲУҚУҚИ МУРОФИАВИИ МАЪМУРӢ

Калидвожаҳо: *предметы танзим, ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ, мурофиаи маъмурӣ, расмиёти маъмурӣ, суд.*

Ключевые слова: *предмет регулирования, административное процессуальное право, административный процесс, административная процедура, суд.*

Keywords: *regulation subject, administrative procedural right, administrative process, administrative procedure, court.*

Предметы танзими ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ низ ба монанди дигар соҳаҳои ҳуқуқи мурофиавӣ равшан намудани моҳият ва мазмуни мурофиаи юридикиро дар кул ва мурофиаи маъмуриро дар ҷузъ талаб менамояд. Дар илми ҳуқуқшиносӣ фаҳмиши васеъ ва маҳдуди онҳо арзи вучуд доранд.

Ба андешаи Ойев Х. «мурофиаи юрисдиксионии маъмурӣ, ин салоҳияти мақомоти судӣ ва ғайрисудӣ (маъмурӣ) оид ба баҳодиҳии ҳуқуқӣ ба воқеиятҳои ҳуқуқие (рафтору фаъолияти), ки аз муносибатҳои маъмурӣ бармеоянд, инчунин ҳаллу фасл намудани баҳсҳои маъмурию ҳуқуқӣ (оммавӣ) ва татбиқ намудани санксияи меъёрҳои маъмурӣ ба ҳуқуқвайронкунандагони маъмурӣ мебошад, ки дар шакли фаъолияти маъмурию ҳуқуқӣ содир карда мешавад»[1].

Ба мазмуни васеи калима, қайд менамояд Сорокин В.Д., мурофиаи юридикӣ - ин фаъолияти ҳокимиятии субъектони ҳокимияти оммавӣ (давлатӣ ва мунитсипалӣ) буда, дар ин ҳолат вай бо ҷунин аломатҳо тавсиф карда мешавад. Якум, ин фаъолияти бошууруна, мувофиқи мақсад мебошад, ки аз татбиқи ваколатҳои ҳокимиятӣ аз ҷониби ҳокимияти оммавӣ иборат аст. Дуюм, вай бо мақсади ноил

шудан ба натиҷаҳои муайяни юридикӣ, ҳал намудани парвандаҳои мушаххаси фардӣ анҷом дода мешавад. Сеюм, ҷамъбасти фосилавӣ ва ниҳонии мурофиа дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дарҷ мегарданд. Чорум, вай дар шакли мурофиавӣ анҷом дода мешавад[2].

Ба ақидаи Баҳрах Д.Н. «мурофиаи юридикӣ – ин намуди расмиёт мебошад, зимнан хеле такмилёфта. Расмиёти фаъолияти ҳокимиятии давлатӣ шакли хеле такмилёфтаи он – мурофиаи юридикӣ дар вақте мегардад, ки агар вай бо қоидаҳои умумӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва хеле муҳимаш пурра, ҷузъитар танзим карда шавад»[3].

Панова И.В. дар кушиши худ оид ба воқиғ шудан аз концепсияи илмии мафҳуми умумии мурофиаи юридикӣ, ки танҳо аз фаъолияти юрисдиксионии мақомоти гуногун ва бисёри давлатӣ иборат нест, ҳамчун ба ҳулоса меояд, ки «мурофиаи юридикӣ... шакли меъёран муқарраршудаи батартибоварии фаъолияти юридикӣ (амал) ва ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ (санадҳо) мебошад, ки мурофиаҳои судӣ (истеҳсолоти судӣ) ва расмиётҳои ҳуқуқиро дарбар мегирад»[4].

Тарафдорони фаҳмиши мурофиа танҳо ҳамчунин истеҳсолоти судӣ (фаъолияти

юрисдиксионӣ) дигар фаъолиятро, ки ҳуқуқ ба танзим даровардааст, расмиёт меноманд. Масалан, Казантсев П. яке аз субъектҳои ҳатмии муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавиро суд номбар менамояд[5].

Опалев Р.О. ҳамчунин тарафдори он фикр аст, ки «фаҳмиши аз ҳама бештар дурусти мурофиаи юридикӣ чунин аст: ин шакли мавҷудияти мурофиаи судӣ ҳамчун воситаи анҷом додани ҳокимияти судӣ мебошад, ки дар фаъолияти пайдарҳамии бо меъёрҳои ҳуқуқии мурофиавӣ танзимшудаи субъектҳои он бо мақсади ҳал намудани баҳсҳое, ки аз меъёрҳои ҳуқуқии моддӣ бармеоянд, инчунин дар маҷмӯи муносибатҳои ҳуқуқие, ки дар асос ва вобаста ба ин фаъолият ба вучуд меоянд, вучуд доранд ва қатъ мегарданд, ифода ёфтааст»[6].

Ба вай нуқтаи назари Демин А.А. наздик аст, ки қайд менамояд, ки «ба мазмуни илмӣ фаҳмиши васеи мурофиаи маъмурӣ нодуруст аст, зеро аз ҷониби маъмурият иҷро намудани ваколатҳои худ бевосита, бо роҳи ғайрисудӣ – ин муносибати мурофивӣ нест»[7].

Ба андешаи мо ақидаи Казантсев П., Опалев Р.О. ва Демин А.А. оиди он, ки субъекти асосии мурофиаи маъмурӣ суд мебошад, қобили қабул аст. Зеро байни тарафҳо, яъне мақомоти давлатӣ (ба истинои суд) аз як тараф ва шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ аз тарафи дигар муносибати ҳуқуқии моддӣ, масалан вобаста ба вайрон кардани меъёрҳои дахлдори қисми махсуси Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд, на муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавӣ. Ҳолати мазкур оид ба он ки суд субъекти асосии муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавӣ мебошад, ҳамчунин аз ақидаи олимони дигар соҳаи ҳуқуқи мурофиавӣ низ бармеояд. Масалан, Шерстюк В.М. масъалаи муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавии гражданиро баррасӣ намуда, қайд менамояд, ки «муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавии граждани дар асоси меъёрҳои ҳуқуқии мурофиавии граждани, ки дар сарчашмаҳои гуногун дарҷ гардидаанд, ба вучуд меоянд ва танҳо байни ду субъектҳо – суде, ки парвандаро баррасӣ менамояд ва ҳама гуна дигар иштирокчиёни мурофиа (суд – даъвогар, суд – ҷавобгар, суд – шохид ва ғ.) ҷой доранд.

Суд – иштирокчии ҳатмии ин муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад. Тарафҳо, шахсони сеюм, прокурор, мақомоти давлатӣ байни худ дар муносибатҳои мурофиавӣ намеистанд. Ин муносибатҳо бе иштироки суд ба вучуд омада наметавонанд»[8].

Ба андешаи мо, дар илми ҳуқуқӣ маъмурӣ назари васеъ (идорақунӣ) ба мурофиаи маъмурӣ ҳамчун ба шакли юридикӣ татбиқи фаъолияти идорақунӣ бартарӣ (афзалият) дорад. Дар асари монографии худ Сорокин В.Д. бори аввал дар бораи муносибати «идорақунӣ»-ро ба мафҳум ва нақши мурофиаи маъмурӣ қайд кард[9]. Вай чунин таърифи мурофиаи маъмуриро медиҳад: «Мурофиаи маъмурӣ бо ҳуқуқ ба танзим даровардани тартиби ҳал намудани парвандаҳои мушаххаси фардӣ дар соҳаи идорақунии давлатӣ аз ҷониби мақомоти ҳокимияти иҷроияи Федератсияи Россия ва субъектҳои он, дар ҳолатҳои пешбиникардаи қонун бошад дигар субъектҳои ваколатдор низ мебошад. Мурофиаи маъмурӣ – ин чунин фаъолият мебошад, ки дар рафти амалӣ намудани он муносибатҳое ба вучуд меоянд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқии мурофиавии маъмурӣ ба танзим дароварда мешаванд».

Мурофиаи маъмурӣ, ба чунин фаҳмиш, фаъолияти давлатӣ-ҳокимиятӣ, динамикӣ, бо меъёрҳои ҳуқуқии мурофиавии маъмурӣ ба танзим даровардашудаи мақомоти ҳокимияти иҷроия, дигар субъектҳои ҳокимиятӣ оид ба баррасии парвандаҳои маъмурӣ бо мақсади ҳимояи манфиатҳои шахсият, ҷомеа ва давлат мебошад ва барои баровардани санадҳои ҳуқуқии қонунӣ, инчунин муносибатҳои мурофиавии маъмурӣ ва расмиёти ба вучуд омадан, фаъолиятқунӣ ва қатъ гаштани онҳо равона карда шудааст»[10].

Ба ақидаи Салишева Н.Г. мурофиаи маъмурӣ ин «мурофиаи ҳуқуқтатбиққунӣ оиди ба тартиби маъмурӣ ҳал намудани баҳсҳо ва татбиқи чораҳои ҷазои маъмурӣ» мебошад, ки ба тарафдории фаҳмиши хеле васеи он маънидод намудан дарак медиҳад[11].

Тибқи андешаи Г.А. Кузмичева «мурофиаи маъмурӣ, ин бо меъёрҳои ҳуқуқ ба танзим даровардани ҳуди фаъолияти давлатӣ-идорақунӣ, маҷмӯи ҳамаи амалҳое, ки аз тарафи мақомоти ҳокимияти иҷроия оид ба татбиқи

салоҳияти худ содир карда мешавад, мебошад»[12].

Кашанин А.В. қайд менамояд, ки «мурофияи маъмурӣ – ин тартиби амалӣ намудани фаъолияти давлатӣ-идоракунӣ, маҷмӯи амалҳои пай дар ҳам мебошад, ки бо мақсади татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ содир карда мешаванд»[13].

Дар илми ҳуқуқшиносӣ ба сохтори мурофияи маъмурӣ низ назарҳои гуногун ҷой доранд. Масалан, Козлов Ю.М. мурофияи маъмуриро ба ду намуди он – шакли маъмурӣ-расмиеӣ ва маъмурӣ-юрисдиксионӣ тақсим менамояд[14]. Старилов Ю.Н. мавҷудияти чунин намудҳои онро ба монанди идоракунӣ, маъмурӣ-юрисдиксионӣ ва мурофиявии судии маъмурӣ қайд менамояд[15]. Ба андешаи Салишева Н.Г. мурофияи маъмурӣ аз расмиеи маъмурӣ, юрисдиксияи маъмурӣ ва адлияи маъмурӣ иборат аст[16]. Зелентсов А.Б. ба он ду қисмати сохториро дохил менамояд: мурофияи маъмурӣ-расмиеӣ ва мурофияи маъмурӣ-юрисдиксионӣ дар ду шакли он – мурофияи судии маъмурӣ ва истехсолоти маъмурии квазисудӣ (тосудӣ)[17]. Бахрах Д.Н. мавҷудияти мурофияи маъмуриро эътироф менамояд, вале ба назари ӯ дар бораи фаъолияти маъмурӣ-мурофиявии маъмурияти давлатӣ гуфтан дурусттар аст, ки аз якҷанд намудҳои мурофия – маъмурӣ-меъёрэҷодкунӣ, маъмурӣ-ҳуқуқдиханда, маъмурӣ-юрисдиксионӣ иборат аст[18].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ дар бораи ҷудо намудани ҳуқуқи мурофиявии маъмурӣ ба соҳаи алоҳидаи ҳуқуқ мувоҳисаҳои доманадор паҳн кардааст. Қисме аз олимони ҳуқуқи мурофиявии маъмуриро соҳаи мустақили низомии ҳуқуқӣ ҳисоб менамоянд[19], қисми дигарашон бошад тасдиқ мекунанд, ки ҳуқуқи мурофиявии маъмурӣ зерсоҳаи ҳуқуқи маъмурӣ мебошад[20]. Сеюминҳо бошанд, на бо фикри яқин ва на бо фикри шубҳа розӣ намешаванд. Масалан, Бахрах Д.Н. ба ҳулоса меояд, ки «ҳуқуқи мурофиявии маъмурӣ – ҳамагӣ фақат гурӯҳи калони меъёрҳои ба низом дароварданаи ҳуқуқ мебошанд, ки расмиеи фаъолияти ҳокимиятиро ба танзим медиҳанд ва дар низомии ҳуқуқи маъмурӣ воқеанд. Дар бораи он гуфтан ҳамаҷун дар бораи соҳа ва ҳатто зерсоҳа, ҳамаҷун низомии институтҳои

таркибёфта дар доираи ҳуқуқи маъмурии соҳаи ҳуқуқ бармаҳал аст ва ба соҳаи мустақил ҷудо намудани ҳатто танҳо қонунгузории мурофиявии маъмурӣ ба амалия назар ба ғайриинститути ҳуқуқии ягонаи таркибёфтаи муроҷиати шаҳрвандон, ҷавобгарии маъмурӣ ва диг. ба ду қисм – моддӣ ва мурофиявӣ вайрон менамояд».

Масленников М.Я., Старостин С.А., Серков П.П. ва дигар олимони зарурати қабул намудани кодекси мурофиявии маъмуриро, ки барои танзим намудани расмиеи ҳуқуқтатбиқкунӣ аз рӯи парвандаҳо оид ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ даъват карда шудааст, лозим мешуморанд[21].

Опалев Р. таърифи зерини ҳуқуқи мурофиявии маъмуриро медиҳад: «ин соҳаи ҳуқуқ мебошад, ки муносибатҳои ҳуқуқии мурофиявии маъмуриро танзим менамоянд, ки дар асос ва вобаста ба мурофияи маъмурӣ ҳамаҷун шакли мавҷудияти мурофияи судии маъмурӣ (воситаи амалӣ намудани ҳокимияти судӣ) ба вуҷуд меоянд, мавҷуданд ва қатъ мегарданд, ки дар фаъолияти пай дар пайи ҳамаи субъектҳои он бо мақсади ҳал намудани баҳсҳо, ки аз меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ маъмурӣ бармеоянд, аз он ҷумла вобаста ба ҷалб намудан ба ҷавобгарии маъмурӣ, ифода гардидаанд».

Вай ақидаеро баён менамояд, ки тибқи он меъёрҳои ҳуқуқи мурофиявии маъмурӣ бояд дар Кодекси мурофиявии маъмурии Федератсияи Россия дарҷ карда шаванд, меъёрҳои расмиеӣ, ки ҳамаи намудҳои фаъолияти идоракунии давлатро танзим ва ба тартиб меандозад, бояд дар Қонуни федералӣ «Дар бораи расмиеи маъмурӣ дар Федератсияи Россия» дарҷ карда шаванд[22].

Бояд ёдовар шуд, ки ҳуқуқи мурофиявии маъмурӣ асосан муносибатҳои вобаста ба баррасӣ намудани парвандаҳои маъмуриро дар бар мегирад. Парвандаҳои маъмурӣ бошад ҳам парвандаҳои ғайриқонунӣ, ки аз муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ ва дигар оммавӣ бармеоянд ва ҳам парвандаҳои вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмуриро дар бар мегирад, ки бо қонунгузории гуногун танзим мешаванд. Масалан, агар парвандаҳои ғайриқонунӣ аз муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ ва дигар

оммавӣ бармеоянд, бо Кодекси муурофиавии граждани (зерфасли III, бобҳои 23-25) ва Кодекси муурофиавии иқтисодӣ (фасли III, бобҳои 22-23) ба танзим дароварда шаванд, он гоҳ парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бо Кодекси муурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, дар моддаи 88 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон принципҳои асосии ҳуқуқи муурофиавӣ дарҷ гардидаанд, ки асосиашон ба тарзи мувоҳида ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат гирифтани муурофия мебошад.

Агар ба Кодекси муурофиавии граждани ва Кодекси муурофиавии иқтисодӣ назар андозем, принципҳои конститутиони ба тарзи мувоҳида ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат гирифтани муурофия дар онҳо мавҷуданд, вале дар Кодекси муурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ин принципҳои муҳими муурофиавӣ мавҷуд нестанд.

Дар боби 10 Кодекси муурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ суд ва дигар мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор), ки парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро баррасӣ менамоянд, номбар карда шудаанд.

Фикр мекунем, ки танҳо аз ҷониби судҳо баррасӣ намудани парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва амалҳои вобаста ба он анҷомдодашавандаро амалҳои муурофиавӣ номидан мумкин аст, зеро дар байни онҳо суд ягона мақомоте мебошад, ки ба натиҷаи баррасии парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ягон ҳел манфиат надорад. Дигар мақомот бошад ҳудашон парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро оғоз намуда ҳудашон онро моҳиятан баррасӣ намуда, нисбати ҳуқуқвайронкунанда ҷазо татбиқ менамоянд. Дар ин гуна парвандаҳо мақомоти маъмурии давлатӣ, ки ҷазоро татбиқ менамояд ва шахси ҳуқуқвайронкунанда тарафҳои парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ мебошанд ва байни онҳо муносибатҳои моддӣ вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба миён меоянд, на муносибатҳои муурофиавӣ.

Аз ин ҷо, қонунгузор ҳангоми таҳия намудани Кодекси муурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба ғалатфаҳмиҳо роҳ додааст. Қонунгузорро лозим буд, ки на Кодекси

муурофияи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, балки Кодекси муурофиавии маъмуриро қабул намуда дар он тартиби баррасӣ ва ҳал намудани парвандаҳоеро, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва дигар оммавӣ бармеоянд ва дар зерфасли III, бобҳои 23-25 Кодекси муурофиавии граждани, дар фасли III, бобҳои 22-23 Кодекси муурофиавии иқтисодӣ дарҷ гардидаанд, инчунин парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурии ба судҳо тобеияти идоравӣ доштара пешбини мекард.

Вобаста ба ҳолатҳои болоӣ ҷунин мафҳуми ҳуқуқи муурофиавии маъмуриро додан мумкин аст. Ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ – ин соҳаи мустақили ҳуқуқи муурофиавӣ буда, маҷмӯи меъёрҳоеро дар бар мегирад, ки муносибатҳои ҷамъиятии байни суд ва иштирокчиёни парвандаро, ки дар рафти амалӣ намудани адолати судӣ аз рӯи парвандаҳои маъмурӣ (парвандаҳо, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва дигар оммавӣ бармеоянд ва парвандаҳои вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ) ба вуҷуд меоянд, танзим менамоянд.

Предмети муурофияи маъмурӣ ҳамчун шакли фаъолияти суд баҳсҳо мебошанд, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва дигар оммавӣ, инчунин вобаста ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бармеоянд, ва бо қонун ба салоҳияти судҳо мансуб доништа шудаанд.

Ҷунин аломатҳои муурофияи маъмуриро фарқ кардан мумкин аст:

- 1) яке аз субъектони муурофияи маъмурӣ ҳатман суд мебошад;
- 2) ҳаракатҳо, ки аз тарафи суд ва иштирокчиёни муурофия иҷро карда мешаванд, ҳаракатҳои муурофиавии маъмурӣ мебошанд;
- 3) предмет, объекти муурофияи маъмурӣ парвандаҳо мебошанд, ки танҳо ба судҳо тобеияти идоравӣ доранд.

Аз аломатҳои дар боло овардашуда муурофияи маъмурӣ ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки субъекти асосии он суд мебошад. Ҳамчунин, ба тарафдории субъекти асосии на танҳо ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ, балки дигар соҳаҳои ҳуқуқи муурофиавӣ (ҳуқуқи муурофиавии конститутионӣ, ҳуқуқи муурофиавии граждани, ҳуқуқи муурофиавии иқтисодӣ, ҳуқуқи муурофиавии ҷиноятӣ) будани суд он чи дарак медиҳад, ки дар ҳуқуқи

мурофиавии конституцсионӣ, ҳуқуқи мурофиавии граждaнӣ, ҳуқуқи мурофиавии иқтисодӣ муносибатҳои мурофиавӣ бо роҳи ба Суди конституцсионӣ, судҳои салоҳияти умумӣ, судҳои иқтисодӣ муроҷиат намудан (бо ариза, аризаи даъвогӣ) оғоз меёбад. Ҳуқуқи мурофиавии ҷиноятӣ низ бо суд робитаи зич дорад. Аз ин ҷо, субъекти асосии ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ будани судро истисно кардан мумкин нест.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сорокин В.Д. Проблемы административного процесса. – М., 1968. – С. 70 – 72.
2. Бахрах Д.Н. Административно-процессуальная деятельность государственной администрации // Административное право и процесс. – 2009. - № 3. – С. 2.
3. Ойев Х. Ҳуқуқи мурофиавии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Воситаи таълимӣ. Душанбе, 2013. – С. 95.
4. Панова И.В. Юридический процесс / Науч. ред. проф. Н.М. Конин. Саратов: Изд-во «Светопись», 1998. – С. 22.
5. Казанцев П. Место административного процессуального права в системе российского права // Административное право и процесс. – 2008. - № 11. – С. 28.
6. Опалев Р. Рецензия на статью ассистента кафедры гражданского процесса Института права БашГУ. Казанцева П. «Место административного процессуального права в системе российского права» // Административное право и процесс. – 2009. - № 4. – С. 30.
7. Демин А.А. Понятие административного процесса и административно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 1998. - № 4. – С. 32.
8. Гражданский процесс. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. М.: Издательский Дом «Городец», 2008. – С. 82 – 83.
9. Сорокин В.Д. Проблемы административного процесса. – М., 1968. – С. 70 – 72.
10. Амельгаков И.Ф., Самсонов В.Н. Вновь к вопросу о понятии административного процесса // Вестник Воронежского института МВД России. – 2013. – № 1. – С. 79 – 86.
11. Административно-процессуальное право. Курс лекций / Под ред. И.Ш. Кияхсанова. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2004. – С. 16.
12. Административное право и административный процесс: актуальные проблемы / Отв.ред. Л.Л. Попов, М.С. Студеникина.–М.: Юрист, 2004.–С.246.
13. Кашанина Т.В., Кашанин А.В. Российское право. Учебник для вузов. – М.: Норма, 2005. – С. 646.
14. Козлов Ю.М. Административное право. – М., 1999. – С. 181.
15. Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. – М.: Норма, 2010. – С. 665 – 666.
16. Административное право Российской Федерации / Под ред. Н.Ю. Хаманевой. – М., 2004. – 312 – 313.
17. Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор: вопросы теории. – М., 2009. – С. 507 – 511.
18. Бахрах Д.Н. Административно-процессуальная деятельность государственной администрации // Административное право и процесс. – 2009. - № 3. – С. 2.
19. Административно-процессуальное право. Курс лекций / Под ред. И.Ш. Кияхсанова. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2004; Сорокин В.Д. Административный процесс и административно-процессуальное право. – СПб.: Издательство Юридического института, 2002. – 564 с.; Зеленцов А.Б., Кононов П.И., Стахов А.И. Административный процесс и административно-процессуальное право в России: концептуальные проблемы современного развития // Административное право и процесс. – 2013. - № 12. – С. 3 – 15.
20. Фатьянов А.А. К вопросу о реформировании системы административного права // Административное право и процесс. – 2012. - № 11. – С. 3 – 5.
21. Масленников М.Я. Российский административно-процессуальный кодекс – реальный и самодостаточный // Административное право и процесс. – 2012. - № 2. – С. 22; Старостин С.А. О необходимости и путях совершенствования законодательства об административных правонарушениях // Административное право и процесс. – 2014. -

№3. – С. 72 - 75; Серков П.П. Административная ответственность в российском праве: современные осмысление и новые подходы. Монография. – М.: Норма; Инфра-М, 2012. – С. 295 – 351.

22. Опалев Р. Рецензия на статью ассистента кафедры гражданского процесса Института права БашГУ Казанцева П. «Место административного процессуального права в системе российского права» // Административное право и процесс. – 2009. - № 4. – С. 30.

Аннотатсия

Суд субъекти асосии ҳукуки мурофиавии маъмурӣ

Дар мақола сухан дар бораи ҳукуки мурофиавии маъмурӣ меравад. Муаллиф концепсияҳои гуногуни ҳукуки мурофиавии маъмуриро баррасӣ намуда, ҳисоб мекунад, ки субъекти асосии ҳукуки мурофиавии маъмурӣ суд мебошад.

Аннотация

Суд основной субъект административного процессуального права

В статье речь идет об административном процессуальном праве. Рассматривая различные концепции административного процессуального права, автор считает, что основным субъектом административного процессуального права является суд.

Annotation

Court is the main subject of the administrative procedural law

The article deals with the administrative procedural law. Considering the various concepts of administrative procedural law, the author believes that the main subject of administrative procedural law is the court.

Баймолдина Зауреш Хамитовна,
вице-министр юстиции Республики Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУРАХ

В Республике Казахстан с 2000 года действует специальный закон «Об административных процедурах». Можно констатировать, что **Республика Казахстан имеет продолжительную практику применения законодательства об административных процедурах**, позволивший установить надлежащий правовой порядок в системе государственного управления.

Административные процедуры включены в правовую систему страны, в том числе в систему осуществления исполнительной власти, в частности, с целью внесения в организацию и функционирование публичной власти надлежащего порядка, обеспечения соблюдения принципа законности, установления гарантий эффективности и открытости административных действий.

С самого начала проведения сложных преобразований в Казахстане стало понятным, что их успех может быть гарантирован **только при надлежащей правовой регламентации административных процедур**.

Однако, как показала практика, существующее состояние казахстанского законодательства, регулирующего административные процедуры, **не отвечает современным потребностям и стандартам административно-правового регулирования правил государствен-**

ного управления и порядка разрешения административных дел. Имеющиеся пробелы в правовом регулировании административных процедур приводят к административным барьерам в государственном управлении.

В Концепции правовой политики Казахстана до 2020 года² среди основных направлений развития системы государственного управления выделены такие направления как, **совершенствование административных процедур и развитие административного судопроизводства** как полноправной формой осуществления правосудия, наряду с уголовным и гражданским судопроизводством.

В этой связи **современный этап развития государственного управления связан с переходом динамики административных реформ к следующему этапу – совершенствованию законодательства об административных процедурах.**

В течение последних лет Министерством юстиции Республики Казахстан был разработан **проект закона «Об административных процедурах» в новой редакции**, Верховным Судом – **проект Административно-процессуального кодекса.**

По *обсуждению законопроектов* был проведен ряд мероприятий, в том числе научных конференций с участием общественности,

² Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» //

Собрание актов Президента Республики Казахстан и Правительства Республики Казахстан 2009 г. № 35.

ученых, экспертов, но в итоге законопроекты были сняты с повестки дня.

На сегодняшний день определен дальнейший курс развития административной юстиции – совмещении вышеназванных проектов в одном законодательном акте. Рабочее название данного законодательного акта – **Административный процедурно-процессуальный кодекс**.

Данный законопроект включен в проект **Плана законопроектных работ Правительства на 2018 год**.

Потребность в принятии **единого законодательного акта** обусловлена очевидной необходимостью учета факторов, которые непосредственно оказывают влияние на формирование новых взглядов по вопросу о содержании и структуре административного процесса. Это и совершенствование государственного управления, поиск новых путей развития исполнительной власти, проводимые в государстве правовая, судебная, административная и иные реформы. Все эти факторы, несомненно, сказываются на содержании деятельности по осуществлению публичного управления.

Важно также учитывать и современные подходы к пониманию административного законодательства, административного права и процесса. В частности, это касается и вопроса преодоления традиционного в юридическом смысле понимания категории «процесс», которая отождествляется с деятельностью судебных органов по рассмотрению и разрешению конкретных дел. В подобном понимании процесс сводится лишь к правозащитной деятельности, составляющей главное содержание функций правосудия.

В этом контексте правомерно вести речь **не о двух видах административного процесса, а о едином административном процессе**, в составе которого существует два вида производств, один из которых характеризуется управленческим, а другой – юрисдикционным содержанием³.

Особенностью административного процесса является то, что он регулирует **не только**

юрисдикционную деятельность, т.е. деятельность по рассмотрению споров и применению принудительных мер, но и деятельность по реализации регулятивных норм, деятельность, так сказать, положительного характера.⁴

Данная, так называемая управленческая концепция административного процесса позволяет увидеть его связи с исполнительной властью, многочисленными находящимися внутри ее системы производствами (например, по принятию нормативных правовых актов и актов индивидуального характера).

Разработка и принятие Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан, рассматриваемые как перспективная задача, решающая проблему укрепления нормативно-правовой основы управленческой и юрисдикционной деятельности, создаст законодательную основу, на которой будут строиться и приводиться в определенную систему административно-процессуальные нормы.

Принятие данного законодательного акта обусловлено формированием новой системы норм, регулирующих деятельность административных органов, управомоченных на принятие, исполнение, изменение либо отмену административного решения, деятельность по рассмотрению административных жалоб в административном органе и разрешению административно-правовых споров в судебном порядке.

Таким образом, законопроект будет объединять нормы, регулирующие общественные отношения, связанные с осуществлением **административно-управленческого процесса, административно-юрисдикционного процесса** (который включает в себя производство по рассмотрению жалоб в досудебном производстве) и **административного судопроизводства**.

Соответственно, предметом регулирования нового законопроекта могут быть следующие виды производств:

– производство по принятию административных актов;

³ Сорокин В.Д. Административный процесс и административно-процессуальное право. - СПб.: Издательство Юридического института (Санкт-Петербург). 2002. – С.23
128

⁴ Там же

- производство по оспариванию (обжалованию) административных актов в государственном органе;
- производство по оспариванию (обжалованию) административных актов в судебном порядке.

В законопроекте предусматриваются такие основополагающие принципы административных процедур и административного судопроизводства как принципы законности, соразмерности, равенства, охраны права на доверие, презумпции достоверности, быстроты и процессуальной экономии, состязательности и равноправия сторон административного судопроизводства, недопустимости вмешательства суда в деятельность компетентного органа и др.

Задачи разработки и модернизации законодательства об административной процедуре

стоят сегодня практически перед всеми странами.

Каждая страна накопила собственный опыт в сфере административных реформ. И этот опыт имеет существенные особенности, связанные с политическими, историческими, правовыми и культурными условиями развития конкретного государства.

Вместе с тем вектор административных реформ можно считать общим – обеспечение прав и законных интересов граждан и организаций в публично-правовой сфере посредством самостоятельного акта законодательного характера, основанного на единых началах (принципах) административных процедур и административного судопроизводства..

Давлатов Насимҷон,

мутахассиси шӯъбаи илм ва робитаҳои байналмилалӣ Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Раиш

НАҚШИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ – ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ ОБ

Калидвожаҳо: об; даҳсолаи байналмилалӣ амал; соҳибхитӣрӣ; ҳамкорӣ; ҳадаф; мубориза; ҳифзи муҳити зист; рушд; асос.

Ключевые слова: вода; международное десятилетие действий; суверенитет; сотрудничество; цель; борьба; охрана окружающей среды; развитие; основание.

Keywords: water; international decade for action; sovereignty; cooperation; aim; fight; environmental protection; development; base.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиқлолӣ ба як қатор дастовардҳои назаррас ноил шудааст, ки ин аз соҳибхитӣрӣ, ташаббускорӣ ва сиёсати сулҳҷӯнаи Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шаҳодат медиҳад. Соҳибхитӣрии давлат дар таъмини амният, сулҳу ваҳдат, якдигарфаҳмӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, инчунин аз ҳамкориҳои байналмилалӣ он бармеояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори асосӣ оид ба ҳалли масъалаҳои марбут ба оби ошомиданӣ ба нафъи аҳли башар доништа шуда, ташаббусҳои он пай дар пай аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шудаанд. Аз қабилӣ:

1. Соли 2003 - «Соли байналмилалӣ оби тоза»;
2. Солҳои 2005-2015 - «Даҳсолаи байналмилалӣ амал Об барои ҳаёт»;
3. Соли 2013 - «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об»;
4. Солҳои 2018-2028 - Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор».

Аввали моҳи декабри соли 2007 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Саммити якуми Форуми Оби кишварҳои Осиё ва Уқёнуси Ором иштирок карда, дар ҳузури роҳбарият ва

намояндагони 49 давлат ва беш аз 10 созмонҳои байналмилалӣ мунтақавӣ даъват намуданд, ки масъалаи об ба баррасии Ассамблеяи Генералӣи СММ пешниҳод карда шавад.

Пешниҳодҳои дигари Сарвари давлат дар бораи қабули Конвенсияи байналмилалӣи об, таъсис додани фондҳои ғавқуллодаи мунтақавӣ байналмилалӣи об, ба Ҳазинаи байналмилалӣи начоти Арал додани мақоми муассисаи назди Созмони Милалӣи Муттаҳид, мунтақавӣ афзалиятноки татбиқи Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола эълон намудани ҳавзаи баҳри Арал ва истифодаи оби мусавфои кӯли Сарез барои таъмини аҳолии Осиёи Марказӣ бо оби нӯшокӣ аз ҷониби иштирокчиёни саммит бисёр арзишманд ва муҳим арзёбӣ шуд.

Тадбири муҳими дигар, ин даъват намудани Конфронси байналмилалӣи оид ба коҳиши офатҳои табиӣи вобаста ба об аст, ки тобистони соли 2008 дар Тоҷикистон бо иштироки намояндагони кишварҳо ва созмонҳои манфиатдор баргузор гардид.

Ба ин пешниҳодҳо ҳамчунин зимни мулоқотҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Директори Котиботи Стратегияи Байналмилалӣи СММ оид ба коҳиш додани хатари офатҳои табиӣи Салвано Брайсено, Президенти Шӯрои ҷаҳонӣ оид ба

масоили об Луис Фошон, Раиси Кумитаи тадорукоти саммити мазкур, собиқ Сарвазири Япония Йоширо Мори ва бо Директори Генералии ЮНЕСКО Коичиро Матсуура баҳои баланд дода шуд.

Директори Генералии ЮНЕСКО Коичиро Матсуура таъкид дошт, ки ин созмон омода аст барои татбиқи амалии пешниҳод оид ба истифодаи оби кӯли Сарез баҳри таъмини 30-40 миллион аҳолии Осиёи Марказӣ бо оби ошомиданӣ кӯмаки техникӣ расонад[1].

Оғози татбиқи ташаббуси байналмилалӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор-солҳои 2018-2028», ки 22 март соли қорӣ дар Маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид чараён гирифт, бори дигар Тоҷикистони азизи моро ҳамчун кишвари ташаббускор дар мазҳари таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳон қарор дод. Даҳсолаи нав, ки ба масъалаҳои рушди устувор, мусоидат ва истифодаи ҳамгироёнаи захираҳои об, аз ҷумла, пешбарии ҳамкориҳо дар ҳама самтҳо таваҷҷуҳ дорад, метавонад ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои байналмилалӣ тасдиқшудаи марбут ба об, бахусус он ҳадафҳое, ки дар Рӯзномаи Рушди Устувори 2030 дарҷ шудаан, амалӣ намояд. Ба монанди:

- рушди устувор ва мудирияти ҳамгироёнаи захираҳои об ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва муҳити зист;
- руҳандозӣ ва пешбарии барнома ва лоиҳаҳои дахлдор;
- тавсияи ҳамкорӣ ва ширкат дар самтҳо барои мусоидат ба татбиқи вазифа ва ҳадафҳои марбут ба захираҳои об;
- истифодаи оқилонаи об бо дарназардошти робитаи мутақобилаи захираҳои об ба маводи ғизо, энергетика ва муҳити зист дар ҳама сатҳҳо.[2]

Конференсияи мазкурро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо СММ баргузор намуд. Ҳадафҳои асосии Конфронс баланд бардоштани оғоҳии саривақтӣ ва самарабахши татбиқи Ҳадафҳои шашуми рушди устувор ва дигар ҳадафҳои вобаста ба об мебошад. Инчунин, муҳокимаи қадамҳои минбаъдаи татбиқи Нақшаи амалии Даҳсолаи байналмилалӣ амал-солҳои 2018-2028 дар

сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва дохилӣ яке аз вазифаҳои асосии конфронс ба шумор меравад. Конфронс ҳамчунин барои идома ва тақвият бахшидани доираи муҳокимаҳои ҷорабинии сатҳи баланд оид ба оғози Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор - 2018-2028», ки (22.03.2018, дар ш. Нью-Йорк) баргузор гардид, равона шудааст. Ҷиҳати иштирок дар конференсияи дар боло зикршуда сарони давлату ҳукуматҳои кишварҳои аъзои СММ, ниҳодҳои СММ, роҳбарони созмонҳои байналмилалӣ муинтақавӣ, институтҳои байналмилалӣ молиявӣ, доираи соҳибкорону тоҷирон, муассисаҳои илмӣ, ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор даъват шуда буданд. Барномаи Конференсияи Даҳсолаи об ҷаласаҳои пленарӣ, силсилаи ҷаласаҳои мавзӯӣ ва интереактивӣ, инчунин намоишгоҳ ва ҷорабинҳои канориро дарбар мегирифт.

Кенза Робинсон, роҳбари механизми Созмони Милали Муттаҳид-Об дар яке аз ҳамоиши сатҳи баланд бо қаноатмандӣ изҳор дошт, ки «Тӯли чанд соли охир Тоҷикистон ташаббускори асосии эълони қатъномаҳои СММ оид ба масъалаҳои об мебошад. Нақши Тоҷикистон дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун пешоҳанги ташаббусҳои обӣ пазируфта шудааст, ки ин пеш аз ҳама заҳмату талоши шабонарузии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад[3].

Тибқи тадқиқоти олимони сол то сол бо суръати баланд об шудани пирияхҳо, камшавии сатҳи укёнусҳо, баҳрҳо, дарёҳо, гармшавии сайёра, сӯхтори миллионҳо гектар ҷангалзорҳо, офатҳои табиӣ, муборизаи шадиди терроризму экстремизм ва монанди инҳо ба назар мерасад, ки ин масоил ҷомеаи ҷаҳониро саҳт ба ташвиш овардааст. Баҳри бартараф кардани мушкилотҳои ҷойдошта ва таъмини сулҳу амният дар ҷаҳони муосир, ҳамкориҳои муштараки давлатҳо ба созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ муинтазам ба роҳ монда мешавад, зеро дар ҳамдастӣ ҷомеаи ҷаҳонӣ метавонад барои мардуми сайёра шароити арзандаи зиндагиро фароҳам орад.

Об манбаи ҳаёти тамоми мавҷудоти зинда буда, бе он ҳаёт вуҷуд дошта наметавонад. Аз

ин рӯ, ҳар яки мо вазифадорем, ки захираҳои обро аз ифлосшавӣ эҳтиёт намоем, онро тозаву озода нигоҳ дорем, оқилонаву самаранок истифода барем ва нагузорем, ки нохалафе обро ифлос намояд.

Имрӯзҳо аҳолии як қатор давлатҳо бахусус давлатҳои минтақаи Африқо аз норасоии оби ошомидани танқисӣ мекашанд. Бо шарофати истиқлолияти давлатӣ, сиёсати хориҷии кишварамон густариш ёфт, ки меҳвари онро «сиёсати дарҳои кушод» ташкил медиҳад. Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро дар амал татбиқ намуда, соҳибхитиёрӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян мекунад[4]. Ҳоло Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарвати бебаҳою беинтиҳои гидроэнергетикӣ, яъне сарчашмаҳои камназири чашмасорон, дарёҳо, пирияхҳо, кулҳо, қаторкуҳҳоаш маҳбуби дилҳо гардидааст, ки аз баракати онҳо кишварамон аз лиҳози захираҳои оби нӯшокӣ дар минтақа ҷойи аввал ва дар сайёра бошад, ҷойи ҳаштумро ишғол мекунад[5].

Робитаҳои муассир ва созанда бо созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла ниҳодҳои бонуфузи молиявӣ, ки мо тӯли солҳои истиқлолият бо онҳо ҳамеша ҳамкориҳои судманд доштем, ба таври устувор идома хоҳанд ёфт. Дар ин ҷаҳорҷӯба мо минбаъд низ бо роҳандозии густурдаи дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи об нақши пешбарандаи Тоҷикистонро оид ба ин масъалаҳо дар арсаи байналмилалӣ тақвият хоҳем бахшид. Мақсад аз ин баррасии мушкilotи глобалии нарасидани оби нӯшокӣ дар сайёра, андешидани чораҳои зарурӣ дар ҷавоби он, таъкиди зарурат ва талқини ғояи ҳамкориҳои созанда дар ҳалли масъалаҳои марбут ба об буда, ба хотири рушди устувори кишварҳои минтақа ва ояндаи неки мардумони он доир карда мешавад[6].

Яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи об таъмин намудани аҳоли бо оби ошомидани ва аз ҷиҳати экологӣ тоза ва безарар мебошад. Ин мушкilot хусусан дар деҳот, ки зиёда аз 70%-и аҳоли дар он ҷо зиндагӣ мекунанд, хеле муҳим ба назар мерасад. Бинобар ҳамин, об ва захираҳои он дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 яке аз ҷойҳои калидиро ишғол кардааст. Бо мақсади танзими

ҳамаи ҳадафҳо ва вазифаҳо, ки ба захираҳои об вобастаанд, ҳоло дар мамлакат лоиҳаи Стратегияи миллии об барои то соли 2030 таҳия шуда истодааст. Лоиҳаи Кодекси оби мамлакат дар таҳрири нав, ки дар он тамоилҳо ва талаботи замони муосир ба назар гирифта шудаанд, аллакай коркард шуда, дар марҳалаи баррасӣ қарор дорад. Ҳукуки инсон ба оби ошомидани безарар ва санитария дар ин санадҳо мавқеи асосӣ дорад[7]. Зеро, об аст, ки ҳаёт вучуд дорад ва ҳамаи сарсабзии табиат аз об аст. Дарвоқеъ, об манбаи асосии ҳастии ҳаёти тамоми мавҷудоти зинда мебошад.

Тағйирёбии иқлим ба камшавии захираҳои оби оварда расонидааст, ки ин дар самти расидан ба ҳадафҳои дар пеш гузошта таъсири манфӣ мегузорад. Ҳоло тибқи мушоҳидаҳо тӯли чанд соли охир пирияхҳои Тоҷикистон, ки аз муҳимтарин манбаъҳои оби ба ҳисоб мераванд, қариб 30 ғоизи ҳаҷми худро гум кардаанд. Бо дарназардошти он ки қариб 60 дарсади захираҳои оби ҳавзаи Арал дар қаламрави ҷумҳурии мо ташаккул меёбанд, чунин вазъ, албатта, боиси нигаронии ҷиддист. Дар иртибот ба таъсири тағйироти иқлим дар сайёра, алаҳхусус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 93 дарсади қаламравашро кӯҳҳо ташкил медиҳанд, афзоиши офатҳои табиӣ бо захираҳои об алоқаманд мебошад, ки боиси вайроншавӣ қитъаҳои роҳҳои автомобилгард, пулҳо, биноҳои истиқоматӣ, заминҳои ҳосилхез ва монанди инҳо гардида, ба бучети давлат миллионҳо хисорот ба вучуд меорад, ки ин ба сатҳи зиндагии мардум таъсири худро мерасонад.

Моҳи январӣ соли 2016 Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об бо ташаббуси Муншии умумии СММ ва Президенти Бонки ҷаҳонӣ таъсис дода шуд, ки 11 нафар сарони ҳукумат ва кишварҳо аъзои он мебошанд. Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин Панели сатҳи баланд, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон муаррифӣ менамояд, ки аз ҳисси баланди ватандӯстии Пешвои миллат гувоҳӣ медиҳад. Дар доираи ин Панел масъалаҳои муҳими марбут ба об баррасӣ мешавад, ки кишварҳои аъзо, батанзимдарории масоили об дар сатҳи байналмилалӣ ба уҳда доранд. Иқдоми

Ҷумҳурии Тоҷикистон, хоса Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба афзун гардидани шумораи аҳолии сайёра ва тараққиёти бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, инсоният вобаста мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ дар тӯли таърихи бисёрҳазорсолаи хеш бори аввал ба норасоии шадиди оби нӯшокӣ дучор омад, ки ин раванд ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст[8].

Аз гуфтаҳои боло хулоса намудан зарур аст, ки маҳз дар заминаи ҳамкориҳои муштарак метавон ба ҳадафҳои дар пеш гузошта ноил гардид. Давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар конфронсҳо, гуфтушунидҳо, ҷамъомадҳо иштироки фаъолона намуда, баҳри бартараф намудани мушкилоти ҷойдоштаи об, мубориза алайҳи терроризму ифротгароӣ ва таъмин намудани шароити зиндагии арзанда, ҷорандешӣ намуда, дар ҳалли мушкилотҳои ҷойдошта дар якҷоягӣ ва ҳамбастагӣ саҳмгузори менамоянд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Президент: нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва истиқлолияти миллӣ Душанде: «Ирфон», 2011. С. 121-122.
2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд доир ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор,

солҳои 2018-2028», ки 22 март соли 2017 дар Маҷмаи умумии Созмони Милалӣ Муттаҳид баргузор гардид. <http://www.president.tj/ru>.

3. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд доир ба ҷамъбасти раванди татбиқи амалии Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёти «Об барои ҳаёт», солҳои 2005-2015. <http://www.president.tj/ru>.

4. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994, ш. Душанбе - 2016, Моддаи 11.

5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26 апрели соли 2013, ш. Душанбе. <http://www.president.tj/ru>.

6. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.01.2015 сол, шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/ru>.

7. Мақолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷаллаи “Нигориши СММ” таҳти унвони “Об барои рушди устувор” (Water for Sustainable Development). <http://www.president.tj/ru>.

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2017 сол, шаҳри Душанбе: <http://www.president.tj/ru>.

Аннотатсия

Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар ҳалли мушкилоти об

Дар мақола нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳалли мушкилоти об баррасӣ шудааст.

Аннотация

Роль Основателя мира и национального единства – Лидера нации в решении проблемы воды

В данной статье рассмотрена роль Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в решении проблем воды.

Annotation

The role of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation in the solution of the water problem

In the article is considered the role of Founder of Peace and National unity - Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon in the solving of the water problems.

Назаров Дустмурод Давлатович,

муовини сардори шӯъбаи қонунгузорию граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАҲЛИЛИ

ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ИҶОЗАТДИҲӢ

Тибқи банди 3 Нақшаи кори Шӯрои миллии муқовимат бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017 ҷиҳати амалисозии «Нақшаи чорабиниҳои татбиқи Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020» [1], ки бо қарори Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 ноябри соли 2016, №2К/54-31 тасдиқ шудааст, Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлия, Прокуратураи генералӣ ва дигар вазорату идораҳои дахлдор мебоист экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи иҷозатдиҳиро анҷом диҳанд. Тибқи сарҳати 8 қисми 2 Низомномаи худ [2], Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили қонунгузорию дар соҳаи иҷозатдиҳӣ гузаронид.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» 2 августи соли 2011, №751 [3] қабул гардида, аз 6 боб (муқаррароти умумӣ, принципҳои танзими низоми иҷозатдиҳӣ, расмиёти арзёбии таъсири танзимкунии санадҳои меъёрии ҳуқуқии муқарраркунанда ё тағйирдиҳандаи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, расмиёти додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ, мақомоти иҷозатдиҳанда ва номгӯи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ва муқаррароти хотимаӣ) ва 32 модда иборат мебошад. Ба қонуни мазкур то ба имрӯз (01.03.2017 сол) нӯҳ маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст.

Дар танзими муносибатҳои соҳибкорӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» ҳамчун санади байнисоҳавӣ

нақши муҳим дорад. Ҳадафҳои асосии он ташкили ҳуқуқӣ ва иқтисодии низоми иҷозатдиҳӣ, тартиби додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва шаклҳои ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ мебошад. Ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда дода мешавад. Ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро роҳбари мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда имзо намуда, он бо муҳри ин мақомот тасдиқ карда мешавад. Бе ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ машғул шудан ба фаъолият, ки бояд барои иҷрои он иҷозат гирифта шавад, манъ аст. Ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти иҷозатшавандаро шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкории инфиродӣ пас аз гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ пайдо мекунад. Иҷозатдиҳии ба шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкории инфиродӣ додашуда, ҳуҷҷате мебошад, ки барои машғул шудан ба намуди фаъолиятро, ки дар он нишон дода шудааст, ҳуқуқ медиҳад.

Дар асоси моддаи 29 қонуни мазкур ба нуздаҳ мақомот, аз ҷумла ба мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаҳои таъмини назорати фитосанитарӣ ва карантини растанӣ, байторӣ, назорати санитария эпидемиологӣ, фармацевтӣ, ҳифзи муҳити зист, заминсозӣ, молия, алоқа, назорати давлатии кӯҳкорӣ, энергетика, нақлиёт, авиатсия, меҳнат, меъморӣ ва шаҳрсозӣ, қорҳои дохилӣ, танзими муомилоти қонунии прекурсорҳо, геология, мақоми ваколатдори давлатии маҳаллӣ дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои анҷомдиҳии фаъолияти муайян номгӯи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ (намуди иҷозат, сертификат, хулоса, тасдиқи санад, мувофиқақунӣ, шаҳодатнома, аттестат,

рухсатнома, бақайдгирӣ, супориш ва қарор, ба истиснои иҷозатнома (литсензия), дода мешавад (дар маҷмӯъ 74 намуна).

Номгуи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ки дар моддаи 29 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» нишон дода шудаанд, метавонанд намунаҳои фаъолиятро дарбар гиранд, ки намунаи асосии фаъолият бошад. Ба ҳар як ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ фаъолияти дар моддаи 29 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» номбаршуда, як намунаи фаъолияти муайян дода мешавад.

Қорӣ намунаи намунаи нави фаъолияти иҷозатшаванда ё бекор кардани онҳо танҳо бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» муқаррар карда мешавад.

Меъёрҳои алоҳидаи танзими масъалаҳои махсуси марбут ба иҷозатдиҳӣ, ки дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавҷуданд, набояд ҳилофи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» бошанд ва метавонанд танҳо баъди ворид намудани тағйирот ё иловаҳои дахлдор ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» мавриди истифода қарор гиранд.

Ба мақоми ваколатдори иҷозатдиҳанда ҳангоми иҷозатдиҳӣ талаб кардан ё мустақилона муқаррар кардани намунаҳои иловагии ҳуҷҷатҳое, ки ба фаъолият вобастаанд ва муқаррар кардани талабот ё шартҳои иловагии дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» пешбининагардида манъ аст. Ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳие, ки барои гирифтани иҷозатнома заруранд, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» дода мешаванд.

Шакли варақаҳои (бланкаҳои) ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ аз тарафи мақомоти иҷозатдиҳанда тасдиқ карда мешаванд. Варақаҳои ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ бояд ба тариқи типографӣ тайёр карда шуда, дараҷаи ҳифозат, силсилаи қайд ва рақам дошта бошанд. Варақаҳои ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ҳуҷҷатҳои баҳисобгирии қатъӣ мебошанд. Варақаҳои ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ба ҳисоб мегирад ва нигоҳ медорад. Ба ислоҳкунӣ дар варақаҳои ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ роҳ дода намешавад. Варақаҳои вайроншудаи иҷозатдиҳӣ бо тартиб додани санад нест карда мешаванд.

Дар сурати гум кардани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ, дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ барои гирифтани дубликати ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ҳуқуқ пайдо мекунад. Тибқи дархости мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда иҷозатномадор уҳдадор аст иҷозатномаро пешниҳод кунад. Агар дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ барои додани дубликат, азнавбарасмиятдарории ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ариза дода бошад, пешниҳод кардани нусхаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ мумкин аст.

Намунаи фаъолият, ки барои амалӣ намудани он ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дода шудааст, метавонад танҳо аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ, ки ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ гирифтааст, анҷом дода шавад.

Фаъолият, ки мақомоти иҷозатномадиҳанда барои иҷрои он ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ додааст, дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад, агар санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, ҳолати дигарро пешбинӣ намуда бошанд, амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ метавонад берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон низ паҳн гардад.

Яке аз шарту талаботи ҳатмии иҷозатдиҳӣ ҳангоми аз ҷониби дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ амалӣ намудани фаъолияти иҷозатдодашаванда риояи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳангоми зарурат мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда мутабиқати шароити фаъолиятро ба талаботи муқарраршуда, дар ҷояш месанҷанд. Санҷишҳо аз ҳисоби маблағҳои аз буҷетҳои дахлдор барои хароҷоти мақомоти иҷозатдиҳанда ҷудогардида гузаронида мешаванд. Барои аз ҷониби мақомоти иҷозатномадиҳанда баррасӣ гардидани ариза дар бораи додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ба намунаҳои фаъолиятҳое, ки дар моддаи 29 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» нишон дода шудаанд, ба андозаи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо маблағ ситонида мешавад. Ин маблағҳо баргардонида намешаванд.

Дар сурати аз нав ба расмият даровардани ҳуҷҷати тасдиқунандаи мавҷудияти иҷозатдиҳӣ ба андозаи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо маблағ ситонида мешавад. Маблағ барои баррасии ариза ва додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ, инчунин барои аз нав ба расмият даровардани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ аз ҷониби дорандаи

ҳуччати иҷозатдиҳӣ дар шакли нақдӣ ба бучети ҷумҳуриявӣ пардохт карда мешаванд. Пардохт мутобики тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Барои гирифтани дубликати ҳуччати иҷозатдиҳӣ, маблағ ба андозае, ки барои аз нав ба расмӣ даровардани ҳуччати тасдиқунандаи мавҷудияти ҳуччати иҷозатдиҳӣ ситонида мешавад, пардохт карда мешавад. Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ҳуқуқ надорад, ки аз аризадиҳанда ҳуччати иҷозатдиҳӣ дигар маблағҳои пулиро ситонад. Ҳуччати иҷозатдиҳӣ дар доираи маблағҳои аз бучетҳои дахлдор барои хароҷоти мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ҷадоғардида маблағгузорӣ карда мешавад. Аризадиҳандаи ҳуччати иҷозатдиҳӣ барои гирифтани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ба мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ҳуччатҳои зеринро пешниҳод менамояд:

- ном, шакли ташкили ҳуқуқӣ, суроғи ҷойгиршавӣ ва рақами ягонаи мушаххаси шахси ҳуқуқӣ ё ному насаб, суроға ва рақами ягонаи мушаххаси соҳибкори инфиродӣ;

- фаъолият ё амале, ки барои амалӣ намудани он аризадиҳанда мехоҳад ҳуччати иҷозатдиҳӣ гирад;

- аз ҷониби аризадиҳанда ба зиммаи худ гирифтани масъулият барои риоя намудани шартҳои иҷозатдиҳии ҳуччати иҷозатдиҳӣ ҳангоми амалӣ намудани фаъолият ва барои эътимоднокии ҳуччатҳои пешниҳодшуда.

- шаходатномаи ба қайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ ва соҳибкори инфиродӣ;

- расиди пардохт барои баррасии ариза.

Аз аризадиҳандаи ҳуччати иҷозатдиҳӣ пешниҳоди ҳуччатҳое, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» пешбинӣ нашудаанд, талаб кардан мумкин нест. Шакли аризаро, мақомоти ваколатдорӣ иҷозатдиҳанда бо дарназардошти талаботи муқараргардида бояд таҳия ва тасдиқ кунад. Мақомоти иҷозатдиҳанда уҳдадор аст лавҳаи иттилоотӣ тартиб дода, дар он рӯйхати ҳуччатҳо ва намунаҳои онҳоро, ки барои гирифтани ҳуччати иҷозатдиҳӣ заруранд, овезон кунад. Аризадиҳандаи ҳуччати иҷозатдиҳӣ барои дурустии маълумот ва ҳуччатҳои пешниҳодшуда ҷавобгар аст. Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда, дар мавриди зарурат,

ҳуқуқ дорад дурустии маълумот ва ҳуччатҳои пешниҳоднамудаи аризадиҳандаро санҷад.

Ҳамаи ҳуччатҳое, ки ба мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда барои гирифтани ҳуччати иҷозатдиҳӣ пешниҳод мегарданд, тибқи рӯйхат қабул карда мешаванд. Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда қарорро дар бораи додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ё рад кардани ариза дар муҳлати на зиёда аз даҳ рӯзи воридгардидани ариза қабул мекунад. Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда уҳдадор аст, ки дар муҳлати барои қабули қарор муқарраргардида дар бораи додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ё рад кардани аризаи аризадиҳанда оид ба қарори қабулшуда ба таври хаттӣ огоҳӣ намояд.

Дар асоси қисми 2 моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» иттилоъ оид ба қабули қарор дар бораи додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ ба аризадиҳанда на дертар аз рӯзи кории ояндаи баъди қабули қарор дода мешавад. Тибқи талаботи қисми 1 моддаи 23 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» асосҳои рад кардани ҳуччатҳои иҷозатдиҳӣ аз инҳо иборат мебошанд:

- аз ҷониби аризадиҳанда дар ҳаҷми пурра пешниҳод нагардидани ҳуччатҳо;

- ошкор гардидани маълумоти носоҳеҳ дар ҳуччатҳое, ки аризадиҳанда пешниҳод намудааст;

- ҳулосаи манфии асоснокшуда оид ба натиҷаҳои тадқиқот, муоинаҳо ё дигар арзёбиҳои илмӣ ва техникӣ дар сурате, ки гузаронидани онҳо ҳатмӣ бошанд.

Рад кардан аз додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ бо асосҳои дигаре, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» муқаррар накардааст, манъ аст.

Шахсони ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ ҳуқуқ дорад барои бефаъолиятӣ мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда инчунин нисбати қарори мақомоти иҷозатдиҳанда дар бораи рад кардан аз додани ҳуччати иҷозатдиҳӣ шикоят намояд.

Дар ҳолати азнавташкилдихии шахси ҳуқуқӣ, тағйир ёфтани ном ё макони ҷойгиршавӣ ва ё тағйир ёфтани ном ё ҷои истиқомати соҳибкори инфиродиро тасдиқ менамояд, шахси ҳуқуқӣ (вориси ҳуқуқи ӯ) ё соҳибкори инфиродӣ уҳдадор аст дар давоми на

дертар аз ҳафт рӯз барои аз нав ба расмият даровардани ҳуҷҷати иҷозатнома доштанаширо тасдиқ менамояд, ариза диҳад ва ба он ҳуҷҷатҳоро замима кунанд, ки тағйироти нишондодашударо тасдиқ менамоянд.

Ҳангоми аз нав ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳое, ки мавҷуд будани иҷозатдиҳиро тасдиқ менамоянд, мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ба феҳристи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ тағйироти дахлдор ворид менамоянд. Аз нав ба расмият даровардани иҷозатнома аз тарафи мақомоти иҷозатномадиҳанда дар давоми панҷ рӯз аз рӯзи ворид гардидани аризаи дахлдор анҷом дода мешавад. То аз нав ба расмият даровардан ва гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ метавонад фаъолиятро дар асоси нусхаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳии пештар гирифташуда анҷом диҳад.

Боздоштани амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ тибқи қисми 1 моддаи 26 Қонуни мазкур дар ҳолатҳои зерин роҳ дода мешавад:

- ошкор гардидани вайронкунии талаботи Қонуни мазкур аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ;

- аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ иҷро нашудани қарорҳое, ки тибқи тартиби муқарраргардида қабул шудаанд ва онҳоро барои бартараф намудани вайронкунии ошкоргардида уҳдадор мекунанд.

Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда уҳдадор аст, ки муҳлати аз ҷониби дорандаи иҷозат бартараф кардани қонуншиканиро, ки боиси боздоштани амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ гардидааст, муқаррар намояд. Муҳлати нишондодашуда набояд аз даҳ рӯз зиёд бошад. Агар дорандаи иҷозат қонуншиканиҳои мазкурро дар муҳлати муқарраршуда бартараф накарда бошад, мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда уҳдадор аст ба суд муроҷиат намуда, бекор кардани ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро талаб намояд. Мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда қарор дар бораи боздоштани амали иҷозатдиҳиро дар шакли хаттӣ ба маълумоти дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ мерасонад. Дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ уҳдадор аст, мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳандаро аз бартараф кардани қонуншиканиҳое, ки боиси боздоштани амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ гардидаанд, хаттӣ хабардор намояд.

Мақомоти ваколадори иҷозатдиҳандае, ки амали иҷозатномаро боздоштааст, дар бораи барқарор намудани амали он қарор қабул мекунанд ва дар ин бора ба иҷозатномадор дар давоми се рӯзи баъди гирифтани хабарномаи дахлдор ва санҷидани бартараф намудани қонуншиканиҳое, ки боиси боздоштани амали иҷозатнома гардидаанд, ба таври хаттӣ хабар медиҳад. Муҳлати иҷозатнома дар давоми боздоштани амали он дароз карда намешавад ва барои барқарор кардани амали он маблағ ситонида намешавад. Агар дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳанда шарту талаботи ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро риоя накарда бошад ва бар асари ин ба ҳуқуқу манфиатҳои қонунӣ, саломатии шахрвандон, мудофия ва амнияти давлат, мероси фарҳангии халқҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зиён расида бошад, ё дар ҳолате, ки агар дорандаи ҳуҷҷати иҷозатдиҳанда қонуншиканиҳоро дар муҳлати муқаррарнамудаи мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда ислоҳ накарда бошад, ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ бо қарори суд дар асоси аризаи мақомоти ваколатдори иҷозатдиҳанда бекор карда мешавад. Инчунин, мақомоти иҷозатдиҳанда ҳуқуқ дорад хангоми ба суд додани ариза амали иҷозатномаи мазкурро то рӯзи ба қувваи қонунӣ даромадани қарори суд боздорад.

Амали ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дар асоси аризаи шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ аз ҷониби мақоми иҷозатдиҳӣ ва дар ҳолати муқаррар намудани ғайриқонунӣ будани қарори мақоми иҷозатдиҳанда оид ба додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ва муқаррар гардидани ҳолати гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ бо пешниҳоди ҳуҷҷатҳои қалбакӣ аз ҷониби мақомоти судӣ бекор карда мешавад.

Нисбати ба қарори суд дар бораи бекор кардани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ тибқи тартиби муқарраргардидаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон шикоят қардан мумкин аст.

Барои додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ба аризадиҳанда пеш аз ҳама мақомоти иҷозатдиҳанда қарор дар бораи додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро қабул менамояд. Мақомоти иҷозатдиҳанда дар асоси қисми 2 моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» танҳо баъди қабули қарор додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ на дертар аз рӯзи қорни оянда ба аризадиҳанда иттилоъ медиҳад.

Дар асоси қисми 3 моддаи 22 Қонуни мазкур агар аризадиҳанда дар муддати сӣ рӯзи баъди ба ӯ фиристодани (супурдани) огоҳинома дар бораи қабули қарор оид ба додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ бе сабабҳои узрнок барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳии ба расмӣ даровардашуда мурочиат накарда бошад, мақоми иҷозатдиҳанда ҳуқуқ дорад, қарор дар бораи додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳиро бекор кунад ё дар бораи безътибор донистани он қарор қабул намояд.

Тибқи қисми 4 моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дар он сурат додашуда эътироф мегардад, ки агар мақоми иҷозатдиҳанда дар муҳлати муқаррарнамудаи Қонуни мазкур ба аризадиҳанда ҷавоб надода бошад.

Талаботи моддаи 22 Қонуни мазкур муҳлати додани ҳуҷҷати иҷозатномадиҳиро муқаррар накардааст. Аз ин рӯ зарур мешуморем, ки тибқи сарҳати якуми қисми 2 моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» [4] муҳлати додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ муқаррар накардидааст ва омили бавучудоварандаи коррупсия дар моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» мушоҳида мешавад. Аз ин лиҳоз ҳуб мебуд, агар дар моддаи мазкур муҳлати додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ нишон дода шавад.

Бояд иброз намуд, ки дар моддаи 29 Қонуни мазкур як қатор номгӯи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ҳуҷҷатҳое, ба монанди сертификат мавҷуданд, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатии иҷозатдиҳанда дар натиҷаи гузаронидани баҳодихии мутобикати фаъолияти субъекти хоҷагидор ба регламенти техникӣ ва стандартҳо муайян карда мешавад. Дар робита ба ин бояд қайд кард, ки Қонуни мазкур сертификатҳоро, ки аз натиҷаи гузаронидани баҳодихии мутобикат дода мешаванд, дарбар намегирад. Вобаста ба ин, аз номгӯи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ҳуҷҷатҳое ки дар натиҷаи гузаронидани баҳодихии мутобикат дода мешаванд, хориҷ карда мешаванд. Ғайр аз ин, аз номгӯи қайдгардида, инчунин он ҳуҷҷатҳое хориҷ карда мешаванд, ки хусусияти иҷозатдиҳиро барои амалӣ

намудани фаъолият ва ё амали муайян дар давоми муҳлати муқарраргардида бо риояи ҳатмии шартҳои иҷозатдиҳӣ надоранд ва дар таҷриба дода намешаванд. Бо дарназардошти ин пешниҳод карда мешавад, ки дар моддаи 29 сарҳати сеюми банди 3, сарҳати сеюми банди 4, сарҳати дуюм ва чоруми банди 8, сарҳати шашум ва ҳафтуми банди 9, сарҳати дуюм ва сеюми банди 10 сарҳати якум, дуюм, сеюм, панҷум, шашум, ҳаштум ва нуҳуми банди 11, сарҳати даҳуми банди 12, банди 18, сарҳати чоруми банди 19 хориҷ карда шаванд.

Ҳамзамон, дар натиҷаи таҳлил зарурат ба миён омад, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ»-ро ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [5], ки 22 майи соли 2016 бо тариқи райпурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, мутобик гардонем. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда, дар қисми 2 моддаи 7 калимаи «қаламрави» ба калимаи «худуди» иваз карда шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Стратегияи муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020. [Манбаи электронӣ] Барномаи маҳзани иттилооти ҳуқуқии марказонидашудаи Адлия 7.00.
2. Низомномаи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манбаи электронӣ] Барномаи маҳзани иттилооти ҳуқуқии марказонидашудаи Адлия 7.00.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №7-8, мод. 606; с. 2012, №4, мод. 252, №7, мод. 686, №12, қ. 1, мод. 1024; с. 2014, №7, қ. 2, мод. 400, №12, мод. 824; с. 2015, №11, мод. 957, №12, қ. 1, мод. 1113).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №12, қ. 1, мод. 1019).
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. Душанбе: «Нашриёти Ганҷ», 2016.

ҚАРОРИ

Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№ 2

аз «28» март соли 2018

шаҳри Душанбе

“Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 октябри соли 2013 таҳти №3 “Дар бораи татбиқи меъёрҳои Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми баррасии парвандаҳо дар марҳилаи кассатсионии суди иқтисодӣ”

1. Дар дебоҷа рақамҳои «49, 50 ва 52» ба рақамҳои «47 ва 48» иваз карда шаванд.

2. Дар зербанди якуми банди 5, зербанди якуми банди 7, зербандҳои якум ва дуҷуми банди 12, зербандҳои якум, дуҷум, сеҷуми банди 18, зербанди якуми банди 19, зербандҳои якум ва дуҷуми банди 24, зербанди шашуми банди 25, зербанди чоруми банди 26 ва зербанди дуҷуми банди 32 калимаи «оиди» ба калимаҳои «оид ба» иваз карда шаванд.

3. Ба банди 3 ҷумлаи дуҷум бо мазмунӣ зерин илова карда шавад: «Нисбат ба таъиноти хусусии суди иқтисодии марҳилаи якум шахсони иштироккунандаи парванда ва шахси нисбаташ таъиноти хусусӣ қабулгардида метавонанд бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори муурофиавии иқтисодӣ шикоятҳои хусусӣ пешниҳод намоянд.»

4. Дар ҷумлаи дуҷуми зербанди якуми банди 22 пас аз калимаҳои «таъиноти суди иқтисодии марҳилаи якум» аломат ва калимаҳои «, аз ҷумла нисбати таъиноти хусусӣ» илова карда шавад.

5. Ҷумлаҳои дуҷум, сеҷум ва чоруми зербанди сеҷуми банди 26 ҳориҷ карда шаванд.

6. Банди 27 дар таҳрири зайл ифода карда

шавад: «Тибқи муқаррароти моддаи 250¹ Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон суди марҳилаи кассатсионӣ дар ҳолатҳои пешбининамудаи моддаи 186¹ Кодекси мазкур ҳуқуқ дорад таъиноти хусусӣ қабул намояд. Нисбати таъиноти хусусии қабулнамудаи суди марҳилаи кассатсионӣ шахсони иштироккунандаи парванда ва шахси нисбаташ таъиноти хусусӣ қабулгардида бо тартиби муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс метавонанд шикоят пешниҳод намоянд».

7. Зербанди чоруми банди 32 дар таҳрири зайл ифода карда шавад: “Суди марҳилаи кассатсионӣ дар натиҷаи баррасии шикоятҳои нисбати таъинотҳое, ки бояд зимни баррасии парванда дар маҷлиси судӣ ҳал гарданд, ҳуқуқ дорад мутобиқи банди 3 қисми 4 моддаи 251 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъинотро қисман ва ё пурра бекор намуда, масъаларо моҳиятан ҳал намояд”.

8. Зербанди якуми банди 36 дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

“Мутобиқи талаботи қисми 3 моддаи 250 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи кассатсионии суди иқтисодӣ масъалаи тақсими хароҷоти судӣ миёни тарафҳо, дар сурати қабул намудани санади судии нав, инчунин агар масъалаи тақсими хароҷоти судӣ аз ҷониби суди марҳилаи якум ҳал нагардида бошад, бо тартиби пешбининамудаи моддаи 109 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳал карда мешавад.”

Раиси Пленум,
Раиси Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Котиби Пленум,
судьяи Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қаландарзода М.С.

Азизӣ Ҷ.А.

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «ПЕШГИРИИ ЗӢУРОВАРӢ ДАР ОИЛА ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН»

16 августи соли 2018 дар Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мизи мудаввар дар мавзӯи «Рушди қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иҷтимоӣ» баргузор гардид, ки дар кори он намояндагон аз якҷанд вазорату идораҳои давлатӣ ва муассисаҳои илмӣю тадқиқотии кишвар иштирок намуданд.

Мизи мудаввар бо сухани ифтитоҳии муовини якуми Директори Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Баҳриддинзода Субҳиддин Эсо оғоз гардид. Мавсуф қайд намуданд, ки сиёсати иҷтимоӣ-ҳуқуқии давлат, ки соҳаҳои мухталифро дарбар гирифтааст, ба ҳалли масоили муҳими иҷтимоӣ равона карда шудааст. Аз ин рӯ, чараҳои инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи мазкур зарурати таҳлили қонунгузорию иҷтимоиро дар шароити ҳозира тақозо менамояд.

Сипас тибқи барномаи тарҳрезигардидаи мизи мудаввар сухан ба иштирокчиёни ин чора-

бинӣ дода шуд, ки ҳар яке бо мавзӯҳои ҷолибу ҳалталаб баромад намуда, фикру ақидаҳои хешро иброз доштанд.

Ҳамзамон, доир ба дигар паҳлӯҳои актуалии қонунгузорию иҷтимоӣ маърузаҳои пурмуҳтаво аз ҷониби иштирокчиёни мизи мудаввар пешниҳод гардиданд. Бахусус, мавзӯҳои «Қонунгузорию ҳифзи иҷтимоӣ», «Сайёҳии иҷтимоӣ: Заминаҳои ҳуқуқӣ ва инкишофи он дар Тоҷикистон», «Нақши рушди ҳунароҳои мардумӣ дар ғайбгардонии занон», «Инкишофи қонунгузорию пасошӯравии соҳаи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Низомии навъи нафақа дар Тоҷикистон», «Қонунгузорию муҳоҷират: Рушд ва мушкилот дар ин самт» ва дигар масъалаҳои ба рушди қонунгузорию соҳаи иҷтимоӣ алоқамандбуда мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтанд.

Дар фарҷоми кори мизи мудаввар вобаста ба мавзӯҳои матраҳгардида аз ҷониби иштирокчиён музокираҳо сурат гирифтанд.

Нуров Ҳофиз,

сармутахассиси Шуъбаи қонунзорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «НАҚШИ ИСТИҚЛОЛИЯТ ДАР НИЗОМИ ҚОНУНГУЗОРИИ МИЛЛӢ»

Дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 сентябри соли 2018 бахшида ба 27-умин солгарди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мизи мудаввар дар мавзӯи «Нақши Истиқлолият дар низоми қонунгузори милли» баргузор гардид, ки дар кори он кормандони мақомоти ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия, судӣ, ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои илмӣ ҷумҳурӣ ва кормандони Марказ иштирок доштанд.

Мизи мудавварро муовини директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқ Саидзода И. ифтиҳон намуда, иброз дошт, ки раванди ҷаҳонишавӣ ба тамоми соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангии миллату кишварҳо ва тамаддунҳо таъсир расонида, чунин сурат гирифтани масъала ба андозаи муайян дар рушди давлатдорӣ милли ва бехатарии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бетаъсир наместонад.

Ҳамзамон, дар мизи мудаввар намоён-дагони дигар мақомоти давлатӣ, бахусус Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ва кормандони Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо маърузаҳо баромад карданд. Зимни баромади худ иштирокчиёни мизи мудаввар изҳор доштанд, ки Истиқлолияти давлатӣ таҷассумкунандаи

асосҳои соҳибхитӣ ва тамомияти ҳудуди мамлакат буда, вобаста ба аҳамияти худ дар низоми сиёсӣ ҳуқуқӣ мақоми марказиро ишғол менамояд. Дар даврони истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ ба қомеъҳои назаррас ноил шудааст, ки ба ин қабули қонунҳои ба талаботи замона ҷавобгӯ мусоидат намудаанд.

Дар мизи мудаввар маърузаҳо оид ба мавзӯҳои «Инкишофи ҳокимияти судӣ дар даврони истиқлолият», «Доир ба баъзе масъалаҳои инкишофи қонунгузорӣ дар даврони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Рушди қонунгузори соҳаи коррупсия дар даврони истиқлолият», «Масъалаҳои актуалии маводи мухаддир дар даврони истиқлолият», «Рушди қонунгузори меҳнат дар даврони истиқлолият», «Рушди қонунгузори молия дар даврони истиқлолият» ва ғайра пешниҳод гардиданд.

Дар маърузаҳои мазкур паҳлӯҳои гуногуни масъалаи соҳибистиқлолият ва таъмини ҳифзи суботи сиёсӣ ҳуқуқӣ, таҳдиду хатарҳои дохиливу берунӣ, ки ба амнияти милли, истиқлолият ва суботи кишвар таъсир мерасонанд, андешидани чораҳои пешгирикунандаи хатарҳои имрӯза, ба мисли терроризм, экстремизм, паҳн шудани ғояву ақидаҳои бегона, барангехтани ҷангҳои иттилоотӣ ва роҳҳои таъмини амнияти иттилоотӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтанд.

Алямова Меҳрангез

сармутахассиси шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Маркази миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН	ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН - насаб, ном ва номи падари муаллиф/муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ); - номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хориҷӣ бошад – қайди давлат, шаҳр (бо се забон); - почтаи электронии муаллиф/муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон); - акси муаллиф дар формати JPEG. 2. НОМИ МАҚОЛА Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад. 3. КАЛИДВОЖАҲО Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуқтавергул (;) ҷудо карда мешаванд. 4. АННОТАТСИЯ Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад. 5. БАХШҲОИ МАВЗҶӢ Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (тибқи талаботи амалкунандаи таҳассусии кормандони илмӣ). 6. ОРОИШИ МАТН <i>Доираи саҳифа:</i> 3 см. аз чап, 1 см. аз рост, 2 см. аз боло ва 2 см. аз поён. <i>Шрифт:</i> Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ). <i>Фосила:</i> 1.5. <i>Сархат:</i> 1.25 см. <i>Ориентатсия:</i> «книжная», бе гузоштани саҳифа, бе кӯчонидан аз сатр ба сатр, истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]». Агар саҳифа дошта бошад: «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд. <i>Барномаи таҳрирӣ:</i> бастаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007. <i>Номи мақола:</i> дар маркази сатр, бе сархат, бо ҳарфҳои калон. <i>Матн:</i> баробаркунӣ – «по ширине». <i>Ҳаҷми саҳифа:</i> на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ). Шакли намунавии барасмиятдорони рӯйхатҳои библиографӣ	1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ - фамилия, имя, отчество автора/авторов (на таджикском, русском и английском языках); - полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец/иностранцы – указать страну, город (на трех языках); - электронная почта автора/авторов (телефон для связи редакторов); - фотография в формате JPEG. 2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ Приводится на таджикском, русском и английском языках. 3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;) 4. АННОТАЦИЯ Приводится на таджикском, русском и английском языках. 5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ Указывается код УДК или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников). 6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА <i>Поля:</i> 3 см. слева, 1 см. справа, 2 см. сверху и 2 см. снизу. <i>Шрифт:</i> Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста). <i>Интервал:</i> 1.5. <i>Абзацный отступ:</i> 1.25 см. <i>Ориентация:</i> книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста, обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1, с. 12]». Повтор ссылки с указанием номера прежней ссылки и новой цифрой страницы. <i>Редактор формул:</i> пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007. <i>Название статьи:</i> по центру, без отступа, прописными буквами. <i>Текст:</i> выравнивание «по ширине». <i>Объем страниц:</i> не менее 7 страниц (для научной статьи). Примерный формат оформления библиографических списков

<u>МАКОЛА АЗ МАЧАЛЛАҲО ВА МАЧМУАҲО</u>	<u>СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ</u>
Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ. 1, мод. 699. Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Қонунгузорӣ. 2011. №1. С. 68-72.	Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №12, ч. 1, ст. 699. Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Законодательство. 2011. №1. С. 68-72
<u>МОНОГРАФИЯҲО:</u> Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки: учебник для вузов. – 2-е изд. – М.: Проспект, 2006. С. 305-412.	<u>МОНОГРАФИИ</u> Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки: учебник для вузов. – 2-е изд. – М.: Проспект, 2006. С. 305-412.
<u>АВТОРЕФЕРАТҲО</u> Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.	<u>АВТОРЕФЕРАТЫ</u> Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.
<u>ДИССЕРТАЦИЯҲО</u> Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. С. 54-55.	<u>ДИССЕРТАЦИИ</u> Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. С. 54-55.
<u>ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ</u> Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. - 39 с.	<u>АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ</u> Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. - 39 с.
<u>МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНЦИЯҲО</u> Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.	<u>МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ</u> Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.
<u>ҲУЧЧАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ</u> Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] //URL: http://www.banki.ru/news/bankpress/ (санаи муроҷиат: 12.09.2016). Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ] //URL: http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/ (санаи муроҷиат: 12.10.2016).	<u>ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ</u> Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] //URL: http://www.banki.ru/news/bankpress/ (дата обращения: 12.09.2016). Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] //URL: http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/ (дата обращения: 12.10.2016).

Масъули нашр
Манучехр Ҳамидзод

Мачалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «Графика Принт» бо тарзи рақамӣ ба таъъ расидааст.

Ба матбаа 17.09.2018 супорида шуд. Ба ҷопаш 25.09.2018 иҷозат дода шуд. Қоғази офсетии №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи ҷопии шартӣ 10,0. Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Абҳамов, 13
телефон/факс 227-63-64

Ответственный за выпуск
Манучехр Ҳамидзод

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Графика Принт».

Сдано в печать 17.09.2018. Разрешен к печати 25.09.2018 Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Tj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица А.Абҳамова, 13
телефон/факс 227-63-64

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва таҳлилӣ нашр карда, доир ба чорабиниҳои муҳими сиёсӣ ҳуқуқии ҷумҳурӣ маълумот медиҳад ва бо мақсади фаҳмо гардидани талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тафсирҳо таҳия намуда, аз мутахассисони варзидаи соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба саволҳои мубрами хонандагони худ посух меҷӯяд ва бо фаъолияти густурда ҷиҳати боло рафтани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон саҳм мегирад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад. Бехтарин роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад.

Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар ҳамаи шӯъбаҳои алоқа анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77710

Нархи яксолаи обуна -160 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бонки масъул: Сарраёсати Хазинадории марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон
С/х 20204972712010100002, с/м 22402972000002, МФО 350101800,
РМА 010082702.

В журнале «Законодательство» публикуются научные, научно-популярные и аналитические статьи по вопросам права и законодательства, размещается информация о важнейших политических и правовых мероприятиях страны, а также с целью разъяснения основных требований нормативных правовых актов – соответствующие комментарии к ним. Также на страницах журнала можно найти ответы высококвалифицированных специалистов в области права на вопросы читателей, которые позволят поднять уровень правовой образованности широких масс населения.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве. Наилучшим условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на издание осуществляется во всех отделениях связи республики.

Подписной индекс: 77710

Цена на годовую подписку - 160 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

Банк получателя: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов РТ
Р/с 20204972712010100002, к/с 22402972000002, БИК 350101800, ИНН 010082702